

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET —

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SOLYMOSSY SÁNDOR

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTETTE

MADARASSY LÁSZLÓ

XLIV. ÉVFOLYAM.

1933.

BUDAPEST, 1933.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

TARTALOM.

Cikkek.

<i>N. Bartha Károly</i> : A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehem	117
<i>Bátky Zsigmond</i> : Tárgyi néprajzi feladataink és Akadémiánk	15
<i>Czakó Elemér</i> : Elnöki megnyitóbeszéd	1
<i>Ébner Sándor</i> : Zselici kanászélet	150
<i>Kis-Várday Gyula</i> : A bukovinai székely falvak	131
<i>Kodály Zoltán</i> : Néprajz és zenetörténet	4
<i>Marót Károly</i> : Vallás és mágia	31
<i>Moór Elemér</i> : Az állattartással kapcsolatos szokások, hiedelmek és babonák Rábagyarmaton	57
— —: A ház karbantartásával, a tisztálkodással és a táplálkozással kapcsolatos szokások és babonák Rábagyarmaton	156
<i>Seemayer Vilmos</i> : Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében	44
<i>Solyomossy Sándor</i> : A vas babonás ereje	97
<i>Szendrey Zsigmond</i> : A magyar népszokások osztályozása	21
<i>Vakarcs Kálmán</i> : Tuskóhúzás a szentgotthárdi járásban	139

Kisebb közlemények.

<i>Beke Ödön</i> : Cseremisiz és csuvas mesevégek	75
— — és <i>Honti János</i> : Egy régi népmese nyomai	160
<i>Bruckner Jenő</i> : A nagybójt eltemetése a pestmegyei Boldogon	66
<i>Domokos Pál Péter</i> : Egy csángómagyar népballada	159
<i>Ecsedi István</i> : Adalék a hortobágyi pásztorélethez	166
<i>Ébner Sándor</i> : Váltókakas és váltókalács a palóc lakodalomban	70
<i>Gönczi Ferenc</i> : Az anyajegy a somogyi néphitben	163
<i>Gunda Béla</i> : Karácsonyi köszöntés a ráckeresztúri Szentlászlópusztán	162
<i>Györffy István</i> : Jászkún malomtörvény	65
<i>Honti János</i> : A Folklore Fellows száz kötete	76
— — és <i>Beke Ödön</i> : Egy régi népmese nyomai	160
<i>Klein Valesca</i> : Egy szegedi boszorkány	68
<i>Lajtha László</i> : A kiszéjárás a hontmegyei Ipolybalogon	161
<i>László Gyula</i> : Tűzugrás Baján	78
<i>Madarassy László</i> : A palóc „mennykő”	75
— —: 1802. évi adalék a mennykőről való néphithez	79
<i>Papp László</i> : Boszorkányság, babona, kuruzslás a régi Kecskemét életében	164
<i>Seemayer Vilmos</i> : Betyárok madara	162
<i>Szabó Kálmán</i> : Jegyajándék volt-e a cifra gatyamadzag?	77
<i>Szabolcsi Bence</i> : Ősztják hősdalok — magyar siratók melódiái	71
<i>Szendrey Zsigmond</i> : A néphit fehér kígyója	162
— —: A néphit mennykője	163
<i>Szerkesztő</i> : Talált kötélgöréc, mint babonás célú tárgy	167

Népi szövegek.

<i>Cseszkó Máté</i> : Mese Átilla királyról	79
<i>Imre Sándor</i> : Három királyok köszöntése	167
— —: Pásztorok köszöntése	167
<i>Prasch Albin</i> : Tojásírás	168

Könyvszemle.

<i>Beke Ödön</i> : A finnugor népek tárgyi néprajza. (<i>I. Manninen</i> könyve)	172
<i>Dömötör Sándor</i> : Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdótáihoz. (<i>György Lajos</i> könyve)	84
— —: A boszorkányokról. (<i>Szentgyörgyi Lajos</i> könyve)	174
<i>Honti János</i> : A „Bolte-Polivka“ befejező kötete	86
<i>K. Katona Lajos</i> : A magyar nép eredete. (<i>Moór Elemér</i> tanulmánya)	169
<i>Kiss Lajos</i> : Mondotta... (<i>Ortutay Gyula</i> gyűjtése)	84
<i>Kozocsa Sándor</i> : Tömörkény István. (<i>Rozgonyi Margit</i> tanulmánya)	173
— —: A magyar népszínmű története. (<i>Tóth Lajos</i> tanulmánya)	174
<i>Madarassy László</i> : A magyarság virágai. (<i>Rapaics Raymund</i> könyve)	168
— —: A moldvai magyarság. (<i>Domokos Pál Péter</i> könyve.)	169
<i>Palotay Gertrud</i> : Az amerikai Egyesült Államok délnyugati részének néprajzi anyaga. (<i>Fr. Pospíšil</i> könyve)	175
<i>Pukánszky Béla</i> : A felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékai. (<i>Érnyey József</i> és <i>Kurzweil Géza</i> gyűjtése)	85
<i>Szendrey Ákos</i> : Vida György facetiái. (<i>Dömötör Sándor</i> tanulmánya)	85
— —: Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában. (<i>Bonomi Jenő</i> tanulmánya)	174
— —: Antik hatások a korai bizánci irodalom etnográfiai tudósításaiban. (<i>Graf András</i> tanulmánya)	175
— —: Szent Kristóf és az első budapesti gépjárműszentelés. (<i>Schwartz Elemér</i> tanulmánya)	174
— —: A brassói zsúnok lovasjátéka. (<i>Szilády Zoltán</i> tanulmánya)	174
— —: Nevetős fejfák. (<i>Kissházy József</i> könyve)	85
<i>Sz. Zs.</i> : Tallózás. (<i>Thirring Gusztávné Waisbecker Irén</i> könyve)	86
<i>Szerkesztő</i> : Monumenta Hungariae Ethnologica	87

Néprajzi hírek.

† Dr. Csánki Dezső. 88. o. — † Dr. Baróti Lajos. 88. o. — † Báró Nopcsa Ferenc. 88. o. — A Magyar Néprajzi Társaság új védnöke. 88. o. — A Magyar Néprajzi Társaság elnöki ügykörének ellátása. 88. o. — A néprajz a magyar egyetemeken. 89. és 178. o. — Vikár Béla gyorsíró virágénekgyűjtésménye. 89. o. — Előadás a magyar meséről a bécsi néprajzi múzeumban. 89. o. — Rajztanárok mozgalma a népművészet érdekében. 89. o. — A „Turul“-Szövetség országos néprajzi gyűjtésének eredménye. 90. o. — Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség néprajzi pályázata. 90. o. — † Kaarle Krohn. 175. o. — † Binder Jenő. 177. o. — † Báró Nyáry Albert. 178. o. — † Balogh Pál. 178. o. — Egy kisgazda levele az „Ethnographia-Népélet“ szerkesztőjéhez. 179. o. — A néptudomány magyar tudományos műszavai. 178. o. — A „Turul“-Szövetség újabb országos pályázata néprajzi gyűjtésre. 179. o. — „Gyöngyösbokrétá“. 179. o.

Társasági ügyek.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1933. évi március hó 23-án tartott XLV. évi rendes közgyűlése.	
I. Dr. <i>Czakó Elemér</i> elnöki megnyitóbeszéde	1
II. Dr. <i>Madarassy László</i> főtitkári jelentése	91
III. A számvizsgálóbizottság jelentése	92
IV. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1932. évi bevételeiről és kiadásairól	93
V. Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1932. évi december hó 31-én	93
VI. A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1933. évre	94
Az évi rendes közgyűlés jegyzőkönyve	94
Nyilvános felolvasóulések	96
Tagfelvétel	96
Adományok (segély, felülfizetés)	96 180

ETHNOGRAPHIA
N É P É L E T

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

Solymossy Sándor

közreműködésével szerkeszti

Madarassy László

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának

É R T E S Í T Ő J E

Szerkeszti

Bátky Zsigmond

XLIV. és XXV. évf.

1–2. száma

Budapest, 1933.

*A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum kiadása
Megjelenik március, június, szeptember és december hó végén*

ETHNOGRAPHIA — NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

Solymossy Sándor közreműködésével szerkeszti Madarassy László

A XLIV. ÉVFOLYAM 1—2. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Czakó Elemér: Elnöki megnyitóbeszéd	1—4
Kodály Zoltán: Néprajz és zenetörténet	4—15
Bátky Zsigmond: Tárgyi néprajzi feladataink és Akadémiánk	15—21
Szendrey Zsigmond: A magyar népszokások osztályozása	21—30
Marót Károly: Vallás és mágia	31—44
Seemayer Vilmos: Népzenei gyűjtés Borsod vármegyében	44—57
Moór Elemér: Az állattartással kapcsolatos szokások, hiedelmek és babonák Rábagyarmaton	57—64

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Győrffy István: Jászkún malomtörvény. 65. o. — Bruckner Jenő: A nagybójt eltemetése a pestmegyei Boldogon. 66. o. — Klein Valcsa: Egy szegedi boszorkány. 68. o. — Ebner Sándor: Váltókakas és váltókalács a palóc lakodalomban. 70. o. — Szabolcsi Bence: Osztják hősdalok — magyar siratók melódiai. 71. o. — Madarassy László: A palóc „mennykő”. 75. o. — Beke Ödön: Cseremisz és csuvas mesevégek. 75. o. — Honti János: A Folklore Fellows száz kötete. 76. o. — Szabó Kálmán: Jegyajándék volt-e a cifra gatyamadzag? 77. o. — László Gyula: Tűzgrás Baján. 78. o. — Madarassy László: 1802. évi adalék a mennykőről való néphithez. 79. o.

NÉPI SZÖVEGEK	79—83
---------------------	-------

KÖNYVSZEMLE	84—87
-------------------	-------

NÉPRAJZI HÍREK	88—90
----------------------	-------

TÁRSASÁGI ÜGYEK	91—96
-----------------------	-------

TUDNIVALÓK. Az „Ethnographia—Népélet” a Magyar Néprajzi Társaság hivatalos folyóirata. Megjelenik „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítőjé”-vel együtt, közös borítékban, negyedévenként és pedig március, június, szeptember és december hó végén. A két folyóiratot a Magyar Néprajzi Társaság közeli évi 8 pengős tagdíjuk ellenében kapják. Egyébként előfizetési ára egy évre 10 pengő. Kéziratok, cserepéldányok, ösmertetésre szánt könyvek, tudakozódások, bejelentések, valamint a folyóirat szétküldésére vonatkozó felszólalások a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala címére (Budapest, X, Tisztviselettelep, Elnök-utca 13. Néprajzi Múzeum), tagsági, valamint előfizetési díjak pedig a Magyar Néprajzi Társaság Pénztárának (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14—16, Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) küldendők. (Csekk számla a m. kir. postatakarékpénztárnál: 3019.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESSÍTŐJE

Szerkeszti **BATKY ZSIGMOND**

A XXV. ÉVFOLYAM 1—2. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Ebner Sándor: Adatok a Bakony északi községeinek építkezéséhez	1—14
Madarassy László: A palóc „binkó” és egyebek	14—16
N. Bartha Károly: A kötött kapu faragása és állítása Bágyban ..	17—20
Viski Károly: Bódva-környéki tűzhelyek	21—23
Madarassy László: A putris szélmalom	23—24
Győrffy István: Az ipolymenti halászat	24—28
Győrffy István: Népviselettörténeti adatok	28—32
Kisebb közlemények	33—45
Beérkezett könyvek	45—47
Múzeumi hírek	47
Anzeiger. (Deutscher Auszug)	48

Tagtársainkat, előfizetőinket, olvasóinkat tisztelettel értesítjük, hogy az „Ethnographia-Népélet” 1933. (XLIV.) évf. szeptemberi és decemberi (3. és 4.) számát egy füzetben 1933 december közepén fogjuk szétküldeni.

Wir benachrichtigen höflichst die Mitglieder der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft, sowie die Abonnenten und Leser unserer Zeitschrift, dass die Nummern vom September und Dezember (3. und 4.) des Jahrganges 1933 (XLIV.) der „Ethnographia-Népélet” in einem Hefte gebunden Mitte Dezember 1933 zum Versand gelangen.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLIV. ÉVF.

1933.

I—2. SZÁMA

ELNÖKI MEGNYITÓBESZÉD

a Magyar Néprajzi Társaság 1933. évi március hó 23-án tartott
XLV. évi rendes közgyűlésén.

Jó néhány évtizeddel ezelőtt, még egészen fiatal fővel, gyalogosan jártam kalotaszegi falvakat.

Egyik vasárnap Kőrösfőn szépen díszített kapu állított meg; honfoglaláskori gyepük bejárói lehettek ilyenek. Rámköszönt gazdája Korpos György, ő maga faragta fiatal házaskorában. Oda libben Erzsók, a lányuk, mint egy délszaki madár. Alakja, arca, pompázó ruhája olyan, hogy hercegnőt lehetne festeni róla az Ezerégyéjszaka meséihez. Szíves szóval betessékelnek a belső szobába. Az ágy csaknem a mennyezetig van tornyozva „iratos” párnákkal; efajta himzésnek csak Bokharában meg Indiában akad párja. A fiókos asztalnak még gótikus a formája; ilyent kerestem rég. A szegellet-théka barokk, a saroklóca ampir. Végig a polcon sárga és kék cserépbokály mosolyog. Az ablakban égőfejú muskátli. Mindez, a frissen rakott tűz meleg illata mellett, olyan össze-csendülő harmóniába olvad, hogy az ember szíve szinte kicsordul a gyönyörűségtől.

Ebből az érintetlen és csodálatos gazdagságból első tekintetre ki lehet olvasni mély tartalmát. Ez a nép jól gazdálkodott műveltségi vagyónával: megőrizte keleteurópai, sőt középázsiai örökségét, melyre felismerhetően rakódtak rá a nyugati ízlés behatásai leginkább a felső rétegekből aláereszkedve. A magyar néplélek minden kifejezője — zene, költészet, szokás, erkölcs, művészkedés — egységbe fonódva élte eleven életét, mint ahogyan nép-nemzeti egység volt a finn-ugor közösségből reánk maradt nyelvezet is. Az idegen hatásokat pedig átszűrte, átcsiszolta, átköltötte a maga szája íze szerint.

Sajnos, ez a félig mesebeli világ most szemünk láttára merül alá. A népélet tökéletes egységű képeit darabokra tördelik a mostoha idők. Lelkes gyűjtők, tudományos és művészi érzékkel, beakarítják ugyan mozaikjait a múzeumokba, ismertetik kiadványaikban, de mindez már csak a régi virágzás emlékeinek archaeológiája. Odakint a jelenbeli valóságban mindinkább sorvad a népkultúra ereje s vele romlik és szürkül a néprajzi anyag. Legfájdalmasabb azonban az, hogy ami még a vízözönből megmaradt, azt is belepíti a terpeszkedő városi kultúrának kollektív szemetje: a népművészetet kiszorítja a bazáráru, a népzeneét megeszi a gépzene, a népköltészet

ereklyéire pedig rátenyerel a ponyvairodalom. Egész kivételesen kell tehát megbecsülnünk azokat a jelenségeket, melyek arról tanuskodnak, hogy a sok ocu között mindig vannak tiszta szemek s a népi közet szilárdságában még ősi művelődési kincsek rejtőznek. Mikor a „szegedi fiatalok művészeti kollégiuma“ — ez a nemescéli, szépcímű, de vékonypénzű diákesoport — elindult nótákat, szokásokat, babonákat keresni, a nemzet szegényei közt lelki gazdagokat talált. A többi közt egyetlen rongyos szoknyájú kislányka, Spanyol Bori, egymaga negyven régi dalt tudott énekelni a gyűjtőnek.

Nagy tanulság ez a mi számunkra, mert ebből megtudjuk, hogy a mi mai néprajzunk mögött komoly és reális történelmi erők húzódnak meg. A faluban talán már nincs az a régi idillikus hangulat, melyet a népnemzeti irodalom olyan szívesen énekelt meg, de a munka hőseit, a nyomor megkínzottjait azért különleges tiszteletben kell tartanunk, mert ők az ősi kultúra hordozói. A faluban nemcsak műveletlenség, gond és szenvedés van, hanem lélekvirág is. A mi népünknek hagyományok megszentelte képességei ott lapanganak magának a népnek lelkületében és annak értékei a szilárd közetből, a sok salak közül éppúgy felszínre hozhatók, mint az Alföld geológiai rétegének hőforrásai.

Kodály Zoltán mutat példát arra, hogy a nép szelleméhez és alkotóképességeinek megismeréséhez miként kell meleg emberséggel, tökéletes odaadással és megfelelő felkészültséggel közeledni. Mikor a szertemáltot középosztály kultúrája helyett a nép kultúrájához fordult, nemcsak megmenthető kereteit kutatta fel, de felismerte annak regeneráló erejét, felismerte azt a hatását, hogy a sorvadó felsőbb rétegbe új erőt képes ömlesztzeni. Ő maga tesz valamást arról, hogy mikor a „néprajzosok“ közül elindult a faluba a magyar dal ősi gyökereit keresni, rátalált nemcsak a magyar lélek leggyengédebb virágára, de kimarkolta onnét művészetéhez mindazt az anyagot, ami csak elvihető és felhasználható volt. Sikerült ez neki, mert lelkileg tökéletesen behelyezkedett az organikusan összeilleszthető nemzeti és népi egységet jelentő kultúrhagyományokba. És aztán nemcsak kutatott, gyűjtött, nemcsak összefoglalta a néprajzi anyag részleteit, nemcsak behatolt szellemébe és összegezte az egyes jelenségeket, hanem mint alkotó művész kivitte magával a megtalált magyar lelket a művelt világba s a milánói Scalától a londoni Studióig elfogadtatta a magyar nép és nemzet szellemi valutáit.

Kodály tulajdonképen nyelvünk hangsúlyrendszeréből indul ki, mikor rámutat, hogy a magyar szöveg külön muzsikát teremt s az egyszerű népénekből fel lehet ismerni a magyar dallamirányt s a magyar zenei formanyelvet. Hogy az ősi nyelvből külön melódia szökken elő, azt már Szent Gellért is észrevette, mikor Walter püspökkel a kézimalmon őrlő magyar asszony énekét figyelte.

Mindezekon felül Kodálynak igen nagy érdeme — ő általa lett elfogadható igazság —, hogy a magyar népkultúra nemcsak őse a magyar kultúrának, hanem annak ma is élő zeneje része. Nemzeti létünk szempontjából azoknak az energiáknak, melyek ezeken a műveltségi elemeken nyugosznak, dőnő fontosságuk van. Mint

ahogyan a magyar nyelvből a magyar nemzet egysége lép elő, úgy lesz a magyar zenéből a művelt világ zenéje.

Rá kell eszmélnünk arra, hogy a magyar nemzet erőtartaléka a magyar nép, az emberi társadalomnak ez a mindenkori alapszöveve és hogy a vele való kultúrközösség dinamikus történelmi tényező. Az írek, katalánok, újabban a bretonok és flamandok népi sajátságai révén külön nemzeti egységként lépnek fel a világtörténelem színpadára. A néprajzi megmozdulások politikai feszítőerőkké fejlődnek, melyeknek pontosan elkövetkezik a térképészináló és államalkotó órájuk.

Megérthetjük tehát, hogy a magyar nemzetnek is fontos és szövevényes kérdése a magyar néprajz. Hisz a magyar állam és a magyar kultúra határai nem fedik egymást és a Duna völgyében szinte elválaszthatatlanul keverednek egymással különféle fajták. A keveredések ugyan, mint ahogy művelődéstörténetünk mutatja, sokszor előnnyel járnak. A kova és az acél találkozásából szikrák pattannak ki.

Akárminő is lesz azonban a megoldás, nem mulaszthatjuk el, hogy tudatossá ne tegyük a népből való felújhódás szükségének, a nép felfelé kapcsolásának gondolatát, mert ettől jelentékeny nemzetársadalmi bővülést és kultúrabeli erősödést remélhetünk. Szükségünk van arra a demokratikus kultúrpolitikai folyamatra, hogy a tanulás és tehetség révén mindenkiből minden lehessen. Eddig is felszivárgott a falusi elem a puritán bíró, a lelkes tanár, a jelentős művész, a kötelességtudó tisztviselő, sőt a bíboros egyházfejedelem szintjére és a paraszt mindig zavartalanul formálódott át a polgárság legdolgosabb tagjává. A mi korszakunknak feladata tehát, hogy ne csak belemarkolásson a népi ihlettségbe, hanem a kultúrával együtt ajtót nyisson az emberének is és a népből fejlessze ki a nemzetfenntartó vezető réteg legszilárdabb konstrukcióját. Ezekben a leglejebben fekvő rétegekben elég képesség és idegrendszer pihen a világtörténelmi szereplés számára. A magyar jövőt ezen a ponton lehet és kell stabilizálni.

Világos, hogy ebből a szemszögből nézve nem állhatunk többé oly merev távolságban a néptől. Tanítsák az iskolákban a helyi tradíciókat (rajzban, dalban, versben, táncban, kézimunkában), hogy azoknak élete fennmaradjon. A külföldi Collegium Hungaricumok mellett járjanak az egyetemi hallgatók falura is, a szociográfia mellett szívjanak fel kultúrértékeket. A Néprajzi Társaság lapja legyen ott a művelt osztálynál, az iskolában és a népkönyvtárakban. A Könyvbarátok és más kiadók igyekezzenek mennél több monográfiát kiadni a népszokásokról, népkultúráról és népköltészetéről. Hála az Akadémiának, hogy ezt a gondolatot istápolja.

A Magyar Néprajzi Társaság pedig mint eddig, úgy ezután is vállalja azt a feladatot és hivatást, hogy hidat épít a magyar nemzet számára a magyar néphez, gondolzza annak értékeit, terjeszti a róla való ismereteket. Tudatában van annak, hogy ezzel a hídépítéssel faj- és nemzetmentő munkát végez.

Így kapcsolódik bele a magyar néprajzi tudomány a mai történelmi idők aktualitásába, erre kívántam — a hivatalos és a társas-

dalmi körök felé fordulva — néhány szerény gondolattal rámutatni s a jobb jövő várásának legnagyobb reménységével a Magyar Néprajzi Társaság XLV. közgyűlését megnyitom.

(Deutscher Auszug.) *Eröffnungsrede des Präsidenten in der Gesamtsitzung der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft am 23. März 1933.* In Ungarn lebt auch heute noch recht wertvolles Material an Volkskunst, Volksdichtung, Volksmusik und Volksbräuchen. In Verbindung mit der musikalischen Tätigkeit *Zoltán Kodály's* wurde neuerlich die Volksmusik dem Interesse des gebildeten Publikums zugänglich gemacht. *Kodály* war einer der ersten, die uns den Weg wiesen, wie man sich mit warmer Menschlichkeit, vollkommener Hingebung und entsprechender Vorbereitung dem Volksgeist nähern und seine Schöpfungen verstehen lernen soll. *Kodály* geht aus dem Akzentsystem der ungarischen Sprache aus, wenn er darauf hinweist, dass der ungarische Text eine eigene Musik schafft und dass man aus dem einfachsten Volkslied alles Wesentliche der ungarischen Formensprache erkennen kann. *Kodály* war es auch, der darauf hinwies, dass die ungarische Volkskultur nicht nur Ursprung der ungarischen Kultur ist, sondern, auch heute lebend, der organische Teil derselben ist. In dem der Präsident *Kodály* aus dem Anlass seines 50-jährigen Geburtstages begrüsst, betont er, dass die wissenschaftliche Arbeit *Kodály's* vom Standpunkte des nationalen Lebens von grosser Wichtigkeit ist.

Czakó Elemér.

NÉPRAJZ ÉS ZENETÖRTÉNET.

A néprajz leginkább a kis nemzeteknél virágzik, mert azok korán felfedezték benne a nemzeti önismeret forrását és a létért való küzdelem hatalmas fegyverét. A XIX. század második felében nálunk is érdeklődéssel követte a nagyközönség a néprajz kezdő lépéseit. Azután ez az érdeklődés csökkent. A millennium táján az a meggyőződés alakult ki a magyarságban, hogy léte most már újabb ezer évre biztosítva van.

Ebből az illúzióból a háború és minden következménye katasztrofálisan magához térítette legalább a nemzet gondolkodóbb részét. Most a néprajz iránti érdeklődés újra emelkedőben van.

Ha elgondolom, a művelt svájci vagy angol mennyivel tájékozottabb a magyarnál saját néphagyományai felől s mily meggyőződéssel vesz részt a hagyományos népszokásokban, azt kell mondanom, hogy ez a növekvő érdeklődés sem sokkal több a közönytől és hogy nálunk a néprajz még soká nem foglalhatja el az őt illető helyet a nemzet művelődésében. Mégis azt kell hinnünk, jó úton van s bízhatunk benne, hogy a Néprajzi Társaság munkája előbb-utóbb meghozza gyümölcsét.

Már jóval kevesebb érdeklődést látunk a szaktudományok területén. A modern történetírás ugyan egyre inkább kezdi bevonni kutató anyagába a néprajz eredményeit. Annál tartózkodóbb az irodalomtudomány, mely például mai napig adósunk népköltészeti szövegeink stílustörténeti vizsgálatával.

Régi írásokba, könyvekbe temetkező tudósaink bizonyos lenézéssel tekintenek az élő forrásokból merített adatokra. Pergament-

és papírkönyvtárak katonái nem ismerik el az eleven könyvtárnak hitelességét. Pedig számos kérdésben a papírkönyvtárak cserbenhagynak s csak az élő hagyomány nyújt valamelyes felvilágosítást.

Nem új ez a lenézés a magyar irodalomban. Tudjuk, hogy *Anonymus* nemcsak városligeti szobrán húzódik mélyen csuklyájába. Életében is elfödte szemét a magyar élet fontos jelenségei elől. Megvetette az élő hagyományt. Pedig ma sokat adnánk érte, ha a „parasztok hamis meséi“ és az énekmondók „fecsegő énekei“ből csak néhány magyar mondat maradt volna ránk. S bár ma itt egy olyan társaság ülésén vagyunk jelen, amelynek egyik főcélja a „parasztok hamis meséi“nek kutatása: Péter mester hiperkritikus szelleme ma is él és ha pusztításait meg akarjuk gátolni, minden alkalmat meg kell ragadnunk, hogy az élő hagyomány fontosságára rámutassunk.

Mindenki, aki a hagyomány jelentőségét érzi, örömmel fogadja például *Jakubovich Emil* új magyarázatát a krónikák egy, eddig érthetetlen, mondatához. A honfoglaló vezérek „magukszerzette“ énekeiről beszél a krónikás. Rosszalja, világi hiúságnak tartja, hogy ily módon akarták dicsőségüket, híruk-nevüket fenntartani maradékaik közt. Tehát még hallott honfoglaláskori éneket. Csakhogy nyugati, keresztény szemüvegén keresztül nem értette meg stílusukat. *Jakubovich* a vogul, osztják hősi énekekre s a szibériai őstörök sírfejíratokra mutat rá. Azok első személyben mondják el a hőstetteit, mintha ő maga beszélne. Valószínűleg ilyenfélék voltak a honfoglaló vezérekről szóló magyar énekek is.¹

Íme, milyen jelentősége lehet az élő hagyománynak a történet és irodalomtörténet számára. Hogy a zenetörténet számára még nagyobb a jelentősége, sőt egyenesen nélkülözhetetlen, arra óhajtok ma röviden rámutatni.

*

Magyar szövegű írott vagy nyomtatott zeneemlékünk a XVI. század előtti időből egyetlenegy sincs. A zenei írásbeliség odáig csakis az egyház hivatalos könyveiben jelentkezik. A XVI. század hatalmas kótanyomtató lendülete nálunk is papírra tett vagy nyegven dallamot: Tinódiét és a Hofgreff-gyűjteményt. Zenei írásbeliségünk tehát — nem számítva egy-két himnusz-fordítást és a néhány hangnyi Pominóczky-daltöredéket — mindjárt nyomtatványokkal kezdődik. Utána szinte száz évig újra némaság. 1607-ben bejön ugyan a Szenczi-zsoltár francia dallamaival, sokáig külföldi nyomdákban készül, aztán Bártfán, Lőcsén, csak 1648-ban Váradon. Ebben természetesen nem kereshetünk magyar zenét, a magyar lélek sajátos lelki kifejezését. Az 1651 óta felsorakozó katolikus egyházi énekeskönyvek dallamanyaga is legnagyobbbrészt nemzetközi. Igen kis részéről sejtethetjük, hogy magyar termék.

Már inkább megcsillan egy-egy magyarnak tartható vonás világi

¹ L. Magyar Nyelv, 1931, 265. sk. — Hozzátehetjük, ugyancz a formája a szinte napjainkig élő halottbúcsúztatónak s más, régi irodalmunkból ismert búcsúzó-énekeknek. L. F. Deák Ferenc: Irodalomtörténeti tanulmányok. Budapest, 1909 és Ir.tört. Közl., 1907, 300—32. lap.

dalok és táncok kéziratos gyűjteményeiben, amelyekből kettő is akad a XVII. században. Ezek után is száz évnyi űr tátong. Rendszeres, folytatólagos írásbeliség világi zenében csak a XVIII. század végétől van nálunk.

A világi magyar zenei tradíció földalatti folyóhoz hasonló, mely útjának nagyobb részét láthatatlanul tette meg, itt-ott napfényre jutott rövid időre, hogy aztán újra eltűnjön.

Lehetséges-e, hogy ez a néhány tucatnyi dallam volna egy több mint ezer éve nyilvántartott, kultúrájában annál is régibb nép egész zenei termése?

Ha meggondoljuk, hogy a zene már a primitív ember életét úgy veszi körül, mint a levegő, hogy az embernek naponta szüksége van bizonyos mennyiségű zenére, ezt nem tarthatjuk lehetségesnek. Sokkal több dallamnak kellett itt forogni ezer év alatt, hogy a magyarság zenei szükségletét kielégítse.

De miért nem írták le? Mi az oka, hogy a rendszeres zenei írásbeliség századokkal a nyelvi írásbeliség után jelentkezik csak? Gondoljuk meg, hogy a mai pontos hangjegyzírás, amely a hangok magasságát is, időtartamát is félreérthetetlenül kifejezi, mindössze néhány száz éves, európai fejlemény. A régi és keleti kultúrnépek, ha volt is írásuk, nem igen írták le zenéjüket.² A görög zene csodás hatásáról sokat olvasunk az írónál. Mégsem maradt fenn egypár jelentéktelen darabnál több, az is inkább a hanyatlás korából. Nem írták le, pedig elég pontos hangjegyzírásuk volt. Élő szóban élt, élő szóval adták tovább.

A régi keleti kultúrák zenéjét (mind egyszerűen!) csak a XIX. században kezdték pontosabban hangjegyezni európai kutatók, holott kétségtelen, hogy több ezer évre nyúlnak vissza. Ha volt is hangjegyzírásuk: elnagyolt, vázlatos, a dallam igazi életét nem tüntette fel. Ezt mindig az improvizált előadás adta meg, ezt lesték el egymástól, így maradt fenn nemzedékről-nemzedékre.

A római egyház zenéje, lényegében szintén keleti eredetű, ugyancsak iratlanul élt, közel 800 évig. Akkor kezdték, eleinte elég határozatlan grafikai jelekkel rögzíteni, csak a XI. század óta tudják a hangmagasságot pontosan jelölni. A ritmus pontos jelzése még későbbi, ezt a gregorián zene már nem is vette be írásrendszerébe. A XII. században kialakult pontos hangjegyzírást, melyből a mai is fejlődött, voltaképp csak a többszólamú zene tette szükségessé. Csak két vagy több, dallamban is, ritmusban is különböző énekszólám számára fontos, hogy pontosan lemérjék az időtartamot, hogy el ne tévedjenek egymástól. Mert a tánczenében maga a mozgás szabályozza az időt. Minden népnél a tánczene virágzott legtovább iratlanul. De a többszólamú énekzene már nemcsak fennmaradásához, hanem pusztá gyakorlathoz is megköveteli az írást.

Mikor nálunk a XVI. században az első magyarszövegű dal-töredék feltűnik, ez még nem jelenti a rendszeres írásbeliség szükségletét. Inkább az akkor nagy erővel betört európai szellem iratta

² V. ö. E. M. v. Hornbostel: Ch'ao-t'ien-tzë. Archiv für Musikwissenschaft, I., 477.

le és nyomatta ki Tinódival is dallamait. Hisz oly egyszerűek, hogy írás nélkül is terjedhettek s ami belőlük a nép közt fennmaradt,³ bizonyára nem a nyomtatásnak köszönhette megmaradását, hanem az élő szájhagyománynak.

A régi magyar zene csakúgy egyszólamú volt, mint minden keleti zene és mire itt a rendszeres írásbeliség szükségét kezdik érezni, Európa többszólamú zenéje már néhány százados virágzáson túl volt.

Az első spontán írásbeliséget a XVII. századbéli virginálkönyvekben láthatjuk, itt is nem annyira a dallam, mint a kísérő szólam lerögzítése lehetett a közvetlen cél.

A XVIII. század végén a református kollégiumok egyre szaporodó kéziratai ugyancsak a többszólamúságnak köszönhetik létüket. A Maróthi által 1743-ban bevezetett „hármonias éneklés”-hez már kellett a kóta, mert azt már nem lehetett pusztán hallásból megtanulni és fenntartani. Ne feledjük: még ezek az első kísérletei a többszólamúságnak sem általános szükséglet, csak egy törpe éltekisebbségé, néhány iskola merész újítása: az életben még semmi gyökere.

Általánosabbá csak 1850 után lesz a többszólamúság szükséglete egyelőre városainkban (dalárdák!), a falusi népnél még ma sem az. A falusi nép lényegében még ma is tisztán egyszólamúan gondolkodik s legfeljebb a tánczenében érzi holmi primitív, dudaszerű mélyebb szólam szükségét. De még a háború előtt is tanuja lehettem, hogy jómódú székely lakodalomban egyetlen szál cigány szolgáltatotta a tánczenét, mindenki megelégedésére. Cigányaink is csak jóval 1850 után kezdtek lassan írástudókká válni, hogy a megnövekedett igényeket kielégítsék. A rádió talán sietteti a többszólamú zene elterjedését a tömegek közt, de egy csapásra százados fejlődés munkáját elvégezni nem tudja.⁴

Ezekon a tényeken nincs mit szépíteni, csak magunkat áztatjuk, a magunk tudományos megismerését nehezítjük meg vele, ha nem igyekszünk a valóságnak megfelelően, pontosan meglátni és leírni zenei állapotunkat.

Nyugati szemmel nézve, persze sivár kultúrátlanság képe ez. De nézzük kelet felől: a tőlünk keletebbre élő, tisztán „orális”, írástudatlan zenekultúrák szempontjából a magyarság körülbelül fele úton van köztük és az európai írásos zenekultúra közt. Nem rangkülönbség ez, csak korkülönbség.

Utóvégre nincs azon semmi szégyelnivaló, hogy mint nép később születtünk és később kerültünk a népek európai iskolájába. Becsülettel igyekszünk s talán többre vittük volna eddig is, ha tanítóink, az idősebb népek, jobb módszert alkalmaznak. A fiatalság mindig előny s nekünk talán lesz még mondanivalónk, mikor ők már kifogytak belőle.

Azonban igyekezzünk tisztán látni, ne csaljuk önmagunkat: mi az általános zenei fejlettség olyan fokán sem álltunk a XIX. század-

³ L. Ethnographia, 1901, 362. l. Zenei Szemle, 1929, I. 45. l.

⁴ Azonkívül éppen a többszólamú zenét egyelőre még nagyon tökéletlenül adja vissza.

ban, mint a németek a XVI.-ban s a franciák a XV.-ben. Hogy egy kisebbségünk egyéni kultúrájában elérte, talán esetenként meg is előzte az európai élite-et, az ne tévessen meg senkit.

Zenei népkultúránk — és ebbe tartozik egész művelt közeposztályunk is — tiszta szájhagyomány-típus: visszhangzik az ország a dalolástól, de azt, amit úgyszólván mindenki tud könyv nélkül, leírva vagy nyomtatva nem látta senki. Pedig az írásbeliség már itt van: nyomtatványokba gyűjtögetik a hagyományos dalkészletet s az új dalok egy része nyomtatásból indul útjára. Másolgatják a nyomtatványokat, tökéletlen kézírással. De a legfőbb terjesztő mód még mindig az élő előadás. A többség nem tud kótát, mert nincs rá szüksége: anélkül is részese lehet a népkultúra zeneéletének. Így marad ez nagyjából a XIX. század végéig. Azóta kezdünk lassan behatolni a többszólamúság világába s ezzel az írásbeliségbe.

Valamennyi írott és nyomtatott zeneemlékünk közös sajátsága, hogy nincs a maga kora európai színvonalán. Ez alól csak az egyházi zenét vehetjük ki, legalább némely kiadványait. De itt is jellemző, hogy úgy a katolikus, mint a református kótás énekeskönyvek minden újabb kiadása újabb sajtóhibákat hozott. Nem javították, senkit sem zavart, mert nem kótából énekelték, nem annak révén terjedt. A kóta csak nélkülözhető könyvdísz.⁵

A Szenczi-zsoltár elterjedésének egyik főakadálya volt a kótáismeret hiánya. Valószínűleg csak akkor terjedt szélesebb körökben, mikor már elegen voltak, akik hallomásból megtanulták dallamait külföldön.⁶

Ezt a kortól való elmaradottságot helytelen volna hibául felróni: megfelelt az zenei közállapotaink fejlettségének. Sőt ismételtük: a XVI. századi kótanyomtatás hozzánk korán jött, a köznek még akkor nem kellett. Az élő hagyományhoz szokott magyar nem tudott vele mit kezdeni.

Az is természetes, hogy az első íráspróbák tökéletlenek, mint a gyermek ákombákomai. Tökéletlen a tartalmuk is: a kollégiumi kántus többszólamú harmóniája egy Európában már századok óta letűnt, elavult stílust követ. Nincs ugrás a fejlődésben.⁷

Innen van, hogy zeneemlékeink egész a XIX. század elejéig jobbára oly lejegyzésekben maradtak ránk, amelyek a hangnak sem magasságát, sem időtartamát, másszóval sem a dallamot, sem a ritmust pontosan meg nem határozzák. Örökre le kellene mondanunk

⁵ Az 1751-i Kolozsvári Énekeskönyv címlapjáról: *Melly | Most újabban nem tsak a' SOLTAR-|oknak, hanem a' Régi ENEKEKNEK is tu|lajdon Nótáikat elő-ado Kótákkal meg-|ekesítettén, ... ki-botsáttatott.*

⁶ Asztalos András, nagyszombati polgár ismert leveléből: „Az Psalterium bizonyára kedves volna, de minthogy az magyarok nem tanulják az musicát, nem találják fel az nótáját mindeneknek.” (Sz. Molnár Albert naplója, levelezése, stb. Budapest, 1898, 323. l.) Maróthi György még 1743-ban felemlít őt zsoldárt, ezeket „nem éneklék már nálunk igazán”, ... „a' többít pedig egyiket sem rontották úgy-el nálunk, hogy ne volna valami hasonlatossága és nyoma benne az igaz nótának: főt fokban majd femmi hiba nintsen”. L.: A' Soltároknak A' Kóták Szerént Való Éneklésének Mesterségének Rövid Summája, 5. és 7. lap. E szerint tehát egyetlenegy zsoldárt sem énekeltek hibátlanul.

⁷ L. Szabolcsi Bence: A XVIII. század magyar kollégiumi zenéje. Budapest, 1930.

e dallamok „megfejtéséről“ és csak találgatásokra volnánk utalva, ha nem segítene az élő hagyomány.

Régi kéziratok dallamaink egy része ugyanis fennmaradt a nép közt, szinte napjainkig. Ha ezek élő hangzásával fülünkben, közeledünk a kéziratokhoz, lassan megnyílik titkos értelmük és ha maradnak is homályos pontok: a ma már nem ismert dallamok valószínű alakját is inkább ki tudjuk következtetni. Természetesen bele kell vonnunk az összehasonlításba az egész élő és írott hagyomány anyagát, az egyházit is. A kéziratok jóságának egyik mértéke lehet, hogy a bennök található egyházi dallamok mennyire egyeznek a hibátlan nyomtatott forrásokkal.

Azokban nemcsak a kezdetleges kézirat, de a legjobb nyomtatott forrás sem tárja fel a dallam igazi életét. Tudjuk a népénekből is, az európai zenetörténetből is, hogy a dallam élő előadásban díszítő hangokkal bővült. Ezek jelzését még a legpontosabb nyomtatványokban sem találjuk. Csak néhány kézirat tesz rá kísérletet a XVIII. század végén. A dallamdíszítés európai módjáról bő teoretikus irodalom és számos, írásban is kidolgozott példa tájékoztat.⁸ Cigányaink díszítómódjában is sok érdekes régiség élhetett tovább. Az a kár, hogy míg virágában volt, senki se tanulmányozta. Amíg pontosabban meg nem vizsgáltuk, mennyiben érvényesült nálunk az európai szokás, a néphagyományban megfigyelhető díszítómódot kell feltételeznünk régibb emlékeink kivételében is.

A következőkben néhány dallamnak régi kézirat vagy nyomtatványban meglevő alakját összehasonlítjuk az élő hagyományban fennmaradt alakjával.

1. „Siralmas volt nékem . . .“ Dobai István éneke egy XVIII. századbeli kéziratból. L. a hozzátartozó népi változattal: Magyar Zenei Lexikon, I. 562. l.; változata P. Horváth Ádám gyűjteményének 191. száma; továbbá: Kodály: „Magyar Népzene“, VII. füz., 38. sz.

2. „Rákóczi kesergője“. Népi változata: Kisfaludy Társ. Népk. Gyűjt. XIV. 275. l. és Kodály: „Magyar Népzene“, VII. füz., 42. sz. A vele egybevethető régi kézirat P. Horváth Ádám, és egy sárospataki gyűjteményből fényképmásolatban, Magyar Zenei Lexikon, II., 80. l. után és I., 439. l. előtt, VI. tábla. P. Horváth Ádám gyűjteményének dallamai cinkografált másolatban: Magyar Zenetudomány, 1907, 1911.

3. „Csendes ékes nótám“, egy 1749-i ponyvanyomtatványból, a hozzátartozó népi változattal együtt: M. Zenei Lexikon, II. 67. és „Magyar Népzene“, VIII. füz., 43. sz.

4. „Kádár István éneke“: „Magyar Népzene“, VII. füz., 37. sz. A vele egybevethető régi dallam egy valószínűleg XVI. századi egyházi ének. Dallama legkorábban az 1751-i Kolozsvári Énekeskönyvben; fényképmásolatát a 10. oldalon közöljük.⁹

⁸ L. Osváth János: Nemzeti zeneművészet. Budapest, 1908, 101. sk. lap. Az ott idézett külföldi irodalmon kívül néhány azóta kiadott XVI. századi forrásból is tanulmányozható.

⁹ A fényképmásolat egyúttal példát ad némely régi nyomtatványunknak, de különösen a szóbanforgó énekeskönyvnek egy jellemző sajtóhibájára: a záróhang egy hanggal magasabb. Könyvünknek 57. dallamában hibás a záróhang: többnyire magasabb, 17 esetben mélyebb. Elején is hibásnak látszik a dallam. A későbbi nyomtatványokban, így az 1774-i debreceni négyszólamú zoltár függelékében a dal-

Ha megvizsgáltuk e dallamok régi hangjegyzését, hallgassuk meg, hogyan hangzanak az élő hagyomány szerint.

Már első hallásra világos, hogy a régi hangjegy csak vázlatát adja a dallamnak. Az élő előadás teremti meg a kidolgozott képet. De itt a bökkenő: talán soha kétszer egyformán. Ennek az énekstílusnak lényegéhez tartozik a proteusi változás. A kóták figyelmes vizsgálatából többféle fokozatát látjuk. A 2. sz.-ban alig van díszítő hang, inkább csak a ritmus finom eltérései, szöveghez idomulása ragadják meg figyelmünket. A 3. sz.-ban az előadás földíszíti a dallam törzsét, nagyjában egyformán, csak az egyes díszítő hangok elmaradása okoz strófánként kis különbséget. Már az 1. és 4. sz. változásai nemcsak a ritmusra — amely a 4. sz.-ban különösen alkalmazkodik a szöveghez és szinte a dramatikus deklamáció eszközévé lesz —, nemcsak a díszítő hangokra terjednek ki. Ezekben a strófánként megújuló, a szöveg minél találóbb kifejezését kereső előadás a dallam törzshangjait is kikezdi, megváltoztatja s az alapmelódiát egyre újabb és meglepőbb világitásban mutatja be. Itt ér

el a népének odáig, hogy teljes értékű művészetnek kell elfogadni, s minden folklorista tanúsíthatja, hogy egy-egy sokversszakos dal sikerült szabad előadása, még öreg ember erejevesztett hangján is, oly magasrendű művészi élményt jelenthet, amelyet rendszeren csak a világárosok koncerttermeiben szokás keresni és találni.

89. LXIX. DITSÉREK.

Sless nagy UR Isten én segítségemre,
 Es légy figyelmetes az én befédemre;
 Emlékezzél reázent ígéretemre,
 Hajtsad füleidet én könyörgésemre.

Van-e jogunk feltételezni, hogy ez az előadás ilyen lehetett a régi lejegyzés vagy nyomtatvány idején?

Nincs súlyosabb tévedés, mint a jelen képét a távoli multba vetíteni. De éppoly esztelenség volna tagadni, hogy egyes jelenségek, vonások igen soká élnek.

A hagyomány hosszú életét bizonyítja, hogy a honfoglaláskori énekek még a XIII—XIV. században is éltek. Mennyivel tovább élhet egy zenei idióma, mely vallási és politikai jellegű üldözésnek hozzáférhetetlen. Nyelvemlékeink bizonyossága szerint nyelvünk 400 éve alig változott. Miért változott volna többet a zene? hisz nincs olyan természetű hivatalos és elkoptató behatásoknak kitéve, mint a nyelv, amely végre nemcsak a költészet eszköze, hanem a mindennapi élet gyorsan változó formáihoz simuló gyakorlati szerszám is. Ha népünk mai nyelve közel áll a kódexekéhez, bátran mondhatjuk: zenei nyelve még sokkal közelebb állhat a kódexek korának zenei nyelvéhez.

Látszólag ellentmondás van benne, hogy nem változott a dal-

lam első hangjai — a fenti kulcs szerint — $e_1 d_1 e_1 f_1 g_1 g_1 a_1 a_1 g_1 f_1 e_1 e_1$. Ennyivel is közelebb áll a népi változathoz, Kádár István énekéhez.

lam, holott ma is folytonos változás a lényege. De éppen ez a bizonyítéka állandóságának: hogy százados használat, mindig új, mindig más előadás ellenére, az alapformák azonossága megállapítható a régi feljegyzésekből. Ezzel meghatároztuk azoknak értékét is: okmányyszerűleg igazolják, hogy a dallamok már akkor éltek. Fel nem becsülhető értékük ez, még ha arra nem alkalmasak is, hogy a dallamok igazi mivoltát csupán belőlük megismerjük.

De vajjon megismerjük-e azt akár a fonográffelvétel alapján, nagy fáradsággal készült, aprólékosan pontos lejegyzésből? Nem! Ez a zene nemcsak iratlan, hanem végeredményben leírhatatlan. Mindig marad benne valami, amit a legfejlettebb kótírás külön célra konstruált jeleivel sem tud ábrázolni. Nem ismerhető meg fonográffelvételek meghallgatásából sem, mert a fonetikai kép egy részét a fonográf eltorzítja, más részét eltünteti.

Tovább megyek. Nem ismerhető meg olyan művész-énekes előadásából sem, aki külön tanulmányt végzett az eredetihez lehetőleg hű előadás elsajátítására, a mellett, hogy a tradíció alapjait gyermekkori emlékekben hozta magával.¹⁰ Még ilyen művész előadása is, ha művészetnek teljes értékű, tudományos megismerésnek nem az.

Mi hát a tennivaló, ha sem írásból, sem gépből, sem erre begyakorolt művész énekéből nem ismerhetjük meg igazán? Ezt kell a legnagyobb nyomatékkal hangsúlyoznunk: **A zenei néphagyomány tudományos értékű megismerése csak a helyszínen megfigyelt élőszóbeli előadás alapján lehetséges.**

Kétszeresen fontos ez a követelmény ma, mikor már alig olvassunk fennszóval. A csendes olvasás elsorvasztotta a szó testét, de lelkének egy részétől is megfosztotta. Nem is szólva arról, hogy városi fonetikánk rohamos átalakulása egyre távolabb visz a nyelv eredeti hangzásától, s ezzel a szöveges dallamok valódi hangképétől, fonetikai igazságától.

De a dal teljes életszerűségéhez még sok minden hozzátartozik. Tudjuk mennyivel élesebb és maradandóbb az élőszó hatása, mint mikor írásból, fantáziánk segítségével kell előbb az életbe át helyezni. S még hagyján, ha fantáziánk az élőszó sokszori hallásán odáig fejlődött, hogy elképzelése megközelíti a valóságot. De aki sohase hallotta? S tegyük hozzá: sohase látta? Mert az éneklők, környezetük látható része is hozzátartozik a kép teljességéhez. Egy tekintet, egy mozdulat, a ruhaviselet: csakúgy szerves részei az összbenyomásnak, mint a zene ritmusa, vagy az énekes hangszíne.

Régi dallamfeljegyzéseinket, e halvány hieroglifokat étellel megtölteni, életre kelteni csak olyasvalaki próbálhatja, aki elegendő hangképzetkincset gyűjtött az élő hagyomány helyszíni megfigyeléséből. Csak az tud elmenni ezeken az írásokon, aki mintegy személyben is részesévé lett az élő hagyománynak.

Ez a helyes szó! Nem elég tudósmódra, anyaggyűjtésszerűen „megismerni” az anyagot, azt „lege artis” feldolgozni s lélekben talán idegennek maradni tőle. Emberileg is részesévé kell válni a hagyománynak s ezzel egy embercsoport lelki életének. Csak így

¹⁰ Az előadáson tárgyalt énekeket dr. Székelyhidy Ferenc, a M. Kir. Opera örökös tagja mutatta be.

jutunk hozzá ahhoz, ami másképp nem adható át, mint élő lényről élő lényre, szemtől-szembe való találkozással. Hogy mennyire a lényegre tartozik ez éppen ma, a mindent pótolni akaró gépek korában, napról-napra világosabban láthatjuk. A gép, minél többet akar és tud megfogni az életből, annál távolabb is visz tőle. Az élet hamvát, a dalok atmoszféráját semmilyen gép nem tudja megfogni.

Az életből kell tehát kiindulni, az élő, nehezen bár, de megismerhető Mából. Azután haladni lassan visszafelé, tőlünk távolabb eső korokba, amelyekbe ez a Ma még bevilágít és, bízunk benne, mind messzebbre fog világítani.¹¹ Foglalkozunk régi kéziratainkkal, de előbb az élettel. Leírhatatlan érzés, egy régi írás kezdetleges ákombákomában az életnek, a magunk életének egy darabjára ismerni. De nem sokat mondhat egy régi kézirat annak, aki az élettel nem tudja összekapcsolni. Kevés a régi feljegyzésünk: kevesebbet búsuljunk azon, amink nincs és többet örvendjünk azon, amink van. Örvendjünk, hogy olyan ország fiai lehetünk, melynek még van élő hagyománya, hogy a magyar zene Monumentáinak értékesebb fele nem könyvtárakban szunnyad, hanem élve él, hogy olyan korban élhetünk, amelyet a nyugati népek magukra nézve már csak rekonstruálni tudnak. S ezt a kort — mint kortársak, szem- és fültanuk — meg is figyelhetjük.

Nem könnyű ez a megfigyelés. Különleges egyéni képességet, sokoldalú iskolázottságot kíván. De a cél és az eredmény megéri a fáradságot. Ez a fajta tudomány sohasem válhat üres szalmacsépléssé, mert tárgya és célja egyaránt az élet.

*

Most, hogy a zenetörténet területén némi élénkülés észlelhető, nem tartottam időszerűtlennek ezeket elmondani. Zenetörténészeink könnyen abba a csalódásba esnek, hogy a néphagyomány anyaga már „össze van gyűjtve“, nekik elég azt könyvből megismerni, a többi már elmeél, kombináció dolga, van itt tudományos munkára való „anyag“ elég. Végzetes tévedés: ez a holt anyag senkiben sem fog megelevenedni, aki nem az életből merítette ismeretét. A magyar zenetörténész nem tud igazi eredménnyel dolgozni, ha nem megy ki falura, hogy az ott élő zenei hagyományt saját szemléletéből megismerje.

Tudom, hogy ez nincs benne a német egyetemek zenetörténeti szemináriumainak tantervében. Náluk más az anyag, más a módszer. A mi kulturális helyzetünk sajátossága követeli ezt, nálunk a tudományos vizsgálat anyaga másképp meg nem fogható.¹²

¹¹ „... a nyelvész kötelessége ..., hogy legkisebb árnyalatig kinyomozza a nyelv szellemének élő nyilatkozásait (s a mult irodalmi hagyományát csakis ez élő szellem kritikája mellett fogadja el)...“ Arany János egy cikkéből. Szépirod. Figyelő, 1861, 625. l. — „Néha a népnyelv oly régiséget megtart, a minőt legrégebb írásainkban sem lelünk.“ Mészöly Gedeon, M. Ny., 1914, 6. l.

¹² Tudományos irodalmunkat más téren is jellemzi az élettől, annak közvetlen megfigyelésétől való húzódozás. Szinnyei József nem hiába állítja elénk az északi nyelvészek példáját. (Magyar Nyelv, 1914, 51.) „Sajnos azonban, hogy a gyűjtés terén a mi munkálkodásunk nagyon csekély volt az északi szaktársakéhoz képest. Ő közöttük mindenik finnugor nyelvnek megvan a maga specialistája. Mindegyikük hosszabb időt — némelyikük négy-öt esztendőt — töltött el tanul-

Összefoglalom mondanivalómat: A magyar zenetörténeti munka előfeltétele és legfontosabb segédtudománya a zenei néprajz. Zene-történeti adatokra az élet színét és melegét csak néprajzi tudás és tapasztalat hozza meg. Ezért a magyar zenetörténésznek előbb folkloristának is kell lenni. Írott emlékeinkkel nem tud mit kezdeni, ha nem ismeri a népzenei hagyományt személyes tapasztalatból. Ez az ismeret nem szerezhető meg hosszabb-rövidebb falun lakás nélkül. Nem pótolhatja a legszorgalmasabb könyvtári munka, fonogramtanulmány sem. A fonogramban az élő előadás számtalan fontos eleme elkallódik. Aki nem szerzi meg élő előadásból a szükséges képzetkincset, a régi dallamok kótaképét nem tudja igazi életformájukban elképzelni.

Magyarországon kétféle zeneélet folyik: a fővárosi, amely csak lényegtelenül különbözik a nyugati nagyvárosokétól, s egy másik: a magyar zenetörténet tulajdonképeni tárgya, az élő hagyomány fenntartója: a népkultúra zeneélete. Ebbe kell beleélni magát a magyar zenetörténésznek. Ha ezt jól megismeri, már tett egy lépést a multba, mert itt egy darab mult él a jelenben.

Természetes, e mellett fel kell készülnie a külföldi zenetörténész teljes fegyverzetével is. Mint mindenben, ebben is többet kell tudni a magyarnak a külföldinél, ha célt akar érni.

Nem lehet produktív magyar zeneszerző, aki nem fogadta be és nem virágoztatta ki magában az élő zenei hagyományt, s nem azt folytatja a maga módján.

Nem lehet produktív zenetörténész sem, akinek ereiben nem pezseg az élő hagyomány.

Erős átfogó érzés nélkül a tudományban sem lehet nagyot alkotni. Ez nem mindenkinek dolga és apró részletek tisztázása is hasznos munka lehet. De másképp derít fel egy apró részletkérdést is, aki folytonosan az égszert érzi magában.

A zenetörténésznek nem azért kell megismerni a népzeneit, hogy új variánsokat gyűjtsön és regisztráljon,¹³ hanem hogy életre keljen benne is a hagyomány élete, — ne csak kívülről nézze, hanem ő maga is aktív részesévé váljon. A nemzet lelki életét a maga teljességé-

mányúton egy vagy több rokonnép körében s nélkülözések között, idegölő fáradtságos munka árán oly rengeteg anyagot gyűjtött össze, hogy holtig sem fogy ki a földolgozni valóból... Nem mintha nem akadna nálunk is több elszánt és rátermett vállalkozó, de nem tudjuk előteremteni a rávaló költséget. Ennélfogva ezen a téren jórészt arra vagyunk utalva, amit a finnugor Társaság nyújt a külföldi szaktársak gyűjtéséből. A mi társaságunk természetesen — legalább addig, amíg anyagi ereje tetemesen meg nem gyarapszik — nem sorozhatja a maga föladatai közé a rokonyelvek anyagának gyűjtését; neki elég gyűjtenivalója van idehaza, s kötelességének tudatában már több évvel ezelőtt hozzáfogott a magyar népnyelv anyagának tervszerű összegyűjtéséhez."

Hogy még e téren sem tettünk eleget (bár nyelvészeink előtt állott *Budenz* példája is: M. Ny., 1923, 17—18.), később ugyancsak *Szinnyei* panasolja: „Nem tudunk eléggé hozzá férközni... a nép nyelvéhez. Vannak nyelvjárásleírásaink szép számmal; de legnagyobb részük kezdő ember munkája: szemináriumi dolgozat vagy legföllebb doktori értekezés." M. Ny., 1926, 78. — De hát miért maradt ilyen nagyfontosságú feladat kezdőkre?

¹³ Bár egy kis gyűjtőszerecse mindenütt hozhat még meglepő eredményt.

ben kell átélnie, csak így remélheti, hogy megtalálja annak zenei vetületét, megérti benne a zene funkcióját.

*

Nemcsak zeneéletünk: egész kultúránk két, egymással alig összefüggő külön világra szakad. Egyfelől az idegenből kölcsönzött, fordított, onnan gyarapodó magaskultúra, másfelől a hagyományban gyökerező népkultúra. Egyik a másikról nem igen akar tudni. Ámde igazi élet csak a kettő egyesüléséből terem. Szerencsés fejlődésű országokban a magaskultúra a népkultúra egyenes folytatása. Ettől már elestünk. A népkultúra felnövekedését nem volt, nem lehetett türelmünk megvárni. A sebtiben behozott idegen kultúra azonban nem tudott eggyé válni a más gyökérből nőtt népkultúrával.

Pedig mégis erre kell törekednünk. Egyelőre egyénenkint. Előbb a magas kultúra hordozói kell hogy magukévá tegyék a népkultúrát s azt a maguk személyében harmonikusan feldolgozzák. Csak úgy lehet termékeny az idegenből kölcsönzött magas kultúra, ha gyökéret tud verni a népkultúrában.

Majd ha lassankint eltűnik minden ellentét a magyar hagyomány és külföldi gyökerű kultúrintézményeink közt, ha ezek a hagyományra támaszkodva igyekeznek azt a *maga* növése irányában továbbfejleszteni: valamikor mégis csak valósággá válik, ami ma még csak kevesek elképzelésében él: a szerves, egységes magyar kultúra.

*

(Deutscher Auszug.) *Folklore und Musikgeschichte*. Verfasser führt aus, dass der Musikhistoriker in Ungarn ein wesentlich andersgeartetes Material vorfindet als in den westlichen Ländern Europas. Die ungarische Musikkultur hatte, und hat teilweise bis heute noch, einen orientalischen Charakter. Auf orientalische Herkunft und orientalisches Wesen deutet ihre Einstimmigkeit, ihre mündliche Tradition, ihre eigentümliche Vortragsart, die freie Improvisation, usw. Das Bedürfnis einer schriftlichen Fixierung erwacht hier verhältnismässig spät; erst im 16. Jh. beginnt man weltliche Melodien niederzuschreiben, noch mehr sporadischer Initiative, als dem allgemeinen Bedürfnis folgend. Mehrstimmigkeit und eindeutiges Schriftwesen hängen eng zusammen: beginnt ja doch auch in Westeuropa die Tonhöhe und Zeitwert fixierende Notenschrift erst im 12. Jh., als eine Folge und Forderung der mehrstimmigen Praxis. Dagegen erschien eine genaue schriftliche Fixierung in Ungarn, wo sich bis zur allerneuesten Zeit kaum ein Bedürfnis nach Polyphonie regte, eigentlich überflüssig. In diesem Zuge drückt sich nicht etwa „Unkultur“, sondern eine andersgeartete und jedenfalls jüngere Kultur aus.

In der ungarischen Musikkultur des 19. Jh.s erinnern manche Züge an das 15. Jh. in Frankreich, und an das 16. Jh. in Deutschland (herrschende Rolle einer, zum guten Teil anonymen und überwiegend „schriftlos“ gedeihenden, volkstümlichen Liedproduktion). Ungarn hat in gewissem Sinne eine Doppelentwicklung durchgemacht: einerseits nahm es stets teil an den europäischen Kulturströmungen, die bald nach ihrem Erscheinen auch hier auftraten, — einige, wie die Reformation, drangen sogar bis in die weitesten Volksschichten, während die in engerem Sinne genommenen Kunstströmungen sich mehr auf eine geistige Elite beschränkten. Andererseits aber folgte die Nation neben und unter diesen europäischen Strömungen, unabhängig von äusseren Einflüssen, langsam und unaufhörlich

ihren eigenen Entwicklungsgesetzen. In der Musik kam diese Eigenentwicklung erst im 19. Jh. so weit, dass die Mehrstimmigkeit zum Bedürfnis und zur Forderung breiter Schichten wurde; gleichzeitig erschien auch die Forderung eindeutiger Schriftlegung. So ist es zu erklären, dass der Musikhistoriker Ungarns in früheren Jahrhunderten nur spärliches Material, und auch dies meist ungenau, andeutungsweise aufgezeichnet, vorfindet; ein Beweis dafür, dass die Aufzeichnung in älteren Zeiten Nebensache war, während die Musik selbst ihr eigentliches Leben in der Schriftlosen, mündlichen und instrumentalen Tradition fortführte. Daher auch die, zum historischen Material verhalten, ungemene grössere Lebhaftigkeit und Plastik des notenfreien Singens und Musizierens.

An der Hand einiger, vom Mitglied der K. ung. Oper, Dr. Franz von Székelyhidý, vorgetragenen Beispiele, wird das Verhältnis alter Aufzeichnungen zu ihren, im Volksgesang weiter lebenden Varianten beleuchtet und daraus die Folgerung gezogen, dass der Musikforscher ohne genaue Kenntnis der Praxis niemals zur richtigen Deutung der alten Notierungen gelangen kann. Er muss daher die lebende Tradition in ihrer Totalität in sein Studium einbeziehen. Einfache Kenntnisnahme der Resultate folkloristischer Forschungen Anderer genügt nicht. Er muss selbst praktischer Folklorist sein, die Volksmusik — Quelle und Sammelbecken jener lebendigen Tradition — aus eigener Anschauung an Ort und Stelle studieren, um jene, noch lebendige alte Musikpraxis mitzuerleben, die ihm in manchen Fragen Aufschluss geben wird, wo die Schriftzeichen versagen. Die Gesamtheit ungarischen Wesens offenbart sich auch dem Musikhistoriker nur durch erschöpfende Kenntnis der Volkskultur, wie denn auch das Ziel einer organischen ungarischen Kultur nur durch Verschmelzung der meistens aus fremden Impulsen entstandenen Hochkultur mit der ursprünglichen Volkskultur zu erreichen ist.

Kodály Zoltán.

TÁRGYI NÉPRAJZI FELADATAINK ÉS AKADÉMIÁNK.

A „vulgus in populo“ fogalmazásban végzett néprajzi kutatás eszményi végcélja, röviden megmondva, egy adott népközösség életfolyamatának tudományos megismerése, ahogy az a közösség teljes műveltségvagyományában tükröződik.

Magától értetődik ebből a teljességből, hogy a kutatást a közönségnek nemcsak *szellemi*, hanem *anyagi* megnyilvánulásaira, azaz a *tárgyi javakra* is ki kell terjeszteni. Annál inkább, mert e kettő, mely *élő népek* esetében együtt van, nemcsak elméleti, hanem tapasztalati megállapítások szerint is, elválaszthatatlan összefüggésben s így kölcsönhatásban áll egymással. Szakembereknek ezt nem kell bizonyíthatnunk.

Milyen más és mennyivel nehezebb a helyzete a néprajzzal szemben a *régészetnek* — mely gyakran hasonló végcél felé törekszik —, mert neki egyedül a tárgyi anyag s annak is csupán a földben megőrzött része áll rendelkezésére, míg az illető kultúratermelő népre nézve, sok esetben jóformán semmiféle ilyen megszólaltatási lehetősége, sőt gyakran etnikai támasztéka sincs.

Ennek ellenére azt kell látnunk, hogy a *halott népek* tárgyi maradványaival foglalkozó archaeológia már régtől fogva fáradha-

tatlanul gyűjt, leír, rendszerez, összevet stb., míg az élő *nemzeti etnográfiai* e serkentő példa láttára is csak későn és vonakodva szánják rá magukat hasonló feladatra, az „eleven régiségek“ gyűjtésére, leírására stb. Pedig némely rokontárgyú diszciplína a népryelvre, népköltészetre, néphitre, népszokásokra stb., tehát tisztán néptanulmányokra, nemcsak külföldön, hanem hazánkban is már korán reáirányította a figyelmet.

Látjuk aztán azt is, hogy a régészet, ásatag anyagának magyarázatában külföldön is, itthon is, sűrűn rászorul ugyan előbb a tengerentúli, majd a hazai élő, kezdetleges tárgyi műveltségvagyion ismeretére is, mégis az élő nemzeti anyag rendszeresebb vizsgálata e nyomatékos figyelmeztetésre is, nehezen akar megindulni.

Azt is természetesen tartotta mindenki, hogy az ú. n. „történeti“, vagyis úri néposztály tárgyi emlékeivel többféle, különösen művészettörténeti szempontból foglalkozni kell. Am arra sokáig senki sem gondolt, hogy a népközösségnek ez a „felső“ rétege, szervesen az „alsó“ rétegből sarjadt ki, sőt e két réteg Európa északi és keleti felében — részben persze nálunk is — még nem vált szét egymástól olyan mértékben, mint kontinensünk nyugati és középső felében, hogy tehát ennek az alsó „anyarétegnek“ úgynevezett „személyiségtelen“ (helyesebben rejtett személyiségű) kultúrája éppen olyan figyelemben részesítendő, mint a felső „leányréteg“, főleg egyéniségek útján differenciálódott „személyiségi“ kultúrája.

Az is nyilvánvaló, hogy ez a felső réteg a maga tárgyi kultúrjáváiból, különösen Európa nyugatán és közepén, sokat átadott az alsó rétegnek („gesunkenes (?) Kulturgut“, például viseletek, kézimunkák, bútorzat), ahol azok természetesen áthasonultak, sőt egészen mássá, tudniillik az övévé alakultak, de gyakran régi alakjukban rögződve meg, elevenen őrzik a felső átadó réteg egykori kultúrjáját (helyesebben az *általános* kultúrális ősjavakat).

Egyszerűen ezeket a szüntelenül formáló erőket, melyeknek „fölfelé“ és „lefelé“ való egyidejű játékából valamely közösségnek sajátos történelmi műveltsége, tehát „népisége“ létrejön, csupán csak felülről és nem egyben alulról is, azaz nem egyszersmind „néprajzi“ szempontból is, tekintették.

Nem lepődünk meg tehát azon, hogy főleg a felső réteg kultúrjájának művészi szempontú szemlélete volt az, mely az alsó réteg holmijaira, még pedig először éppen úgynevezett „népművészeti“ jellegű termékeire hívta fel a figyelmet, amit aztán nálunk, a magyar népművészet vélt őseredetiségéből fakadó, de a kellő iskolázottság nélkül való érdeklődés, gyakorlati (elsősorban nemzeti iparművészeti) szempontból is hathatósan támogatott.

Ez a naiv affektus, mely nemcsak a laikusok sajátja ha „nép“ről van szó, volt az első lépés a népi műveltség, illetőleg a népi tárgyak megbecsülése felé, melyet azonban komoly és józan tudományos érdeklődésnek még egyáltalán nem mondhatunk. Ilyenformán volt ez más, különösen szláv nemzeteknél is.

Az a belátás, hogy valamely nép „népvoltának“, azaz sajátos „népiségének“ tudományos megismeréséhez és e népiség *valamikori* megformulálásához a népszellem egyéb megnyilatkozásai (például

nyelv, költészet, zene) és alkotásai (például népművészet) mellett, a tárgyi termékek összességének tanulmányozása is hozzátartozik, csak a különösen német földön megindult, általános összehasonlító vizsgálatok (etnológia: egyetemes néprajz) után lett többé-kevésbé általánossá, amit azonban időbelileg megelőzött, s terjedelmileg meghaladt, a nemzeti szellemi hagyományok (folklore) többirányú, különösen lélektani bűvárlásának szinte eltévelyüléssel fenyegető elmélyítése. Csak ekkor kezdett terjedni annak a felismerése, hogy az akkor virágzásban levő, úgynevezett evolúciós etnológiai iskola követelte és kereste tárgyi „primitívsegek“, elmaradottabb népek között kontinensünkön is szép számmal vannak, vagy a műveltebb népek között legalább is lappanganak.

Hazánkban egy szerencsés ötletből kifolyólag *Herman Ottó* szolgált erre példával, mikor a magyar halvilág biológiájának kutatásából a magyar halászeletre rávezetődve, megírta „A magyar halászat könyvét“. Ebben a külföldön is klasszikusnak minősített munkájában nemcsak a magyar halászkodás mai állapotát írja le, annak — általa különben múzeumba gyűjtött — teljes szerszám- anyaga és szerszámjárása keretében, hanem abból a tételből indulva ki, hogy a halászat egykor létfenntartó foglalkozása volt a magyarságnak, minden lehető helyen rámutat e foglalkozás ősi, tehát történeti elemeire, s a részletekben a kevésbé tájékozott kezdeményezők bátor merészségével, de általában ritka meglátással és leleményességgel, utal a halászszerszámok keleti kapcsolataira és európai megfelelőire is.

Herman nemcsak mécsvilágot, hanem egyszerre fénycsóvát gyújtott a magyar tárgyi néprajz eladdig sötétlő területén, hozzájárulván egyúttal e diszciplína módszerének megszilárdításához s a kutatás tárgyilagossá tételéhez is.

A könyv kétféle, mondhatnánk *tudományos* és *gyakorlati* irányban tett szolgálatot a hazai néprajznak, mert problémákat s egyúttal kötelességeket vetett fel.

Az előbbire elég, ha csak annyit említünk meg, hogy az ő kezdeményén épült fel *Munkácsi Bernát* „A magyar halászat nyelvkincse“ című példaadó összehasonlító nyelvi tanulmánya és *Jankó János* „A magyar halászat eredete“ című szép és nagy könyve, amaz a nyelvi, emez a tárgyi tanúságtételek alapján batorodván fel, a magyarság régmúltjának, eredete és őshazája megállapításának — ez úton is — megkísérlésére, amit korábban majdnem kizárólagosan történettudományi feladatnak tartottak, mint ahogy a feladat valóban történeti is.

Gyakorlati tekintetben pedig azzal tett szolgálatot, hogy a halászat példáján ráirányítva a figyelmet a „tárgyak“ fontosságára, néprajzi gyűjtemények egybehordására indította a múzeumokat, amihez természetesen máshonnan jövő ösztönzések is hozzájárultak.

Körülbelül ez idő óta létesültek a magyar néprajzi tárgyi vagyonszámára intézményesen megszervezett tárházak, *néprajzi múzeumok*. Ezekre az országnak sok helyén, az utolsó 40—50 év alatt tekintélyes anyag gyűlt össze, részint eredeti darabokban, részint képekben.

E múzeumok hivatása az oktató feladatokon kívül ezidőszerint

elsősorban az, hogy ezt az anyagot kellőképpen rendbe szedve, a kutatóknak rendelkezésükre bocsássák s amennyire módjukban van, leíró lajstromok formájában, mint nyers terméket, a tudományos kutatásnak birtokbavétel végett közreadják.

A múzeumokba gyűlt anyaggal szemben azonban — s itt a kezdeményező anyaintézetre, Nemzeti Múzeumunkra gondolok — tudós oldalról két súlyos kifogás emelhető. Az egyik az, hogy a tárgyak száma nem elegendő, s hogy a meglevők sem képviselik egyenletesen az ország minden tájékát, s a tárgyi kultúra összes ágait, a másik pedig az, hogy a hozzájuk megkívántató adatok és leírások, különösen az alkalmi vásárlások és ajándékozások útján került gyűjtemények esetében fogyatékosak és kétségesek, sok esetben pedig egyáltalában hiányzanak. Röviden a gyűjtés nem rendszeresen és nem módszeresen történt.

A nagyon is korlátolt lehetőségeket tekintve, egymaguknak a múzeumoknak, sajnos, mindkettőn bajos segítőik. Pedig, legalább az eddigi tapasztalat azt mutatja, hogy a tudományos kutatás számára mind elfogadható eredményeket, mind újabb kérdésevéseket csak kétségtelenül megbízható adatokra támaszkodó, széles szemhatárú és lehetőleg kimerítő áttekintéstől lehet várni.

Különösen az anyag mennyiségét szokták a kutatók erőteljesen hangoztatni. Kérdés, milyen joggal?

Ha például egyik szomszédos tudományterületet véve, a *tájszógyűjteményekre* nézünk, melyekkel olyan szívesen hasonlítják össze a néprajzi jelenségek (szellemiek és tárgyiak) gyűjteményét, azt látjuk, hogy azok nemcsak minden felkutatható tájszót összeszednek, hanem földrajzi elgondolásban, kataszteri felvétel módjára, községről-községre azt is megmondják, hogy e szók és alakváltozataik hol fordulnak elő.

Ez az eljárás azonban a néprajzkutatók számára nem csupán anyagbőséget hozott, hanem mintegy önmagától új kutató irányt jelölt ki, egy új szemléletet, a szavak morfológiája mellé, azok dinamikájának vizsgálatát vetvén bele a kutatás sodrába, ami nemcsak nyelvi, hanem népkulturái és műveltségtörténeti tekintetben is becses felvilágosításokkal és továbbkutatásra serkentő figyelmeztetésekkel szolgált. Sajnos, nem hazánkban, mert aki nálunk ilyenféle kérdésekkel foglalkozott, fájdalommal tapasztalhatta, mennyire hézagosak e tekintetben idáig megjelent szótáraink s milyen bátor-talanul kell viselkedniük emiatt a bűvároknak, attól tartva, hogy megállapításaik új anyag jelentkezése esetén fölborulhatnak. Példákra nem kell rámutatnunk.

Népi termékek lehetőleg kimerítő összegyűjtésének szükségességére a folkloristák hívták fel először a figyelmet, akik egyes, sokszor kisebb országokból (Pomeránia, Dán-, Észt-, Finnország) több százezer adatot (mesék, dalok stb.) hordtak össze, abban (a már túlzásnak látszó) hitben, hogy egyedül az összes „változatok“ ismeretének birtokában lehet a kívánatos „különösségeket“ egyes népeken, néptörzseken, vagy éppen vidékeken belül megállapítani s ezáltal a „népi, nemzeti, vagy törzsi jellegeket“ annyira-amennyire tudományosan megformulálni.

Jól tudva, hogy a népi vagyoni tárgyi része is eredendően majdnem éppen úgy terhelve van a „változósággal“ mint a szellemi rész, vajjon nem azt kell-e mondanunk, hogy nekünk is százezerszám kell összehordanunk a tárgyakat a mi dolgozóhelyiségeinkbe, múzeumainkba? Százezer szerszám-, hímzés-, cserép- vagy fadaragvány-változatot mi magyarok is ki tudunk teremteni még ma is, jóllehet gazdag értékek pusztultak el visszajöhetlenül csak szemünk látára is.

Nézetünk szerint a néprajzi múzeumoknak nem kellene ennyire menniök, bár igen komoly helyről hallunk ilyen követeléseket. Másfelől az is igaz, hogy a tárgyi anyag vizsgálásának módjai — elsősorban ez ágazat rövid múltja miatt — még nincsenek olyan mértékben kipróbálva, mint a szellemi javakéi.

A múzeumi anyagbehordás egyébként nemrégben hathatós támogatást kapott egy másformájú, szervezett gyűjtőeljárásban.

A németek ugyanis az utóbbi években, számot vetve „Volkskunde“ tudományuk mai konkrét helyzetével és jövő feladataival, a néprajzi egyesületek és múzeumok szövetségének sürgetésére s a „Notgemeinschaft“ jelentős anyagi támogatását megnyerve, elhatározták, hogy *kérdőívek segítségével, egy központi bizottság irányítása mellett*, nagyszabású „Volkskundeatlas“-t állítanak össze, rátéve erre népük szellemi vagyonán kívül anyagi vagyonának minél gazdagabb leltárát is. Minél gazdagabbat mondunk, mert az intézők cleve tudják, hogy az teljes nem lehet s hogy a kérdőívekből sok kimarad, ami közvetlen tudakozódással napvilágra kerülne. Másfelől azt is tisztán látják, hogy éppen a tárgyi dolgok közül, mint teszem azt épületek, viseletek, bútorok stb., nem minden tehető térképre.

A térképet tehát gyűjteményes munkának tervezik ugyan — bár szerintük legalább ötven évvel elkéstek vele —, mégis, éppen a tájnyelvi térképek hatására, a fentebb kiemelt topográfiai szempont hangoztatásával, a *népi jelenségek* (szellemiek és tárgyiak) földrajzi elterjedésére, azaz *dinamikájának kutatására ösztönző esz-eknek szánják.*

Ez a hatalmas vállalkozás a kultúrnacionalizmus jegyében természetesen a külföldi, tehát a magyarországi németiségre is ki fog terjeszkedni, s ilyenformán abba, akarva nem akarva, hazánk is belekapcsolódik. Érthető így, hogy szakköreinkben felvetődött az a gondolat, vajjon nem kellene-e ezt az alkalmat megragadva, a magyarságra eső munkát valamilyen formában nekünk is vállalnunk. Mert különben éppen úgy kimaradunk belőle, vagy mellőle, mint annak idején a szintén német kezdeményezésre történt német-középeurópai nagyszabású parasztház munkálata felvételéből kimaradtunk, illetőleg szégyenletesen szegény módon vettünk részt. Meg kell jegyeznünk, hogy a magyarországi németiség fölvétele a magyar állam anyagi és erkölcsi támogatásával, magyar szaktudósok irányítása mellett, folyamatban van.

Itt értünk el Akadémiánk szerepéhez. Pár évvel ezelőtt (1929-ben) nálunk is megalakult a *Magyar Tudományos Akadémia néprajzi (néptudományi) bizottsága*. Remélhetjük-e, hogy a bizottság

ezzel a kérdéssel foglalkozni fog? Nyomban hozzá kell tennünk azonban, hogy a munkálathoz sok pénz és sok szakember szükséges, de mindenekelőtt azt kell megállapítani, vajjon a kérdőíves felvételi eljárástól a mi viszonyaink között, tudományosan kielégítő eredményt várhatunk-e? Próbából egyes szakemberekkel bizonyos részletfeladatokat mindenesetre el kellene végeztetni. Milyen nagy szükségünk volna például, hogy csak egyet említsünk, egy *Tárgyak tájszótárára*, helyesebben képes *lexikonára*, aminővel csak egy ilyen természetű néprajzi gyűjtés ajándékozhatna meg bennünket. A részletfelvétel talán elősegítené ennek megszületését is.

Az elsősorban továbbkutatásra szánt német térkép esetéből is azt látjuk tehát, s ez az, amit itt újra hangoztatni akarunk, hogy a tárgyak búvárainak nem szabad tisztán csak a múzeumok anyagára támaszkodniok, amint azt a folkloristák teszik, vagy tehetik. Hiszen nem is tudunk minden tárgyat, például házakat, bútorokat, székeket, ételeket stb. kimerítő sorozatokban a múzeumban felhalmozni, még szabadégalatti múzeumban sem, vagy csupán válogatva, mutogató célokból.

Elsőrangú néprajzi feladat azonban, hogy csak a fentebbi példánál maradjunk, *a magyar háztípusok, bútorformák, szekérfajták és ételféleségek* országosan áttekintő tanulmányozása és monográfikus feldolgozása, ami csak kint a nép között, e tárgyak életformáiban lehetséges és eredményes. Ilyen magyar feladat, kisebb és nagyobb, persze száma nélkül van s ezek a munkák a népiség fentebb emlegetett alakító és mozgató erőit kutatva, mind a magyar műveltség csendes történéseit, az élő jelent s ezzel az emlékezetben, hagyományban élő multat is, majd szerény magyarázataikban a multtal való, adatszerűen is igazolható kapcsolatokat vizsgálgatják és derítgetik a nemzettest mai és régebbi mélyebb rétegeiben, bőséges adattal szolgálva az Akadémia által hivatásszerűen gondozott különböző történeti nemzeti tudományoknak, a nyelvészetnek, régészetnek, őstörténetnek stb., végső soron a legmagasabb célnak, a nemzeti műveltségtörténetnek, az igazi „népi önmegismerésnek”.

Ettől az ideális céltól, melyet csak nagy színopszisok segítségével közelíthetünk meg, ma még igen-igen messze vagyunk. A tárgyi néprajz terén ezidőszerint a gyűjtésre, a téglahordásra kell gondolnunk s azért ilyen, a múzeumokra csupán korlátolt mértékben áthárítható *kulturmorfológiai jellegű* kutatásokat kellene, az *anyag rohamos pusztulása* miatt is, a néprajzi bizottságnak céltudatosan intéznie s az Akadémiának, amint már több ízben tette is, más akadémiák példájára, anyagilag támogatnia. Magától értetődik, hogy a kutatások nemcsak tárgycsoportokra irányíthatók, hanem egyes vidékek, kisebb népegységek teljes néprajzi felvételére és leírására is. A részletes program összeállítása a bizottság feladata volna. A közlés szerve adva van az Akadémia „*Monumenta Hungariae Ethnologica*” kiadványában, ahol eddig az Akadémia bőkezűségéből, a Nemzetközi Népművészeti Bizottság Magyar Osztályának javaslatára, két pompásan illusztrált népművészeti témájú, népszerű füzet jelent meg.

A tudományos műhelymunka megkönnyítése végett kívánatos

volna a magyar néprajz bibliográfiájának összeállítására, de még inkább a magyar tárgyi néprajz kézikönyvének kiadása, mely az eddigi eredményeket, bármily szegényesek is azok, kompilatív módon, főképen oktató és munkára nevelő célzattal összefoglalná s egyben a hézagokat s részben a jövő teendőket is megmutatná. Mert nyíltan meg kell mondanunk, hogy a magyar néprajznak s ezen belül a tárgyi néprajzi kutatásnak *elsősorban módszeresen képzett munkásokra van szüksége*. Ez a könyv ezt a feladatot egy magában természetesen nem oldja meg — erre elsősorban a felső oktatás van hivatva —, de rá különösképen áll az, hogy „a félrész gyakran több az egészénél“.

Hisszük, hogy mindkét munka számíthat Akadémiánk megértő támogatására. A finn és észti nép anyagi kultúrájának könyvei is az ottani tudományos társulatok segítségével jelentek meg.

Még csak egyet. A magyar néprajz, úgy a szellemiek, mint a tárgyiak terén, eddig külterjesen dolgozott. Ezt a fiatalkori tevékenységet a céltudatos belterjes munkálkodásnak kellene felváltania. Egy *néptanulmány központi kutató intézmény* megszervezésére gondolunk, tervszerű programmal s a ma még csekélyszámú és magukra hagyott munkaerők egyesítésével és irányításával. Ilyen összefogó megszervezésekre nálunk, sajnos, kevés érzék, képesség és tapasztalat van, de azért a Néprajzi Bizottságnak — szerintünk — ezzel a kérdéssel is foglalkoznia kellene. Hivatásából kifolyólag részben máris foglalkozik vele.

*

(Deutscher Auszug.) Verfasser ruft die Aufmerksamkeit auf die wissenschaftliche und nationale Wichtigkeit der Erforschung sachlicher Volkskunde auf und empfiehlt diese Aufgabe der neugegründeten Volkswissenschaftlichen Kommission.

Für besonders zeitgemäss erachtet Verfasser — zu Lehr- und Erziehungs-zwecken — die Herausgabe des Handbuches der sachlichen Volkskunde Ungarns und eventuell die Organisierung einer Zentralstelle für ethnographische Forschung.

Bátky Zsigmond.

A MAGYAR NÉPSZOKÁSOK OSZTÁLYOZÁSA.

A külföldi szakirodalomban többen is megpróbálkoztak már a népszokások osztályozásával.¹ Eugène Kagarov, a leningradi egyetem professzora azonban valamennyi ellen azt a kifogást emeli, hogy nem teljesek és nem egységes alapúak.² De ha valaki a Kagarov rendszerét akár egy nép

¹ Daniel A. Brinton: Religions of the primitive peoples, New-York, 1897. — H. Hubert et M. Mauss: Esquisse d'une théorie générale de la magie, Année Sociologique VII., 1904, I. — A. van Gennep: Les rites de passages, Paris, 1909. — Otto Stoll: Zur Kenntnis des Zauberglaubens, der Volksmagie und Volksmedizin, Zürich, 1909. — Pauly-Wissowa: Realencyclopädie d. klass. Altertumsw., II., 1: 960.

² Essai de classification des rites populaires, La Revista del Instituto de Ethnologia, Tucumán, 1931, II., 49.; v. ö. még ugyanettől a szerzötől: Über den Bestand und Ursprung des Hochzeitsrituals, Сборник музео антропологии и этнографии VIII., 152. Zur Classification der agrarischen Gebräuche, Wiener Zeitschrift für Volkskunde, XXXIV., 14.

összes szokásaira, akár csak ezeknek egy-egy csoportjára is alkalmazni próbálja, ugyanazokat a kifogásokat kénytelen ellene felemleni, mert ő is csak a mágikus-vallásos szokásokat kategorizálja, s mert az osztályozás főszempontjául felvett célszerűség mellett kénytelen más nézőpontokat is tekintetbe venni. Ez azonban nála sem hiba, hanem éppen szükséges eljárás, mert a célszerűség egyedül nem magyarázhatja meg az eszközök, ritus, aktor, intenzitás, tempus, pszichológiai struktúra, aktivitás, eredet kategóriáit. A nem-mágikus szokások teljes mellőzésén kívül azonban a Kagarov-féle rendszernek más éles hibái és hiányai is vannak, és pedig elsősorban az, hogy tudományos rendszerezésben lehetetlen csak kikapott, pláne különböző korokból s különböző népek hagyományából keverve összeválogatott példákkal operálni, sőt éppen ilyenkor az összes ismert adatok részletes vizsgálata a legfőbb követelmény, — de vannak mások is, ezekre azonban a magam elgondolása közben majd a megfelelő helyen fogok rámutatni.

a) A népszokások cél szerint való osztályozása.

A népszokásanyag a célt vizsgálva önkényt két főcsoportra oszlik: mágikus-vallásos és nem mágikus szokásokra. Ezeknek osztályozása azonban nem végezhető úgy, amint azt Kagarov teszi: az eszköz és módok megállapítása és csoportosítása szerint, mert ez a cél és mód összezavarása.

I. A mágikus-vallásos szokásoknak ugyanis tisztán a cél szempontjából négy csoportját különböztethetjük meg: a preventív, produktív, manikus szokásokét, meg a magie noire-t.

1. A preventív szokások célja az embernek az ártó hatalmaktól való megóvása, tehát valamennyien csak valami bekövetkező baj ellen irányuló megelőző, védekező szokások: azért végzik vagy nem teszik őket, hogy valami félős baj be ne következzen.

2. A produktív szokások pedig a már hatalomra jutott gonosz, tehát a már bekövetkezett baj ellen irányuló szokások, ennél fogva nem anticipatív, hanem kiűző, gyógyító, termelő, stb. cselekvések és céljuk a már megtámadott ember, emberi munka és kívánság veszélyből való kimentése, s így a minden irányú siker, egészség, termés, szaporodás, stb. biztosítása.

Tárgyalásuk és csoportosításuk alapja tehát annak a pontos megállapítása, hogy a népelet minden egyes fázisában mit akar elkerülni s mit akar elérni a nép. Ezeknek a céloknak részletes vizsgálata és egybeállítása így egyrészt a népi tetszés és szükségletek, a belső néphit, stb., vagyis a népelet és népjellem igazi megismerésére vezet, — másrészt pontosan kitölthetné mythológiánk egyik igen fontos fejezetét: melyek azok az ártó hatalmak és mik az ártalmaik. Csak így tudnók ugyanis az ártó hatalmak ma már annyira különbözővé elfejlődött alakjait az ősi formára visszavezetni. Mert hiszen ami ma mindenféle bekövetkező bajok és károk ellen (pl. villámcsapás, tűz, jégverés, árvíz, ragadozók, madarak, férgek, tolvajok, betegségek, növényi élősködők, minden emberi munka és cél sikere, szerencse, stb.) irányul, némely adatban már nincs is okozóhoz kötve, rémelyikben azonban az ártó hatalom keresztény formájú (pl. ördög, keresztfeletlen gyermek), végül másokban, főleg a régebben feljegyzett adatokban az általánosan említett „gonosz”-on kívül mindenféle (ősvallási és átvett) emberi és természetfeletti lényekhez (pl. erdei és vízi lakók, betegségszellemelek, boszorkányok és szövetségeseik, stb.) kapcsolódik.

Összefoglaló és rendszerező dolgozatnak azonban, főleg kiszabott hely keretében, nem lehet célja a tétel egész komplexumának feltüntetése, csak éppen a rámutatás, mint itt is arra, hogy ezek a célkérdések a népelet (pl. születés, első fürdetés és szoptatás, keresztelés, stb.) és népi foglalko-

zások (pl. főzés, mesterségek, állat- és növénygazdaság, stb.) fejezetei szerint csoportosítandók. Például a születési szokások *preventív* céljai: hogy a gyereket el ne váltsák, meg ne rontsák, szeplős, fázóslábú, nagyétkű, válogatós, házsártos, verekedő, iszákos, legényes, otthont nem szerető, gyáva, leányok közt gyámoltalan, templomkerülő, katonának alkalmatlan ne legyen, puskagolyó ne fogja, stb., — és *produktív* céljai: hogy piros, teltarcú, göndörhajú, gödrösállú, egészséges, erős, jószemű, beszédes, jó-dolgu, szerencsés, kapós, stb. legyen.

3. A *magie noire* célja az egyéni kártétel végett az ártó hatalom ere-jének átvétele, tehát az ellenségnek és munkájának, termésének megrön-tása, elpusztítása, kívánságainak megakadályozása, stb.; így pl. hogy valaki beteg legyen, meghaljon, termését az elemek s kártékony állatok pusztítsák, állatai legyengüljenek s eldögöljenek, stb.

4. A *mantikus* szokások pusztja jósló cselekvések, amelyeknek célkér-dései a népelet minden fejezetében éppen ezért könnyen elgondolhatók.

II. A *nem-mágikus szokások* vizsgálatakor még nagy feladat előtt állt az ethnographia, mert abból, hogy egyik-másik szokás-feljegyzésünk min-den mágikum és mágikus cél nélkül való, még nem következik a feljegyzés pontossága; nem lehet tudni például, nem fog-e valamikor valahonnan olyan adat előkerülni, amely után revízió alá kell vennünk egyes, ma nem-mági-kusnak látszó népszokásunkról eddig táplált nézetünket, — lévén éppen ez a nem-mágikus szokásokról szóló rész folklóre-unknak legelhanyagoltabb fejezete.³ A mai nem-mágikus szokások egy része tehát csak idők folytán vesztette el mágikus jellegét (s ekkor az osztályozásban megfelelő helyre teendő), vagy pedig ezek hatása alatt újabb időkben per analogiam alakult népeleti, történelmi és egyházi emlékszokások.

A *népeleti szokások* valamennyije *közösségi szokás*⁴ és jellegük szer-int *ismerkedők és időtöltők* (játékok, kamóhúzás, bikahajsz, vasárnapi séták, táncok, leányvásár, pinceszerezés, stb.), *gazdaságiak* (kalákák, hapsa, cselédvásár, dömtörözés, határhányás, stb.), *közigazgatásiak* (legénybírótság, bíróválasztás, pecsétküldés, lármafa, a vasárnapi köpködő, s a népi büntetések: a hátmegetti csúfolódás, utána kiabálás, pástillusok udvarra dobása, megcsapás, tüdőtánc, a lopott tárgyak hetivásárkor a tol-vaj nyakába kötése, stb.).

A *történelmi emlékszokások* győzelmek, csapások s más nevezetes helyi események emlékének megünneplései: például a marosszéki fejedelmi darabontok utódainak kabátja ma is világoskék posztódíszítésű, a tatár-*verő csiki asszonyok* ma is fekete férfikucsmát hordanak, a torockói *ablakok faragványos kerete* ma is veresre festett egy vérengző tatárpusztítás emlékére, a debreceniek ma is minden évben megtartják a Nagyerdőn az úgynevezett kálvinistabúcsút asszonyaiknak Ali basa embereitől való meg-szabadulásuk emlékezetére, s ilyen lakomás emlékszokások még kicsipün-kösdkor a jobbágyság alól való felszabadulás emlékünnepe, meg az ikervári előljároság Józsefpohár-ürítése a jótevő Batthyány József gróf halálának évfordulóján, stb.

Az *egyházi emlékszokások* célja ugyanaz, mint a történelmieké, csak az egyház közbelépésével módjaikban elkeresztényesedtek: istentiszteletet kívánó fogadalmi emléknappokká, harangszóvá (a belvárosi templom éjjel 3 órai harangszava a legutolsó pestises halott halálának emlékezetére, Úd-*vardon* a szeptember 16-i harangjáték, az esztergomi bazilika esti három

³ L. Apróbb szokások és szokástörédek című dolgozatomat, NNy. 1 : 6. és az ezt követő pótlásokat.

⁴ S itt a példa-kérdések helyett a célokra rámutató példákat adok.

harangkondítása Trianon emlékére, a szegedi árvízi harangszó, stb.), körmenetté, búcsúvá, kápolna- és keresztmeléssé, stb. módosultak.⁵

b) *A népszokások módok és eszközök szerint való osztályozása.*

A célszokások végrehajtásánál használt módok és eszközök osztályozásában bizonyos sorrendi változtatásokkal és — mint előbb — két kivétellezéssel elfogadhatjuk Kagarov *cél* szerint csoportosított rendszerét. Előbb azonban még így is tanácsosabb egy általános fejezetben megállapítani, hogy az ártó hatalmak milyen ritusok és eszközök felhasználásával végzik kártételeiket, mert így sokkal inkább meg tudjuk érteni és magyarázni a mágikus célú szokások ritusait és eszközeit. Ezek a módok és eszközök ugyanis az ártáskor használt módokhoz és eszközökhöz alkalmazkodnak s napjuk és időpontjuk is az ártó hatalmak napjaihoz és időpontjaihoz igazodik. Ebben a csoportosításban a preventív cselekvéseknek Kagarovnál a profilaktikus s a produktív cselekvéseknek a protreptikus eljárás módok felelnek meg.

I. A *profilaktikus* cselekvéseknek az eljárás különböző módjai szerint az adatokból négy csoportjuk alakul ki: az apotropikus, exapatetikus, cryptikus és apopheutikus eljárás módok.

1. Az *apotropikus*, azaz távoltartó eljárás mód abban áll, hogy valamilyen ritussal és valamely eszközzel tesztek valamit, hogy az ártó hatalom hozzám ne férhessen, vagy valami baj ne érhesse. A ritusnak, azaz a cselekvés végzésének formái igen különbözők lehetnek: kelet felé nézés, füstölés, meztelenség,⁶ mezítláb, háttal fordulás, visszakéz, balkéz, a víz folyása ellenére merítés, fonákul viselt ruha, a tárgyak felfordítása,⁷ titokban cselekvés, szótlanság, behúnyt szem, vissza nem nézés, keresetlen vagy lopott tárgy, körüljárás, körülseprés, körülszántás, körülvivés, körülloccsolás, új vagy tiszta eszköz használata, lemosott test, utánadobás, sziszegés, lárna, trágár szó, varázsmondások, stb. Ezek a ritusok azonban rendszeresen keverednek egymás közt: füstöléskor kelet felé néznek, meztelenül járnak körül, háttal fordulva behúnyt szemmel indulnak a varázslat helyére stb. A ritushoz, azaz a varázsló cselekvés elvégzéséhez azonban mindig valami eszköz vagy tárgy is szükséges és viszont azt mondhatjuk, hogy az olyan feljegyzések, amelyekben az eszköz felhasználásának leírása mellől hiányzik a ritus megjelölése, hibásan feljegyzett vagy már elhomályosult szokásokat adnak, mert ha több ugyanazon adatból hiányzik is a ritus megjelölése, mindig akad egy-két olyan feljegyzés, amelyben a ritus is megvan. Az eszközök és tárgyak köre is igen tág: víz, tűz, sírból vett föld, só, vas,⁸ fegyver, csengő, kolomp,⁹ növények és állatok, állati és emberi testrészek, exkrementumok, menstruációs vér, köpés és nyál, tej, tojás, amulettek, veres fonal, konyha- és gazdasági eszközök, stb.

2. Az *apopheutikus*, azaz elkerülő eljárás mód abban áll, hogy bizonyos cselekvésektől és tárgyak érintésétől tartózkodnak azért, hogy az ártó hatalmakkal való találkozást elkerüljék, mert ezekkel a tiltott cselekvésekkel s tabu-tárgyak érintésével az ember a gonosz hatalmi körébe kerülne. Az alcsoportok tehát a tiltott cselekvések és tárgyak szerint állí-

⁵ V. ö. Solymossy Sándor: A magyar ősvallás, Magyar Szemle, 15 : 106.

⁶ Szendrey Ákos: Meztelenség a magyar néphitben, NNy., 2 : 129.

⁷ L. Madarassy László: Mikor az Urasztalát megfordították, Bp., 1931 és Adatok az Urasztala megfordításához című közleményemet, Eth., 42 : 149.

⁸ Erre vonatkozólag l. Solymossy Sándor érdekes hypothézisét, id. ért. 111.

⁹ L. A kőngözs című dolgozatomat, Ethn., 42 : 21.

tandók össze. Ez az eljárás mód a magyarázata pl. a tiltott ételeknek,¹⁰ a szótlanágnak s bizonyos napokon a coitus és bizonyos cselekvések eltiltásának. Így ez az oka, hogy a lakodalmas menet sohasem tér vissza azon az úton, amelyen ment, — hogy két ember nem ereszthet át maga közt egy másikat, — hogy bizonyos állatokat és növényeket nem szabad a házban tartani, sem bizonyos személyeknek hozzájuk nyúlni, — hogy bizonyos tárgyakat nem szabad a vízen átvinni, — hogy embert s állatot nem szabad seprűvel érinteni, sem a szemetet az ajtó irányába kifelé seperni, — hogy bizonyos személyeknek tilos bizonyos tárgyakat, pl. a férj házába lépő új asszonynak a küszöböt érintenie, stb. Aztán ez az oka a rossz napokon kezdett vagy végzett cselekvés sikertelenségébe vetett hitnek, — bizonyos szók és nevek kimondásától való tartózkodásnak is; ez a tartózkodás magyarázza egész sereg ösugor szó kiveszését és helyette idegen szó átvételét (csuka, kutya, róka, medve), vagy tulajdonságnévképzős újabb magyar szóval való helyettesítését (farkas), s ez az oka annak is, hogy elhalt gyerek nevére nem keresztelnek, s hogy bizonyos családnevek¹¹ (pl. a Felvidéken a Kolosy-családnév) kimondásától tartózkodnak.

3. Az *exapatetikus*, azaz félvezető eljárás móddal az ártó hatalmakat akarják megtéveszteni: mintegy kicserélni igyekeznek az egyént, hogy az ártó hatalmak rá ne ismerjenek. Ilyen exapatetikus mód pl. a név és a külső megváltoztatása. Régi személyneveink közt az ilyen óvóneveknek három csoportjára akadunk:¹² a becsmérlő nevekére, mint pl. *Szemét*, hogy az ártó hatalmak irigységét fel ne keltsék, — a letagadó nevekére, pl. *Nemvaló*, *Nemvagy*, — és a holtak nyilvánító nevekére, pl. *Nemél*, *Haláldi*; ma azonban már csak az efféle becéző megszólítások: „*te kis piszkos, mocskos, bogár, féreg*“, stb. őrzik e régi szokás emlékét. A külső megváltoztatásának maradványa az utcára vitt gyermek fületövének korommal való bekenése s valamely ruhadarabnak, a kisgyermeknél és nőknél az ingnek, a férfiaknál a gatyának fonákul viselése, és ugyanez az eljárás mód nyilvánul meg a házasságkötés különböző fázisai közben használt körülírt és virágos beszédmódban is.

4. A *cryptikus*, azaz elrejtő eljárás móddal a féltett személyt, tárgyat, területet akarják az ártó hatalmak elől elzárni. Ez a magyarázata pl. a boldogasszonyágyának, — az éj beálltával s bizonyos napokon a gyermekágyasház meg az ólajtó bezárásának, madzaggal való bekötésének, — a menyasszony lefátyolozásának, — az esküvőkor az újpár keze letakarásának, — a vetés négy sarkán a búzaszálak összekötésének, — az ajtóba és ablakba nyirfaág kitűzésének, — az ólak lencsével való körülzárásának, stb.

II. A *protreptikus* cselekvéseknek *Kagarov* nyolc csoportját különbözteti meg; ebből a nyolc csoportból azonban itt is ki kell vennünk a *magie noire* és a manticus cselekvések eljárás módjait, s a másik hatnak sorrendjén is változtatni vagyunk kénytelenek: *sacramentalis*, *hilastikus*, *catharticus*, *carpogonikus*, *copulativ* és *disiunctiv* eljárás módok.

1. A *sacramentalis* eljárás mód az embert a természetfeletti lényekkel egyesíti, vagy legalább is hatalmak, erejük részesevé teszi. E szokások ősi jellege azonban már jórészen elveszett, a kereszténység hatása alatt a szent tárgyakhoz és cselekvényekhez kapcsolódott. A magyarban három csoportjuk különböztethető meg. Az első a természetfeletti lény valamilyen *szimbólumának érintése*; ilyen pl. még ma is bizonyos szent állatok

¹⁰ L. Tiltott és előírt ételek a magyar népszokásokban című dolgozatomat, *Ethn.*, 43: 15.

¹¹ L. Solyomossy Sándor: *Névmágia*, MNy., 28: 83.

¹² L. Pais Dezső: *Régi személyneveink jelentéstana*, MNy., 18: 95.

(kígyó) és szent tárgyak, ereklyék érintése, — az újszülött földretétele, — a seprő, istenfa kézbevétele, stb. A második sacramentalis eljárás mód a természetfeletti lény szimbólumának *elnyelése*; ez az eredete a sokféle torozásnak, áldomásozásnak és napokhoz kötött lakomázásnak, meg bizonyos ételek bizonyos alkalmakkor való elfogyasztásának és bizonyos szent állatok húsából valamely rész (kígyózsír, farkasmáj, medveszív) megevéésének, a boszorkánnyá változtató dongónyelésnek is, — de ez az eredete a lakodalmi kalácsnak, szentáldozásnak, úrvacsorának, húsvéti szenteltnek, karácsonyi ostyahordásnak, az újbúzából sült kenyér s a szent Márton napi újbor erejének is. A harmadik sacramentalis eljárás mód *coitalis* jellegű, a termőerő növelésére; nálunk azonban ennek már csak igen halvány omlékei élnek s ide kell soroznunk a tyúkok alfelének Luca-napi megpiszkálását, a kotló alá válogatott tojás láb között való átvételét, a vetőasszony meztelenül földreülését, a földön meghengergőzését s azt is, ha a veszteségben levő kártyás membrum muliebre megfogásával próbál a sors járásán változtatni, stb.

2. A *hilastikus* (propitiatorikus, euergetikus) eljárás mód abban áll, hogy a felsőbb lények jóindulatát a mindcni irányú termés és siker érdekében ima, áldozatok és ajándékozás által meg- vagy visszanyerjék. Ma is teljes virágjában élő és igen tartalmas szokáseljárás mód, számtalan utánfejlődéssel, amelyekben azonban a hilastikus jellegnek nyoma sincs, mert csak pusztá utánzáson alapuló népeleti és történelmi emlékszokás-eljárás módok. Az ősi jellegűek között első helyen áll elfejlődéseiben a mondaszerű emberelásástól a bokrétaünnepig az építőáldozat. A hilastikus eljárás módok egy másik ősi formája a tűzre irányul; ez az eredete a mai kivilágításoknak, lámpiónos meneteknek, tábortűzeknek, a dunai halászsok szent János-eresztésének, a Gergely-napi tarlóégetésnek, fagyosságok napján a szőlőfűstölésnek, a feltámadáskor gyújtott örömtűzeknek, a szent Iván-napi tűzgránsnak, menyasszony-porkolásnak, stb. Hasonló jellegű szokás mód a tavaszkezdeti zöldágazás¹³ is: a májusfa, a lovak és mozdonyok felzöldágazása, a templomfalak ünnepi feldíszítése, az úrnapi sátor, stb. Újhold első vasárnapján egy öreg hársfa alá járnak imádkozni, az Aldókövek és Aldókutak mellett egy percre megállanak, követ vagy gallyat dobznak a szerencsétlenül jártak útszéli sírjára, — aztán ugyanilyen, de már teljesen keresztény jellegű szokás módok, Nagycsütörtökön zöld gyp tétéle a kapufélfára, a gyerekek nagypénteki kerepelő felvonulása, a karácsonyféjeli madármise, a betlehemezés, kántálás és a mindenféle köszöntés is és ezek közé kell soroznunk még a különböző körmeneteket, búcsúkat, fogadott munkaszüneteket, a víz-, búza-, barka- és házzsenteleéseket, a bőjtölést, negyvenelést, egyházkövetést, a papnak adott ajándékokat (pl. sz. Gallus napján kakas) is, stb.

3. A *kathartikus* (lustratív, expiatoricus, purificatív), azaz tisztító eljárás módok a preventív jellegű apotropicus ritusoknak a már bekövetkezett baj esetén használt párijai: gyógyítások, ragadozók, madarak és férges elűzésekor, stb.

4. A *karpogonikus* (frugiferális), azaz termelő eljárás módok részben az analógián, részben a közvetlen érintkezésen alapulnak. Ilyenek pl. az újpár búzával való beszórása, alma- és tojásévésük, a menyasszony ölébe gyermek ültetése, valamennyi a gyermekáldás biztosítására. Aztán a gazdasági növények magasra s az indások hosszúra növése szempontjából szükséges a háziasszony farsangi szórakozása, tánckor magasra ugrálása, az aratási tánc, a pünkösdi királyleány magasba emelése, a szentiváni tisztessű magasra dobása; ezért kötik magasra a nadrágot vetés közben, vetnek harang-

¹³ L. A májfa című dolgozatomat, Debreceni Szemle, 1932 : 473.

szó alatt, búcsúok jöttek, szaladgálnak ide-oda s ugranak nagyokat vetés közben. Tojást ültetni legjobb csürhejövéskor és születése után magasba emelik a gyermeket is. Analógiás szokás a sok erotikus cselekvés is: a genitáliák szabadon hagyása, azaz a meztelenség, a vetőmagvak mell között tartása és ilyen fallikus jellegű ritus az életvesszővel való ütögetés, a subározás, aprószentekezés is. A vízzel való behintés, pl. az aratókoszorrút vivő leöntése, meg a húsvéti öntözés, aztán vetéskor három szem magának a szájbán való tartása a szükséges nedvesség biztosítását célozza. Végül e csoportba tartoznak még az esővarázslás analógiás formái is, pl. a vízbefult sírjának megöntözése, a pataknak szűzlánnyal belevizelés közben való megszántása, stb.

5. A *kopulatív*, azaz befogadó ritusok kétfélék: *syndasmikusok* és *aggregatívok*. A *syndasmikus* ritusok éppen csak két összetartozó egyén harmónikus együttműködésének biztosításakor használatosak, tehát főként a házasságkötés és munkacérfogadás keretébe tartozó analógiás eljárás-módok: így pl. az újpár egyetértését egy tányérból evésükkel s egy pohárból ivásukkal,¹⁴ kezük egybekötésével akarják biztosítani, — az új cseléd belépésekor körüljárja a tűzhelyet; a vásárról hazahajtott állatot farral tolják be az ólajtón; aztán ide tartoznak a barátságkötés (keresztbarátság, komálás, mátkálás) ritusai s a szerelmi varázslatok egy kisebb csoportja is. Az *aggregatív* eljárások *családiak* vagy *osztálybeliek*; az előbbiek közé tartozik pl. a földre tett újszülöttnek az apától való felemelése és mindaz a sok ritus, amelyen az újasszony az ura házához való indulástól a lefekvésig keresztülmegy, tehát a megkontyolás¹⁵ stb.; *osztálybaavatás* pedig pl. a polgárrátétel, az idegen utasok folyóvízbe mártása, a sokféle vadász-, halász-, céh-, diák-, birtokba és hivatalba, legényé, eladóvá (leánytor, legénycéger) avató szokáseljárások, aztán az egyházkelés,¹⁶ karácsonyi bocsánatkérés és megbékélés, még az előljárók és lakosok között is, meg a kölcsönkért tárgyak nagypénteki visszaadása, stb.

6. A *copulatív* ritusok ellentétei a *disiunktív*, azaz elválasztó eljárások. Mint az előbbiek, ezek is kétfélék. *choristikusak* és *szeparatívok*; amazok két összetartozó személy szétválasztására használt ritusok, pl. a házasság anyagi megszüntetések, a csecsemő-elválasztáskor, állat-elkülönítéskor, természetakarításkor, stb. szokásos eljárások; és *szeparatívok*, pl. a családtagok vállalkozása, a kitáncoltatás és kimuzsikálás, stb. eljárásai, a mai farsangi vénlánycsúfolók, a megesett lány, a házasságtörő asszony s a megtévesztő módon viselkedő legény népi kizárásának ritusos eljárásai.

III. A *magie noire*, azaz a rontó eljárások módjai és eszközei természetesen nagyrészt azonosak az apotropikus, kathartikus és karpogónikus eljárásokéival és ismét természetesen a születés, házasságkötés, betegségek, istállók, és vetés körében találkozunk velük; ilyenek pl. az ellenséget ábrázoló agyagbábúnak gombostűvel átszúrása, lába nyomának felvétele és füstre tétele, az öntés, rábőjtölés, átok, a termés megkötése, stb.

Ide tartoznak azután a *diaphthartikus*, azaz rontva termelő ritusok is: a maguk javát a másé megrontásával akarják megteremteni; ilyen *diaphthartikus* eljárások pl. a más tehene tejének a magáéba való átvitele, más tyúkjainak megrontásával a magáét jótojóvá tenni, más állatainak erejét a magáéinak megszerezni, a madarakat saját vetéséről a más földjére s a ragadozókat saját udvaráról a más telkére űzni, stb.

IV. A *mantikus*, azaz jósló eljárások tartalmuk szerint kétfélék:

¹⁴ L. Szendrey Akos: Az újpár együttevéseinek jelentősége a házasságban, Ethn., 43:31. és Palotay Gertrud: Palóc adalék az újpár együttevésehez, Ethn., 43:85.

¹⁵ L. Szendrey Akos: A menyasszonykontyolás, NNY., 3:211.

¹⁶ L. Egyházkelő című dolgozatomat, Ethn., 43:85.

véletlen események és előidézett cselekmények. A *véletlen események* közé tartoznak a természeti jelenségek is és itt vár az ethnographia a természettudósok közreműködésére. E véletlen eseményekből való jóslások egy nagy csoportja olyan, hogy a bejósolt baj bizonyos apotropikus eljárással és eszközökkel meg is akadályozható: a házból kilépve pappal találkozni elsőnek szerencsétlenséget jelent, de ha gombostűt dobunk utána, elhárítottuk a bajt. Az *előidézett* mantikus cselekvényekkel főképp a férjhezmenésre, a jövődöbelire, az újszülött nemére, a halálra és termésre szoktak jóslani.

c) *A népszokások egyéb szempontok szerint való osztályozásai.*

1. Az *aktor*, azaz a cselekvést végző személy és a jelenlevők szempontjából népszokásaink két csoportra oszlanak. Vannak olyanok, amelyeket bárki is végezhet, s amelyeken bárki is jelen lehet, bár egészen bizonyos, hogy feljegyzéseink e tekintetben nagyon hiányosak. Vannak azonban határozott személyhez kötött szokások is, s az ide tartozó adatok pontos egybeállítása igen jellemző fejezetekre mutathat rá, mert ha általában úgy is van, hogy a nő foglalkozása körébe vágó szokásokat nő, s a férfiéba tartozókat férfi végzi, mégis sok szokásban érdekes pontokra, feltűnő ellentétekre akadunk. Nő végzi pl. általában mindazon mágikumokat, amelyek a baromfiakra, tehenre, anyára, gyermekekre, betegre vonatkoznak, amelyek meztelenséghez vannak kötve, vagy a tűzre irányulnak, így asszony állítja be a kemencébe az utolsó téglát; ellenben férfimunka mindaz, ami a méhekkel kapcsolatos, aminek elvégzése szótlansághoz van kötve, férfi szedi le minden növény első termését, férfi eszik-iszik először minden új edényből, stb. S a férfi alatt rendszeren a gazdát, nő alatt pedig a gazdaszszonyt kell értenünk, bár az adatok igen nagy részéből úgy látszik, hogy a női mágikumok elvégzése a család legidősebb nőtagjához volt kötve, s csak ilyen nem létében, majd per analogiam szállott át a gazdasszonyra. Vannak azután csak lányokhoz és legényekhez kötött mágikumok is; leány veti pl. a violát, lányok szántják meg szárazságkor a vizet; legényekhez van kötve a kongózás és minden olyan mágikus szokás, amelynek célja az emberi szaporodás biztosítása. De a személy meghatározottságában még ezeknél is tovább mehetünk, mert vannak olyanok, amelyeket csak a baba, vőfély, nyoszolyóasszony, kocsis, stb. végezhet. Végül itt kell számbavennünk a ruhadarabok, gazdasági tárgyak s egyenesen valami mágikus cselekvés végzésére készített ethnographikumok felhasználását is, annak kiderítése végett, hogy ezek felhasználásának milyen kapcsolata van a női és férfi mágikumokkal.

Szokásainkat azonban nemcsak az aktor, hanem az aktusnál jelenlevők szerint is meg kell vizsgálnunk, mert vannak agynikus és anandrikus szokások is. Az *agynikus* szokásokon csak férfiak lehetnek jelen, s ilyenek pl. a vasárnapi köpködő, pinceszerezés, legénybúcsú, vasárnap délutáni legényséta, húsvéti határjárás, forrástisztítás, a debreceni tűzoltó diákok kanmuriája, a jászói legények május elseji erdei mulatozása, stb. Az *anandrikus* szokásokból pedig a férfiak vannak kizárva, s ilyenek a leánytor, kontyolás, a nászágy előkészítése, szülés, a nők pinceszerezése, a nagypénteki keresztjárás, a nepomuki sz. János-járás, a virágvasárnapi vetésjárás, a zöldesüttörtöki kendernézés, a lányok szöllőőrzése, komálása, május elseji hajnali sétája, a fehérvasárnapi leányséta, vasárnapesti fürdésük, tavasz első vasárnapi hídjátékuk a mezőn, a pünkösdi királynéjárás, a nagybójtvasárnapi ulieskázás, stb.

2. A szokások *intenzitása* szerint négy csoport alakul ki: *normális* típus, pl. az újasszony körüljárja a tűzhelyet; *enyhített forma*: a tűzhely falhoz helyezése után csak megérinti azt; *helyettesítési* forma: majd az asztal

körüljárása helyettesíti mind a kettőt; *hyperplastikus* forma: a menyasszony többszöri öltözködése, a keresztszülők nagy száma, a nyakon kívül más testrészen is viselt amulettek, stb.

3. A szokás végrehajtásának *időpontja* szerint vannak naphoz kötött és naphoz nem kötött, sőt napszakhoz (a nap első sugarainak kipattanása, a nap utolsó sugarának villanása, stb.) kötött szokások is. Eredetileg mindenesetre a gonosz hatalmi időkörével függnek össze s elfejlődésükben ide tartoznak azok az adatok is, amelyek a hajnali, déli s éjjeli harangszóra, illetőleg ennek első megkondulására, vagy olyan eseményekre vonatkoznak, amelyek a napnak mindig ugyanabban az idejében szoktak megtörténni (tehénkihajtás).

Vannak aztán orthochronikus és heterochronikus cselekvések is. Az *orthochronikus* cselekvések a megfelelő időpontban történnek, mint pl. a hozomány átadása a házasság megkötésekor, az avatási szokások, stb.; míg a *heterochronikus* cselekvések háromfélék: *anticipatív*, azaz előbb történő cselekvések, pl. az apai áldás a menyasszony felöltöztetése idején; *proleptikus*, azaz utána történő cselekvések, pl. a keresztszülők ajándékozása; s *epanalektikus*, azaz többször ismétlődő cselekvések, pl. a sokféle be- és kikerés a lakodalom folyamán.

6. A *pszichológiai struktúrát* véve alapul a szokások négyfélék: *szimpatikus* (homöopatikus, imitatív, mimetikus), azaz utánzó cselekvések: az ember a kívánt dolog utánzatához nyúl; ilyen pl. a sziszegés és a gallyak rázása esővarázsláskor, magasba dobálás és ugrálás a termés érdekében, a gyermeket nem akaró menyasszony zárt lakatot tesz a zsebébe, coituskor az asszony tátva tartja a száját, ha leányt akar, fejszenyelet tesznek az ágy alá, ha fiút óhajtanak, stb.; *partiális*,¹⁷ azaz részleges cselekvések: nem az egészen, csak ennek egy részén végeztenek, pl. bőrének vagy excrementumának elégetése az állat helyett, az ellenség földjéről lopott rög megvarázslása, az ellopott előtén végzett varázslatok, a küszöb vagy asztal szerepeltetése az egész ház helyett, a nyomfelszedés, stb.; *contagiosus* cselekvések, azaz egy vagy más tulajdonságnak, kívánságnak érintéssel való átvitele: ilyenek pl. a vetés idején szokásos összes erotikus és fallikus jellegű cselekvések, az asszony földre ülése, kenyérdagasztáskor az asszony mellének megfogdosása (hogy jól megkeljen) s alfelének megtapogatása (hogy közepén meghasadjon), a szerelmi varázslatokban a haj és szőr, menstruációs vér felhasználása, stb.; *anthiopatikus cselekvések*, pl. a melletten tartott kenyérhéjnak a legénnyel való megetetése, stb.; *enanthiopatikus* cselekvések, pl. veres posztó vagy veres paprika kötése a ház hegyesfájára, mert a veres elűzi a vereset: a tüzet, villámot, stb.

7. Legvégül számba kell vennünk népszokásainkat az *eredet* szempontjából is, hogy melyek az *ősiek*, s hogy az *átvettekben* mi az átalakító ősi motívum. Mert szokásaink közt sok az *egyházi* eredetű és pedig *katholikus* és *protestáns* formálódás, sőt nem egyen a *keleti egyház* hatása látszik (oltárkerülés); a régi flandriai térítő papok honosították meg pl. a Székelységben a karácsonyéjjeli úgynevezett madármisét. Külön kell választanunk a *környező népektől* és a *történelmi érintkezés* következtében átvett szokásokat, sőt azokat is, amelyeket a haladó élet szül, mint pl. a *sport* és *művészvilág* mágikus szokásait.

Az az aggodalom azonban, hogy ez a kutatás nem lesz „népszerű”, mert „feltétlenül kiábrándítóan fog hatni azok szemében, akik e kiderítéstől nemcsak új ismereteket, de sok szépet, büszkélkedni valót várnak”,¹⁸ a tudományt nem zavarhatja; de meg ezt a pillanatnyi kiábrándulást nyo-

¹⁷ Solymossy Sándor, id. ért. 109. szerint „integritásos gondolkodás”.

¹⁸ L. Solymossy Sándor id. ért. 109.

mon fogja követni az élvezet: látni népszokásainkban az ősit, s hogy amit átvett, hogyan alakította át a maga lelkének megfelelően, hogyan diszította fel a magyar lélek motívumaival, mert ez az eljárás mód megteremtené a magyar néprajz szellemtörténeti irányát, amely nem ugyanaz az internacionális ethnológia mai: csak az átvételre rámutató, de a nemzeti átalakítás ki nem domborító módszerével.

*

(Deutscher Auszug.) Verfasser wünscht auf Grund einer Zusammenfassung und Vergleichung der Volksbrauch-Klassifikationen von *Brinton*, *Hubert-Mauss*, *Gennep*, *Stoll*, *Ganszyniec* und *Kagarov* die ungarischen Volksbräuche in ein System einzuordnen. I. In Anbetracht des Zieles gibt es: 1. magisch-religiöse, das heisst, preventive, produktive und mantische Bräuche, sowie die schwarze Magie. Grund der Untersuchung und Gruppierung ist, was das Volk in jeder Phase seines Lebens erreichen und vermeiden will. Dieses Kapitel ist auch gleichzeitig die genaue Feststellung der schädigenden Mächte, sowie ihrer heutigen Verbildungen und dem von ihnen zufügbarem Schaden; 2. nichtmagische Bräuche, also schon in historischer Zeit per analogiam entstandene Gedenkbräuche aus dem Bereiche des Volkslebens, der Geschichte und der Kirche. II. In Anbetracht der Riten und Geräte gibt es profilaktische, das heisst, apotropäische, apopheutische, exapatetische, kryptische, — proteptische, das heisst, sakramentale, hilastische, katartische, karpogonische kopulative (sindasmische und aggregative, das heisst, in die Familie oder eine bestimmte Einheit einweihende), disiunktive (koristische und separative, das heisst, aus der Familie ausscheidende und aus der Einheit ausschliessende) Handlungen, dann die schwarze Magie mit den diaphantischen Handlungen, schliesslich die mantischen Bräuche (aus zufälligen Begebenheiten, eventuell mit gewissen apotropäischen Handlungen abwehrend und herbeigeführte Handlungen). III. Vom Standpunkte des Handelnden und der Anwesenden gibt es von wem immer durchzuführende und an die Person geknüpfte (weibliche und männliche Arbeit, an den Wirt und die Wirtin, an ein altes Weib, ein Mädchen, einen Burschen, die Hebamme, den Brautführer, die Brautführerin, den Kutscher, usw.) und aginische und anandrische Handlungen. IV. Der Intensität gemäss gibt es normale, gemilderte, substituierende und hyperplastische Formen. V. Dem Tempus gemäss gibt es Bräuche, welche sich an gewisse Tage, andere wieder, welche sich nicht an solche knüpfen, sogar an die Tageszeit gebundene, dann orthochronische und heterochronische (anticipative, proleptische, epanalektische) Bräuche. VI. Der psychologischen Struktur gemäss gibt es: sympathische, partiale (oder integrierende) kontagiöse, antiopatische und enantiopatische Handlungen, VII. Dem Ursprunge zufolge gibt es ursprüngliche, übernommene, dann Bräuche kirchlichen Ursprungs (östliche, katholische, protestantische) und von dem fortschreitenden Leben hervorgebrachte (Sport- und Künstler-) Bräuche. Dieses letzte Kapitel könnte die Grundlage einer Bearbeitung der ungarischen Volkskunde vom geistesgeschichtlichen Standpunkte aus sein.

Szendrey Zsigmond.

VALLÁS ÉS MÁGIA.*

„Die Dinge, die wir erleben, lassen sich oft nicht ausdrücken, und wer sie dennoch erzählt, muss notwendig Fehler begehen.“

RM. Rilke, Vom lieben Gott, 1913.

I.

Altalános felfogás szerint¹ egy „vallásos“ ritusnak végzője függést érez, illetve éreztet valamely felsőbb hatalommal (istenséggel) szemben és hódolva könyörög a segítségeért; a „varázsló“ ezzel ellentétben félelem és tisztelet nélkül hiszi, illetve kelti azt a hitet, hogy a sorsot, szellemeket, vagy isteneket² szolgálatába tudja kényszeríteni és fenyegetéssel, formulákkal és i. t. próbálkozik náluk célt érni. Ott tehát a hódolat és engesztelés, itt a leigázás és ellenőrzés attitűdje, illetve törekvései uralkodnak. S ha a francia „szociológiai“ iskola az átlagnál nagyobb pszichológiai készsűtséggel, a mágiát más rendszerekkel együtt a tágabb értelemben vett „vallás rendszerébe foglalja (értve valláson egy természetfeletti hatalom elismerését, illetve az ehhez szabott viselkedésmódot), s hangsúlyozza is, hogy a kettőt nehéz, olykor lehetetlen szétválasztani³, — ezen belül mégis van számára „une distinction d'ordre juridique“. A vallás mindig csoportok dolga és egységet létrehozó (egyház), még a magánkultuszokban is; a varázsló és hívei közt hiányoznak a tartós, erkölcsi csoporttá összefűző szálak, a mágia nem ismer organizált kultuszokat („istentiszteletet“); a bo-szorkánygyűléseken „hívó“ nem, csak „pap“ (varázsló) szokott résztvenni és a két fél viszonya legfeljebb olyan alkalmi és múló tendenciát mutat, aminő az orvosé meg a betegé.⁴ Ennyiben azonban ez az iskola is ugyan-csak demarkál: a vallás a derült nyilvánosság napfényét keresi, míg a mágia a chaos és a sötétség magányában bujkál, a vallás tehát az erkölcsi emelkedettség patensével áll felette és nézi le az erkölcstelen és a társadalom ellen törő mágia praktikáit.

Ezzel szemben, mégis: a *primitívek* vallásos cselekedeteinek igen jelentős csoportjai a legelválaszthatatlanabb együttesben mutatják ezeket a közfelfogás szerint egymással ellentétbe állított „vallásos“, illetőleg „mágikus“ vonásokat. Így a meglehetősen elterjedt álarcos, vagy utánzó táncokat mágikus kényszereszközöknek szokták ugyan, de csak annak az elhanyagolásával minősíteni, hogy végrehajtásuk módja nem követelő, mint a mágiáé, hanem a vallás komor ünnepélyességével történik.⁵ Hasonló, ha a gyermekáldásra vágyó asszony a Babar-Archipelaguson nagycsaládú férfit hív, karjára gyapjúbábút vesz, mintha szoptatná; a férfi fog egy szárnyast és lábánál a nő feje fölé tartva, imádkozik a Nap szelleméhez, hullasson le egy gyermeket és mikor a nő megnyugtatta, hogy megjött, sőt szopik

*) Ez a dolgozat szándékban és elgondolásban szorosan összetartozik a „Költészet és Filológia“ (= EPhK. 1926, 74. kk.), meg a M. Néprajzi Társaságban „Mágia és Tudomány“ címen (1932 október 26-án) tartott előadásaimmal (v. ö. Addenda recentt. ad „Hom. Comp. IV.“, EPhK. 1932, 9. füzetből). Annak, a szellemiség valóságos alakulását kereső fejlődésselképzelésnek hivatott egyik, amazokkal rokon fejezetét alkotni, melyet főleg „A vallás egyénlélektani gyökerei“ (Athenaeum, 1919, 71—85., 128—138. l.); „Der Eid als Tat“ (Acta Litt. oc. Sc. R. Univ. Fr. Joseph. 1924) és hozzá EPhK. 1926, 228—233. (*25—28.) ll.; „Lényeg és Gondolat“ (Széph. Kt. 2. szám), 1927; „A költészet lényege és formája“ (Bp. Szemle, 1927, 242—268. l.); „Der primitive Hochgott“ (Studi e Materiali, 1929, 173—185. l.); „A mágia a modern elméletek tükrében“ (Ttud. Füz. 12—13. sz.), 1930, c. dolgozataimban körvonalaztam. — Hozzáértő olvasó az ismételt átdolgozás ellenére is, főleg az idézett irodalom külsőségeiben, nyilván nem egy nyomát fogja találni, hogy ezt a pontot időrendben legrégebben (1917—18) irtam meg. M. K.

is, a szárnyast levágják és a házi oltáron feláldozzák.⁶ Vagy: a Kei-szigetek (Uj Guinea) lakóinak feleségei köveket, stb. szoktak olajozni,⁷ hogy a lövedékek, mint az olajcseppek, peregjenek le hadakozó férjeikről; de ugyanakkor és ugyanezért — a vallásos és mágikus vonások hasonló összszekeverésével — a teljesedésért ők is a felsőbb hatalmakhöz (Nap, Hold)⁸ imádkoznak; és i. t.

Feltűnőbb, hogy ilyenféle vallásos-mágikus cselekedetek az ókor klaszszikus nagyvallásaiban is jellemző gyakorisággal találkoztak. *Egyiptomban* például — történelemelőtti időkhöz visszamenően — együtt gyakorolták a vallást és a varázst, az elemek egymásnak integráns részét alkották. Nemcsak a papság dolgozott a mágia eszközcivel: amulettekkel, viaszfigurákkal, képekkel, varázslókkal, a nevek tudásával,⁹ utánozó ritussal¹⁰ stb., amik az istent egy mágikus eljárás módjára, vagy formula kérdésévé szülyesztették le;¹¹ az istenek is varázst űztek¹²: Thoth, az írás istene és a törvény őrc, írta a legtöbb szent könyvet (formulagyűjteményt), beléjük téve a mágiáról való tudást, amiben vele csupán Isis versenyezhetett;¹³ így aztán, természetesen, a varázserő ellenök is használható, „egyenlő” fegyver;¹⁴ az igék és az utak ismerete,¹⁵ a titkos név felhívása, verés stb.¹⁶ emberrel, démonnal, vagy istennel szemben egyformán hatnak és alkalmazhatatnak. Igaza van tehát Alan H. Gardinernek:¹⁷ itt egy magában egyetemes világnézetről van szó, amellyel szemben a mi „vallás” és „mágia” kategóriáink tehetetlenek; az egyiptomi praktikák beosztásának vallásosakba és mágikusakba nincsen és sohasem volt mélyebb jelentősége, vagy megokoltsága. Egy M. Flinders Petrietől idézett inkantáció¹⁸ ugyanúgy egyszerre kéri és kényszeríti a Fény Atyját, hogy szálljon le a lámpába és töltse el szellemével, amint ezt a primitívek praktikáiban láttuk. De Egyiptomhoz hasonlóan, az *ind* védák korszakában is sokszor lehetetlen egy ritusról megállapítani, hogy vallásos vagy varázsos-e, a szók közönséges értelmében. Az áldozatok szimpatikus varázs gyanánt utánozták, amit a pap velök elérni akart (pl. esőt csináltak földi felhő és villámábrázolással stb.);¹⁹ az ú. n. dharmaritusban feltételes átok kényszerítette az imádott istent engedelmességre, stb.²⁰ Ugyanígy folyik össze a két vonás elválaszthatatlan együttműködéssel a régi *Babylonban* is: „ritual was a sort of acted magic”.²¹ A vallás mint vallásosan egyenrangúakkal számol a démonokkal és másfelől a varázst egészében a maga hatáskörébe veszi, úgyhogy az istenek, mint Egyiptomban, a varázs terén is vezettek. E kultúrának régebbi korszakaiban elsősorban exorcizmusokért mentek templomba: a papok főfunkciója a démonűzés volt, a templomi rituálé legrégebbi anyagát képezték a ráéneklések formulái; s később is, amikor szükségessé vált a papi teendők erkölcsi differenciálódása, előtérben állottak még mint a démonok és boszorkányok ellen harcoló papi osztály: a mágusok.²² A néphit sokszor tekinti a démonok támadásait bűnök büntetésének,²³ s ha ez „későbbi” is (?), jelent annyit mindenesetre, hogy Babylonban a fejlett (ethikai) vallásosságnak olyan jellegzetes fogalmai, mint bűn és büntetés is, belefértek a mágiába, tehát elvszerűen legalább a mágiából bizonyos morális vonások (a vallásból bizonyos amorálisak) apriori kizárva nem lehettek. Különben — az áldozati barom levágása mellett — egyszerre állott vallásos könyörgésből meg a feldarabolt hús által való mágikus kényszerítésből (amelyet a mágus ráénekléssel effektuált,) az *óperzsa* áldozat is, amint Herodotos I., 132. leírja;²⁴ esőt a vallásos áldozat meg a mágikus ceremónia ugyanilyen. Babylonra emlékeztető elválaszthatatlansággal,²⁵ csak bensőségesebben (amint pl. Indiában) folyt össze a *görögöknél* is. Már J. E. Harrison kifejtette: „that though the several festivals are ostensibly consecrated to various Olympians, — — yet, when the ritual is closely examined, the main part of the ceremonies will be seen to be magical rather than we

should term religious“: ²⁶ Az Adoniak ünnepségének egyes pontjai, u. m. az Ἄδωνιδος κῆποι, Adonis és Aphrodite nászkerete, Adonis tengerbevetése stb. — ahogy Theokritos, XV., 112. kk. leírja —, lényegében imitativ mágiával akarják a tenyészetet egy vegetáció-periódus végén a következő évre biztosítani; ²⁷ Simaitha (Theokr., II., 10. kk., ill. 133. kk.) incantációval fordul Selanához és Hekatehez, illetőleg Artemishez, stb.: a varázs és inkantáció megfelelő esetben ugyanúgy hathat az istenre, mint az áldozat és ima. A kétféle elem jellemző elválaszthatatlansággal össze van már azokban a jellemző praktikákban keveredve, amelyekről Platon beszél (Polit., II., 364. C.: az ἀγῦρται καὶ μάντιες az istenektől ajándékképp kapott képességek révén áldozatokkal és ráénekléssel segítenek, vagy ártnak, ἐπαρωγαίαι τισὶ καὶ καταδέμοις ²⁸ τοὺς θεοὺς.. πείθοντές σφισιν ὑπηρετεῖν; v. ö. Nomoi, 933. A. is); közvetlenül követi egymást pl. Arkádiában, ahol bizonyos esővarázs előtt áldozatot mutattak be Zeusnak; ²⁹ és i. t. Érthető, ha a közönséges görög hívő nem riadt vissza, hogy akár rituálisan inzultálja is az isteneit ³⁰ és a αἰ λεγόμεναι ἀνάγκαι θεῶν (Porphyr. ad Aneb. 4. ed. Parthey, u. m. az ἀνάγκαι κλήσεως (u. o. 16.) és hasonlók, elvben csak úgy „kezelték“ az isteneket, mint az a primitív, aki megbünteti tehetetlen „bálványát“ ³¹. És érthető — másfelől —, ha itt a közönséges mágia is általában ritkán folyt le egy-egy hivatalos isten közbejötté nélkül. ³² De nemkülönb, sőt sok ponton még fokozottabb mértékben áll mindez a római (latin) vallásra is. Tipikusan vallásos és mágikus egyszerre, ha a devotio szent aktusában ³³ a vezér, akinek serege kritikus helyzetbe került, felhívja az isteneket s tőlük kér győzelmet, illetve az ellenségnek vereséget, miközben magát is (hogy az áldozati ajándék hathatósabb legyen) az Alvilágnak ígérve, „összszeköti“ az ellenséggel; úgyhogy már a győzelmet tragikusan kikényszerítve rohan ennek a fegyvereibe. ³⁴ Vagy ha az iguviumi lusztráció alkalmával a férfiak katonai divízióit három mágikus, védőkörrel körözte be egy processzió, amely minden fordulónál Marshoz és két női istentársához imádkozott, hogy tegyék áldottá Iguvium népét, átkozottá ellenségeit. ³⁵ Vagy ha a Saliae virginés testülete a Regia Mars-kápolnájában a pontifex maximusszal végzett áldozatnál kb. olyan analógia-varázsos cselekedeteket hajtott végre, amínökkel a primitívek asszonyai szokták maguk részéről támogatni férjeik hadiszerecséjét, ³⁶ stb. Minden példánál különben többet mond az a név maga, amelyet a rómaiak a vallás fogalmának jelölésére felkaptak, még ha ingadozás is van az igazi jelentősége tekintetében. ³⁷ Ha ugyanis a nevet a *religare* igéből volna szabad származtatnunk, vagyis eredetileg a démonok varázslatos megkötésére célozna (καταδέσις), akkor ez a tény már közvetlenül mágikusnak igazolhatná a római „religiót“, amely később is — valóban — sohasem ethizálódhatott annyira, hogy ezt a szót a maga feltolakvó (nép-) etymonjával kicserélték volna. De ha a *relegere* igéből is eredne (a neglegere ellentétéből) — amint W. F. Otto óta inkább hiszik ³⁸ —, vagyis eredetileg az (vallásos dolgokban való) újra- és újra-meggondolkozást, az előírások nemfelejtését, a lelkiismeretes tabutiszteletet (observatio; görögül: πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβεια ⁴⁰) jelenti, akkor is: annyit a név így is mond, hogy a római vallás nem várhatta alázatos és önfeledt odaadástól, hanem szükségkép szabályoktól, tabuk megtartásától stb., tehát bizonyos, a — varázslóra jellegzetes eljárásmodtól, várta eredményeit.

S mint az óvilág klasszikus vallásaiban, ugyanúgy pl. az újvilági Ó-Mexikóban is: általában együtt találjuk a varázst az istenek tiszteletével és vallásos imádasával. ⁴¹ A híres nagy emberáldozatok sokat vitatott kérdését kikapcsolva, ⁴² egyetlen példa is bizonyíthatja, hogy a perui szertartás sem különbözött elvben a Kei-szigetiektől. Peru óslakói háborús vállalkozás előtt kiéheztetett, fekete juhokat vágtak isteneknek ilyenféle incantációval: „amint ezeknek az állatoknak az életét elvettük, úgy véteszék el az ellenségeinké is“; ⁴³ s ez a ceremónia lényegében épp úgy volt az

operáló akaratának az ellenségre való átvivése (tehát mágia), mint egyben ima és áldozat is egy felsőbb lényhez (tehát vallásos).

Legfeltűnőbb mégis, hogy az *elő*, nagy, *ethikai* vallások közül (habár ezekre csak még felületesebben utalhatunk), pl. a *shintóizmusban*, szintén jól összefér a vallás és a mágia gondolata: „a Japánbirodalom népe istenített alapítójának, Jimmu-tennonak, tulajdonítja a mágikus formulák első használatát, míg Oh-kuni-nushí és Sukuna-bikona isteneket az orvostan és mágia feltalálójának tartja.⁴⁵ A *mohamedánizmus* hívői a Korán szavait amulettek gyanánt viselik⁴⁶ és a mindennapi gondolkozásra kétségkívül jellemzően fohászkodott pl. Westermack berber szolgája egy felhívott női szenthez a görög κατάθεσμος-ok stílusában: „Meggötlek téged Lálla Rah'ma Jusf és nem nyitom ki előbb a csomót, míg nem segítettél rajtam”.⁴⁷ A *zsidóság* sem kivétel: Mózes varázsol, Illés esőt csinál, a babyloni hatás alatt keletkezett Talmud minduntalan gonosz szellemeket (nemcsak kifejlett angelológiát, de demonológiát), analógiavarázst, inkantációkat stb. enged belelátunk a vallásos rituáléba⁴⁸ és kétségkívül mágikus körbe (homo est quod est⁴⁹) visz vissza az étkezés által Isten és ember közt való communióteremtés gondolata, amelyet — ha túlzással is — Robertson Smith kétségkívül helyesen igazolt a zsidó vallás egyik legfontosabb alapképletének.⁵⁰ És i. t.

II.

Bármily kevés példát tudtunk — sajnos — felhozni: bizalmunkat a vallás és mágia fentebb leírt, közönséges demarkációja iránt ennyinek is meg kellett ingatnia. Nyitva maradt ugyan a lehetőség, hogy eseteink a különféle vallásoknak éppen rendkívüli, vagy — amint sokszor, néha joggal is mentik őket — másodlagos esetei voltak (v. ö. I., 8., 15., 34., 44. j.). Úgyhogy a szorosabban vallásos mód (még vagy már) nyomába léphetett, illetőleg segítségére siethetett a mágikusnak, vagy fordítva; amint ezt a Frazer (később ugyan módosított) fejlődéselképzelése, hogy t. i. a vallás nyomon szokta követni az idővel hatástalanként igazolódott mágiát,¹ vagy egy olyan „retrográd” elképzelés is megengedhetné, mint az A. Lang-W. Schmidt-féle, amely szerint a tiszta vallásnak idővel mindég mágiává kell degenerálnia.²

Minden ilyenfajta kivételnek súlyát mégis apriori veszi el az az elvi jelentőségű körülmény, hogy a mágiát valójában éppúgy nem jellemzi kizárólagosan az arrogancia és az aszociális karakter, mint a vallást nem a hódolásnak szociális vonása. A varázsló nem merül ki abban, hogy önhitt és magabiztos; alá is veti magát a rendkívüli céljai elérésére felhasznált szellemek reális hatalmának:³ formások elvétése életébe kerülne. Másfelől a hívő pl. minden, az istennel való misztikus egyesülést szimbolizáló ceremóniafajta által a maga javát is iparkodik — a többiek kihagyásával, sőt hátrányára — akként biztosítani, hogy a teljesítés nem annyira az (egészben passzív) istenség elhatározásától függ (akihez sokszor nem is fordul igazán vallásos szellemű, hódoló könyörgéssel), mint inkább a titkosatos erőszakkal előnyt biztosító rituális τελετή (sacrificium) „varázs”-hatásától.⁴ A varázs tehát nem jelent mindig és kizárólag ártó célú, titkos és egyéni mesterkedést, hanem sokszor, egyenesen és nyilvánosan — mint a vallásos ceremóniák — a köznek javát fogja szolgálni (pl. a zuñi esőceremóniái, vagy az ómexikóiak termékenységcélzó emberáldozatai, stb.). Másfelől a vallás is lehet magábavonuló, egyenesen tömegellenes; így pl. a kereszténységnek a nyilvános istentiszteletek, processiók stb. mellett nem kevésbé jellegzetes kifejeződési értéke a remeteség és misztikus egybeolvadás Istennel,⁵ a patagóniai indiánok vallása — állítólag⁶ — csak egyéni ceremóniákat ismer, stb.⁷

De van ennél egy még fontosabb argumentum is. Az, hogy minden vallásos alapjelenségnek (rituálé és kultusz, áldozat és ima) apriori a *lénye-*

géhez tartozik egy, a szó közönséges értelmében *mágikusként* minősítendő vonás. Es itt nem csak arra gondolunk, hogy pl. az áldozatok közül a halottinak eredetileg mágikus az értelme, mert nyilván mechanikusan igyekszik a halottat „megkötni“, illetve a — pars pro toto — felajánlott testrészekkel (haj, vér, öncsonkítások stb., amiknek varázshatása közismert) a halott irigységét, bosszúszomját megelégtíteni. Vagy arra, hogy az engesztelő áldozat⁸ fő és bevezető szertartásai (bőjt, purgáció, lustráció,⁹ nemi tartózkodás, csonkítások, vér-, ruha-, hajáldozat stb.), akaratlant kényszerítenek. Vagy hogy egyáltalán — a *δύρα πείθει αιδόιους βασιλῆας* gondolata alapján¹⁰ — az isteneknek is könnyen felajánlott fogadalmi és szent ajándékok szokása¹¹ itt-ott nyíltan az istenek megvásárlásának a gondolatáig (do ut des)¹² is elfajulhatott, míg máshol az ajándék megint másként, mint az isteni szubsztancia „szimboluma“,¹³ esetleg az istent gyarapító étel-ital gyakorol varázst, stb.¹⁴ Különben is helytelennek tartjuk azt az úzrust, amelyik az áldozatok összes többi alakjait az egyik vagy másik formából akarja levezetni. Döntő azonban, hogy az áldozatok egész *konceptiója* eleve vallásellenes. Nincs egy olyan kultúrnép sem, amelynek kiirthatatlan anthropocentrizmusa úgy ne érezné, hogy a jól végrehajtott áldozat megnyeri neki az istenség hajlamát; hogy minél súlyosabbat jelentett a lemondása (zsengek,¹⁵ vér-, emberáldozat), annál inkább teszi az isteneknek ellenállását „morálisan lehetetlenné“: a jó cselekedet (erkölcsös élet) kötelezi őket túlvilági kárpótlás adására,¹⁶ stb. Ez viszont azt jelenti, hogy mihelyt az áldozatot egyáltalán jelentőséggel bíró cselekedetnek vesszük, nyilván csak olyan adomány, sőt megvesztegetési kísérlet gyanánt foghatjuk fel, amely gyakran parancsolóan követeli jutalmát¹⁷ (egyiptomiak,¹⁸ indek,¹⁹ rómaiak,²⁰ stb.). És az ima sem lehet egyéb természetesen, mint szavakban és gondolatokban hozott, tehát csak szellemibb áldozat.²¹

Az imádságnak hasonlóképp areligiózus eredetét igazolhatják: nemcsak olyan feltűnőbb ténykörülmenyek, mint a polytheismusokban ártó, vagy legalább is változó moralitású „istenekhez“, fetishez stb. intézett ima-formák,²² vagy azok — a rituális inzultálásnak megfelelő — szemrehányásreakciók, amelyek az isteneknek egy-egy mulasztásuk (könyörgés megnevelés hallgatása) folytán kijárnak.²³ És nemcsak az imák hatalmas csoportjainak itt is, annyira a felszínen levő „varázsértéke“ — habár ennek a jelentőségét sem szabad lebecsülnünk — ami alacsonyabb kultúrfokokon lehetetlenné teszi az istendicsőítő himnuszok és a megkötni akaró ráéneklések (vagyis a megengedett és megengedhetetlen kérés) különtartását.²⁴ [Így volt — többek között — a régi babyloni inkantáció: tipikus könyörgés az istenekhez, de varázsceremóniákkal, mint kötélcsomózás, stb., bevezetve.²⁵ Altalában a két forma annyira kombinálódhat,²⁶ az inkantációs hang olyan kivédhetetlen gyorsasággal játszhat bele az imahymnus alaptónusába,²⁷ hogy — például — az ind *brahma* név egyenesen az ima mágikusan teremtő szavát, a liturgikus formulát jelenti, melyet az ind istennek ugyanúgy honorálnia kell,²⁸ mint a varázshatású áldozatot: „az ima az istenekért van, az ima úr felettük“, mondják egyszer jellemzően a Védák.²⁹ És — amint az assyr, ú. n. Maklu-táblák³⁰ nem voltak más, mint istenekre címzett ellenvarázs,³¹ — úgy hívják fel a Kr. e. IV. századtól ismeretes görög (és római) defixiót célzó táblák is,³² varázst és könyörgést, kényszerítést és hódolást egyesítve, isteneiket,³³ a mágiát és a vallást ezek sem érzik — nyilván — egymást kizáró momentumoknak: én leszögezem ezt és ezt az embert — mondja a varázsló és könyörög: — te, Ἐπιὴ κάτοχε κάτεχε.]³⁴ Döntőnek — mégis — az ima eredendő differenciátlansága,³⁵ tehát alapjában „vallástalan“ eredete tekintetében inkább megint csak azt fogjuk tekinteni, hogy itt is, mint az áldozatra vonatkozóan megállapíthattuk, általában az imának lényegétől elválaszthatatlanul és egész koncepciójával a legszorosabb összefüggésben, szintén varázs-vonásokat kell még olyan pontokon is felismernünk, amelyek

ket általán első sorban vallásosan hódolóknak szoktak minősíteni. Így a pontosan vizsgált primitív vallások azt tanúsítják, hogy az epiklesis látszólag könyörgően hódoló magasztalásai; az isten hatalmát festő jelzők; legendás, szent tetteinek felsorolásai stb. is, valójában inkább tapintatos önzéssel emlékeztető, vagy animáló „csalétek”-nek értendők, amelyek mintegy az isten hiúságára appellálva, kényszerítik őt: Zeus pl. azért *νεφεληγερέτα*, hogy ne feledjen esőt adni, stb.³⁶ S nemkülönben vagyunk a hálaadással: az egyszerűbb hálaimák őszintén ki is szokták mondani, hogy a hálálkodó éppen ezzel a ténnyel is, tulajdonképp további jótéteményekre szeretne közelebb lépni: „Hála ó istenek” — így a basutók, — „adatok kenyeret holnapra is”; innen valóban csak egy lépés már, és az „erkölcstelen” ígéretések, fogadkozások, a feltételekhez kötött ajánlatok és hasonlóknak területén állunk. Sőt — végül — még az imának elengedhetetlen minimuma, kifejező ösmagja: az isten nevének a felhívása is,³⁷ nyilvánvalóan nyitva hagyja, ha éppen nem egyenesen megköveteli, hogy a kényszerítés értelmében fogjuk fel. Maga t. i. a felhívás (Gebetanrede), mint a nagy név ki-mondása („tudása”) — megfelelően egy, a szublogikus-eksztatikus hangulatokban általános, pillanatnyi érzésünknek, hogy a szóelés és a dolog felett való diszponálás egy („szóvarázs”³⁸) — éppen abban, akiben mélyről jött, önkénytelenül azzal a hittel jár, hogy a „megfogott”, ismeretlen hatalom ellenében sikert ért el s e hit megint a gondolattal, hogy az istent morálisan szuggerálhatja.³⁹ Ezért tiltja éppen az érzékeny zsidó vallás Isten nevének kimondását s ezért váltja fel pl. a görög varázslónak gyakorlatában, aki a „nagy nevet” megtudta, a *σὸ εἰ* könyörgéstípust egyszerűen az *εἴω εἴω* parancstípusa,⁴⁰ stb. Amde nemcsak maga a felhívás ténye, hanem olyan mellékkörülményeknek fontossága is, hogy milyen személy,⁴¹ milyen külsőséges ökonómiával,⁴² hangsúllyal, melódiával,⁴³ szó- vagy gondolatismétléssel⁴⁴ stb. mondja el az imát, — mindez hangos tiltakozást jelent az ima és a varázsképzetek köreinek minden határozott szétválasztása ellen.⁴⁵

Így azután igazoltnak vehetjük, hogy mindazok az — akár hangos, akár cselekedve utánczó — kifejező mozgások,⁴⁶ amelyeket a közfelfogás vallásos ritusoknak tud és szokott nevezni, tehát mindenfajta istentisztelet (*λατρεία*), mihelyt azt mint istentiszteletet érthetjük és értékelhetjük,⁴⁷ egy bizonyos fokig szükségszerűen areligiózus lesz. A kultúsz — írja egy helyt O. Seeck⁴⁸ — ugyanarra a kényszerítő akaratbefolyásolásra törekszik, mint a varázslat, „nur muss er in den Formen ausgeübt werden, welche den Göttern genehm ist”.⁴⁹ Lehetetlen próba volt — egyszerűen — a vallást és magyarázatát egymás felé az engesztelés és a kényszerítés erkölcsi ellentéte szerint elhatárolni. Ezzel viszont már a közfelfogás hibássága is bebizonyosodott.

III.

Jóllehet még fejletlenebb logikai s lélektani tudással¹, valóban már az ókor etikailag érzékeny gondolkodói észrevették, hogy a vallásos gyakorlatban elengedhetetlen rituálé nincsen teljes harmóniában azzal az erkölcsi ideállal, amelyet gondolkozásunk szokott az általa éppen vallásosnak minősített jelenségtől elvárni. Az ideális isten- és a közönséges áldozatfogalom közt fennálló diszharmónia pontos megérzése alapján már a „pogány” Xenophanes olyanoknak követelte az isteneket, akik soha semmire sem szorulnak (*ἐμπεδοσθαι*),² s valószínűleg szavaira célozva írta Euripides (Herakl., 1342. kk.), hogy az igazi isten nem szorulhat senkire, semmire; ilyesmit róla csak a „költők” mondhatnak.³ Korán meg is próbálták ezt a kemény, belső ellentmondást az átszellemesítés (Entmaterialisierung) gondolatával megenyhíteni. Már Platon (Nomoi, 716 e, f) tiltotta — hogy az áldozat megvásárló jellegét eltompítsa — a drága, arany, ezüst, elefántcsont stb. fogadalmi ajándékokat és követelt legfeljebb napi munkával készített festményt; fa-, kő-, esetleg szövethalmiban nem több, mint egyhavi

női kézimunka eredményét stb.⁴ A zsidó prófétáknak megfelelő álláspontja közismert. Nyomdokaikban hirdeti pl. a Lukács-féle Acta Ap. 17., 25 Istenről: οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσεδούμενός τινας, aminthogy a kereszténység általában „*mentem ipsam pro sacrificiis* habet, quia tota in animo colentis est“ (Lactant., div. inst. V., 12.). Savonarola Istene a testet a lélekért alkotta, tehát a szívet kéri és irgalmasságot akar, nem áldozatot.⁵ Hivatalosan is a kereszténység csak az isteni Közbenjáró rationle holocaustumát, a keresztig való engedelmességnek, az Atya akaratával szemben önlényegünket feladó hódolatnak az áldozatát ismeri el.⁶

Ugyanígy az imával. Azok már, akik Platon kortársai közül megütköztek, mert Homeros, II. IX., 497. kk.-ben nyitva hagyta a varázslatos παραρωτή gondolatát, mondván, hogy az áldozó és könyörgő emberek a hajlítható (Platon: λιστοί, vulg.: στρεπτοί) isteneket elhatározásaiktól eltántoríthatják (παρατριπώσι), — már ezek a pogány görögök látták, hogy az ima fogalma ellene mond egy, a logikusan tiszta (ethikai) vallásokban köteles vonásnak: az Isten akaratában való megnyugvás gondolatának. Platon az imatechnikájukat áruba bocsátó csálókkal szemben, akik varázsszerűen hatékony formulák birtokosainak mondták magukat (Politeia, i. h.), egyedül fontosnak az imában, minden titkos kultusz ellenére, a szív tisztaságát, az áhitatot tartja, amely nem törekedhet az istenre hatni, csak alkalom lehet, hogy befelé nézzünk s ebből erőt merítsünk.⁸ És ennek a gondolatnak zsidó-keresztény igényléseit célja sem volna felsorolni, olyan ismertek.

Vége általában mindenfajta λατρεία-t elvből vet el már az a mélyen vallásos görög felfogás is (többek közt), amelyik a szolgákra és tisztelőkre szoruló istent mint ἐπιδευής-t, apriori nem tekinti igazán istenségnek,^{9a} ahogy W. F. Otto mondja: „die... griechische Gottheit.. erwartet nicht, dass der Mensch lebe, um ihr zu dienen, und seine besten Taten vollbringe, um ihre Person zu verherrlichen“.^{9b}

Mit jelent azonban lényegileg és pozitív formában Platonnak, a zsidó prófétáknak és a kereszténységnek ez az egyhangú követelése, amely az átszellemesített „szívbeli“ áldozatot és imát (mentem ipsam colentis) állította oda „igazi“ gyanát?

Jelenti mindenesetre annak a megérzését, hogy a valóságos-közönséges mellett van a vallásnak egy tisztább lényegformája, melynek legjellegzetesebb vonása, hogy egyenesen a „szívből“ jön, tehát gondolati és céltudatos részünknek (= külvilágnak, etikának stb.) észrevehetőbb szerepe nélkül, mintegy science annulée mellett, támad és tekintendő.¹⁰ Nem akarhat sem hízlegelni, sem leigázni; sem használni, sem ártani: there is nothing either good or bad,¹¹ mert nem állt determináló gondolat a bölcsőjénél, azaz pszichogenetikusan megelőzi azoknak a természetfeletti (vallásos, mágikus, stb.) képzeteknek a keletkezését, amelyeket maga részéről is kifejldni segít, hogy általuk viszont majd mint egy természetfeletti lénynek járó áldozat, ima stb. minősülhessen. Ez a „vallás“ csak annyit, mint egy differenciálatlan indulateffuzió, a lélek egy szublogikus-eksztatikus momentumának ösztönösen reflexszerű vetülete; rituáléjában a régi görög kifejezések nem is emelnek ki mást, mint éppen ezt a tetszerűséget.¹² Reakciói „non quia significatura sunt, fiunt“, hanem „quia facta sunt, significant“,¹³ tehát eredetileg amorphak, vagyis etikailag semlegesek¹⁴ és így, minthogy nincs értelmük, religiózus értelmük sincs, azaz ennyiben areli-giózusak.¹⁵ A zavar azzal kezdődik, hogy az ilyen szublogikus-irracionális mozdulat — egész emberi berendezésünk szerint — nemcsak követeli megértetését, hanem (mint éppen szublogikus) meg sem születne a gondolat előző és nem élhetne mechanizmus utólagos működése nélkül.¹⁶ Hogy nincs „danse pour le désert“ és a belső ritusnak, azaz szellemiségünk termékének, csak mint szociális nyilvánulásformáknak, vagyis az intellektus (evolúció, kauzalitás, ethika stb.) kontroljának alávettét tér- és időbeli

külső ritusnak lehet — lényegét veszélyeztetve — exisztálnia. A két különböző síkban, különböző jegyekkel lefolyó mozzanat a valóságban csak egymásba tolva úgy jelenhet meg, hogy a valláslényeg — bár a gondolati forma elengedhetetlen „kimenője“ alatt — sohasem fogja mégis a maga meghatározhatatlan és osztályozhatatlan („érett“, reflex-) jellegét feladni: benne szociális áldozat vagy ima alakjában is élni fog mindig a logika felfüggesztődésével született áldozat vagy ima-lényeg is.¹⁷ Másfelől ez az amorph valláslényeg sehol máshol, mint a gondolat- és akaratszerűség (céltudatosság) reálskjában és soha másképp, mint ahogy neki ezt a második sík, ellentmondást nem tűrő szuverénitással megszabja, azaz áldozat-ima- és hasonló képzetek alakjában nem is találkozhat. Ennyiből azonban egyformán lesz természetes: hogyha a vallásos jelenségeket általában *vallottak*-nak szoktuk felfogni és kiépíteni; de az is, hogyha az a gondolat- és akaratapparátus, amely nem szerepelt az első sík irracionális-céltalan jelenségeinek a kipattanásánál, a megértésükhöz is legfeljebb ha nagyon felületesen és hiányos segítséget kínálhat. Másszóval: hogyha az előzőkben elégtelennek kellett találnunk azt a közönséges felfogást, amelyik — csak a második sík mélységtelen felületét honorálva — racionális-ethikus különbség alapján akarta a vallásos jelenségeket a mágikusaktól elválasztani.¹⁸

Egy *helyesebben* megalapozott discernálás részletekig menő vázolatát mostan nem tekintjük feladatunknak. Nem tekintjük már csak azért sem, mert régebbi kutatásaink¹⁹ a megoldást amúgy is behelyettesítendő mennyiségek behelyettesítésének kérdésévé egyszerűsítették. Bizonyos azonban, hogy ehhez egy olyan, a két sík értékeit egyformán áttekinteni és számontartani alkalmas, kétrétű fejlődésképzésre van szükség, amelyek kényelmes alkalmát kínálhatja, hogy hűen és feszélyezetlenül ismerjük fel egy centrális helyzetű elsődlegesség szabad effuzióinak a periferikus fekvésű második sík gondolatnívóján való, szeszélyes (egyéni) kiütkezéseit. Egy olyan felődésképzésre, amely előtt a ráhatás és hódolás ellentétei sem jelentenek majd mászt vagy többet, mint az elsődlegesen kötelező egymásbanvalóságnak másodlagos nézőpontok szerint felületen mutatkozott, irreveláns játékát.²⁰

(JEGYZETEK)

I. ¹ V. ö. E. Samter: Die Religion der Griechen, 1914, 65; K. Beth: Religion u. Magie bei d. Naturvölkern, 1914¹, 208. l. stb. — ² Egy, a vallásos élé helyezett praeanimisztikus varázs-fok feltevésének tarthatatlanságáról v. ö. pl. K. Österreich: Einführung in die Religionsgeschichte, 1917, 115. l. — ³ Hubert & Mauss: Mélanges d'histoire des religions, 1909, bev.; H. Hubert: Magia (Daremb.-Saglio, III., 1904, 1495. kk). V. ö. JW. Hauer is: Die Religion stb., I., 1923, 133. kk. — ⁴ Hubert & Mauss: i. h. XXIV. l. Hasonlóan Coe is: The psychology of religion, 91. l. (a vallás és mágia közt, közös eredet és történeti meg lélektani összetartozás mellett, előbbinek szociális értéke s az utóbbinak individuális karaktere hűz mély demarkációt). Óvatosabban P. Beck: Die Nachahmung u. ihre Bedeutung, 1904, 143. l. A kérdés-komplexushoz l. még E. Durkheim: Les formes élémentaires de la vie religieuse, 1912, 58. kk. és hozzá K. Beth: i. h. 204. kk. — ⁵ V. ö. Marett: The Threshold of Religion, 1914², 190. l. — ⁶ L. Frazer: G. B. I., 19 (id. Leuba: The Psychological Origin and the Nature of Religion, 1909, 66i. k. is) és u. ő: The Belief of Immortality, 1913, I., 288., 335., 375. stb. II. — ⁷ A más céllal, de hasonlóan kezelt követ a görög kultuszban — jellemzően — a „régí isten“nek magyarázták, akinek helyébe Apollon (Agyieus) lépett (v. ö. Nilsson: Griechische Feste, 1906, 167. kk.). — ⁸ V. ö. Tiele (Söderblom): Kompend. d. Religionsgesch., 1912³, 27. és 46. l., stb., habár az ő véleménye szerint az oranonk általa — Sarat Chandra Roy után — leírt esőceremóniájában, az eredeti, tisztán imitativ mágiához utólag járultak az anamisztikus invokáció és az istennek szóló áldozat momentumai. — ⁹ A hit, hogy az istenség szent (hierarchikus) neve kiszolgáltatta őt (és titkolandó), nem szorítkozik Egyiptomra (l. Erman: Ägypten and ägyptisches Leben im Altertum, II., 1887, 359. kk.; Wiedemann: Rel. of. ancient Egyptians, 57. k.; Frazer: Taboo a. the perils of the soul, 1911³,

387. kk. V. ö. Douffé: *Magic et Religion dans l'Afrique du Nord*, 1909, 205. kk.; Brinton: *Religions*, 1897, 97. l.; Crawley: *Mystic Rose*, 1902, 131. kk.; Andrian-Werburg: *Prähistorisches u. Ethnologisches*, 1915, 295. kk.; W. Schmidt: *Die Bedeutung des Namens im Kult u. Aberglauben*, Darmst., 1912; Hirzel: *Der Name*, 1918, 18. kk.). A héber papság hasonló tilalmairól l. most Zlinszky A.: *Az eufémizmus*, M. T. A. 1931, 14. kk.; főleg miedzibozsi Israel (1698—1759) óta (l. H. Graetz: *Geschichte der Juden*, 1900², XI., 94. kk.) a modern zsidók is napjainkig sok csodát tulajdonítottak a titokzatos istennév ismerőinek, az ú. n. Bál-Sém-eknek (a. m. „Név Ūra“). Ehhez v. ö. a Rómát védő istenség szent nevének biztonsági okokból való titkolását (pl. Jevons: *An introduction to the history of Religion*, 1911⁵, 30., 245. l.), s viszont az ostromlandó városok isteneinek evocatio-ját (ἐκκλήσεις καὶ ῥητεῖαι θεῶν) a Capitoliumra (Plin., XXVIII., 18.; Plut., *Qu. R.*, 61. V. ö. Eitrem: *Beiträge z. gr. Rlgsgesch.* III., Kristiania, 1920, 28. k.). A görög analógiákra máshol térünk ki. — ¹⁰ Hartland: *Ritual and Belief*, 1914, 134. kk. V. ö. Lukács IV., 35. k. is. — ¹¹ V. ö. Brinton: i. h. 89. k. — ¹² A hit primitív találkozásairól l. Hartland: i. h. 139. Odin is (többek közt), az Ynglinga-sága szerint, szerzője a varázsnak (u. o. 141. kk.) stb. — ¹³ Ezért ő az orvosisten (= varázslóisten) is; Hartland, 141. l. — ¹⁴ V. ö. I. H. Breasted: *Development of Religion and Thought in Ancient Egypt*, N.-Y., 1912, X. l. és 8. felolv. — ¹⁵ Erman: *Die ägyptische Religion*, 1909², 57⁵, 141¹⁴, stb., kikel a „divat“ ellen, amely eredeti varázst lát az egyiptomi rituále mondásaiban és szokásaiban. Alantiki lesznek hivatottak rávilágítani, hogy a primitív „vallásos“ cselekedet lényege szerint indifferens lévén, miként engedi meg, hogy különböző esetekben a harangozást, stb. — egyéni alkát és körülmények szerint —, valóban így is, úgy is értékelhessük. Épp oly kétségtelen tehát, hogy Egyiptomban az Amduat minden szava a boldog tulajdonosnak talizánt (mint Erman is mondja, 129. l.), a halottak könyvének formulái varázformulákat jelentettek (u. o. 114. k.), amilyen szükségképp lehetetlen volna mágiára gondolni, amikor az Erman felhozta sacrificiუმok a kereszténységben találkoznak. — ¹⁶ V. ö. Leuba: *A psychological study of religion, its origin* stb., 1912, 181. k.; *The Psychological Origin*, 57. l. (Maspero: *Études* stb., 1903, *Bibl. Egypt. II.*, 298. k. után) és lent. — ¹⁷ *Transactions of the III. Congr. for the Hist. of Religions*, 1918, I., 210. l. — ¹⁸ *Transactions*, I., 192. l. — ¹⁹ Lang-Marillier: *Mythes, Cultes et Religion*, 1896, 93. l. — ²⁰ V. ö. H. Oldenburg: *Die Religion des Veda*, 1894, 314. l.; *Die Weltanschauung der Brahmana-Texte*, 1919, kül. 128. kk. — ²¹ A. H. Sayce: *Religion of the Ancient Babylonians*, 319. l. — ²² Jastrow: *The Religion of Babylonia and Assyria*, 1898, 269. k. — ²³ U. o. 290. kk. — ²⁴ Erről itt csak annyit, hogy a θεογονίη névvel nevezett ἐπασιδή nyilván olyan, az istent jelzőivel provokáló varázsfajta volt, aminőről lentebb lesz szó; még a Sassanida-időkben összeállított Avesta is számos példáját adja (v. ö. Stein: *ad Herod.*, I⁶, 131., 156. k. l.). — ²⁵ V. ö. Eitrem: *Opferitus und Voropfer der Griechen u. Römer*, Kristiania, 1915, 215., 230⁷. — ²⁶ Prolegomena to the study of Greek Religion, 1903, 28. l. Az áldozat egyes részleteit illetőleg v. ö. Eitrem, i. k. passim, stb. — ²⁷ V. ö. Nilsson: *Griechische Feste*, 1906, 387. l. — ²⁸ Az egyes isteneknek Pindarosnál, Pausaniasnál, Plutarchosnál stb. gyakran említett megköötözéseivel külön kell foglalkoznunk: Lobeck, de Visser, Nilsson, Köchling, E. Maass és mások a részben heterogén, részben hiányos anyagkészletből nem jutottak természetesen minden tekintetben kielégítő értelmezéshez. — ²⁹ Samter: *Die Religion der Griechen*, 1914, 66. l. — ³⁰ Hartland szava; i. h. 138., 190. kk. — ³¹ V. ö. Andree: *Ethn. Parall.*, 1878, 145.; *Urania*, 1915, 313. l.; *Karjalainen-Hackmann: FFC* 44., 21. kk., 36. kk.; egy babyloni példát a sok közül l. Zimmermannél: *Berichte d. kgl. sächs. Gesellsch. d. Wiss.*, ph.-k. Kl. 58. k., 150. l. Ugyanilyen lelki alapon védekeztek mindenesetre a — betolakvó idegen — istenek ellen a kauniusok is (Herodotos, I., 172.) τύπτοντες δόρασι τὸν ἥρα. — ³² J. E. Harrison, *Themis* 1912, 75. k. — mindenesetre — „görögnek“ is veszi a mágiának θεῶν θεραπεία-ként való felfogását Platonnál, vagyis az Alkibiades szerzőjénél (122 B); állásfoglalásunk messze vezetne. — ³³ L. Fr. Schwenn: *RVV*, XV., 3, 1915, különösen 154. kk. II. — ³⁴ Deubner (*Chant. II⁴*, 1925, 423. l.) merő evolúciós önkénnyel mondja a Livius-émeltette imát másodlagosnak. — ³⁵ Mint Deubner (l. 34. j.), W. Fowler is tévesen hiszi természetesen, *Religious Experience of the Roman People*, 215. l., hogy itten a vallás viszont utóbb ülepedett a mágikus ceremóniára; ami a ceremónia lényegére különben így is jellemző volna. — ³⁶ Így már Deubner, i. h. 447. l. A dolghoz l. fent az újguineai esetet és EPhK. 1915, 201. k.; 1917, 181.; úgyszintén Nilsson: i. h. 403. k. l. is, stb. — ³⁷ A kérdést Wissowa is: *Religion u. Kultus der Römer*, 1912², 380³, nyitva hagyta. — ³⁸ Így pl. M. Kobbert: *De verborum ‚religio‘ atque ‚religiosus‘ usu*, stb.,

Königsb., 1910 (I. már Westermarck-Kretschmer: Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe, 1909, 465. l. stb.). A vita (ligare vagy legere?) Lucretius és Ciccero óta eldöntetlen: W. Fowler: The latin history of the word 'religio', Transactions, II., 169. kk. — ³⁰ L. Kerényi K.: Εἰδωθεῖα, Über einen Bedeutungsverwandten des lat. Wortes religio; Byzant.-neugr. Jahrbücher, 1931, 306. kk. — ⁴⁰ L. Kerényi: i. h. 308. kk. — ⁴¹ L. különösen Preuss: Globus, 1904 (86), 321. l. — ⁴² Preuss: i. h. 108. kk. Főleg a varázscéllal megevett (?) istenképviselő problémájához is (Frazer) l. EPhK. XLI., 695. k. (1916, 40₂) és Studi e Materiali, 1932, 66. kk. — ⁴³ Leuba: A psychological study, 181. k. Hasonló, a varázscselekedetet és az istenfelhívást egyesítő eskü(szerződés)formákról l. Der Eid als Tat, passim. — ⁴⁴ L. Michel Revon: Les anciens rites du Shinto considérés comme formules magiques, Transactions, I., 165—181. l. és Le Shintoisme, 1907, (I. köt. s. v. Magie). Revon is mindamellett — evolúciós hibával — mindig és minden áron régi maradványt akar a mágiában látni. — ⁴⁵ Hartland: i. h. 140. k. és K. Florenz: Chant., I^a, 1925, 304. l. — ⁴⁶ V. ö. Th. Achelis: Die Religionen der Naturvölker, 1909, 56. k. stb. — ⁴⁷ Moral Ideas, II., 585. l. — ⁴⁸ V. ö. Jastrow, 697. k. l. — ⁴⁹ V. ö. Homerus Compar. IV. c. dolgozatomat és addendáit: EPhK. 1916, 1917, 1932 meg Nilsson: Gr. Feste, 24., 26. és Chant. II^a, 300. l. — ⁵⁰ Die Religion der Semiten (f. Stübe, 1899; 4. angol kiad.: 1927).

II. ¹ Ttud. füz. 12—13., 15. kk. Az evolúciós hibát inkább csak látszólag haladta meg az az átfogalmazás, mely szerint az alsóbb osztályok ha titkon is, a mágiához ragaszkodnak, a magasabb intelligenciájúak a valláshoz. — ² Studi e Materiali, V., 173. k. — ³ Fr. Langer: Intellektualmythologie, 1916, 177. k. — ⁴ V. ö. Vierkant: Die Anfänge der Religion u. Zauberei, Globus, 1907 (92), 61. l. — ⁵ Leuba: A psychological study, 184. k. — ⁶ Brinton, 1897, 177. l. — ⁷ Általában a vallások egyéni vonásairól l. még Beth: i. h. 206. kk. is. — ⁸ Vierkant: i. h. 61. k. — ⁹ V. ö. különösen Rohde: Psyche II², 71—78., 405. (görög); Oldenburg: Rel. d. Veda, 319—326. l. — ¹⁰ V. ö. Jevons: The Idea of God, 1910, 68. kk.; Kern: Die Religion d. Griechen I., 1926, 278. l. is. — ¹¹ V. ö. Wundt: Elemente d. Vkspsychologie, 1912, 429—457.; Jastrow: i. h. 331. kk., 345. kk. — ¹² V. ö. Tylor: Primitive Culture, 1873², 375. l.; V. G. van der Leeuw: Die „do ut des“ Formel in der Opfertheorie, AfRW 1920 (XX.), 241. kk. — ¹³ L. Preuss: Psychol. Forsch. II., 194. l. (a dohány mint felhő, a gyapot mint víz erősíti az istenek lényegét). — ¹⁴ Bertholet: Die Rel. IV², 708. l. — ¹⁵ P. Lagrange: Études sur les Religions Sémitiques, 269. kk., 273. és W. Schmidt: Der Ursprung der Gottesidee, 1926², 199., 203. k., nyilván kétszeresen tévednek, amikor a zsengeáldozat hódoló jellegét tisztának veszik, de sőt ebből, mint első áldozatfajtaból, igyekeznek a többit levezetni. Ugyanilyen hibás különben A. Lang ellentett felfogása is (összefoglalva Schmidtnél is, 197. kk.), amelyik az ösök haragvó szellemek nyújtott „lekenyerező“ adományt teszi az első helyre; „első“ forma t. i. apriori — nincs. — ¹⁶ Müller-Freienfels: Psychologie der Religion, 1920, II., 86. l. — ¹⁷ Marillier: Gr. Encyclop., s. v. Religion, 351. k. Frappáns szókimondással neveztek egy, a régi Mexikóban 8 évenként, 7 napon át, elég súlyos böjttel megtartott általános természetű ünnepet egyenesen „man erwirbt Reichtümer“nek! (Preuss fordítása szerint: Der Unterbau des Dramas, Bibl. Warburg, Vorträge 1927—28; 1930, 83. k. l.) Hasonlóan drasztikus görög alapfelfogást igazolna (v. ö. mindenesetre II. IX. 499. kk. és fent III. is), ha jogunk volna, Ed. Schwartz felfogása mentén (Prometheus bei Hesiod; Stzb. d. preuss. Ak. W., 1915), úgy értelmezni a hesiodosi Theog. 535. kk. sorait — ami főleg az 563. sor cruxán fordul természetesen —, hogy Zeus a Prometheus csalárd részmanipulációja miatt (csak) az *áldozati* tüzet vonta el és így akarta (a maga megvásároltatásának esélyét maga zárva ki) az emberiség bűnhődését biztossá tenni. — ¹⁸ Maspero: The dawn of Civilization, 124.; Hartland: R. & B., 87.; Carveth Read: The origin of man, 1920, 220. l. — ¹⁹ Macdonell: Sanscrit Literature, 73. és 183. kk.; Brinton: i. h. 188. k. — ²⁰ V. ö. fentebb 12. j. — ²¹ L. pl. Müller-Freienfels: i. h. II., 70. l. — ²² V. ö. Jevons: The Idea of God, 129. l. — ²³ Lévy-Bruhl: La mentalité primitive, 1922², 83. k. Fordulatok egyébként, mint „semmit sem érsz, csak bajt okozol nekem“ stb., lélektanilag lehetnek a segítségkérésnek is burkolt kifejezései; esetleg ravasz kibúvó a hálááldozat alól stb.; aszerint hogy milyenfajta temperamentumból szólnak. — ²⁴ V. ö. Marillier: i. h. 352.; M. Revon: i. h. 179. (irod.). — ²⁵ Jastrow: i. h. 281. l. stb. — ²⁶ U. o. 293. kk. — ²⁷ U. o. 299. kk. A görög rituális dithyrambust is (a palaikastroi Kuretes-hymnust, a Plutarchosnál Qu. G. XXXVI. idézett Dionysos-imát stb.) mágiikus varázsdalnak fogta fel Harrison: Themis, 1912, kül. 202. kk.; l. még Dornseiff:

Literarische Verwendungen des Beispiels, Vortr. d. Bibl. Warburg, IV., főleg 210. kk. és Pindars Stil, 1921, 4. kk.; Schwenn: Gebet u. Opfer, 1927, főleg 17. kk. —²⁸ Hartland: R. & B., 87. l. —²⁹ Idézi Müller-Freienfels, II., 71. l. —³⁰ „Maklu“ (csak úgy, mint Shurpu) égetést jelent; a táblák többnyire a varázslók képének elégetésekor recitálendő inkantációkat tartalmaznak: Jastrow: 354. k.; Jevons: The idea, 134. kk. —³¹ Jastrow: 273. kk.; Jevons: i. h. 136. l. —³² Wünsch: Def. tab. Att., CIG. III., app. 3., nro 89., 100., 87., 101., 107.; Audollent: Def. tab. praeter Atticas, 1904, nr. 39., 50. —³³ Jevons: Transactions, II., 133. k.; Boeckh szerint (CIG. I., 539.) mindenesetre: a felhívott istenek eredetileg csak chthonikusak lehetnek, akiknek mint (a halottakat) „lefogóknak“ (κάτοχος), az ilyenféle segítség képességét a közelfekvő félreértés legkönnyebben imputálhatta. L. most E. Maass: Die Lebenden und die Toten, Neue Jahrb. 1922, 205—218., sőt Herzog-Hauscr: Soter, 1931, 51. l. is, amennyiben Ἐρετος az Odysseiában (XX., 307.) valóban a Halált jelenthetné. Másfelől az assyr analógiáknak nyilván nincsen hasonló népetymológiai támasztékuk; s ennek különösebb jelentőséget ad, hogy (ugyancsak a III—II. századból) már görög-latin táblákat is tudunk, amelyek más, mindenfajta istenekhez fordultak. —³⁴ Wünsch: 89., 100. stb. —³⁵ E mellett szól többek közt, hogy a varázstáblák típusait is legjobban egy ilyen, eredetileg komplex kiindulópontból úgy érthetjük meg, hogy egyszer a varázselem halványodott meg bennök; mint már a Φερένικος πρὸς τὸν Ἐρημν τὸν χθόνιον καταδεέσθω formáknál (W. 107.), vagy még inkább, ha egy IV. századbéli (Aud. 50.: Ἐρημὴ κάτοχε καὶ Περσεφόνη κατέχετε), egy a III. század vége felé (Bruttiumból; Aud. 212.), több a II. század elejére való tábla (Knidosból; Aud. 1—13.) stb., jóllehet világosan a defixiós táblák közé való, már az ἐγὼ καταδῶ szava, sőt gondolata nélkül és nemcsak valakinek megbüntetéséért, hanem, mint nyilvános felkiáltás, jogok elnyerése, elvesztett vagyonok megeléje ügyében való segítségért stb. is fordul egyenesen istenhez. Máskor megint, hogy éppen felülkerekedett a hatalmi mágikus színezet; így nevezetesen a Kr. u. II. század után a latin defixiós táblákon, amelyeknek típusa a Kr. e. I. századtól szinte a Kr. u. II. század végéig általában a görögre vall (defigo, deligo, Dite pater tibi commendo: Aud. 139. stb.), innen azonban az adiuro (= ἔξορκίζω) ige, a keleti istenek térfoglalása, stb. jelzi a fordulatot, melynek mérvére jellemző, hogy bár a hatás Babylonból jött, ezek a (római Seth-táblák kivételével) Syria, Cyprus, Africa provinciákból való exorcizmusok mégis, *tisztán* mágikus és nem olyan nyilvánosságnak szóló „vegyes“ típusúak, mint a zsidók és babyloniaiak voltak. —³⁶ V. ö. Dornseiff: Vorträge, 212. kk.; Schwenn: Gebet, 1927, I. fej. 3. és 4. §, kül. 27., 42., 61. kk. II. A hymnuszok „elbeszélő varázsszáról“ és az idegen vagy régi imák varázsigék (=mondás) gyanánt való felhasználásáról, máshol kell szólnunk. —³⁷ Az istennév lehet mindenesetre sekundárius, már csak az intellektustól adott általános megjelölés (Apa, Eső, stb.), illetőleg tulajdonságjelző (Jó, Kegyes stb.) is. Valódi (elsődleges) istenneveknek mégis olyan, az irracionális képzetek megfelelőiként a köztől is elfogadott szublogikus-eksztatikus hangszetűsokat tekintünk, amelyek, mint irracionális, de kifejezőkként érzett szójavaslatok, egyszerre járulnak hozzá az istenképzet és az istenhez szóló ima egymást támogató keletkezéséhez. V. ö. fent a III. pontot és Kronos und die Titanen 6. § (Studi e Materiali, 1932), meg Fr. Heiler: Das Gebet, 1918, 35. k. és passim. —³⁸ A már mondottakhoz v. ö. még Pfister: R. E., XI., 2155; Schwenn: i. h. 275a. és I., 6. § (62. kk. II.). —³⁹ V. ö. már Platon, Nomoi VI., 909. —⁴⁰ L. Ed. Norden: Agnostos Theos, 1913, 178. kk. és Reitzenstein: Poimandres, 1904, 17. l. —⁴¹ V. ö. Jastrow: i. h. 353. l. —⁴² A római imádság szigorú formalizmusáról, ill. kötöttségéről v. ö. Deubner: Chant II^a, 1925, 455. k.; Carv. Read: The origin of men sít., 1920, 204. kk., 219. k. stb. —⁴³ Pl. az orthodox zsidók hite szerint is az imádság csak a tradicionális melódia szigorú megtartása esetén jut el Jehováig, l. Fr. Mauthner: Zur Sprachwissenschaft, 1912^a, 37. l.; a szombat „kimenetelekor“ való imát a „czadek“ (szent ember) sírva tartozik elmondani (élő szokás; szóbeli közlés szerint) stb. —⁴⁴ A kérő szók imában szokásos ismétlődéseiről l. Wundt: i. h. 423. k. Elvben idetartozik az azonos tartalom változott formában való ismétlésének a szokása (gondolatritmus) is az avesza és a védák hymnusáiban, zsidó zsoltárritmusokban, stb. Minden ritmus a varázslatos siker érzését jelenti; így már K. Bücher előtt Goethe, Sämtl. Werke (Cotta) XXXVIII., 257. l.: „Der Rhythmus hat etwas Zauberes, sogar macht es uns glauben, das Erhabene gehöre uns an“. —⁴⁵ V. ö. Schwenn: i. h. kül. 63. kk. (a megoldás módját nem osztjuk). —⁴⁶ Vizsgálatuknak most exakt alapját kínálják Benedek László kutatásai, melyeket egyelőre csak egy a M. Psychológiai Társaságban (1932, XI. 12-én) tartott előadásból ismerek. —⁴⁷ V. ö. C. Read: The origin of man and of his superstitions, 1920, 221.: „the

analogy of human relations according to law is explicitly extended to the relations of men with gods", stb. Igen feltűnően van a zsidó istentisztelet egyenesen egy, az Istennel való frigy (szerződés) képletére elgondolva (Rob. Smith); v. ö. a rómaiak vota publica-iról is W. Fowler: Religious Experience of the Roman People, 202. l. — ⁴⁸ Geschichte d. Unterg. d. ant. Welt, 1909, III., 5. l. — ⁴⁹ A formát, helyesebben ennek egyedüli lehetőségét illetően l. a. III. részben.

III. ¹ Ehhez képest, az isten- és áldozatgondolat kérdésének szentelt két fejezetében, már az újplatonikus Sallustius, περὶ θεῶν καὶ κόσμου (de diis et mundo) című műve feltűnő tisztán látja, hogy az áldozatra az embernek volt szüksége és nem az istennek (v. ö. Harrison: Themis, 137. l., G. Murray: English Review, 1909, dec. után); l. a lentebb következőket. — ² Ps.-Plut., Stromat., 4. c. = Diels FVS. P., 1906, 41. l., Reinhardt (Parmenides, 1916, 94. l.) szerint a Silloi-ból, — a költők és a tömeg ellen élvezve, mint Euripidesnél is. — ³ A gondolat gyakran ismétlődik a stoikusoknál: Norden: i. h. 13. k. — ⁴ V. ö. C. Ritter: Platon, II., 1923, 786. kk. — ⁵ Elmélkedései a börtönben a Miserere zsoltárról, ford. Huszár Elemér, 1921, 88. k. — ⁶ W. Schmidt: i. h. 199. l. — ⁷ L. Politeia, II., 7., 364 d. e. — ⁸ V. ö. Theait., 176 b; Timaios, 90 d; Nomoi, 716 b, c — Ritter-rel: i. h. 787. kk. — ^{9a} L. Reinhardt: i. h. 95. l. — ^{9b} Die Götter Griechenlands, 1929, 329. l. — ¹⁰ Többször fejtegetett felfogásunknak halvány kezdetei látszanak Vierkantnál: i. h. 23. l. Újabban Schwenn is ezen a nyomon halad: Gebet, 77. („erst zu den Gebärden wurde ein Wesen von der Phantasie geschaffen“) és I., 7. § (pl. 81. kk.: „ein Mitschöpfer des Gottes ‚Himmel‘. war . . . das Gebet. Die Auswirkung des Gebetes auf das Werden anderer religiöser Begriffe ist damit gezeigt worden“, 91. l.), meg (II.) 119., 123. k., 130. kk. (áldozat). Felfogásom mégis különbözik az övétől, l. hogy Schwenn a megelőző cselekedetnek már értelmet (célt, egy erőképzetet) koncedál (119., 130.), szerintem ez, szublogikus-ekszztatikus keletkezéséhez képest ment a céltudatosságtól; 2. hogy ő a fejlődést időkérdésnek veszi (pl. „Lange hat es gedauert, bis überhaupt Gottesvorstellungen vorhanden waren, stb“, 131. l.), szerintem ez inkább — állandó vagy momentán — lelki alkat és csak másodsorban kronológiai sorrendnek is a kérdése. — ¹¹ . . . but thinking makes it so: Hamlet, II., 2. jel. — ¹² V. ö. E. v. Lasaulx: Studien des cl. Altertums, 1854, 234. kk. és hozzá Der Eid als Tat, passim. — ¹³ V. ö. Seneca, Nat. quaest., II., 32., 2. — ¹⁴ Bennünket a kereszténység annyira hozzászoktatott (ami pedig teljesen különleges benne) a tisztán etikus istenhítethez, hogy nehezünkre esik természetesen az erkölcsit a vallásostól elválasztani. A különbséghez v. ö. mégis H. Maier: Psychologie des emotionalen Denkens, 1908, 799. l.; „Wo der Mensch in seinem sittlichen Streben sich bedingt, beschränkt, ohnmächtig, abhängig fühlt und aus diesem Abhängigkeitsgefühl heraus die Tatsachen des sittlichen Lebens einem göttlichen Walten, göttlicher Gnade unterstellt, da ist der Glaube ein religiöser. Dem sittlichen Glauben und der ethischen Weltinterpretation liegt das Gefühl der Abhängigkeit gänzlich fern. Hier dringt vielmehr das Hochgefühl der sittlichen Kraft mächtig hervor und die Grundstimmung ist der sittliche Optimismus“. (Az ethika egész kérdéséhez v. ö. ugyanitt V. r. 7. fejj., 740. kk.) Az ellentétet még élesebben fogalmazzák azok a Kant gondolatai után induló filozófusok (D. H. Kerler, N. Hartmann, stb.), akiknek felfogása szerint (l. Nagy József: A modern gondolkodás [1927], 140. k.) az erkölcsi felelősség gondolatának atheista lélekben kellett megszületnie. A közeledés egyik főútja nyilván az lehet, hogy magasabb fokon és utakon az erkölcsi gondolat is sokszor vezet el a természetfeletti Rend (Isten) gondolatához. — ¹⁵ Az igazán lényeg-vallásos szavak, mint tabu, sacer, δεινός (utóbbihoz v. ö. R. Otto: Das Heilige, 1918², 44. k.) stb. areligiózusak, azaz a jót (istenit) éppúgy jelentik, mint a rosszat (démonit). Még a Biblia is, látható zavar nélkül használ, Jahve szentségének szinonimái gyanánt olyan hasonlatokat („harag, indulat, pusztító tűz“), amelyeknek érdeme mellett, hogy a szívbeli érzést rezonáltatják, ott még nem számított, ami bennünket zavar: a kifejezés ellenkező etikai értéke és logikai igénye (u. o. 83., 118.). „... auch Jak. Böhme fand keine andere Worte, seine hohe göttliche Empfindung auszudrücken. Ihr müsset denn alle Redensarten in einem hohen göttlichen Verstande, fern von allen Unvollkommenheit nehmen“, idézi Otto, Joh. Portage mentegetőzését, Göttliche und wahre Metaphysica, I., 166. l. — ¹⁶ A mi „lényeg-elemünk — funkcionális értékét tekintve — nagyjában a Bertholet: i. h. 710. l. felfogása szerint való áldozat ‚konzervatív‘ tendenciájának, míg a mi ‚gondolati‘ síkunk jelentősége szükségkép megfelel a nyersebbtől a finomabb felé való ‚felemelkedési‘ tendenciának. Mindenesetre a vallásos jelenség egyfelől az élet (tett, gesztus, lényeg), más-

felől a forma (értelem, magyarázat, gondolat) által determináltak; és ideálisan „vallásos” lesz, nyilván: a centrális lényeg és a szociális formatökély összetevőinek egy legtökéletesebb, egymást mégis legkevésbé elfojtó érvényesülése; az az eset, amelyik legtöbbet tudott az első sík vallás lényegéből a második sík legmagasabb (etikai) formái között is megóvni. (Ez jelenti éppen a kereszténység páratlan értékét, ahogy már Otto, i. h. 82., 90. l., szerint Mózes és még inkább Jézus vallása, a m. „Ethisierung und Rationalisierung des Numinosen und seine Erfüllung zum ‚Heiligen‘ im eigentlichen Vollsinn“.) — ¹⁷ Még a legtisztábban „erkölcsös” vallásnak, a kereszténységnek a hívője is sokszor fordul — „for luck” — egy talán gondolatilag meg sem határozott Hatalomhoz, annak az erkölcsi mozzanatnak mindenféle tisztázása nélkül, hogy ezt abban a hirtelen pillanatban hogyan tette: a hódolás vagy a befolyásolás attitude-jében (Hartland, R. & B., 119. k.). Sienkiewicz, Ohne Dogma című regényében (I., 287. l.) Leon vallásos öreg nagynénje, jámbor, buzgó ima mellett elébe csenget a közeledő égháborúnak, mintha a csengettyűszónak semmi köze nem volna a pogány babonák démonizálásához (v. ö. EPHK. 1925, 79. és 1916, 700. l.) és ő maga is ennek „apotreptikus” erejére nem számítana (v. ö. Lényeg és Gondolat, 1927, 17. l.); a normand paraszt hasonlókép, sokszor egyenesen mágius eszközökkel „kezeli” a felhívott szentet (A. Bosquet: La Normandie romanesque et merveilleuse, 1845, 308. l., idézve Leuba: The psychological origin, 67. l.); ugyanígy a vízben feloldott Madonna-képeknek betegség elleni pirulákként való sakramentális fogyasztását az illetékes kongregáció (1903, július 29) sem kívánta „babonának” tekinteni, stb. Az eljárás mindezekben az esetekben nyilván nem volt eleve tisztázva és ezért nem lehet őket racionalis-ethikusan utólag sem, ellenmondás nélkül *minősíteni*. — ¹⁸ Hasonló tévedés a Söderblomé is: Das Werden der Religion (átd. Stübe, 1916), 215. l., aki — bár jól látja, hogy minden cselekmény, amely a klan vagy a törzs szent berendezésibe tartozik, a primitív szempontjából egyformán (tehát a ritus szimpathikus, vagy imádságos voltára való tekintet nélkül) vallásos, — mégis megpróbálja a jelenségeket egy, a belső keletkezésnél alárendelt momentum, t. i. a vallásosan cselekvő primitívnek a szándéka szerint osztályozni. A hibát fokozza: 1. hogy a társadalom kárát vagy javát célzó szándék valójában nem is a cselekvőé, neki ezt csak a valláskutató idegen belátása — sokszor önkényes, felületes, sőt szándékosan megtévesztő bemondásos alapján — szokta imputálni; és 2. hogy a varázs körét a kiváló szerző már apriori önkénnyel korlátozta az ártó varázssra. Hasonló hibába esik Beth: i. h. 222. kk. és mások. — ¹⁹ L. fent, a címhez adott irodalomösszeállítást.

(*Deutscher Auszug.*) Durch Beispiele aus den verschiedensten primitiven, alten und neuen Religionen versucht Verfasser zu erweisen, dass die übliche, ethisch-rationalistische Sonderung der Religion, als einer öffentlich-demütig versöhnenden; und der Magie, als einer geheim-böswillig zwingenden Geberungsweise, — unstatthaft ist: hier wie dort sind dieselben Züge gleicherweise zu finden.

Tatsächlich haben schon griechische und jüdische wie christliche Theoretiker wiederholt, andere Scheidungen der beiden Gebiete versucht, wobei namentlich ein gewisses „Entmaterialisieren“ der als ‚wahrhaft religiös‘ qualifizierbaren Gebets-Opfer- und überhaupt Kulthandlungen bevorzugt erscheint.

Die vom Vf. befürwortete Lösung besteht in der Anwendung von allgemeinen Prinzipien, wie sie für das geistige Leben überhaupt, von ihm wiederholt — auch in deutschen Arbeiten: ‚Eid als Tat‘ und ‚Frühzeit‘ der ‚Epik‘ usw. — umrissen wurden. Demgemäss hat man vor der Stufe Religion-Magie in gewöhnlichem Sinne, mit einer Stufe eigentlich-wesentlicher Religion zu rechnen, auf wecher sublogische Reflexhandlungen „non quia significatura sunt fiunt“, d. h. als eine logisch-amorphe Wesenheit entstehn. Ja, das hat man dessenungeachtet, dass die imaginäre Wesenheit dieser Stufe ausschliesslich in Form von gedanklich qualifizierten (weil menschlichen) Erscheinungen — als gewöhnliche Religion und Magie — existieren mag, „inbegriffen“ etwa in der zweiten, real-allgemeinen Ebene. So indessen wird auch schon die übliche Entgegenstellung der Züge des ‚Zwanges‘ in der gewöhnlichen Magie und der ‚Huldigung‘ in der gewöhnlichen Religion keine Frage mehr bilden. Die Züge sind einfach als der, von einer wesensfremden (der gedanklichen) Beleuchtung herstammende, sekundäre Widerschein auf der Oberfläche einer genuinen Farblosigkeit (Neutralität) zu erkennen, welche als der ersten,

komplex=amorphen Stufe eigen, selbstverständlich und gesetzmässig auch auf der zweiten der Formwerdung ausschlaggebend blieb.

Den Ansprüchen eines solchen Tatbestandes vermag — natürlich — keine bloss logisch=evolutionistische, nur eine intuitiv=diskursive Betrachtungsweise gerecht zu werden, da nur diese fertigbringen mag, dass man auf dem realen, gedanklichen Niveau der zweiten Ebene fussend, auch der ersten, nur theoretisch abstrahierbaren Urform keine Gewalt antut.

Marót Károly.

NÉPZENEI GYÜJTÉS BORSOD VÁRMEGYÉBEN.*

Borsod megye parasztdallamainak régies elemei még ma is szembe=szökők. Nyugat és főleg északnyugat felé haladva a dallamok pentatónos bázisa erősödik. A Bükk=hegység félreeső völgyeiben, kivált a barkók föld=jén még sok a régi értékes dallam. Elsősorban ezt a vidéket szemeltem ki gyűjtésem színhelyéül, de az őszi, téli hónapokban az utak rosszasága és az ellátás nehézségei lehetetlenné teszik a barkók földjén való mozgást és tartózkodást. Ez csak az ottani úri osztály és a közigazgatás erőteljes támogatása mellett lett volna lehetséges. A hivatalos körök rideg közönye és elutasító magatartása azonban mindent megghiúsított és arra kényszerített, hogy a vármegye másik részére tegyem át tevékenységem súlypontját. 1927-ben a matyók néprajzi tanulmányozása kezdett előtérbe jutni és ezért gyűjtésemet elsősorban a matyók népzenei anyagára terjesztettem ki. Gyűjtésem többi gócpontja: északon Felsőnyárad, Sajókazinc és Hegy=me, Csonka=Abaújban Szászfa és Léh; a megye középtáján Szirma és Emőd; délen Bükkaranyos és Tiszakeszi.

A gyűjtés a dallamok és szövegek ének után való lejegyzésével történt, mivel fonográf nem állott rendelkezésemre. Enélkül pedig a parlando=dallamoknak lejegyzése, bármilyen gondosan történjék is az külön=ben, hangjegyzésünk mai rendszere mellett pontos nem lehet. A parlando=rubato előadás megközelítő pontosságú lejegyzése egyébként is csak akkor sikerülhet, ha a gyűjtőnek módjában áll a dallamot többször elénekelteni, mert ilyen szeszélyesen ingadozó ritmusú, ékítményekkel terhelt előadásnak egyszeri éneklés után való hű lejegyzése határos a lehetetlenséggel. A többszöri éneklés viszont újabb nehézség elé állítja a lejegyzőt; a legtöbb énekes annyiféle hosszúsággal éneklé az egyes hangokat, ahányszor el=éneklé a dallamot. Ilyen körülmények közt önként felvetődő kérdés az, hogy van-e egyáltalán tudományos szempontból értéke az ilyen, fonográf segítségével nélkül lejegyzett rubato=dallamoknak. Erre a kérdésre könnyebb feleletet adni, ha így formulázzuk: A régi parlando=dallamoknak fonográf=fal országszerte való rendszeres felvétele ezidőszertint technikailag kereszt=ülvihetetlen lévén, mi jobb: a dallamokat nyom nélkül elveszni hagyni, vagy pedig többé-kevésbé pontatlan lejegyzésekkel azokat félig-meddig megmenteni. Kétségtől az utóbbi.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a fonográfval való gyűjtés sem ment egészen bizonyos egyoldalúságtól. A fonogramm zenei pillanatfénykép, amely pontos ugyan, de nem tájékoztat az iránt, hogy különféle alkalmakkor, különféle lelkiállapotban hogyan változtatja az elő=adó a tempót, ritmust és dallamvonalat. Mert az, hogy ezeket változtatja, köztudomású azok előtt, akik figyelemmel szokták kísérni a paraszti éne=ket. A borsodi falvak, tanyák embere másképp énekel és mást énekel, ha dolgozik, ha szórakozik, ha szreelmes, ha haragos vagy boros, másképen

*) A Magyar Néprajzi Társaság 1932 október 26-i ülésén tartott beszámoló.

énekli ugyanazt a dallamot egyedül, vagy csoportosan és másképp az úri nép előtt. A különböző komplikációk elől oly módon iparkodtam kitérni, hogy a parlando-dallam lejegyzéséhez csak akkor fogtam hozzá, amikor azt már többször hallottam elénekelni, később pedig visszatértem a faluba és újra elénekeltettem azt. A ritmusban és dallamvonalban egyszer törént, tehát sohasem ismétlődött változtatásokat egyéni improvizációknak tekintettem és figyelmen kívül hagytam. A több ízben előfordult változtatásokat azonban Ossia gyanánt feljegyeztem a legtöbbször énekelt fődallam hangjegyei fölé. Lejegyzésem tehát a legtöbbször énekelt formájában örökíti meg a dallamot, ellentétben a fonográffal, amely ezt a szempontot csak annyiban méltányolja, amennyiben az összes veresszakokat felveszi. A hangjegyekkel pontosan ki nem fejezhető időértékeket iparkodtam megközelítően kifejezni és e célra a szokásos egyezményes jeleket használtam. A melizmás éneklés ma már Borsodban az öregeknél is nagyon háttérbe szorult, ami a parlando-dallamok lejegyzését lényegesen megkönnyíti. A portamentók gyakoriak, de nem állandók, némelyik énekes széles jó kedvében, boros állapotában feltűnően megnyúlnak, sőt megszorodnak. Fermátát csak ott alkalmaztam, ahol a hang meghosszabbodása esetről-esetre változott. A dallamsorok előadási idejét stopperrel mértem és átszámítottam metronóm-jelzésre. Nem egyszer előfordult, hogy mind a négy sornak eltérő metronóm-jelzést kellett adnom.

A parlando-előadás napja Borsodban leáldozóban van. Már az öregek műsorában sem uralkodik. A fiatalság pedig legtöbbszörre alkalmazkodó tempo giusto ritmussal énekel. A gyűjtött dallamanyagban is ez van túlsúlyban. A giusto ritmusú dallamok pontos lejegyzése semmiféle nehézséggel sem jár és ez a körülmény már egymagában is teljes mértékben igazolja a fonográf nélküli gyűjtés jogosultságát.

A borsodi nép variálókészsége nemcsak a népi iparművészetben, hanem a zenében is erősen érvényre jut. Szeret a sokszor énekelt dallamon változtatni. Ha a summás idegenből hozza a dalt, gyakran másképp éneklí, mint ahogy ott énekeltek, ahol tanulta. Olykor nem emlékszik pontosan a dallam minden részére. Nem dobja ki a nótát a műsorából, hanem kiegészíti szája íze szerint való motívumokkal, vagy ha kell, egész dallamsorokkal. Ha olyan városi műdalt hoz haza, amelynek egyes részeit ellenszenveseknek találja, hamarosan új dallamsorok kerülnek a nem tetszők helyébe. Nem egyszer jegyeztem le ugyanabban a községben ugyanannak a dallamnak egyidőben énekelt két-három változatát. Gyakori eset, hogy az idősebb generáció más változatot énekel, mint a fiatalabb. Vannak parasztdallamok, amelyeket mindenütt egyformán énekelnek szinte hangról-hangra egyezően, más dallamokat viszont minden faluban elvariálnak. Hogy ennek mi az oka, arra egyelőre még bajos megfelelni. Mint annyi más népzenei probléma megoldásához, úgy ehhez is szükséges volna a dallamoknak és változataiknak az egész országban való rendszeres begyűjtése. És pedig sürgősen, mert az öregek nem várnak, a rádió pedig rohamosan irtja a falu zenéjét.

Igen jellemző Borsod népzenejére a régi hangsorokhoz való ragaszkodás. Tiszta pentaton hangsorú dallam aránylag kevés van már, de annál több a pentaton fordulatokkal bővelkedő aeol-, dór- és mixolyd-dallam. Kodály már 1917-ben megállapítja az ötfokú hangsorról szóló tanulmányában, hogy a székelyek modern dallamokat pentatonizálnak. Ugyanezt teszi Borsod népe is. Érdekes és egyelőre tisztázatlan még az úgynevezett „egyházi hangsorok” szerepe. Hogy a nép az egyháztól vette át azokat, az még nem egészen bizonyos. I. Ferdinánd idejéig a templomokban latinul éneklők énekeltek, a népnek tilos volt az éneklés. Másrészt megfigyelhetjük, hogy Borsod ősi református vidékein éppen olyan erős a gregoriánus hang-

sorokhoz való ragaszkodás, mint a katolikusoknál. Szénfy Gusztáv 1863-ban polemizál Mátrayval erről a kérdésről és kétségbe vonja ezeknek a hangnemeknek egyházi eredetét. Szerinte a nyugati nemzeteknél sokkal tovább uralkodtak ezek a hangsorok, mégsem vettek át a népek egyet sem. A mi népünk is csak egyeseket használ közülük. Kétségtelen, hogy ezek a hangsorok régiebbek a kereszténységénél. Így pl. a mixolyd az arab zenének legősibb hangsora. Amikor a magyarság a szasszanida Perzsia útján érintkezésbe jutott az arab-perzsa kultúrkörrel, már alkalma nyílt ennek a hangsornak az átvételére. Tény, hogy a borsodi nép zenei érzelmeinek épp oly kifejezője a fentebb említett három gregoriánus hangsor, mint akár az ötfokú skála. A moldvai csángók zenéjében ugyanezt állapította meg Veress Sándor, amint az tavalyi beszámolójából kitűnik.

A régebbi borsodi parasztdallamokban sokkal nagyobb szerepe van az „a” hangnak, mint az „e(esz)”-nek. Sok olyan pentaton bázisú dallam van, amelynél az „a” gyakori hang, az „e(esz)” pedig vagy teljesen hiányzik, vagy csak hírmondója van. Hogy itt talán egy kiveszett hatfokú (hexaton) hangsor maradványaival állunk-e szemben, vagy sem, annak eldöntésére kevés a gyűjtött anyag. Ez a jelenség annál figyelemre méltóbb, mert úgy az aeol, mint a dór-hangsor szintén nagyon régi népünk zenéjében és Borsod megye parasztsága ma is gyakran dorizálja vagy aeolizálja a hozzá elkerülő városi dallamokat.

Az 1927 és 1932 közt történt borsodi gyűjtésem 740 dallamot eredményezett, körülbelül 1500 versszakra terjedő szöveggel. Legnagyobb része alkalomhoz nem kötött dallamokból áll, a többi bordal, gyermekdal, házasítódal, dallamlánc, hangszeres zene stb. Ebből az anyagból 121 dallamon a városi eredet határozottan megállapítható. Fele ezeknek a dallamoknak a régi stílus sémáin (A B C D, A B B C és A A B C) épül fel, másik felénél pedig az új stílus szerkezeti formáit látjuk. Ebből azt kell következtetnünk, hogy a XIX. század parasztdallamai a városi dallamok szerkezeti formáit vették át, illetve utánozták. Az énekesek fele 50 évnél idősebb egyén volt. Ezek énekelték a dallamok 36%-át. Gondom volt rá, hogy oly egyének dallamait is felvegyem, akik nagyon régen elszakadtak szülőföldjüktől és változott életviszonyaiknál fogva újabb dallamokat nem tanulhattak. Ezek az énekesek szülőföldjüknek csak egy bizonyos elmúlt időszakban énekelt dallamait tudták, ami a változatok kronológikus osztályozásához nyújtott megbízható támpontokat. Egyedülálló jelenség *Horváth Antal*, ez a 61 éves borsodszentistváni földműves. Nagy zenei tehetség lehetett, mert már 5 éves korában olyan jól hegedült, hogy a mezőkeresztesi cigányok megszöktették és megtették primásuknak. Az egyszer hallott dallamot és szöveget egész életére megjegyezte.¹ Horváth szerint Borsodszentistvánon a 70-es, 80-as években parasztokból alakult vonózenekar működött. Műsora teljesen népies volt és részben megegyezett az akkori falusi cigányzenekarok műsorával. Legjellemzőbb darabjait lejegyeztem.

A gyűjtött 740 dallam a 3 dallamosztály közt következőképpen oszlik meg:

- 31 A-osztálybeli,
- 338 B-osztálybeli,
- 347 C-osztálybeli,
- 24 nem osztályozható.

Tulajdonképen csak 22 A-osztálybeli dallamról lehet szó, mert a többi

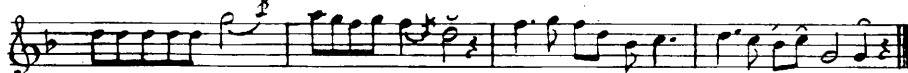
¹ Tudta azt is minden nótájáról, mikor és kitől tanulta. Horváth körülbelül 6–700 dallamot tud, ezekből 213-mat jegyeztem le; 5% A), 34% B) és 61% C) osztálybeli. Emlékezőtehetségét ellenőrző kérdésekkel gyakran próbára tettem. Mindig kiállotta.

ezeknek közelálló változata. A régi stílus dallamai közt nyolcszótagú van 10, hatszótagú 3, a többi 7, 10 és 11 szótagú sorokból áll.

Az A-osztályból elsőnek hatszótagú dallam kerül bemutatásra. Jellemző vonása a leszálló dallamvonal, ami ez osztályban uralkodó sajátosság. Bartók „A magyar népdal” című művében is megtalálható egy változata (41. szám), ez azonban már nem tisztán pentatonos és harmadik sorának zárzata egy fokkal felcsúszott.

Parlando $\text{♩} = 70$.

Mezőkövesd, 1931. Hajdu Borcsa, 19 é.

1. Nem tettem semmi csinyt Magam falujába, Mégis beiratott Engém katonának.

2. Huszárnak iratott,
De lovat nem adott,
Verje még az Isten,
De megszorított.

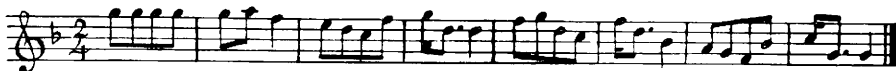
3. Mégyék a császárhoz,
Kérek egy paripát,
Átugratom vele
Babám kis kapuját.

4. Ez lesz jó, ez lesz jó,
Ez a szilaj csikó,
Egy barna kis lánynak
Szíve szomorító.

Feszés ritmusánál fogva alighanem táncdallam volt a következő hét szótagú, dór hangsorú dallam, melynek közelálló parlando-változatára akadtam ugyancsak Kövesden. A dallamvonal dialógusszerű hullámzása mellett is lefelé haladó marad. Hangsora négy hang híján tiszta pentaton.

Giusto $\text{♩} = 80$.

Mezőkövesd, 1929. Gáspár Mihályné, 29 é.

1. Sej, rozsmaring, rozsmaring, Leszakadt rólam az ing, Van már neköm Kövesden, Ki mégvarrja
jaz ingém.

2. Sej, gyöngyvirág, gyöngyvirág,
Lányoké a mennyország,
Magos a csipkebokor,
Legényeké ja pokol.

3. Sej, rezedá, rezedá,
Karcsu ja lány dereka,
Karcsunak is kell lenni,
Barna legényt szeretni.

Kodály „Szalontai gyűjtés”-ében „Édes anyám is volt nekem” kezdetű szöveggel nyolcszótagú dallamot közöl, amely „a” hangokkal bővített pentaton, azaz hatfokú hangsorban mozog. Ennek a dallamnak tiszta pentaton változatát találtam meg Mezőkövesden, ahol már csak néhány öreg énekl. Záratai teljesen egyezők a régi székely nyolcszótagú dallamok leggyakoribb zárataival: [V] [b3] [VII]. Az Alföldön ugyanerre a szövegre némileg rokonvonalú, de eltérő zárlatú melódiát énekelnek (Bartók, i. m. 190. sz.), amelyről kétséges, hogy az itt bemutatott dallamnak változata-e.

Parlando $\text{♩} = 56$.

Mezőkövesd, 1929. Gáspár D. Mihály, 38 é.

1. Három huszár a csárdába. Piros bort iszik bijába. Így gondolkozik magába, Mosta mőnjőn éccakára

2. Egy közülök kitanálta,
Özvegyasszony tanyájára,
Özvegyasszony tanyájára,
Hun az ajtó nincs bezárva.
3. Bekopogtat betyár módra,
Van-e idehaza gazda,
Nincsen idehaza gazda,
Gyere huszár a házamba.
4. Nem męgyék én a házadba,
Nem költesz fél éjféltájba,
Félköltelek korán jőkor,
Éjfélt után egy óraker.
5. Éjfélt után egy az óra,
Kelj fél huszár eriggy haza,
Még a kutyák sem ugatnak,
Irigyeim mind alusznak.

Jellegzetes dunántúli aeol-hangsorú pásztornóta az, amelyet Bartók idézett művében (7. sz.) három változatban közöl. Ezek egyikét Vikár vette fel a század eleje táján Borsodban. Szerkezeti sémája ABBC, amely Bartók szerint speciálisan jellemző a régi stílus nyolcszótagú dallamaira. Ma már alig ismeri egyikét ember, holott dunántúli változatai ma is népszerűek. Ennek a Vikár-féle változatnak rokona a következő:

Parlando ♩ = 52.

Mezőkövesd, 1932. Gáspár D. Mihály, 41 é.

1. Igyunk arra, jakt búsul, Kinek könnyö földre Földre csurdul, patákat Kibe babám győcs-
csurdul, mos, ingot mos.

2. Buzával él a vadgalamb,
De szépen szól a nagy harang,
Szomoruan, amint hallom,
Halva fekszik a galambom.
3. Bárcsak addig ki ne vinnék,
Még én innen oda érnék,
Az ágyára ráborulnék,
Jaj, de keservésen sírnék.

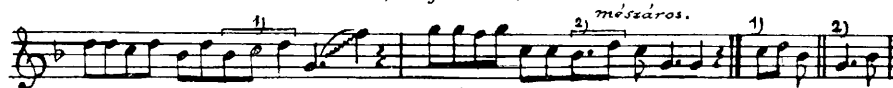
Sokan azt tartják, hogy a betyárballadák dallamai nem régiiek. Ez nincs mindenütt így. Borsodban pl. a betyártörténeteket szívesen éneklé a nép régi dallamokra. Ilyen ódon zamatú, tiszta pentaton-hangsorú a következő tizenegy szótagú dallam, amelyet fel-alá hullámzó záratai tesznek érdekessé.

Parlando ♩ = 63.

Miskolc, 1931. Szilágyi István, 79 é.

1. A csárdába tanált a komiszáros, Mégkötözött, mint barmot a

Kérem szépen komiszáros uramat, Boecássá jel ezt a jobbik karomat.

2. Gyászba borult a vármęgye udvara, Arra kérem komiszáros uramat,
Oda vagyok kedves rózsám bezárva. Engedje jel ezt a kevés bajomat.

A B-osztály 338 dallamának négyféle szerkezete a következő arányokban van képviselve:

AA ⁵ A ⁵ A	23
AA ⁵ BA	43
ABBA	216
AABA	56

A hangsorok szerint való eloszlás:

dór	68 (ebből 21 hatfokú),
aeol	87
mixolyd	35
dur	133
moll	15

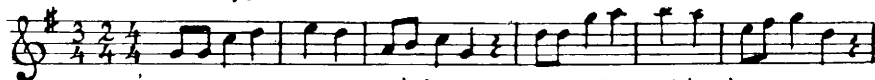
A gregoriánus hangsorok tehát többségben vannak.

A két régebbi alosztály 66 dallamából 38 dur-hangsorú, ami városi hatásra mutat. Bartók szerint (i. m., XXXVII. lap) teljesen homályos, hogy mikép, milyen minták után és mikor fejlődött ki ez a két alosztály és hogy mi adta meg a lökést a kifejlődésükre. Nézetem szerint ennek egyedüli magyarázata csak az lehet, hogy a XVIII. század második felében divatozó városi dallamok már akkor utat találtak a falu népéhez. Ezekben pedig már megtaláljuk a kvintelő dallamsorokat. *Pálóczy Horváth Ádám* dalgyűjteményében a 15. számú egyházi szövegű dallamnak AA⁵BC₂ sémája arra enged következtetni, hogy ez a szerkezet a klasszikus zenét ismerő városi ember műve volt. Ugyanebben a gyűjteményben még három világi dallamot találunk ugyanevvel a sémával (163., 382. és 394. sz.); egy háromsoros dallam (328/a. sz.) sémája pedig AA⁵A. Ezek egyike sem népies dallam. A II. József-korabeli sárospataki „Melodiarium” „Hol a házad, rózsám” szövegű népies műdalának szintén AA⁵BC₂ a szerkezete. Ilyenféle az Almási Sándor-féle gyűjtemény „Bíró Sári udvara...” szövegű dallamának sémája, valamint az 1820 körül divatozott „Zempléni verbunkos”-é is (változatát lásd Kodály „Szalontai gyűjtés”-ében „Nem úgy van már, mint volt rég” kezdetű szöveggel). Ebből a szerkezetből kellett kialakulnia az AA⁵BA₂-formának, amely a múlt század első felében az AA⁵BC₂-szerkezet mellett már a városi dallamok állandó sablonja lett. Ismertebb AA⁵BC₂-sémájú népies műdallamok ebből az időből: „Magasan repül a daru, szépen szól” Szerdahelyi dallama 1842-ből, „Kilencet ütött az óra, este van” ismeretlen szerzőtől. AA⁵BA₂-szerkezetűek: „Szabad a madárnak ágról-ágra szállni” 1844 előtről, „Kitették a holttestet az udvarra”, „Söprik a pápai utcát” stb. Ugyanebben az időben divott már az AA⁵A⁵A⁵-szerkezet is; a „Fölteszem a csákómat a fejemre” szövegű 48-as katonanótának is ez a sémája. Lehetséges, hogy ez a szerkezet is az AA⁵BC₂-formából alakult.

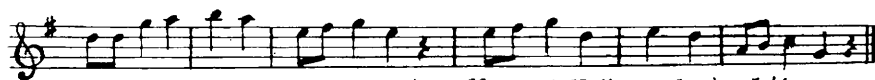
A 60-as években népszerű volt a „Jaj, de huncut ez a szolgabíró” szövegű, heterometrikus, AA⁵BC₂-sémájú népies műdal. A nép ebből nem sokkal később AA⁵A⁵A⁵-szerkezetű izometrikus parasztdallamot formált. Ez azt bizonyítja, hogy ez a szerkezet akkor már a népnek vérévé vált.

Giusto ♩ = 79.

Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

A. Édes anyám, csak az a kérésém, Hogy az ősszel házasíts meg engem,

Hagy vegyem el azt a barna kis lányt, Kivel eltöltöttem sok éccakát.

2. Kedves rózsám piros két orcája,
Csókra termett kicsiny piros szája.

Mégszerettem azt a kicsiny száját,
Mégcsókoltam piros két orcáját.

Az ABBA-szerkezetű 216 dallamból közel kétharmadrész a dór, aeol és mixolyd hangsorokban mozog. Ennek a szerkezetnek első nyoma már a Pálóczi Horváth Adám gyűjteményében föllelhető. A 167. számú dallam ABBC², a 249. számú ABBA-sémájú. Mind a kettő népies, előbbi megvan Bartalus III. kötetében is. Ismertebb ABBA-sémájú régi dallamok: „Vörös bársony süvegem...“, az I. Napoleon-korabeli „Indul a csatára az ifjú vitéz“, amely a nép közt még ma is él, az 1840-ből való „Szőke kislány megy a kútra, hajaha“ stb. Bartók igen réginek tartja ezt a szerkezeti formát. Példának felhossa a „Nem messze van ide Kismargita“ szövegű dalmot (i. m., 90. sz.). Ez szerinte egyike a legrégebb ABBA-szerkezetű dallamoknak, amelyet a nép csak ezzel a szöveggel énekel. Ennek a dalmnak azonban megtaláltam Borsodban két ABCD-sémájú dór változatát, Zala megyében pedig ugyanilyen sémájú mixolyd variánsát. Valószínű, hogy ez lehetett a dallam eredeti szerkezete.

Parlando $\text{♩} = 80.$ Mezőkövesd, 1929. Gáspár Mihályné, 29 é.

1. Nem messze van ide Kis- Hortobágnak vize Középibe a Koponya- Abba mulat egy betyár-
Margita, Körülfolyja, csárda, magába.

(A dallam utolsó „b“ hangja sajtóhiba; helyébe „c“ teendő.)

2. Csaplárosné, jó estét, jó estét,
Hát ez a szép pej paripa kijé?
Betyárgyerék ennek a gazdája,
Most érkezett, nincs egy fél órája.	3. Küldje ki hát annak a gazdáját,
Nem bántuk mi, ha megadja magát,
Ki se megyék, még se adom magam,
Kinek tetszik, vigye jel a lovam.
4. A lovamat nem annyira bánom,
Csak a nyereg-izzajtót sajnálom,
Nyereg-izzajtóm a bugyillaris,
Kifizetém még a nagyapját is.	

Bükkaranyoson előkerült ugyanennek a dallamnak ABBA-sémájú tiszta pentaton-hangsorú változata. Ha föltesszük, hogy a dallamnak ez a szerkezete másodlagos, akkor ennek folyományaképp pentatonos hangsorát is másodlagosnak, tehát pentatonizálás eredményének tekinthetjük. Ezt a változatot azonban már nem a szokásos kismargitai szöveggel énekeltek, valamint a másik borsodi ABCD-sémájú változatot sem.

Parlando $\text{♩} = 50.$ Bükkaranyos, 1928. Tóth Mari, 19 é.

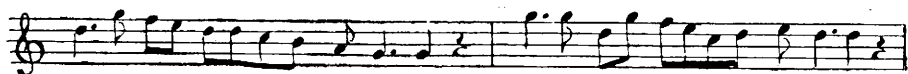
Édes anyám olyan vizet Akitől a szeretöm elhagyott; Amig éltek, sose felejtöm el.
adott, Most is olyan szeretöm hagytam el.

2. Édes anyám hallja-je, hallja-je,
Ezt a legényt szeretni hagyja-je, | Ha nem hagyja, akkor temesse jel,
De még élék, sose felejtém el. |
|--|---|

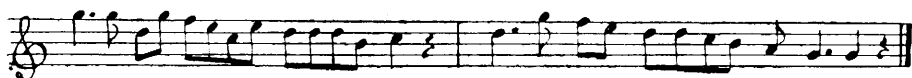
ABBA a sémája az alábbi szép mixolyd hallgató nótának is, amely mellett különösen az idősebb nemzedék szeretett sírva vigadni. Borsodban négy, Zalában 2 változatára akadtam.

Parlando $\text{♩} = 87$.

Mezőkövesd, 1929. Gáspár Mihályné, 29 é.

1. Ha kimegyék én a rétre kaszálni, Sűrű ja rénd, nem tudok réndöt vágni,

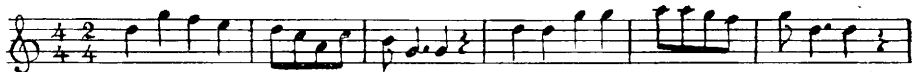
Sűrű ja rénd attul a sok sárga virág- Szép vagy babám, el kell válni jegymás-
tól; tól.

2. Ha kimegyék én a rétre kaszálni,
Leülök a rénd végére búsulni,
Búsulok, mert elhagyott a csárdás szeretöm,
Ha jelhagyott, verje még a Teremtöm.

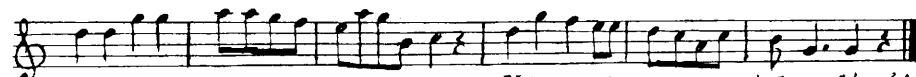
A fiatalabb nemzedék ugyanezt a dallamot giusto-ritmussal $\frac{4}{4}$, $\frac{2}{4}$ ütemben énekli, ami a dallamnak egyáltalán nem válik hátrányára, mert szépség tekintetében a giusto-változat fölér a parlando-val.

Giusto $\text{♩} = 91$.

Bükkaranyos, 1928. Tóth Mari, 19 é.

1. Leégött az aranyosi cukorgyár, Beleégött tizenhárom barna jány.

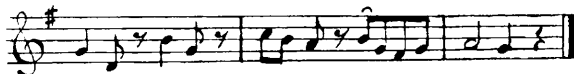
Vérd meg Isten, verd meg azt a rossz MÉR ereszti ja cukorgyárba ja lányát,
edés anyát,

2. Félépült az aranyosi cukorgyár, Jaj de szépen nyikorog a sárga cipője,
Benne sétál tizenhárom barna lány, Aranyosi legény a szeretője.

Bartók (i. m., 121. sz.) Zala megyéből közöl egy ABBA-sémájú dallamot 1906-ból. Csonka-abaújmegyei Léh községben ez az eredetileg $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$ ütemű izometrikus dallam ritmusbővülés útján $\frac{4}{4}$, $\frac{2}{4}$ -essé lett, ezen felül egy $\frac{2}{4}$ -es betoldás heterometrikussá változtatta. A borsodi bakák egyik kedves nótája ez; szeretik menetközben énekelni. Valamelyik önkéntes vagy más városi ember ötlete lehetett ez a ritmusbővítés; megtetszett, felkapták és most szélteben így dalolják.

Giusto $\text{♩} = 81$.

Léh, 1931. Hajdu János, 18 é.

1. Kis utca, nagy utca, rozsmaringos Valami ja szívem mindég oda húzza,
utca, Odajár a babám, odajárok én is,

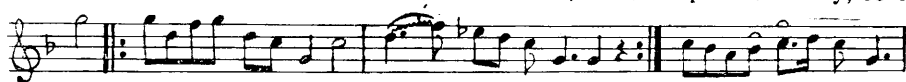
Néha néha, valaha, rákacsintok én is.

2. Kis utca, nagy utca, rozsmaringos utca, Jövet is, ménet is most is arra járnék,
Valami ja szívem mindég oda húzza, Pedig az egy kicsikét távol esik innét.

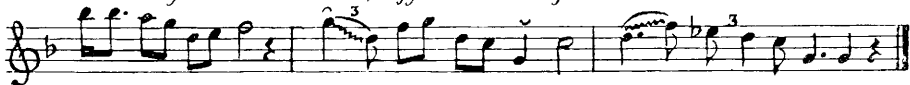
Az AABA-szerkezetű parasztdallamok közt kevés a parlando előadott. A városból azonban helyel-közzel ilyen is beszívárgott a falu népe közé; ott egy darabig énekelték is, azután elfelejtették, vagy pedig úgy átdolgozták, hogy alig ismerni rá. A múlt század 70-es éveinek egyik divatos városi műdallama volt az, amelyet „Lekaszálták már a rétet” kezdetű szöveggel énekelték. Bombasztikusan szárnyaló, érzelgős melódia volt ez. A falu valahol munkába vette, levagdalta fattyúhajtásait, felékesítette pentatonos fordulatokkal, AABC-szerkezetét pedig AABA-ra változtatta. Ekként átalakított formájában már mindenütt tetszett és szelvében danolták. Borsodban is, Zalában is két-két parasztváriánsát találtam meg, az egyik durshangsorú.

Parlando-rubato $\text{♩} = 56$.

Mezőkövesd, 1929. Gáspár D. Mihály, 38 é.

Hej! Lekaszálták már a rétet, nem terem több virágot, Neharagudj rám szeretöm, Haragszik rám a szeretöm, hogy én hozzá nem járok.

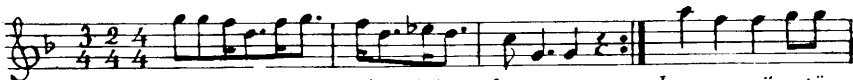
ne hallgass mindénkre, Mert én tegéd el nem hagylak, Esküszöm az égekre.

2. Kis kertembe jegy rózsafa, három bimbó van rajta;
Ara jár az én szeretöm, szakajtani akarja.
Ne szakajtsd le kis angyalom, kinyilik nemsokára,
Majd ha ja réggeli harmat szépen tündöklük rajta.

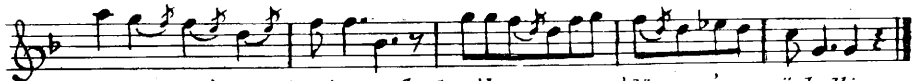
A ritmusbővítésnek újabban feltűnt módja az, amelyet a következő AABA-sémájú, aeolhangsorú dallamban alkalmaztak. Az „A”-dallamsoroknak első $\frac{2}{4}$ -es ütemét $\frac{3}{4}$ -re bővítették. Nem ismerem ugyan a dallam régi alakját, de az „A”-sorok mindegyike „csuhaj”-jal kezdődven, ez elárulja a bővülés utólagos voltát.

Giusto $\text{♩} = 82$.

Mezőkövesd, 1931. Hajdu Borcsa, 19 é.

1. Czuhaj, de komkos a házatok eleje. Lassan pöngjön a Czuhaj, barna legény lassan gyere idebe.

részarkantyúd taréja, Czuhaj, ébren van az édes anyám, meghallja.

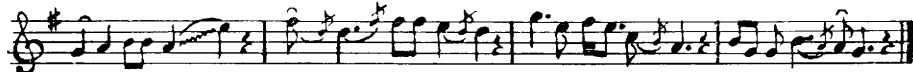
2. Czuhaj, nem bánám, ha hónap lenne vasárnap,
Czuhaj, meglátnám a bus szivit a babámnak,
Árva szívem száz felé fog repedni,
Czuhaj, hat hónapig nem foglak megölelni.

A gyűjtött Csoztálybeli dallamok nagyon heterogén természetűek. Közülük nem egy kétségkívül idegen származású, vagy idegen hatás alatt keletkezett. Nyilván régi termékei a népzeneinek: a 347 Csoztálybeli dallamból majdnem 200-nak régi hangsora van.

A II. alosztály egyik hatszótagú dallamára régi népballada szövegét énekelték, amelynek tárgya a leány kebelébe bújt áspiskigyó. Valószínű-

leg erdélyi származású. Egyik szövegváltozata megvan Pálóczi Horváth Adám dalgyűjteményében (292. sz.). Utóbbinak dallama azonban kétszer olyan hosszú, mint ezé. Sajnos, a szövege csak töredékes. Énekese a 70-es évek végén cigányoktól hallotta többször énekelni; a falubeliek nem tudták. A dallam eredete homályos. Dur-hangsora, szokatlan záratai: $\text{[6]} \text{[5]} \text{[2]}$ idegen hatást sejtetnek.

Parlando-rubato $\text{♩} = 53$. Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

Kigyó kebelembe, Nagyon félök tőle, Gyere janyám, véd ki, Nem meröm ki-
vőnni.*

* kebelembe.

Lajtha László az Ethnographia tavalyi évfolyamában (1931. 73. 1.) baranyamegyei gyűjtéséből „Zörög a citromy a kertbe” szövegű változatát mutatta be Bartók egy Tekerőpatakon 1907-ben gyűjtött dallamának (lásd a „Magyar népdal” 26. számát), igazolásául annak, hogy a dunántúli és székely zenedialektusok mennyire rokonok. Ennek a dallamnak további két változatát találtam meg, egyet Zala megyében, a következőt pedig Borsodban:

Parlando $\text{♩} = 63$. Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

1. Csörög-csattog az Talán jön a töléc- Kézbe tartja jaj Úgy vizitálja jaj
vasajtó, tartó, gyertyát, rabját.

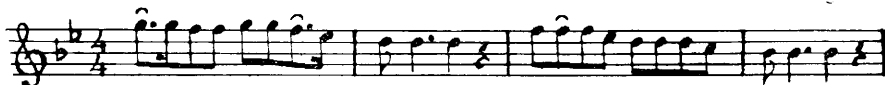
2. Hajdu, hajdu, kutya hajdu,
Mér bánsz velünk olyan rutul?

Ki fogunk mink szabadulni,
Majd vissza fogjuk szógalni.

Ezek a változatok annyira közelállók, hogy kénytelen vagyok műdalból való származásra gondolni. Dallamvonaluk némi rokonságot mutat a Bartalus IV. kötetében (144. lap) „Fáj a szívem, majd megszakad” szövegű népies műdallal, amelynek szövege Szentiványitól ered és a múlt század első feléből való (v. ö. Erdélyi, II. 519.).

Bartalus I. kötetében Heves megyéből közöl egy régi parasztdallamot; szövege: „En elmegyek, itthagynom a hazámat”. Ez a dallam is bejárta valamikor az országot; egy változatának Kodály „Szalontai gyűjtés”-ében „Ha felülök kis pej lovam hátára” a szövege. Úgy a bihari, mint az itt következő borsodi változata parlando előadású, ami a Bartalus-féle ritmus-lejegyzést legalább is gyanússá teszi.

Parlando $\text{♩} = 65$. Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

1. Debrecenynek széles földje, határja, A jó lónak, szép asszonynak nincs párja

Mer a jó ló, ha bús vagyok, vigasztal, A szép asszony dunnájával betakar.

2. Én elmégyek, itt hagyom a hazámat,
Hégyek alatt megállítom magamat,
Nem látom ott, csak azt a nagy hégyeket,
Azok babám, azok szánnak engemet.

A legtöbb városból kikerült dallamot csak addig éneklí a falu népe, amíg újdonság. Azontúl már csak azok éneklík, akiknek ez fiatalkoruk kedves emléke. Így volt ez a 70-es években is, amint azt az öregek mindenfélé erősítik. De így kellett annak régente is lenni, mert a parasztság nehezen változtatja szokásait. Így hát minden generációnak megvolt a maga külön mősora.

Mindíg akadtak azonban olyan dallamok, amelyek szívósan fennmaradtak nemzedékről-nemzedékre. A XIX. század elejéről való Almási-féle dalgyűjteményben ott van a „Három, három, tizenhárom a pince“. Ennek Borsodban három változata van: az egyikre még a 80-as évek elején meneteltek a kassai bakák. Pattogós ritmusa elárulja, hogy valahá táncdallam lehetett. Talán éppen ez volt az oka hosszú életének.

Giusto $\text{♩} = 73$.

Felsőnyárád, 1929. Fónagy Rózsi, 14 é.

Küöntötte Ervási patak a rétre, a rétre, Fogja ki hát mindénki ja magút, Neszeresse soha senkija másét. Valamennyi szép kis lány volt, elölte, jelölte.

A városi zene faluhelyen legnépszerűbb fajtája az induló. A nép katonakorában kedveli meg és egyes motívumait beleviszi saját dallamaiba is. Ilyen régi, dór-hangsorú katonanóta a következő. Témája a Hunyadi László-indulónak egyik motívuma. Egy másik, kissé romlott változata Mezőkövesdről való; ugyanilyent közöl Bartók Szolnokról (i. m., 320. sz.).

Giusto $\text{♩} = 90$.

Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

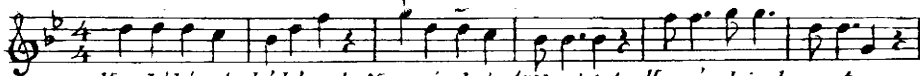
1. Szép a buka, mikor az felötözik. Hárman mennek Frájer, káplár Marsot ver a dobosa ja városba. Ha ja vártán szépen felmasérozik. sorjába, sítáma.

2. Szép a huszár, ha fülül a lovára, Sarkantyut tallérosan,
Kard oldalán, ugy mégyén a csatára. Öleli ja lányokat huszárosan.
Csizmát hordja vikszosan,

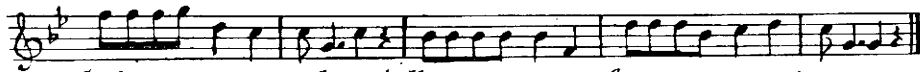
Alighanem városi eredetű, de teljesen pentatonizált dallam a következő. Bartalus VII. kötetében „Hej, gombolom, gombolom“ szöveggel található egy változata. Valószínűleg táncdallam volt.

Giusto $\text{♩} = 109$.

Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

Haj, búbanat, búbanat, Nem vágok én több nádat. Ha vágok is, keveset,

Csuhaj, az se nem nagy kereset, Ihaj, az se nem nagy, Csuhaj, az se nem nagy kereset.

Az aránylag ritka kétsoros dallamokból elsőnek bemutatok egy tizenkét szótagú, kis ámbitusú parlandó dallamot. Változata megvan Kiss Lajos „Régi népdalok Hódmezővásárhelyről” című könyvében (82. sz.) „Koldusének” címmel.

Parlando $\text{♩} = 75$.

Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

1. Akkor várjad babám hazagyövetelém.

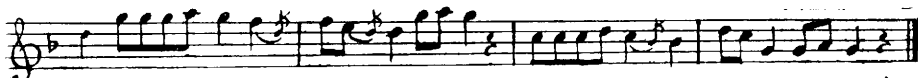
Mikor egy szem búza száz kérészt lerém.

2. Nem terem, nem terem, száz kérészt nem terem,
Nem is várom babám, hazagyöveteléd.

A következő dallam 81 esztendőös pásztorember legénykori emléke. Dór hangsorú, leszálló dallamvonala van, ami a régies A⁵B⁵AB szerkezet következménye. Feltűnő benne a ritkán előforduló 8-as zárlat, amely eredetileg 5-ös lehetett. Az Alföldön régente sokat énekelt, „Kiszáradt a tóbul mind a sár, mind a víz” szövegű pásztordallamnak első és negyedik sora ennek a dallamnak a változata.

Parlando $\text{♩} = 68$.

Sajókazinc, 1931. Katona István, 81 é.

1. *~* Búza termétnékem az miskolci határ, Sohasé szálljon rá szépen szoló madár.

2. Az a kis madárka csak azt kiabálja,
Gyerünk innét pajtás régi szállásunkra,
3. Gyerünk innét pajtás, mert nem jó itt lakni,
Mert itt az vármégye még szokott fordulni.
4. Lám már még is fordult, el is fogott engem,
Sétét témlécébe bezáratott engem.
5. Már most lakásom van az lépolti várba,
Aki béborított földig való gyászba.
6. Az én hálótársam az témléc ódala,
Fejem alatt párna bóthajtásnak alja.
7. Takarózó dunnám bóthajtás teteje,
Világító gyertyám kigyók-békák szeme.
8. Ne csudálkozz babám, hogy én sápadt vagyok,
Kilenc esztendeje, mióta rab vagyok.
9. Kilenc esztendeje még kilenc hónapja,
Hatvan fontos béklyó az lábamat rontsa.
10. Csörgesd még, galambom, témlécem röstélyát,
Hagy halljam még egyszer genge szád szólását.

Egészen más jellegű, eredeti ritmusú mixolyd-dallam a harmadik tizenkét szótagú. Egyáltalán nem teszi féldallam benyomását, mint annyi más kétsoros.

Parlando $\text{♩} = 78$.

Borsodszentistván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

1. Az asszony a jányát szépen félneveli, Húsz évés korába Szárnyára jereszti.

- 2 Húsz éves korába szárnyára jereszti,
Keservésen nézi, hogy más üti-veri.

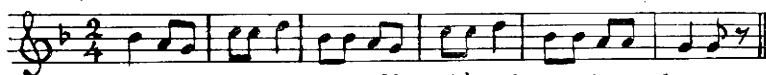
Régi népballada énekli meg annak a szívtelen feleségnek a mulatozását, akit hiába hív haza a fia férjének halálos ágyához. A dallam két részből áll; első fele parlandó kétsoros dór dallam, a másik feszes ritmusú tánc. Baratalus közölte először művének I. kötetében. Borsod megyében egészen más dallammal énekeltek. Az első rész itt is parlandó, a második rész az eredetileg 14 szótagú kalamajka táncritmusnak egy változata. Utóbbi közeli rokona a Pálóczi Horváth gyűjteménye (306. sz.) „Vérem, vérem komám-asszony” szövegű dallamának.

Parlando $\text{♩} = 84$. Borsodszentiván, 1931. Horváth Antal, 60 é.

1. Gyűjék haza éldés anyám, Nagyon beteg éldés apám!

Giusto $\text{♩} = 86$.

Várj fiam egy cséppet, Hagy táncoljak még egyet,

Mingyár ménék haza.

2. Gyűjék haza, éldés anyám,
Mer már meghalt éldés apám!
Várj fiam egy cséppet stb.

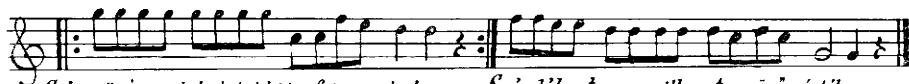
Végül egy unikumot mutatok be. Énekese, 81 esztendő kanász, 1869-ben a lipótvári fegyházban ült; rabtársai énekelgették munka közben ezt a rabi nótát. Tulajdonképpen két részből állónak lehet tekinteni: egy háromsoros rész után kétsoros következik, amelynek első dallamsora úgy látszik tetszés szerint (itt ötször) ismétlődött. Az első rész nyolc szótagú, a második rész tizenegyi szótagú sorokból áll. Hangsoruk mixolyd.

Parlando $\text{♩} = 61$

Sajókazinc, 1931. Katona István, 81 é.

Az várméggye udvarába, Szomorúfüzűnek árnyékába Szivároánykút állott magába.

Sok szegényrabokat itat hideg friss vízzel, Számlálgatom a csillagot a sűrű róstélyon.

Sok elepedt szomjazókat táplál az nedvvel.

Elmaradtam az rózsámtul. rabságba ejtődtem,

Sok szép időt kell szenvednem, kit nem érdemlöttem.

Búsan nézem az napfényt bölös áristomból.

A borsodi nép dallamgazdagsága látni való. A gyűjtött anyag behatóbb ismertetését egy előadás keretei közé szorítani nem lehet. Azonban a bemutatott szemelvények, úgy vélem, elegendők annak igazolására, mennyi és milyen értékes népzenei anyag vár még odakünn a begyűjtésre. Reméljük, hogy nem hiába.

*

(Deutscher Auszug.) Verfasser berichtet über seine in den Jahren 1927 bis 1932 erfolgten Sammlungen der Volksmusik im Comitato Borsod, die sich auf 740

Melodien (mit ca 1500 Textstrophen) beliefen. In Ermangelung eines Phonographen beschränkte sich das Sammeln auf das Notieren der Melodien; dies geschah aber mit grösster Umsicht und peinlicher Sorgfalt. Das Volk von Borsod legt für die *Variierung und Umgestaltung der Melodien* ein ungewöhnliches Talent an den Tag. Es bewirkt dies mit bewunderungswürdiger Mannigfaltigkeit und oft mit künstlerischer Vollendung. Der Melodienschatz stammt grösstenteils aus dem XIX. Jahrh., manches dürfte aber bedeutend älter sein. Charakteristisch für die Melodik des Bauernliedes in Borsod ist das Überwiegen der alten (acolischen, dorischen und mixolydischen) *Kirchentöne auf pentatonischer Basis*. Die alte recitative oder *parlando-rubato* Vortragsweise ist im Aussterben und wird durch den *giusto*-Vortrag verdrängt. Schliesslich werden noch die melodische, rhythmische und architektonische Eigenheiten des gesammelten Materials besprochen, bezw. an Hand von typischen Beispielen erläutert.

Seemayer Vilmos.

AZ ÁLLATTARTÁSSAL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK, HIEDELMEK ÉS BABONÁK RÁBAGYARMATON.*

A dunántúli paraszti gazdaságban háziállataink közül a legnagyobb jelentősége a szarvasmarhának és a sertésnek van. Ennek következtében az állattartás keretében a szarvasmarhához és a sertéshez kapcsolódik a legtöbb szokás és hiedelem.

A **szarvasmarha** nagy *becsülete* kitűnik néhány hiedelemből és szokásból is. Azt tartják, hogy karácsony éjszakáján a marha beszélni tud. Arról beszélnek ilyenkor maguk között, hogy jó vagy rossz gazdájuk van-e. Ezért az éjféle miséről hazajövet a gazda sohasem mulasztaná el, hogy a marhák elé ne vessen valami jobb takarmányt: kölesszalmát, kukoricacsutkát. Úgy látszik, hasznos ilyenkor a jóindulatukat megnyerni. Különben sohasem bánnak az állattal durván. A marha szinte családtagnak számít: Aprószenetekkor nemcsak a házbelieket szokták megsuprázni, hanem a marhát is az istállóban. Amikor pedig a gazda meghal és holttestét kiviszik az udvarból, a marhákat megengedik az istállóban, hogy „el ne vesszenek“.

A tehén ezen a vidéken nemcsak tejelő állat, hanem szükség esetén, vagy kevésbé módos gazdánál a lovat és az ökröt is helyettesíti: szekérbe is fogják (ez a „tchénökrös fogat“) és szántanak is vele. Nagy érdeke tehát a családnak, hogy a marha jókarban maradjon, hisz a kisebb paraszti gazdaságok jóléte, boldogulása szinte teljesen ettől függ. Ezért gondozzák az állatot, amennyire tőlük telik, és sokféle módon óvják mindenféle valószínűség, vagy képzelt veszedelemtől.

A **házbelieknek** többféle cselekedettől kell tartózkodniok, amelyek, hitük szerint, káros hatással volnának a marha egészségére: Nem szabad kenyeret késsel kávéba vagy tejbe aprítani, nehogy kirepedezzek a tehén tőgye. De akkor is kisebesednék, ha valaki fejés előtt végezné el a szükségét. Nem szabad kántorszerdán és pénteken fát vágni, mert akkor megsántul a marha. Ugyancsak megsántul, vagy véres tejet ad a tehén, ha a fecskéfészket leverik. Nem szabad a marhát fejtett bottal, égerfabottal vagy seprűvel megütni, mert különben vért huggyozik. Ugyanez a baj érné akkor is, ha Szent István vértanú napján megitatnák. Attól is megromlik a tehén, ha napnyugta után adnak ki tejet a házból.

Akarva akaratlan *idegenek* is árthatnak a marhának és pedig azzal, hogy megigézik. Ezért, ha az ember valaki istállójába lép, úgy illik visel-

*) E cikkre vonatkozólag is l. a szerkesztői jegyzetet az 1932. évf. 158. lapján!

kednie, mintha olyan szobába lépne, ahol kis gyerek van, vagyis ki kell köpnie, hogy a szeme meg ne ártson a marhának, és a növendék állatot semmikép sem szabad dicsérnie. Természetesen a gazda is igyekszik a szemveréstől megóvni az állatot. Az óvó és az igézést gyógyító eljárások a szarvasmarhánál — és egyáltalán az összes háziállatoknál — teljesen egyeznek azokkal az eljárásokkal, amelyek hasonló esetben az embernél is használatosak.

Amíg a szemverésnek az összes házi állatok ki vannak téve, a *boszorkányok rontása* főleg a szarvasmarhát fenyegeti. Ez ellen általában úgy védekeznek, hogy a tehén szarvát megfűrják és egy gerczd fokhagymát tesznek bele: a fokhagyma Gyarmaton univerzális szer boszorkányrontás és szemverés ellen.

Főleg a tej hibáját szokták boszorkányrontásnak tulajdonítani. Ha például véres tejet ad a tehén, hasznos a tejet fehér kölesen és izzó parázson megszüdni. Az a boszorkány ugyanis, aki megrontotta a tehenet, szűrés közben be fog lépni, és akit azután seprével ki kell verni a házból. Ott tartózkodásom alatt az egyik szomszédasszony ki is próbálta ezt a receptet, amikor a teje forraláskor többször összemert. És a sors úgy akarta, hogy éppen a mi menyecskénk lépett be szűrés közben hozzájuk. Egy kis nehézteljesen kívül nagyobb baj mégsem lett a dologból, mert őt a szomszédasszony mégsem merbe meggyanusítani a boszorkánysággal. — Különbözt is ajánlották ennek a szomszédasszonynak, hogy addig verje a kifejt tejet istenátkozta tüskével, amíg az véres nem lesz, mert akkor az ütéseket a boszorkány fogja megérezni. Ezt azonban a szomszédasszony mégsem merete már megpróbálni; attól félt ugyanis, hogy ezért a boszorkány bosszúából esetleg őt magát rontaná majd meg.

Boszorkányrontásnak tulajdonítják a tehénnek azt a rossz szokását is, hogyha fejés közben hugyozni szokott. Ezt úgy lehet elmulasztani, hogy az ember a hugyozást háromszor megszurkálja vasvillával; bizonyára azért, hogy a boszorkány érezze meg a szűrésokat.

Különösen veszedelmes a boszorkányok tevékenysége Szent György napján. Hogy ezen a napon a boszorkányok be ne férközhessenek a házba és az istállóba, a kaput egész nap zárva tartják, és a kerítést meg a kaput végig megfonják istenátkozta tüskével, a sasokba („kerítéslábak”) pedig zöld nyírfagallyakat tűznek. Továbbá a marhák szarvtőire, a köpülőre és zséterre („fejödény”) hársfaháncsot kötnek; ezek a gúzsok nyolc napig maradnak rajtuk. — A szomszédos Viszákon az őrzőgyerekek Szent György napján fel is szokták bokrétázni a marhát.

Azok közül a gyógyító eljárások közül, amelyeket az emberre alkalmaznak, többet a *marha betegségeinél* is használnak. Akad azonban néhány olyan eljárás is, amely csak az állat betegségeinél használatos. Így például, ha a tehén teje megromlott, keresztes utafút adnak be neki; ezt a növényt erre a célra a kertekben termesztik is. — A dagadt tőgyet kaszakővel huzogatják meg. — Ha pedig a tehén nyáron felfúvódik, az orrát azzal a kalappal fogják be, amelyet karácsony böjtjén éjszakára az asztalon hagytak: úgy látszik, hogy ennek a kalapnak varázserőt tulajdonítanak. A felfúvódott vagy hasfájós marháknak szoktak még *Bedenek*-hagymát, vagyis Benedek napján vetett hagymát, beadni kenyérben. — Különösen sok bosszúságot szerez fejés közben a rúgós tehén; hogy erről a rossz tulajdonságáról le szoktassák, koldustól elkért bottal ütögetik meg.

A *tejkezelésre* is vonatkozik néhány szokás és babona. Hogy a tejnek jó íze legyen, Szent György nap előtt szénatőreket főznek meg — mert abban mindenféle virág van — és azzal mossák ki a tejesfazekakat, amelyekbe ez után még sót is hintenek. — Vajkészítésnél a tejfölt először a kötény sarkával rázzák meg, hogy hamarabb menjen majd össze. Érdekes,

hogy a köpülőfa nyele mindig vadrózsfából készül; ennek okát nem tudták adni.

A *tehen befogásakor* sohasem mulasztják el, hogy előtte az ostor nyelével keresztet ne vessenek. Ez annyiban nevezetes, mert ló befogásakor ezt nem szokták megtenni. A tehenhajtó ostor is másmilyen, mint a lóhajtó ostor; ez ugyanis sohasem készül hántott fából, mint a lóostor, hanem mindig hántatlan vesszőt használnak erre a célra, és pedig a nyírfa vagy a *patogó* (boróka) fiatal hajtását. Van azonban néhány nap az évben, amikor a marhát nem fogják be; ezek a napok: *Márok* napja (Szt. Márk: április 15), a keresztjáró napok májusban és Vendel napja (október 20).

Különféle szokások kísérik az *első tavaszi kihajtást* is, ami rendszeren József napjára (március 19) esik. Arra már senkisé is emlékszik, hogy a marhát valaha csordában legeltették volna. — A legeltetés jelenleg mindenütt gyerekekre, öregekre van bízva; közös legelője természetesen nincs a falunak, az egyesek kezén is kevés kimondott legelő van, ellenben mindenki a saját földjén legelteti az utak mentét, sarjúkaszálás után a réteket és az erdőrészeket. Az első kihajtáskor gyakorolt szokásokat most már kezdik elhagyogatni, azonban az öregebbek még jól emlékeznek rájuk.

Az első tavaszi kihajtás szokásai, általában mágikus jelentőségűek és az állat megóvását és gyarapítását célozzák.

Az istálló küszöbére ilyenkor vakondtúrás földjébe takarva tojást és fejszét szoktak tenni. Ha az őrzőgyerek úgy hajtja ki a marhát, hogy az a tojásra nem lép rá, akkor az övé a tojás, amelyet aztán a mezőn sárba takarva szokott megsütni. A küszöbre helyezett tárgyaknak bizonyos jelentőséget tulajdonítanak: a fejsze arról jó, hogy az állat majd kényszerlevágásra ne kerüljön; a vakondtúrás: hogy majd meg ne sántuljon; a tojást pedig azért szokták odatenni, hogy a marha a legelőn olyan gömbölyűre hízzon, mint a tojás. Persze az más kérdés, hogy 'mindennek eredetileg is ez volt-e az értelme, de most Gyarmaton mindenesetre így tartják. — Ahogy az istállóból kikerül az állat az udvarra, vánkossal megtörülgetik, hogy a legelőn majd olyan puhára és kövérre hízzon, mint a vánkos. — Viszákön ilyenkor az asszonyok főkötővel is végig szokták húzogatni a marhát, hogy majd szelíd legyen. — Ezután disznótrágyával megdörgölik az orrát, hogy a legelőn majd mindent megegyen; végül pedig kenyérben a holt Rábáról szedett sást adnak be neki, hogy majd fel ne fúvódjék: ettől a sástól szokott ugyanis felvívódni. Ezek után kihajtják a marhát az udvarról. Mikor a pásztorgyerek kiér velük a legelőre, siet leülni egy zombékra, hogy majd jó legelője legyen az állatnak.

A gazdának nagy érdeke és ezért különösen nagy gondja van rá, hogy a tehen idejében megüzekedjék. Ezért a borjú elválasztásakor az *üzekedés* előmozdítására sőt adnak be a tehennek. Ha pedig rendes időben mégsem üzekedik meg, akkor „újvasárnap“, vagy „újpénteken“ megint egy kanál sőt adnak be neki, vagy pedig az istenátkozta túske *bugyájában* („vadrózsa-gubó“) termő férget vagy póktojást. Ez már aztán biztosan használ, — mondják.

Mikor „*megugratják*“ a tehenet, hazajövetelkor kenyérvonászt adnak be neki, hogy „megfogjon“. Régebben ebből a célból másféléket is szoktak tenni: H. Gy. például gyerekkorában látta, hogy az öregapja, amikor a tehenet a bikához hajtották, kihúzott egy cölöpöt a kerítésből, azután össze-hogozott valami kötelet és közben mormogott valamit; mikor aztán visszajöttek, ismét visszadugta a cölöpöt a helyére.

Borjajásnál (az „ellik“ szót csak írásból ismerik) semmit sem szabad kiadni a házból, mert ezzel esetleg a szerencsét vinnék el. Ellenben jó illyenkor valamit kérni a szomszédból; az idegen holmi ugyanis szerencsét hoz. Persze, aki megsejti, hogy miért kérnek sőt, vagy más effélét, az a világért

sem adna. Vízet is lehetőleg a szomszéd kútjáról hoznak loppal ezen alkalomból, hogy majd jó föle legyen a tejnek.

A borjút az ellésnél szalmával fogják meg; ha ruhával fognák meg, akkor majd ruhaevő lenne. A kis borjút a méhlepénnyel és pemettel letörülgetik, hogy majd meg ne igézhessék; e célból piros szalagot is kötnek a nyakába. Végül pedig korpával meghintik, hogy a tehén étvágya el ne menjen, amikor lenyalja a borját.

Ha a tehén borjazás után 2—3 óra alatt nem veti el a *marconáját* („méhlepény“), akkor egy-két köménymagot adnak be neki. Ha ez sem használ, akkor kerék répát, vagy rohadt almát adnak a moslékjába, ami — amint mondják — biztosan kitisztítja. A marconán lévő *mácsikot* (?) kenyérben megetetik a tehénnel, hogy majd jó teje legyen. (A „mácsik“ elváglik a marconáról; némelyik tehénén kettőt-hármat is lehet találni; van sárga és fehér mácsik: a sárga jobb.) Az először kifejt tejet is megítatják a tehénnel moslékban. — Viszákön, amikor először borjazik meg a tehén, moslékjába tojást ütnek, hogy majd szép sárga legyen a teje.

Elvásztásnál a tehén és a borjú szempillájából kihúznak egy-egy szálszört, azt kenyérbén beadják a tehénnek, hogy ne „ordítson“ (következtésen így mondják) a borja után. *Sukot* (sulykot) is szoktak ilyenkor a tehén menet a marha az udvaron hagyja a ganáját. Ha vásárra menet útközben járnak el a borjú eladásánál is.

A tehén *eladásánál* a kötelet köténybe tett kézzel adják át a vevőnek, nehogy a szerencséjüket is átadják a kötéllal. De azért aztán hozzátéteszik: „Adjon Isten jó szerencsét nekéd ehho a kis tehénho, nekém ehho a kis pénzho!“ — Azt tartják, hogy biztosan el lehet adni a marhát, ha vásárra menet a marha az udvaron hagyja a ganáját. Ha vásárra menet útközben koldussal találkoznak, mindig adnak neki valami kis alamizsnát, hogy majd szerencséjük legyen az eladásnál.

A sertést jelenleg csak ólban tartják. Régebben azonban volt a faluban kanász is, aki naponta kihajtotta a csürhét az erdőbe. Állami beavatkozásra hagytak fel ezzel; a disznó ugyanis sok kárt okoz az erdőben.

Valami nagy becsülete a kanásznak nem volt, utolsó embernek tekintették. Ma is mondják gyerekeknek: „Ha más nem lesz belőled, kanászbajtár még mindig lehetsz“. — A kanász a rábizott disznókat egy hosszú pálcára rovásra vette. Az első kihajtás után egy-két napig, amíg a disznók össze nem szoktak, valaki a házbeliek közül is elkísérte a kanászt az erdőbe.

A kanász járandósága egyfertály gabona, 20 krajcár, és egy kenyér volt minden disznó után. Ezt a járandóságát újévkor szedte össze. Ezenkívül kapott még az első kihajtáskor minden disznó után egy tojást, darab szalonnát, egy kanál zsírt; kitől mit. Összel Szent Mártonkor pedig járt neki minden ház után egy káposztás vagy répásrétes; Szent Márton vagy *mencin-rétes* („mindenszentek-rétes“) néven emlegetik. Ezt a rétesjárandóságot azonban a kanász nem egyszerre szedte össze, hanem beosztással sorra járt, úgyhogy újévig is eltartott; amíg ezt a járandóságát minden háztól megkapta.

Van úgy, hogy a hízlalásra való malacot venni kell. Az ilyen *vásárolt malacot* hátuljával tőlják be az ólba és hozzátéteszik: „Isten vagy Jézus nevében két mázsás légy!“ Ezt mondja egyébként a herélő is, amikor a malacot visszatolja az ólba. Hogy a vett malac kezes legyen, a gazdasszony kenyeret forgat meg a szájában és azt adja neki elsőnek. Az első etetésnél szemes ételt nem szabad az újonnan vett malacnak adni, mert akkor nem lenne majd vele szerencséje a gazdasszonynak. A malacban persze akad rosszféle is, amelyiken az etetés nem fog; különösen az Andránhónapi (novemberi) malac szokott rossz lenni.

Mikor *hizlalásra* fogják be a göbét, üres lisztes zsákkal verik be a hátulját. Ennek okát nem tudták adni; valószínűleg azért teszik ezt, hogy a hizó meg ne görögjön. Ebből a célból különben kámfort is adnak be a hizónak, vagy pedig egy nőstény meg egy kankapcsot összekapcsolva kenyérben. Az utóbbi eljárás meglehetősen feltűnő — kétszer is elkérdeztem —, mert más vidékeken ezzel éppen az ellenkező eredményt kívánják elérni. — Ha a hizó mindezek ellenére mégis görögni kezd, megítatják szappanos vízzel. — Előfordul persze az is, hogy hiába várják, hogy meggörögjön a disznó; ilyenkor a görgés siettetésére egy hónapon át minden nap félmarék rozsozt adnak neki.

A húshagyókeddről megmaradt káposztát, ha csonkacsütörtökön el nem fogy, elteszik a disznóknak, és húsvét hétfőjén a gyepre öntik ki eléjük. Ennek a szokásnak sem tudják már az okát adni; valószínűleg a sertésvész ellen volt ez jó (v. ö. *Gönci* 244. l.).

A gyarmati regula azt tartja, hogy *disznóölés* előtt a gazda ne háljon a feleségével, mert különben megkukacosodna majd a hús. Ha az állatot ölés közben sajnálják, akkor nehezen döglük meg; ezért, aki sajnálja, jól teszi, ha utoljára megrugdossa. Perzselés után — a ház végében, az ú. n. teken perzselnek — levagdadják a disznó csecsbimbóit és nemiszerveit. Ezeket visszadobálják az ölba, háromszor elmondva: „Fele göbe, fele kan!”

A disznó bontását azzal kezdik, hogy a mellső lábai között keresztalakú bevágást csinálnak. Ezt a körülállók igyekeznek besózni, a disznóölő azonban siccegeti őket, és késével oda-odakoppant a kísérletező kezére. Arrul jó ez Huszár Ferenc szerint — aki világéletében bölléreskedett a faluban —, hogy a macska majd meg ne dézsmálja a húst.

A disznót orjára bontják. Mikor az ölö a hátgerincen végigvágja a szalonnát, odaszól a körülállóknak: „Nagyot nevessetek, hogy vastag legyen a szalonna!” — A disznó kibontott hasi részét azért nevezik nyúlnak — bizonykodnak —, mert olyan alakja van, mint a feltett nyúlnak. A nyúlról fejtik le a hájat; a háj belső részén pedig látható — amint mondják — valamilyen az emberi nemi szervekhez hasonló alakzat. Mikor idejutnak a bonftással, oda szokták hívni a menyecskét, hogy nézze meg, mit lát: mert aszerint születik majd fia, vagy lánya.

A húst szóntlanul sózzák be, hogy el ne férgesedjék. A besózásnál a disznó jobb sódérját vagy sonkáját kereszttel jelölik meg, hogy majd húsvétkor beszenteltessék. A szentelt sonka vagy sódér csontját nem dobják el, hanem az eresz alá dugják. Azt már nem tudták megmondani, hogy miért teszik ezt.

Fehérnépnek nem szabad megenni a disznó orrát, mert összetörné az edényeket; a nyelvét sem, mert akkor majd hosszú nyelve lenne. Viselőss asszonynak pedig a disznóvelőtől kell tartózkodnia, nehogy születendő gyereke majd taknyos legyen.

Ló aránylag kevés van a faluban és a lovasgazdák is többnyire úgy veszik a csikót — ha szükség van rá — a vásáron. Sok a vesződség — mondják — a csikóval; az udvarok is aránylag szűkek, úgyhogy nem igen tudnak a csikó számára kifutót biztosítani, a nélkül pedig nem sokat ér a csikónevelés.

Érdekes módon azt szokták mondani, hogy a ló hátulja ördög; van azonban a lóból félszajú is, amelyik fél ördög.

A csikónevelő gazdának nagy gondja van arra, hogy a csikót meg ne igézzék. Ennek elhárítására piros szalagon zacskót kötnek a nyakába: a zacskóban disznótrágya és a csikó első ganaja van.

A csikót először kétéves korában a malomba menet fogják be, hogy majd olyan jóljáró legyen, mint a malomkerék. Van azonban annak más

tudománya is, hogyan lehet a lovakat futóssá tenni: Éjjel ki kell menni a temetőbe, ott valamelyik sírból egy koponyát kell kiszedni és azt porrá törve a lovaknak beadni. Attól a portól aztán úgy mennek, mint a sárkányok. De nagyon veszedelmes ez a praktika! Ha ugyanis a kocsis felhagy a por adagolásával, egyszer csak azon veszi észre magát az úton, hogy tüzes szekéren tüzes, vasvillás emberek jönnek elébe.

Van úgy, hogy elakad kocsi-ló. Az ilyesmit vagy a rosszak okozzák, vagy pedig olyanoknak a *téeménye* ez, akik az ilyesmihez értenek. Amikor ez megtörténik, ki kell venni a ló hátsó ballábából a hetedik szögget, azt rákötni a *korbács* („ostor“) végére. Ha aztán az ember ezzel az ostorral megcsapkodja a ló képét, akkor a csapásokat a ló nem érzi meg, hanem az, aki megállította a kocsit.

Ha a ló nem tud hugyozni, paprikát, tormát, gyertyát dugnak a vaginájába.

A *kutya* és a *macska* tartásának közvetlen gazdasági jelentősége nincs és így tartásukhoz aránylag kevés szokás és hiedelem kapcsolódik.

Kutyát, macskát senkisésem vesz pénzért; szívesen adják a kutya-, macskakölyköt ingyen is, ha van.

Hogy az újonnan hozott kutya „bátor“ legyen, szájából adnak neki először kenyeret. A kölyökkutya farkából egy darabot el is szoktak vágni, hogy majd „latorjabb“ legyen. Ebből a célból paprikás kenyeret is adnak neki.

Rosszat jelent, ha a kutya orrát felfelé tartva tutol: vagy tűzvészre jelez ez, vagy pedig annak az előjele, hogy a kutya hamarosan megveszik. A „dühös“ állattól nagyon kell óvakodni, mert annak még a szelleme is árt, sőt még akkor is baj érheti az embert, ha csak a nyomába lép. A legjobb a veszett állatot hideg vízzel leönteni, mert attól megdöglik.

Ajándékozott kis macskát hozzásározzák a tűzhelyhez, hogy jó egerésző legyen. (Az eredeti indokolás bizonyára az volt, hogy el ne szökjék a háztól.) Nem jó, ha idegen ad a macskának enni, mert akkor rossz egerésző lesz belőle. — Vak macskakölykökhöz veszedelmes nyúlni, mert akkor az ember körme „megvakul“, vagyis megfeketedik.

A macska azonban nem olyan teljesen ártatlan jószág, mint amilyennek látszik. Azt tartják ugyanis róla, hogy éjjel ördög. Ezért éjszaka jó óvakodni tőle, semmiképp sem szabad dévajkodni vele. Mesélték, hogy egyszer egy gyarmati ember éjnek idején jött haza a szomszéd faluból. Kondorfáról, és amint nyugodtan ballagott az úton, egyszer csak elébe topant az ördög fekete macska képében: sehogysem engedte továbbmenni, úgyhogy az ember kénytelen volt visszafordulni.

Baromfi elég akad minden ház körül, azonban közel sem annyi, mint amennyinek tartását a paraszti gazdaság lehetővé tenné, bár ezen a téren az értékesítési lehetőségek is aránylag elég jók. Ennek a nemzetgazdasági szempontból is káros körülménynek a magyarázatát a paraszti gazdálkodás jelenlegi rendjében találhatjuk meg. A baromfihaszon ugyanis — a tejhaszonnal együtt — mindenütt kizárólag az asszonyt illeti meg, ezzel a jövedelemmel ő rendelkezik; ezért a gazda korlátozza a baromfitartást, nehogy az asszony feletesse a baromfival azt a szemes terményt, amit ő a többi állat etetésére szánt. Az utóbbiaknak eladásából származó jövedelemmel ugyanis — ez a paraszti gazdaság legjelentősebb bevételi tétele — már teljes mértékben és kizárólagosan a gazda rendelkezik.

A baromfitartással kapcsolatos szokásokkal azt kívánják elérni, hogy a kotlós jól megüljön, a csibék, libák jól keljenek, a majorság együtt maradjon és hogy a tyúkok szorgalmasan tojjanak.

A kotlóst tiszta napos időben dél körül jó megültetni. A tojásokat a gazdasszony nem zsomborban vagy edényben viszi a fészekbe, hanem

férfikalapban, és mielőtt otthagyja, keresztet vet a fészekre. *Guzsuhéten* (guzsalyhéten) — így hívják a böjt harmadik hetét — nem ültetnek majorságot, mert az ezen heti ültetésből származó majorság mind hibás, görbényakú lesz. Kedden és pénteken sem jó tyúkot ültetni, mert akkor a csirke között sok lesz a kakas. Jó tojó tyúk lesz viszont a kétasszonynapközi tojásból.

Sok bosszúságot szerez, ha rosszul kelnek a csibék; azt tartják, hogy annak a gazdasszonynak a keze nyomán kelnek jól a csibék, aki Szent György-nap előtt a kezével valami hangyabolyt jól megkevert.

Hogy a kotlás jól megüljön, a gazdasszonynak karácsony böjtjén nem szabad addig felkelnie az asztaltól, míg jól nem lakott. Tavasszal pedig a gyerekeknek addig nem szabad sípot tekerni fűzfából, míg a kislibák ki nem keltek, mert különben bennfulladnának a tojásban.

Hogy a gunár vagy a kakas „lator“ legyen, elkergesse a szomszéd kasokat, újpénteken borsot vagy paprikát adnak be neki kenyérben.

Arról karácsony böjtjén igyekeznek gondoskodni, hogy a következő évben a majorság mindig együtt maradjon. Ebből a célból ezen a napon különleges módon etetik meg a baromfit: Ebédkor mindenféle gabonából hoznak be egy rostában; a rostát az asztal alá teszik és evés közben minden ételből a rostába öntenek vagy dobznak. Ebéd után aztán az egészet kiviszik az udvarra, ott egy abroncsot fektetnek le a földre és abba borítják a rosta egész tartalmát. Ebbe az abroncsba tódul aztán az egész majorság enni.

A tojáshasznót Luca-napján igyekeznek biztosítani. Hogy mások majd el ne vihessék a tojáshasznót, Luca-nap előtti este napnyugta előtt forgácsot vagy olyan port, amelyben tyúkok fürödtek, tesznek a fészkekbe. Hajnalban pedig forgáccsal dobálják meg a tyúkokat, hogy annyi tojás legyen majd, mint a forgács. Különösen a lopott forgács hatékony a tojás-hozam fokozására. A nap folyamán is mindenütt fát forgácsolnak, hogy majd úgy pattogjon — amint mondják — az év folyamán mindenféle a tojás, mint a fejsze nyomán a forgács. Vetnek ebből a Luca-napi forgácsból a kemencére és a konyha minden sarkába is.

Ha a tyúkok igen kicsiny „boszorkánytojást“ tojnak, akkor azt háttal a háznak fordulva áthajítják a tetőn, mert különben nem lenne majd szerencse a tyúkokkal.

A tojáshéjhoz is kapcsolódik egy babona: aki összetapossa, „*főhenybántást*“ kap, vagyis eláll a vizelete.

A *méh* is a házi állatok közé számítható. Kisebb-nagyobb méhese több gazdának van a faluban. Most már sokan kaptárban tartják a méhet, de azért kasokat is lehet látni. Régebben — amint mondják — csak kasok voltak. Persze a kasban el kell pusztítani a méhet, hogy hozzá lehessen férni a mézhez. Ebből a célból a földbe lyukat ásnak, arra ráteszik a kast és *ánizslagot* (Einschlag) gyujtanak alája.

A kasokat télen felhordják a padlásra. Karácsony böjtjén a gazda sorra megnézi őket és amelyekből ajánlatos, kiszedi a mézet. A mézből küldenek kóstolóba szomszédoknak, atyafiaknak is egy-egy tányérral. Búzával megtetézve illik visszaküldeni a tányért. Az így kapott búzából a méhesgazda tesz minden kasba egy fél marékkal. Ebből tudja aztán meg József-napkor, amikor felemelik, megtisztítják a kasokat és kieresztik a méheket, hogy nincs-e baj valamelyik kasban: abban ugyanis nem csírást ki a búza.

Azt a családot, amelyiknek tavasszal nincsen méze, égettboros cukorral etetik: erősül ettől és gyeheőbb is lesz — mondják —, úgyhogy megbír a rablóméhekkal is. Ezekről nagyon fél a méhesgazda; hogy a rabló

méhek elpusztuljanak, rókagégét szoktak a kas bejárója elé tenni. Azt hiszik, hogy a rablóméheket úgy küldi valaki. Azokat a méheket lehet el- küldeni rabolni — már aki érti a módját —, amelyeknek kasát marhatrá- gyával sározták be. A rablóméheket igyekeznek a méhesgazda belisztezni, s hogy így nyomon követhesse őket. Ilyenformán aztán ki lehet tudni, hogy ki volt a küldőjük. E miatt persze vannak civakodások is a méhesgazdák között és így megesik, hogy bosszúból *gébert* (csótány) csempésznek más- nak a kasába: ahol ugyanis a csótány megjelenik, onnan a méh elpusztul.

Hogy meg ne romoljanak a méhek, Úrnapján sátorágot visznek a méhesbe.

Eresztéskor arra a fára, ahová szeretnék, hogy szálljanak a méhek, valami ruhadarabot dobnak. Hogy el ne repüljenek, egy marék földet haj- tanak utánuk abból a hantból, amelyet tavasszal először szántottak ki. Pipafüsttel, vízzel, kassza, kapa, sarlópengetéssel terelik a rajt. — A méhes- gazdának azonban az egész év folyamán nagyon kell ügyelnie arra is, hogy az asztalt mindig abban az irányban hagyja el, mint ahogyan oda letelepedett, mert ha erre nem ügyelne, eresztéskor sohasem fogná majd be a méheit.

Méhet nem jó pénzért venni, mert akkor nem lesz az embernek vele szerencséje. Rendesen búzáért szokták cserélni, esetleg ajándékba is adják. Néha azonban az erdőn is lehet találni méhet; olyanra vár ez a szerencse, aki karácsony böjtjén legyet tud fogni az asztalon. Szerencséje lehet az embernek a lopott méhvel is; de a méhlopás roppant veszélyes vállalkozás, mert ha a tolvaj csak egy bogarat is otthagyt, még abban az évben meghal. Akitől pedig egy kassal elloptak, annak már a többi méhvel sem lesz sze- rencséje. Igyekeznek is a tolvajjal visszahozatni a lopott méhet. Ennek az a módja, hogy az ember odaül az ellopott kas helyére, amitől aztán a sze- gedés beleáll a tolvajba és addig nem is áll ki belőle, amíg az ellopott méhet vissza nem lopja.

Ha a méhesgazda meghal, ajánlatos a halottnak a körmeit levágni, hogy a méhek utána ne pusztuljanak. Ebből a célból az új gazda, mikor a koporsót az udvaron felemelik, megemelgeti a kasokat és kaptárakat is. Hasonló tehát ez a szokás ahhoz az eljáráshoz, amelyet a szarvasmarhára vonatkozólag már megismertünk. Van is becsülete a méhnek: azt tartják, hogy nagy bünt követ el, aki méhet pusztít el.

Gyarmaton tehát a méhészettel kapcsolatos szokások és babonák aránylag elég gazdagon vannak képviselve. Ebből arra lehet következtetni, hogy a multban a méhészetnek ezen a vidéken a mainál is nagyobb jelen- tősége volt. Erre utal bennünket a Gyarmattól keletre, Körmend vidékén fekvő *Mizdó* községnek a neve is, amely név az oklevelek tanúsága szerint a *Mézadó* alakból fejlődött (v. ö. Csánki).

*

(Deutscher Auszug.) Verfasser bietet in seinem Aufsatz — systematisch ge- ordnet — eine Sammlung der abergläubischen Anschauungen, Sitten und Bräuche aus der Gemeinde Rábagyarmat bei St. Gotthard, die sich dort auf die Viehzucht beziehen. Besonders zahlreiche abergläubische Vorstellungen sind mit der Rinder- und Schweinezucht verknüpft, was in der Wichtigkeit dieser Erwerbszweige für die Bauernwirtschaft jener Gegend seine Erklärung findet. Bemerkenswert ist noch, dass auch die Bienenzucht in der Sammlung mit einem verhältnismässig reichem Material vertreten ist.

Moór Elemér.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Jászkún malomtörvény. A Nagy- és Kiskunságon régen főleg szárazmalmokkal, később szélmalomokkal örültek, a türkevei Berettyón s a Jászságon, a Zagyva vizén pedig vízimalmokkal is. Mivel az őrlés lassan ment, az őrlésre várakozók között rendet kellett tartani. A rend őre a malombíró volt, akinek a molnárok is engedelmességre tartoztak.

A Jászkún kerületek a szokásjogon alapuló rendtartást többször írásba foglalták s a szükséghez képest újabb pontokkal is megtoldották.

1764-ben Turkeve tanácsa az alábbi rendtartást hirdeti ki,¹ mely úgy látszik a kerületi közgyűlésen Jászberényben kelt. A „Vízimalombéli törvények újabb rendben lett kiadása“ az alábbi 7 pontot tartalmazza:

1° „Valaki a felsőges Üristen ellen káromlást szól és ő felsége tökéletességét csak kisebbben is megsérteni nem irtózik, bizonynal megtudja, hogy a Tekintetes Nemes Districtus fő tisztjeitől kiadott statutum szerint az az „adta“ mondásáért ugyan 50, de az „teremtette“ ért irgalmasság nélkül 100 furatos ütésekre megbüntettetik.“

2° „Az hivalkodásból, vagy ifjúi kevélységből ottan-ottan mondani szokott hamis esküvésért elsőbben ugyan 12, de annakutánna ugyan csak méltatlanul, vagyis inkább törvénytelenül ő felsége nevét ha felvenni nem irtózik, 25 furatos² indispensabiliter nékie irrogaltatik.“

3° „Mivel a malombíró és a malommester a magistratus subalternusa vagy képe a malomban, azért is senki magának bíró auctoritást ne vindicáljon, melytől indittatván osztán az erős az erőtlennek ron-

gálására, szidalmazására, sőt mint meg is történt még meg is verésére magának szabadságot végyen, hanem a versengések között el nem igazítható dolog az eligazításra a fent nevezett személyeknek deferáltassék, különben a renitensek 20 furatosig büntetethetnek.“

4° „Valaki a vám eltagadásában vagy igazságos ki nem mérésében tapasztaltatni fog engedelem nélkül, elsőbben 40 megérezhető furatosokra, de másodizben megeshető hasonló törvénytelenységért ottan található őrleni valójának confiscálására büntetődjön.“

5° „Aki az őrlős embernek akár mely névvel nevezendő jóságát ellopja, a nagyobbért *üstökénel fogva felakasztasson*, a kisebbért totiesquoties 12 furatos ütésekkel szentvedjen.“

6° „A tüzelés és dohányzás mind kívül a malmon 14 lépésnyire, mind benn a malomban a tüzelés helyén kívül keményen tilalmaztatik, aki pedig ellenkező dologban tapasztaltatik, engedelem nélkül 30 furatos ütésekre megbüntettessék.“ Végezetre:

7° „Akárki fog lenni malommester vagy molnár, s történik vigyázatlansága miatt és az őrlős akár mely névvel nevezendő életje az őrlés közben elromlik, vagy a rendin kívül elfogy, azon egyik vagy másik, vagy egyszersmind megeshető két tetemes vádak alól magát fel nem szabadíthatván minden részben a káros embert a magáéből kielégíteni tartozik.“

Az 5. pont szerint a malombeli lopás büntetése az üstökénel fogva való felakasztás. A Malomtörvény ezen büntetés módját nem írja körül, nyilván azért, mert akkor mindenki tudta, hogy s miként hajtották végre. Ezen súlyosnak és kegyetlennek látszó büntetésmódról semmi közelebbit nem tudnánk, ha nem maradt volna meg egy későbbi leírása.

¹ Türkeve levéltára. Tanácsjegyzőkönyv 2-ik kötet. 45. l.

² A furatos egy kerekfejű nyeles-lapátforma fenyítőszerszám volt.

Vahot Imre „Pesti Divatlap“³ számára 1845 évi folyamában³ egyik olvasója egy jászberényi lakos az alábbi tudósítást küldi be erről a barbár büntetésmódról: a jászberényi vízimalomban történt, hogy „A nyár elején egy koldusnő a malomba megy, hol az éhség kínjaitól gyötörtetve egy kevés lisztet lopott; a molnárok megfogják s rögtön — miként állítják — a malom törvényei szerint kiviszik az utcára nyíló ajtófélfához, egy vas-tag fatuskóra állítják, fejeről a roskendőt leveszik és miután az ajtófélfán egy tágas lyukat fúrtak, a bűnös nő haját egy csomóba fogták és egy erős facövekkal azon fúrt lyukba beverik; ekkor a nő lába alul a tuskó elvételén, illy függő helyzetben a haja egy igen életlen késsel nagy kínok közt le nyiszlatott.

A haj a czövekkal együtt az ajtófélfán még most is a maga valóságában látható, rettentő példájára a lisztlopónőknek.“

A haj levágása mint büntetésmód igen régi szokás. A fenti körülményes eljárás azonban valami ősi szertartás maradványa lehet. Zelenin (Russische Volkskunde 248) szerint pl. a huculoknál a menyekző alkalmával a menyasszony hajfonatát végénél fogva falbavert szögre akasztják s a vőlegény az odakötött hajfonatvéget baltájával levágja.

Györffy István.

A nagybőjt eltemetése a pestmegyei Boldogon. Boldog községben ma is szokás, hogy a nép nagybőjt idején a húsos, zsíros ételektől tartózkodik és legföljebb olajjal főz. Nagybőjt idején legszokottabb eledele a *kiszi*-nek nevezett leves. Ez úgy készül, hogy korpára forró vizet öntenek és az így nyert savanyú léből levest főznek, amelybe egy kevés sót és még legföljebb tésztát vetnek. A negyvennapos bőjt vége felé bizony únja már aprajánagyja ezt a savanyú lét és ezért a fel-

szabadulás napjának tekintik virágvasárnapját, amikor is *eljárják a kiszi*, kihordják a faluból, vízbe vetik, vagyis a nagybőjtöt képletesen eltemetik.

Ez úgy kezdődik, hogy az egyik háznál, ahol eladó lány is van, lányok, menyecskék, egy piszkafát felöltöztetnek *kiszi*-nek. Piros posztóból készült szoknyát, félinget, pruszlikot húznak a szalmával megvastagított piszkafára, fejére csipkés kontyot tesznek. Az így felöltözte-

1. A *kiszibaba* öltöztetése a pestmegyei Boldogon.

(Dr. Ébner Sándor felvétele.)

tett bábút azután ünnepes menetben előbb a falu utcáin meghordozzák, majd végül a Zagyva partjára viszik, ahol levetkőztetik és nagy rikoltozások közben beledobják a vízbe. A vízbe dobott bábu után a jelenlévők még egy-egy rögöt is vetnek.

³ I. köt. 832 l.

2. A kiszibaba meghordozása a faluban. Boldog, Pest megye.
(Dr. Ébner Sándor felvétele.)

3. A kiszibabát a Zagyvába dobják. Boldog, Pest megye.
(Dr. Ébner Sándor felvétele.)

A kiszibábú körülhordozása közben, a menetben járók szünet nélkül a következő alkalmi dalt éneklük:

Haj ki Ki-szi haj ki! Gyűj be Só-der Jan-csi! Meg-há-za-so-dott a ga-rád,
el-vet-te a ka-pu fa-rát Haj ki Ki-szi haj ki! Gyűj be Só-der Jan-csi!

Mikor a kiszibábú vízbedobása után hazafelé mennek, eloszlóban így énekelnek:

El-temettük a Kiszit, behozzuk a Só-dert, El-temettük a Ki-szit, behozzuka Södert...

A dalban előforduló sóder itt tájszó és „sódar”-t, sonkát jelent. A kiszibábú vízbedobása, vagyis a nagybőjt eltemetése után ugyanis már a sonkát meg szabad enni.

Bruckner Jenő.

Egy szegedi boszorkány. Szegedi tartózkodásom alatt véletlenül egy olyan asszonnyal találkoztam, aki azt állította, hogy ő boszorkány volt. Bizalmát sikerült megnyernem. A következőkben összefoglalom mind azt, amit mesterségéről meg tudnom sikerült.

Boszorkányságot csak tanulás útján lehet szerezni. A mester egy nagyobb rangú boszorkány. Az oktatásnál a mesterboszorkány és tanítványa egy-egy széken egymás mellett ülnek. A mester felhívja tanítványa figyelmét arra, amit látni fog (t. i. rémképeket) és arra is, hogy — bármit is fog látni, — ne féljen. Szellemeik jelennek meg különböző alakban u. m. sárkányok, bikák, kutyák, macskák, ragadozók stb.; egy vékony fonalon malomkő ereszkedik le. A szellemeik egyéb boszorkányok, akik az új tanítványt megismerni és próbára tenni szeretnék, hogy vajjon rendelkezik-e a kellő bátorsággal. A mester és tanítvány magok köré egy „ustorral” kört írnak; ezt a bűvös kört a szellemeik nem léphetik át. A tanítás

ideje péntek éjjel 11 órától 1 óráig, hét héten keresztül tart.

A tanításnál szereplő két széket és ostor Luca-napjától Karácsonyig minden éjszaka — tehát összesen tizenhárom éjjelen keresztül — készülnék. A székeket elviszik az éjféli mise alatt templom ajtóban kell ülni. A mise után haza kell vinni a széket; útközben üldözik a bűbájosok a székvivőt. Ezek meg szeretnék fogni és el szeretnék tőle venni a széket. Hogy a székvivő magát mentse, sárgakását (köleskását) visz magával és visszajövet a templomból időnként egy-egy maroknyi szemet maga mögött az útra szór. Ezeket a szemeket a szellemeknek szemeként fel kell szedni; az üldözött székvivő ezzel egérutat nyer és szerencsésen haza ér; otthonában a szellemeik már nem bánthatják. Ha egy Lucaszékvivőt a bűbájosok elfognak, akkor úgy megverik, hogy eszméletét veszve fekvé marad; többnyire a széket el is veszik tőle.

Ha a boszorkánytanítvány hét éjszakát átélte, ami csak akkor sikerül, ha nem félt vagy legalább féltelmet nem mutatott, boszorkánnyá válik. Most egy nagy és vastag könyvet, különböző kenőcsöket és hasonlókat kap. A könyv részben nyomtatott, részben pedig kézzel írott. Nyomtatva vannak mind

azok az esetek, amelyek a boszorkány gyakorlatában előfordulhatnak és mely esetekben a boszorkány segítségét igénybe vehetik. Kézzelek írottak a szerek — legnagyobb részben nőcsökök, — amelyek segítségével a boszorkány segíthet. Az egyes nőcsököket a boszorkánynak egy főboszorkánytól, például a mesterétől, kell beszerezni.

Főboszorkány csak az lehet, akinek már legalább 15—20 éves boszorkányi múltja van és legalább három tanítványt már kiképezett. A főboszorkány a boszorkánykönyvet és a bűvös kenőcsöket egy titkos gyógyszerártártól szerzi be; — ez a gyógyszerártár Budapesten van és közelebbi címét csak ő ismeri.

A boszorkány képes szerelmeseket összehozni, megrontott, tejet nem adó teheneket gyógyítani. A boszorkány a jövőbe lát. Ha valami bűvös tette nem hozza meg a kívánt sikert, akkor ez csak annak a jele, hogy egy nálánál hatalmasabb boszorkány keze van a dologban. A boszorkány képes megrontani ezeket az embereket, akiket gyűlöl, oly annyira, hogy ezek képtelenek kezükkel-lábukat mozgatni. Az orvosok nem képesek ezeket meggyógyítani, képtelenek lemondani a betegről. Csak az a boszorkány, aki megrontotta, mentheti meg és adhatja vissza az egészségét. Miként az embert, úgy az állatot is képes megrontani. Az én boszorkányom állítása szerint a megrontások miatt üldözi őket a rendőrség!

A boszorkányok napról napra minden éjjel 11 és 1 óra között a városban kívül egy keresztúton találkoznak. Itt énekelnek és imádkoznak. Egy bűvös kenőccsel kenik be testüket és pedig a következő módon: a könyökhajlás belső oldalán az ereket, a térdhajlatát és a tarkót. A bekenés következtében mindenféle alakba képesek átváltozni, úgy mint kutyává, macskává, lóvá stb. Oda szállnak, ahova akarnak: csak arra a helyre kell gondolniok, máris ott teremnek. Nincsen előttük akadály: képesek kulcslyukon keresztül ki-be járni. — A Gellérthegy

Budapesten kedvelt gyülekezőhelye a kiruccanó boszorkányoknak. Ott táncolnak, énekelnek, tanácskoznak. — Ami velük átváltozott alakjában történik, az visszaváltozás után emberi alakjukon is észlelhető. Így például — boszorkányom állítása szerint — megtörtént, hogy egy (valójában boszorkány) macskának a karmait levágták; midőn emberi formáját újra felvette a kezei össze voltak roncsolva.

Akit a boszorkányok gyűlölnék vagy szeretnek azt előszeretettel használják lónak éjjeli kirándulásai alkalmával. Az ilyen egyénnek mellette telepednek, úgy hogy lélekzetéhez se jut, azután felszerszámozzák. Ezáltal lóvá változik és kénytelen oda vinni a boszorkányt, ahová az menni akar. Egy ilyen ló természetesen repülni is tud stb. A boszorkányok által megnyergelt személy sorvad, gyengül, egyesek bele is halnak. Néha nem tudják, mi a bajuk, néha azonban a tenyerükön visszamaradt patkó lenyomatról rájönnek arra, hogy boszorkány nyergelte meg őket. Sajátmaguk nem tehetnek semmit ez ellen, csak egy jó barát segíthet. Ha a boszorkány az áldozat mellére telepedett, akkor a barátnak saját gatyamadzagját balkézzelek le kell oldania és ezzel szintén balkézzelek az ajtó kilincsit kell szorosan bekötnie és a kulcslyukat eltömnie. Ezáltal a boszorkány a helységből nem szabadulhat és a szobában kénytelen ismét emberi alakba visszaváltozni, ami által látható is lesz. Ha a kilincset szorosan lekötötték, hogy a boszorkány útját elvágják, de a kulcslyukot eltömni elfelejtették, akkor kutyává, macskává, sőt szalmaszállá változik és a kulcslyukon keresztül menekül. Ha egy boszorkány veszélyben van, a többi boszorkány lehetőséghez köpest segítségére siet.

A boszorkány mesterség nagyon veszélyes dolog, sohase biztosak abban, hogy éjszakai kirándulásaiából szerencsésen és épen hazatérnek. Ez okból minden boszorkány nagyon vallásos, sokat imádkozik és sokat jár az isten házába.

Ha egy boszorkány társát elárulja, akkor rosszúl jár. A többiek üldözik, megverik, stb. Ezért igen óvatosaknak kell lenniök és semmit sem szabad elárulniok.

Ha egy boszorkány meghal, akkor célszerű a jobbkezét átkulcsolni, abban az esetben minden tudománya azé lesz, aki kezét megfogta. Egyben boszorkánykönyv, a kenőcsök és egyéb a boszorkány-mesterség gyakorlásához szükségelt kellék az illető tulajdonává lesz. Ha a halál-dokló boszorkány kezét senki se fogta, és így senki se öröklí a tudományát, minden kellékét vele együtt kell eltemetni. Különösképen kellemtelen és veszélyes dolog a Luca-szék és boszorkánykönyv jogtalan birtoka. Ezek éjjel zörögnek, a szék is tánkra perdül a szobában.

Előfordul, hogy a boszorkány, valamely okból kifolyólag felhagyja mesterségét. Ezirányi elhatározását a főboszorkány tudomására hozza és elégeti a boszorkány mesterség gyakorlásához szükségelt kellékeket. Az elégetés ideje pontosan pénteken éjjél. Ez elégetés különben nagyon ijesztő és félelmetes cselekedet! Mert a kemencében megjelennek a szellemek és borzalmas üvöltés közepette magukkal ragadják a bűvös mesterség eszközeit: a kenőcsöket, a boszorkánykönyvet, a lucaszéket, stb. A boszorkány ezután ismét egyszerű tagja lesz az emberi társadalomnak.

Klein Valesca.

Váltókakas és váltókalács a palóc lakodalomban. Palóc népünk különösen tréfás eszejárása kitűnik lakodalmi szokásaiban is. A nógrád-megyei Vizslás és Kazár községek lakodalmaiban ilyen különleges szokás a mennyasszony és vőlegény kicserélésekor egy díszesen felöltözött kakas és tyúk kölcsönös átadása. A vőlegény nyoszolyóasszonya a kakast, a menyasszonyé egy tyúkot kis tarajos főkötővel, ami a menyecskek főkötőjének kisedet utánzata, továbbá sok színes szalaggal feldíszítenek. A cifra kakast a

nyoszolyó asszony viszi a vőlegény lakodalmi menetének élén, míg nem eléri a menyasszonyi házat, ahol a menyasszony násznépe a nyoszolyó asszonnyal feldíszít egy tyúkot s úgy várja a *váltókakast*. Mikor a váltókakas megérkezett, a két eleven állatot egymásnak fordítják s addig ütögetik össze, míg nem felbőszülve egymást tépdésik

1. A váltókakas fejdísz a kazári lakodalomban.

(Dr. Ebner Sándor felvétele.)

és összeverekednek a lakodalmi nép nagy multságára.

Végül kicserélik a két állatot. A *váltókakast* a menyasszony, a tyúkot a vőlegény kapja.

A kakassal egyidejűleg egy-egy hatalmas *morványt* (menyasszonykalácsot) is visznek és azt is kölcsönösen kicserélik. Ezt nevezik *váltókalácsnak*. Tréfás palóc gondolkodás hatja át a lakodalom többi jeleneit is, ami nagy figyelemre kényszeríti a résztvevőket. Nagyon kell vigyázni a menyasszonynak cipőjére, mert mikor éjszaka a

2. Nyoszolyóasszony a váltókakassal a kazári lakodalomban.

(Dr. Ébner Sándor felvétele.)

menyasszony porkoláskor „sütik a menyasszony máját, hogy elmenjen a jány szaga“, a násznagy ellopja a menyasszony félcipőjét vagy *fejeljét* s arra a korcsmában nagy ivást rendeznek. A menyasszonynak 10—20 pengőjébe kerül az ellopott cipő vagy fejel kiváltása. A tolvaj násznagyot pedig nagy diadallal viszik a korcsmába, kalapját tollseprével, papírszalagokkal, virággal felékesítve. *Ébner Sándor.*

Osztják hősdalok — magyar siratók melódiái. (Néhány ázsiai adalék a magyar népzene keleti kapcsolataihoz.) A magyarság és a vele rokon közép- illetve nyugat-ázsiai népek között fennálló kapcsolatok felkutatása zenei téren ma még a kezdetek kezdetén áll, távol attól, hogy a nyelv- vagy régiségtudomány ezirányú eredményeivel mérközhessék. Minthogy zenei kutató egészen a legutóbbi ideig nem igen járhatta be az e szempontból fontos területeket, elmondhatjuk, bármily külö-

nösen is hangzik, hogy hiányos zenei tájékozottságunknak épp a kutató nyelv- és régiségtudósok zenei közömbössége az oka. Igaz, az utolsó harminc év magyar népdalkutatása, *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* — nemcsak magyar szempontból határjelző, de egész Európa zenefolklorejának első sorában álló — tudományos eredményei itt is megvetették az alapot, legalább az egyik oldalon, feltárva a régi magyar népzenenek egy sor kétségtelenül vonhatatlanul ázsiai eredetre valló sajátosságát; de hiányzik még a kapcsolatok feltárása a *túloldalon*, azaz a számbajövő népek dallamkincsének idevágó vizsgálata, hiányzik mindenekfelett maga az összehasonlításra alkalmas, tudományosan megbízható anyag. Amit e szempontból eddig tudunk vagy gyanítunk, jóformán egyetlen mondatban előadható.

Több mint hetven éve nyolc melódiát (közötte egy szinte magyaros

tizenkettőt) tett közzé *Reguly* Antal vogul gyűjtéséből *Brassai* Sámuel (Magyar vagy cigány-zene? Kolozsvár 1860), anélkül, hogy e vitás pontossággal megrögzített dal-
lamok magyar kapcsolatainak meg-
állapításával akár vázlatosan meg-
próbálkozott volna. Nem sokkal
utóbb őt, Asztrachánban gyűjtött
„khálmik dana“ melódiáját adta ki
Bálint Gábor, 1874-iki „Jelentés“
ében. *Ilmari Krohn* (a *Sammelb. der*
Intern. Musikgesellschaft 3. évf.-ban,
1902, majd újabban *Bartók* Béla (A
magyar népdal 1924, Appendix:
Wichman Györgyné felvételei nyo-
mán) cseremisiz dallamokat közöltek,
melyeknek — nevezetesen bizonyos
körzetből valóknak — pentatonikája,
sőt közelebbi dallamszerkezete fel-
tűnően egyezik a régi magyar nép-
dalokéval. *Robert Lach* cseremisiz és
török-tatár dallamközlései (a *Ge-
sänge russischer Kriegsgefangener* c.
sorozatban, 1929, 30), sajnos, jóval
kevésbé megbízhatók, mert ott-
honukból, milieujükből kiszakított
egyes hadifoglyok tudományos szem-
pontból nem is eléggé ellenőrzött
énekeit adják vissza, még hozzá
nyelvük ismerete nélkül készült fel-
vételek és lejegyzések alapján. Kö-
rülbelül ugyanez áll *Rybakov* ré-
gebbi baskir gyűjtésére (a 80—90-es
évekből). Alig használhatóbbak,
amellett csekély, regionális anyagra
szorítkoznak *Ahquist* (1885) és
Patkanov (1900) osztják dallamköz-
lései. Az összefoglalásban és egybe-
vetésben eszerint mindaddig fél-
eredményekre vagy illúziókra va-
gyunk utalva, míg az osztják-vogul-
cseremisiz-votják-baskir-csuvas anyag
rendszeres, tudományos feltárása
nem történt meg, — ami ma-holnap,
Pasalov, *Belajev*, *Zatajevics* és má-
sok vállalkozása nyomán, talán való-
ban közelebb juthat majd a meg-
valósuláshoz.

A magyar anyaggal való össze-
hasonlítás eddigi eredményeit a fel-
sorolt publikációk alapján, így fog-
lalhatjuk össze: közös vonásokat,
rokon hajlamokat mind finn-ugor,

mind török-tatár részről — éspedig
egyes zárt, érintetlenebb régiókból
— sikerült kimutatni, azonos anya-
got azonban, mely közös, ősi ere-
detre vagy ősi hatásra mutatna
vissza, mindeddig nem. Minthogy
pedig az alábbiakban, ahol az első
tapogatózó lépést igyekszünk meg-
tenni ilyen irányban, még az eddigi
közlésekre vagyunk utalva, összeveté-
sünk eredményeit ideigleneseknek
kell tekintenünk s mindössze arra
szorítkozunk, hogy az osztják anyag-
nak egy-két, magyar kutatóktól
eddig figyelembe nem vett elemére
rámutassunk.

S. Patkanov az osztjákokról írott
nagyérdekű művének (*Die Irtysch-
Ostjaken und ihre Volkspoese*, 2
kötet, Szent Pétervár 1897—1900)
függelékében (II. 263—70) huszon-
három melódiát közölt a Konda-
vidéki osztjákok és vogulok dallam-
kincséből. A melódiákról kiemelte,
hogy sem az orosz, sem a tatár dal-
lamokra nem hasonlítanak s még az
eloroszosodott tájakon is megőriz-
ték sajátos jellegüket,* — hogy az
előadásban állandóan variálódnak s
végül, hogy egyszerű ötfokú szer-
kezetüket alighanem az ott haszná-
latban levő öthúros *dombra* elter-
jedtsége magyarázza (i. m. I. 48—
49). A dallamok közül számunkra
főként három parlando-rubato-meló-
dia tűnik különös figyelemre méltó-
nak: két medveének, ill. hősdal és
egy halottsírató melódiája, melyek-

*) Tény, hogy a *Patkanov* művében
szereplő Konda-vidéki osztják dallamok
jóval primitívebbek s jóval kevésbé
oroszosak, mint az *Ahquist*-közölte *Be-
reszov*-körzetbeliek. Ugyanilyen éles re-
gionális különbségeket állapíthatunk meg
egyébként az eddig ismert vogul, cse-
remisz és baskir népdalanyagban is.
Megmagyarázásukra valószínűleg nem-
csak behatóbb zenei kutatások, hanem
településtörténeti adatok is szükségesek
volnának. Az *Irtis* vidékéről ma tudjuk,
hogy „a bolgár-törökségnek... régi ha-
zája“ (*Németh Gyula: A honfoglaló ma-
gyarság kialakulása*, 1930, 111.); nem
őrizhetett-e meg egyetmást zenéjében is
a népvándorlaskor emlékeiből?

nek egymás mellé állításából s nevezetesen magyar sirató-dallamokkal való egybevetéséből kitűnik, hogy itt lényegében oly közös dallamszékeméről van szó, melyet alighanem joggal tekinthetünk osztják hősmelódiák és magyar siratódallamok azonos, ősi gyökerének. Megjegyezzük, hogy az idézett osztják melódia 4—5 formában is szerepel Patkanov dallamai között (anélkül, hogy a közlő azonosságukat észrevenné) s így gyaníthatólag erősen elterjedt vagy preponderáns szerepet játszó zenei hagyományt képvisel a Konda vidékén. Fokozza e kapcsolat jelentőségét az a tény, amelyre Kodály Zoltán nemrég hívta fel a figyelmet (Zenei Lexikon II. 67), hogy t. i. a régi magyar siratók „dallamváltozatai országszerte egy főtípusra mutatnak“, háttérükben tehát alighanem egyetlen közös, ősi dallam áll, melyet az ország különböző részein különböző formában, különböző töredékeiben énekelnek, melynek változatlan alapszékemája azonban kétségtelenül rámutat az azonosságra; ennek az archaikus dallamemléknek útját eszerint, szibériai rokonsága révén visszafelé a pogány korba, másfélvezredes messzeségbe, az ázsiai őshazába is nyomon követhetjük. Ősi, félig kultikus jellegű népszokásokkal össze-

függő melódiák évezredes fennmaradása nem tartozik a lehetetlenségek vagy unikumok közé. (Esv elmosódott, háttérben maradó alpmelódiának és belőle kicsirázó töredékes változatoknak ilyen kettős élete egyébként tipikusan keleti vonás: az arab makámok és hindu rágák rendszerére emlékeztet.)

Az osztják dallamokat, illetve dallamváltozatokat alábbi összehasonlításunkban Patkanov nyomán közöljük, még pedig az első kettőt egy quarttal feljebb transzponálva, a harmadikat (a halottsiratót), melynek lejegyzése nyilvánvalóan hibás vagy fogyatékos, egy quinttel alább transzponálva s mindössze azzal az eltéréssel, hogy a Patkanov-féle közlés kétségtelenül helytelen ütemvonalait (merek háromnegyed-ütemezését) elmellőzzük. A négy magyar siratóverzió a felvidéki (nyitrai, illetve heves-nógrádmegyei) anyagból való; a második, harmadik és negyedik Kodály Zoltán gyűjtése, az elsőt e sorok írójának volt alkalma feljegyezni egy pásztói öreg parasztszövegű asszony néme nyomán. Szövegük itt nem érdekel, azért csak magukat a melódiákat közöljük. A magyar sirató-dallam zárójelbe tett szakaszai azokat a részeket jelzik, melyek az osztják analogonban nem lelhetők fel.

OSZTJÁK MEDVEÉNEK

MAGYAR SIRATÓ 1)

MAGYAR SIRATÓ 2)

OSZTJÁK HŐSDAL

MAGYAR SIRATÓ 2)

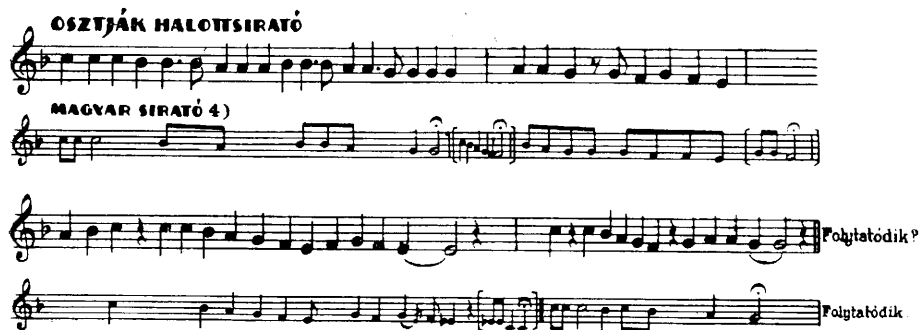

MAGYAR SIRATÓ 3)

OSZTJÁK HALOTTSIRATÓ

MAGYAR SIRATÓ 4)

Eszerint az osztják medveének és hősaldalmelódia megfelel a magyar siratódallam első két sorának, e dallamok bővebb változata, az osztják halottsirató pedig a magyar siratódallam teljes első, csonka második, teljes harmadik, csonka negyedik és megismételt első sorával analóg.

*

Befejezésül következzenek itt még két táncszerű, vagy legalább is köztötritusú (tempo giusto) dallam, melyek más és más ázsiai összefüggésekre tehetnek figyelmessé a magyar népdalanyagot illetően. Az első egy ugyancsak Patkanov nyomán közölt osztják dallam (i. m. II. 267, itt egy quinttel feljebb transzponál-

juk): az ú. n. kétsoros kolomejka-típus példája, melyről nem lehetetlen, hogy a szibériai dallamok közé orosz forrásból került — ahogyan Bartók a magyar anyagban szereplő analogonjait kisorosz elemekre vezeti vissza, — de talán az sem lehetetlen, hogy ősi finnugor örökség. (Lásd magyar rokonságát, közte az erdélyi regülő-dallamot: Bartók—Kodály, Erd. Népdalok 1923. 1. és 38. sz., Bartók, A magyar népdal, 1924, 301—303. sz.) Az osztják dallam nyilván kétsoros; ezzel kapcsolatban figyelemreméltó Bartóknak az a megjegyzése, hogy a kolomejka-átvételek talán „eredetileg... kétsoros... formában éltek nálunk... és csak később bővültek ki“ (i. m. LXV.).

OSZTJÁK DALLAM. PATKANOV GYŰJTÉSÉBŐL.

A másik itt közlendő dallam cseremis melódia, Lach feljegyzése alapján (Ges. russ. Kriegsgefangener I. 3. Abteilung 1929, 206. sz., itt egy quarttal feljebb transzponáljuk). Ez a dallam nemcsak magyar melódiai és ritmus-rokonságával vonja magára figyelmünket (l. Bartók—Kodály, Erd. Népd. 8. és Bartók

könyvének 167, 170. sz. dallamait), hanem azzal is, hogy szerkezetével, „quint-rétegeződésével“ azt a sajátos keleti elvet tükrözi, melyet Bartók a kazánvidéki cseremis melódiákban is fellelt s amely Lajtha László szerint (Ethnogr. 1931. 142.) a magyar népdal ősi ázsiai örökségének tekinthető. Hangsorával pedig

CSEREMISZ DALLAM. LACH GYŰJTÉSÉBŐL.

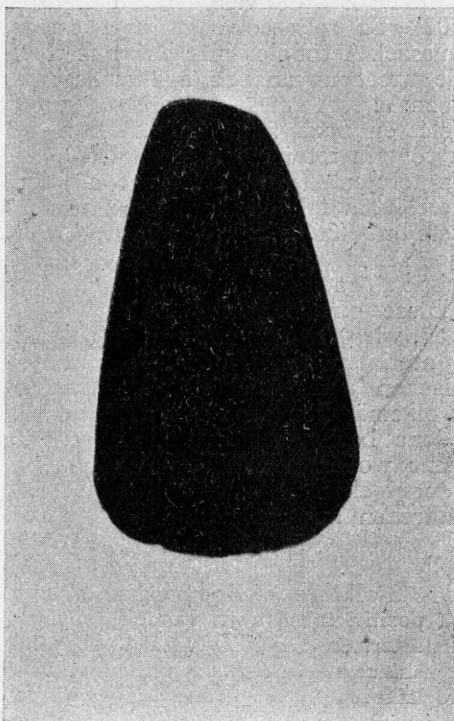
mintegy átmenetet képvisel a túlnyomórészt dúrjellégű kelet- illetve nyugatázsiai (kinai-baskir-tatár, tehát mongol-török) és a molljellégű keleteurópai (régí magyar, székely, hegyi cseremis), Közép- és Kelet-Ázsiában, úgy látszik, csak sporadikusan kimutatható pentatonika között. E típusokkal szemben az osztják dallamok egy másik archaikus hangfaj, egy „szomszédos“ hangokból álló, dúrjellégű pentatonika nyomait viselik, melyet talán régi finn-ugor jellegzetességnek tekinthetünk s melyre mintha a magyar régös-dallamok is visszamatnának.

Szabolcsi Bence.

A palóc „mennykő“. A nógrád megyei Nőtincs határának egyik juhásztanyáján, néprajzi emlékek után kutatva, a „sublód“ fiókjában palackból szépen csiszolt, közel 7 cm hosszú kőbaltát találtam. Érdeklődésemre, hogy hol lelték és miért őrzik a követ, a juhász felesége elmondotta, hogy a kő valóságos *mennykő* és az apja ásta ki a földből. Vagy húsz esztendővel ezelőtt történt — mesélte az asszony —, hogy éppen házuk eresze alatt üldögéltek, amikor hirtelen égháború támadt és a villám vakító cikázással beleszapott a birkaakol sarkában álló öreg vadcsereznyefába. A villámcsapás, mint valami óriási fejsze, kétfelé hasította a hatalmas fát. Az egyik fél állva maradt, a másik életlenül zuhant a földre. Mikor az égháborúnak zápora is elvonult, apja kijelentette, hogy megkeresi a *mennykő magját*, amelynek útja — szerinte — a fa állva maradt oldalán, kígyóvonalban szépen megmutatkozott. Ásót, kapát vett kezébe és hosszas ásás után elő is került a földből a teljesen síma, fekete mag, amelyet azóta gyógyításra használtak. „— Jó az ilyen a háznál — mondotta —, mert ha a tehén teje elapad, a tőgyét evvel kenetjük és a tej visszatér. De az emberben is megszünteti a nyilalást, ha a derekát evvel simogatják.“

Miután láttam, hogy az asszonyt hiába is igyekezném meggyőzni afe-

lől, hogy a mennykőnek nincsen magja és hogy féltve őrzött kövük nem más, mint az újabb kőkorszak emberének évezredek előtt elhányódott szerkezete száma, inkább arra törekedtem, hogy a mennykövet megszerezsem, ami csupán azért sikerült, mert a konyhasztal fiókjában még egész csomó mennykő hevert. Ezeket tudniillik később már a malacok túrták ki a villámcsapott fa gödréből, tanúbizony-

Csiszolt kőbalta, mint „mennykő“.
(Nőtincs, Nógrád megye.)

ságául annak, hogy a juhásztanya helyén egykor az ősember tanyázott.

Madarassy László.

Cseremis és csuvas mesevégek. Az egyes népek meséire szerkezetbeli sajátágaikon kívül rendkívül jellemzők bizonyos állandó fordulatok. Ilyen többek közt a mesék kezdete és vége. A cseremis mesékben pl. nagyon gyakori az ilyen befejezés: „A mese arra, én erre. Vé-

ge.“ Minden nyelvjárásban találunk ilyen mesevégeket, így Ramstedt: Bergtscher. Sprachstudien, MSFOu. 17:182, Genetz: Ost-tscher. Sprachstudien, JSFOu. 13:1, 3 stb., Porkka: Tscher. Texte, JSFOu. 7:3, 14. Ismeretes az a nagy hatás, melyet a csuvas nyelv tett a cseremiszre. Ezek a mesevégek is a csuvasból való átvételek, mint a következő csuvas mesevég bizonyítja: „Elvégződött a mese. A mese hátra, én előre.“ (Mészáros: Csuvas népkölt. gyűjt. 502). Ez teljesen egyezik a cseremiszzel. A többiek már eltérnek tőle, de azért ugyanabba a típusba tartoznak: „A mese a tölgyes erdő felé, én haza felé“ (292). „A mese a tölgyfa tetején, én magam a hársfa tetején“ (326). „A mese a kapu tetején, a talalós mondás az oszlop tetején“ (363). Hogy a csuvas volt az átadó, bizonyítják más török népek meséinek befejezései, pl. „Diese gingen ihrem Glück entgegen, wir gehen auch weiter“ (Kunos: Materialien zur Kenntnis des rumelischen Türkisch II. Türkische Volksmärchen aus Adakale II. 136). „Jene hatten ihr Ziel erreicht, wir aber wollen aufs Dach des Hauses hinaufgehen“ (Kunos: Türk. Volksmärchen aus Stambul 81).

Beke Ödön.

A Folklore Fellows száz kötete.

A pozitívista néprajzi kutatás, anyagának természeténél fogva, a legnagyobb technikai nehézségekkel terheli a vele foglalkozót. A hagyományanyag, a néprajzi kutatás tárgyának sajátága, hogy csak egyes pillanatképszerű változatokban válik a kutatónak kézzel foghatóvá. Az összehasonlító kutatás a néprajzban nem csak azt jelenti, hogy egymástól különböző dolgokat és jelenségeket, egymástól különböző egységeket kell egymással összevetni. Nem, itt ugyanazt a dolgot, ugyanannak a dolognak megjelenési formáit kell először hosszas munkával egymáshoz mérni, hogy magát a másokkal összehasonlításra kerülő egységet megkörvonalazzassuk. Amellett a munka eredménye mindig csak hozzávetőleges pontosságú lesz, és hatalmas változattömeget kell

feldolgozni, hogy ez a pontosság legalább gyakorlatilag kielégítő legyen. Variánsok összehordása: ez a pozitívista néprajzi kutatás technikájának legfontosabb pontja, ennek a megoldása a legfontosabb kérdés.

Minél nagyobb a létező anyag, annál eredményesebb, de annál nehezebb is a kutatás. A hatalmas anyagot minden kutató számára hozzáférhetővé kell tenni. Mégpedig nemcsak úgy, hogy mindenki hozzájuthasson a tömeg bármely részéhez, hanem úgy, hogy meg is találja a nagy tömegben éppen azt, amire szüksége van. A szükségleteket gyakorlatilag megoldva: meg kell szervezni a világ minden részén nyomtatásban és kéziratban felhalmozott néprajzi anyag cseréforalmát, de rendszerezni is kell ezt az anyagot, még pedig egy minden kutató előtt ismert egységes szisztéma alapján. Főként a mesekutatásnál kell a meséanyagot ilyen módon hozzáférhetővé tenni, — a folklóre többi ága még nem jutott el annyira a nagyüzemi munka berendezéséhez.

Több, mint két évtizede, 1910-ben alakult meg ezeknek a feladatoknak a megoldására a nemzetközi Folklore Fellows szövetség két finn tudós, Kaarle Krohn és az azóta elhunyt Anthi Aarne kezdeményezésével. Ennek a kutatószövetségnek a két célja az imént említett szükségleteknek akar megfelelni. Igyekszik a világ összes folklóreletéshelyét egy megszervezett csereforgalom hálózatába foglalni és, mintegy a pozitívista néprajzi munka központi szerveként, kiadványsorozatot indít. Ennek a sorozatnak — „F. F. Communications“, „FFC“ — elsősorban a világ folklóreanyagának rendszerezése a célja. Katalógusok, típusjegyzékek jelennek meg benne, — így elsősorban Anthi Aarne hatalmas munkája, a mesetípusok rendszere (l. Berze Nagy János: A finnek mesecsztályozása, Ethn. 24: 65. és 147.) és az ennek az alapján készült nemzeti mesekatalógusok. Közül amellet mintaszerűen módszeres néprajzi tanulmányokat, — ilyenek a sorozat első idejében Aarne iskolátcsináló mesemonográfiái. Ez a sorozat az, amelynek száznál immár több füzetével jubilál a Folklore Fellows szövetség. És ez a sorozat az, amely a szövetség tevékenységének most a fontosabb részét te-

szi, — az eredeti célkitűzéssel talán el-
lentétben. Mert hiszen alighogy megin-
dult a nemzetközi csereforgalom viszony-
latainak kiépítése, kitört a világháború
és egy csapásra megakasztott minden
határtleromboló törekvést. És, sajnos, a
háború után nem indult meg újra a szer-
vező munka. A nemzetközi néprajzi ku-
tatást inkább csak szellemi téren akar-
ták ezúttal irányítani a szövetség vezetői
a katalogizáló és módszeres munka tá-
mogatásával. Így került a szövetség mű-
ködésének súlypontja a kiadványsoro-
zatra. Akármennyire sajnáljuk, hogy az
eredeti célkitűzés első pontja nem haj-
tódott végre teljesen, — az FFC-vel azt
hiszem kárpótolva vagyunk. A száznál
már több sárga füzet csupa kincs. Aarne
mesekatalógusa, Stith Thompson új ki-
adásában (FFC 74), Stith Thompson me-
semotivum-jegyzékének most megjelent
első kötete (FFC 106), a tizenkét nép-
meséjének típusbibliográfiája (köztük a
magyar meséké, FFC 81), varázsigék,
mondák és egyéb néprajzi anyag külön-
böző rendszerezései egy olyan ütemű
összehasonlító munkának teszik az alap-
ját, amelyenről azelőtt álmodni se lehe-
tett volna. Az elméleti tanulmányok kö-
zül, mint említettük, Anthi Aarne mese-
monográfiái megteremtették a módszeres
mesevizsgálat iskoláját. Walter Ander-
son (FFC 42), Jan de Vries (FFC 73),
M. P. Andrejev (FFC 54, 69) tanulmá-
nyai, hogy csak a legjelentékenyebbeket
említsük, témájuk megoldásán felül szám-
talan döntő fontosságú egyetemes elvi
megismerésre vezettek. Kaarle Krohn
Kalevala-tanulmányai (Kalevalastudien,
FFC 53, 67, 71, 72, 75, 76) és meginduló
finn vallástörténeti sorozata (FFC 104);
Uno Holmberg könyve a cserehisz (FFC
61) és Karjalainené az ugor vallásról
(FFC 41, 44, 63) rokonnépeink multjának
és hagyományainak mérhetetlen fontos-
ságú ismertetői és feldolgozói.

A sorozat nemzetközi, munkatársai a
legkülönbözőbb országokból kerülnek, —
a legtöbb köztük skandináv. A sorozat
középeurópai jellegét mutatja az is, hogy
a legtöbb füzet német nyelvű, — angol
és francia csak elvétve akad. A mi fol-
kloristáink, sajnos, elkerülték munkáik-
kal a Folklore Fellows kiadványsoroza-
tát. Mindössze e sorok írójának két sze-

rény dolgozata (FFC 81, 95) az, ami az
FFC-ben magyar munka.

Pedig amikor a szövetség megalakult,
úgy látszott, hogy nálunk is nagy lendü-
lettel fog munkája megindulni. Sebes-
tyén Gyula elnöksége alatt még 1911-ben
megalakult a magyar szakosztály, amely
sajátos célokat tűzött maga elé. Az F. F.
Szövetségnek akkor főcélja volt a nép-
rajzi kéziratárak csereforgalmát meg-
szervezni. Nekünk azonban néprajzi kéz-
irattárunk nem volt, és általában alig
volt rendszeresen gyűjtött néprajzi anya-
gunk. Sebestyén Gyula és a szakosztály
titkára, Bán Aladár a magyar F. F. első
céljául ezért egy nagyarányú gyűjtés
megindítását tűzték ki. A vidéki műve-
lődési központokban gyűjtőszövetsége-
ket szerveztek, országszerte propaganda-
előadásokat tartottak, mintaszerűen meg-
szerkesztett gyűjtési tájékoztatót adtak
ki hatalmas példányszámban. Az aratá-
suk páratlanul gazdag volt, bár a világ-
háború itt is felbeszakította a gyűjtést
és megszervezését. A Magyar Népköltési
Gyűjtemény XIV. kötete, Szendrey Zsig-
mond nagyszalontai gyűjtése adhat fo-
galmat a magyar F. F. gyűjtőszövetsé-
geinek páratlanul szorgalmas és mintá-
szerű munkájáról. A magyar folklora-
letékhely, a magyar F. F. programjának
távolabbi célja azonban már nem való-
sulhatott meg.

A Folklore Fellows szövetség meg sem
ünnepeelt jubileumán szívünk egész me-
legéből köszöntjük vezetőit és az FFC
kiadóit. Kívánjuk, hogy nemzetközi nép-
rajzi tudományunk javára munkálkodja-
nak tovább az eddigi erővel és az eddigi
sikerrel, és kívánjuk, hogy magyar nép-
rajzi tudományunk javára folytatódjék
egyszer a magyar F. F. gyönyörű remé-
nyekkel kezdett munkája is.

Honti János.

Jegyajándék volt-e a cifra gatyamadzag? Takáts Sándor írja „Régi
pásztornépünk élete“ című tanulmányá-
ban (L. *Rajzok a török világból*, II. köt.,
286. l.), hogy „jegybenjárás idején a
lány jegykendőt és cifra gatyamadzagot
varrt választottjának“. Ha Kecskemét
város XVII., XVIII. századi jegyzőköny-
veit, amelyekből Takáts tanulmányához
bőven merített, figyelmesen átnézzük,
akkor a következő adatokat találjuk:

„Kállai János volt Kari Pannának legelső szeretője és gatyamadzagot is varrott Kari Panna néki.“ (1695.) „...ez előtt circa 1 esztendővel Gyurász Istvánné varrott egy gatyá madzagot, melyre arany prémet és csipkét is varrott Bereczki Miklósnak ... aki szeretője volt.“ (1727.) „Horpasz Sára jegyzendőt és gatyá madzagot cifrát varrott Sakai Miklósnak“, aki t. i. szeretője volt. (1737.) De a jegyzőkönyvekben egyéb ajándékozásokról is olvashatunk: „Bodor Mihályné sírva mondotta, hogy az ura örökké oda jár innya Kari Pannához, már egy patyolat keszkenőt is adott néki.“ (1696.) „Azt is látta, mikor Veres Kata a juhásznak csikmákat és pogácsát küldött.“ (1722.) „Bede Andrásné nyakra valót varrott Dóczi Andrásnak és az boltban vette meg az arany csipkét reá.“ (1726.) „Istráb Istvánné Barnáné csikósának csináltatott arany prémes inget.“ (1727.)

A fenti adatokhoz nem kell sok kommentár. Arról tanuskodnak, hogy a cifra gatyamadzag és egyéb ékes és drága ajándékok nem annyira a *jegyese*-nek, mint inkább a *szerető*-nek szoltak, amiket e kornak olthatatlan vágyú lányai, menyecskei adtak *hálából* a puztán élő, edzett pásztoroknak. Rendszerint megbűnhődtek érte, mert az erkölcsökre szigorúan felügyelő hatóságok, a jegyzőkönyv tanúsága szerint, kemény, megalázó büntetésekkel sújtotta őket — pásztor szeretőikkel egyetemben.

Szabó Kálmán.

Tűzgrás Baján. A múlt század ötvenes éveiben még szokásban volt Baján a tűzgrás, amely Szent Iván előestéjén (jún. 23.) a következőképen ment végbe:

A város melletti *Nagyrétre* a város több kocsi farózsét vitetett ki. Több helyen árkot ástak, abba behányták a rőzsét. Már a kora délutáni órákban gyülekezett a fiatalság, leányok és legények, hogy el ne késsenek az alkonyatkor gyújtandó tűz ünnepségéről. — Addig virágot szedtek, Szent-Iván virágát (ez sárgaszínű virág, mocsári gólya-hír-féle), és abból minden leány egy koszorút font magának. A leányok hajdonfővel voltak és a helyszínén font koszorút fejükre tették (a fiatalabbak

kezükben tartották csak!). Alkonyatkor meggyújtották a rőzsét és amikor annak felcsapó lángjai már kisebbedni kezdtek, azon a virágkoszorús leányok egyenkint vagy az általuk választott legénnyel párosan, kézenfogva átugrották a tüzet, egymásután többször is, amely őket — hitük szerint — megtisztította, illetve termékkennyé tette. Ezen ugrálás alatt alkalmi nótát énekeltek, amelyet, sajnos, megtudnom már nem sikerült. — Ha egy háznál több férjhezmenendő leány volt, mindenik font koszorút, de azt fejére rendszerint csak a legidősebb tette, hűgái csak kezükben tartották az ugrás alatt. — Tűz ugrás után hazamentek, koszorúját minden leány feldobta házuk fedelére, (csak azokat a koszorúkat, amelyekkel a tüzet átugrották, a többiket csak kiakasztották a ház ormára), akinek a koszorúja ott nem állott meg, hanem lecsúszott, annak „nem volt szerencséje“. — Azután minden leány kiakasztotta koszorúját a ház oromzatára és azzal a jó reménységgel tért aludni, hogy már reggelre eltűnik az onnan. Mert amelyik leánynak éjjel a ház oromzatáról koszorúját ellopták, ez azt jelentette, hogy egy év alatt férjhez megy az a leány. T. i. a legények lopva meglesték, hogy szeretőjük melyik szegre akasztja koszorúját és a leány lefekvése után nyomban ellopta és hazavitte azt. Nem egy esetben történt meg, hogy ha a leánynak két ideálja egyszerre akarta ellopni a koszorút, akkor mindjárt a helyszínén, a ház előtti úttest közepén döntötték el egymásközt, hogy kinek van több jussa a koszorúhoz és leányhoz. — Aki a földön maradt... nem volt többé keresni valója a leánynál.

Igen szép, festői látványt nyújtott következő nap reggelén a felvirágozott szarvú tehének tömege, mert minden tehénnek szarvaira virágot kötöttek (leginkább szentiváni virágot, de másfélét is) és úgy hajtották ki azokat a csordába. — Így ment végbe a tűzgrás ünnepe akkor, amely ünnepséget minden évben megtartottak a fiatalok. Ma gyakorlatilag ezt? — — alig hiszem.

(Elbeszélte özv. Nagy Ferencné volt bajai lakos 87 éves korában.)

Közli: László Gyula

1802. évi adalék a mennykőről való néphíthez. *Fábián József* vörösbereányi ref. lelkész 1802-ben „a babonáságnak orvoslására és a köznép közzül való kiirtására“ könyvet írt, amelyet „Természeti tudomány a köznépnek“ cím alatt „egy réztábla rajzolattal“ Veszprémben „Számmer Mihály betűivel“ 1803-ban ki is nyomtatott. Ez a 269-lapnyi mű bőséges tárháza a XVIII. század-végi magyar néphitnek. A 113. § a mennykőről való „babonás vélekedések“²kel foglalkozik s erről a következőket mondja: „könnyen által láthatja... akárki is, mely fundamentomon nélkül való... azoknak gondolatjok, kik azt hiszik, hogy menydörgéskor valóságos kő esik le a levegőből és hogy mit kelljen ítélni azokról a kövekről is, a melyeket némellyek menykő gyaránt mutogatnak. Az efféle kövek igen simák és többnyire mint az éknek olyan a formájok s egy kerck lyuk van a fejeken. Már csak ez a formájok is azt mutatja, hogy azokat a régiek készítették, a melyekkel mint valamély fegyverekkel és késekkel úgy éltenek. Csupa lehetetlen is az, hogy ilyen kemény és nehéz kő származzon a levegőben. A villámlás bizonyos elektromi világosság, a menydörgés pedig annak erőszakos kiütésének a hangja: hogy jöhetne hát kő le azzal? Ha a menykőtől megütött fákonn azokat a hasadékokat olyan kő okozná: attól az embernek darabokra kellene vagdaltatni. Ugy de a megütött emberen a sebnek

legkissebb jelét sem lehet feltalálni. Azok a titkos erők is hát, melyek az illetén köveknek tulajdonítatnak, önként elenyésznek, mint példánakokáért, hogy azt a házat, a melybe ilyen kő van, a menykő nem üti meg; hogy a tehéneknek, melyeknek elvették a hasznokat, a tejek ismét megjő, ha az ilyen kövel meghúzogatják a tölgyöket; hogy az embereknek és barmoknak elmúlik a gugájok, ha azzal megnyomogatatik és ezek csak a babonáságnak szüleményei. Éppen ilyen haszontalan vélekedés az is, hogy azt a házat a menykő nem üti meg, a hol olyan fából raknak tüzet, melyet megütött a menykő.

Némellyek úgy is gondolkoznak, hogy mikor tűz ég a tűzhelyen: nem üt be a menykő a kéményen, mert az innen kifolyó levegő nem bocsátja ezt bé. De ezt az értelmet nem lehet helybe hagyni. Ugyan is, mivel a tűz rendszerént füsttel szokott egygyütt járni, e pedig az elektromi matériának vezetője: innen látni való, hogy a füst által még inkább alább száll a menykő, mint sem a kéményből kimenő levegőből távol üzetteinck.

Azt is emlegetik sok emberek, hogy a mely házat megüt a menykő, azt nem egyébbel, hanem csak téjjel lehet eloltani. Nem lehet ugyan azt tagadni, hogy mivel a téj sűrűbb és ragadóbb a víznél, jobb is volna a tűz oltására. De bizonyos és csalhatatlan igazság az, hogy az olyan házat vízzel is lehet oltani, ha egyszer elégséges víz van“ ...

Közli: *Madarassy László.*

NÉPI SZÖVEGEK.

Mese Átilla királyról.*

Hát ezt a mesét úgy láttam, mint maguk, úgy hallottam, mint a kakuk (kakukfiók a fészökbe). Mert nem máma, se nem tennap vót az, mikor nagyapám, anyám apja Pótári János mesélte, aki a derekegyházi uraságnál számadó juhász vót. Akkor még olyan fülem vót, mint a nyulnak, oszt gyerekekfejjel mög is fogtam olyanformán, hogy ... hej, de sok alkalomkor elmeséltették véllem. Mára már egy kicsit balfüles vagyok, hisz nem is csuda, mer sok hang ki-bejárt rajta 87 esztendő alatt. De azér hódújulás-kor még most sē cserélők fület sönkivel — mer hogy én véllem sē cserél sönki.

* Elmondta: *Siládi Bálint* lucernacsősz, a Hódmezővásárhely határában lévő batidai sikban 1893 őszén.

Nahát: Vót éccör hun nem vót egy tatár király, akit Gézöngúz nak hittak, mer hogy avvót neki a böcsületös neve. Ennek a Gézöngúz király nak a kilencedik felesége hozott a hasába egy gyerököt a házhon, akit Átillának körösztoltek a pogány papok. Mikor a gyerök olyan sihederformára nevelkődött a Gézöngúz portáján, a fehérchselédök szöme mögakadt rajta. Éccör aztán a király álmot álmódott. Azt álmódta, hogy ha ez az Átilla gyerök fölcspörödik embörnői embörré, léveri a fejrül a koronát, elvöszí országát, neki mög kúdústarisznyát akaszt a nyakába.

Mitévő lögyön? Ugy a szivire vötte az álmot, hogy sè éte, sè ita, sè álma nem vót. Kaptafogta összetorombítálta a táltosokat, hogy ódozzák mög ezt az álmot. Mindégyik tudott valami kádenciát erre az álmokra, de Gézöngúz király égyikre sè csihadt lè. Léeresztötte fülit farkát, oszt úgy riködött, hogy taknya nyála összeszakadt, oszt ott fénylött a hosszú, fehér szakállán.

Éccör oszt, mikor mán égy legvénebb táltos nem nízhetta, hogy Gézöngúz mérgibe, mög bánatába karóba húzatott mindönkit, aki csak féreszuszsztantott: élébe állított, oszt aszongya: van itt mög itt egy kártyavető cigányasszony, az úgy kiveti neköd a kártyábúl az igasságot, hogy a fene sè jobban. Eregy el hozzá, möglásd érost érsz.

Nem is kászolódott soká, hanem fölötözött csicsókaszödő parasztnak, oszt belüködött a cigányasszonyhon, hogy vesse ki neki a kártyát. Ugy is lött. Ahogy keveri a cigányasszony a kártyát, hányja ide-oda, éccör csak földön veri magát, oszt elkezd óbégatni: Jaj, jaj, jaj! Tè vagy a Gézöngúz király, nem vagy tè csicsókaszödő paraszt. Én előttem nem löhet gúnyával az igasságot eltakarászni. Nagyott nízött Gézöngúz király: Hunnan vötted ezt? Felelj, mer karóba húzatlak! Hát a kártya mutatja — mongya a cigányasszony. Na, hát akkor vesd ki, mi lösz velem? Veti a cigányasszony a kártyát, éccör mögszólal: Lögyön hozzád jó szivvel a tatárok devlája, de rosszat mutat a kártya. Azt mutatja, hogy az a surbankó fiad, amelyiket Átillának hínnak, ha mögnyö, léveri fejedrül a koronát, elvöszí országod, kúdústarisznyát akaszt a nyakadba.

— Na, oszt mi vóna erre az orvosság?

— Erre nincs más orvosság, ki köll herültetni, akkor elvöszöd mindön erejít, hatalmát.

Hazamönt Gézöngúz, oszt hivatja a miskároló emböroket. Kiadja a parancsot szigorúan, Atillát ki köll herülni! Igön ám, de vót Atillának égy mustohatesvérje a hetedik asszonytul, mögesött, csudaszép szömélyü léjányzó, Göndörkének hitták. Göndörke mögneszölte, mi akar Atillával történni. Aszongya neki: nyargalj, szerelmetös szivem, ahogy tucc, ahogy elbír a két lábod, mer ha késöl égy pörööt, kihérültet Gézöngúz király apám. Nosza, Átilla sè vót ám röst, ill a berek, nádak, erek, aló, nyargalt, ahogy csak tudott. Addig nyargalt árkon-bokron, högyön-vögyön, erdőn-mezön, még csak ki nem nyargalt Gézöngúz országából. Pedig a tatár király országa nagyobb vót Szentpétör országánál. Mikor elhagyta a határ mesgyét, lévetötte magát a szép, puha, zöd füre, oszt ott nyomba elhumott. Elnyomta a fáradság. Humhatott vagy kilenc órahosszat, mikor kinyitotta a szömit. Mingyár a tökihön kapkodott. Mögvót mind a kettő.

Szétnízött. De kidagadt a két szöme a gödribül, amit látott. Azt látta, hogy égy fényös kard búvik ki a földbül. A markolatába akkora gyémántkúvek villogtak, mint a fél öklöm. Odaugrott Átilla, mögkapta a kardot, kirántotta a tokjából, oszt belesuhintott vele a levegöbe. Erre olyan zellefelle támatt, hogy még a szénaboglyákat is hozta-vitte a szél. Mikor visszadugta a kardot a tokjába, rögtön elült a szél, kisütött a nap, kik lött az ég. Akkor, mint a fűszál a földön, mint csillag az égön, úgy búttak föl a földbül a szébbnél-szébb vitézők. Ameddig embör szöme belátott, belepték Átilla

körül a gyöpöt. Valamennyinél fényös kopja, dárda, fegyvervas, a lovasoknál élös, fényös kard. Csakúgy rög a föld alattuk. Éccör csak előáll egy térgyigérő, nagyszakállú, süvegös táltospap. Odalíp Atilla elébe, oszt aszongya:

Halod-é Atilla! Látod-é ezt a röngeteg vitéz népet. Ez mind a té seregöd. Tégöd a hunmagyarok istene kiszömölt a mi királyunknak, mer neköd atta a kardját. Most még sörkedőzik a bajuszod, de mire a füledre csavarhatod, akkorára az Isten kardjával, mög evvel a sok jó vitézzel itt, az egész világot möghódítod, ameddig a nap, mög a hód le- s följár.

Kögyetlen mögörült Atilla, hogy milyen jó vége lött a rossznak. A töke is mögvót, éccöribe király is lött. Fölcsatolta az Isten kardját az ódalára, aztán kiadta a parancsot: gyerünk!

Möntek. Még pedig Gézőngúz várának irányába. Mikor a hírhordók mögvitték Gézőngúz királynak a hírit, hogy fia Atilla közelodik annyi vitézzel, amennyi még a római császárnak sincsen, nagyon mögijedt: teleeresztötte mind a két gatyaszárat. Aztán mikor tisztába tötték, belefúvatott a bivalyszarvtülkökbe.

Elvitte a szél a hangot északnak, nyugatnak, hogy gyün Atilla a hunmagyarokkal, Isten kardjával a kezibe, sarkára álljon mindön tatár, mer vége lösz a világnak. Össze is verődött a tatársereg, elől Gézőngúz király a nagy behemed lován, akkora csákó a fején, mint egy hatosaládú méhkaptár.

Összecsapott a két sereg. De addig sē tartott, még a — meddig sē, mikor Gézőngúz lē vót verve a földnek poráig. Aki hogy életbe maratt, úgy szétrebbent, mint a kányacsapta kotlós csirke. Mögvasalták Gézőngúz kezit, lábát, oszt úgy vonultak befele a várba. Azonban, mikor a várkapu hon érkeztek, ott várakozott Göndörke feketegyász ruhába. Odalípött Atilla lāhon. Halod-é szerelmetős szivem, Atilla király! Tudod-é té azt, hogyha én nem szölok, hogy nyargalj, most ki vónál herülve, oszt oda vóna mind a két tököd, oszt nem vónál a hunmagyarok királya. Hanem most mán tödd mög az én kedvemér leginkább, hogy vötesd lē szögény apámról a vasat, hogy mönjünk világgá, hamán ilyen csúfot töttél a tatárseregön. Intött Atilla a kezivel, a vasat lészödték Gézőngúz király kezirül, lábárül. Aztán így szölott Atilla: Dérága virágom, Göndörkém! Vesd lē a gyaszt, vödd föl a fehér menyasszonyi gúnyadat; amit véllem töttél, úgy hálálom mög, hogy még máma hitös feleségömnek töszlek. Mögesküdünk. Apádat mögtöszöm vezérnek, oszt möghitölünk, hogy egymást soha el nem hagyjuk, még élünk. Úgy is lött. Nagy lött az öröm Tatárországba. Kilenc nap, kilenc éccaka tartott a lakodalom.

Mikor kipihenték a nagy öszöm-ismot, ugyancsak elkezdte ám az Isten kardja az Atilla ódalát csiklandozni. Möghánytak-vetötték Gézőngúz királlyal, hogy elindulnak a római császár ellen.

Abba az időbe a római császár a félvilágot kormányozta. Ű neki adózott Zsidóország, Törökország, Görögország, Burkusország, Galbányország, Bolgárország, mög a fene nem tudná még hány ország, csakhogy még Szecsönyország is az üvé vót. Így oszt nem valami hitvány alkalmatosság vót, hanem a világi hatalmasság legöslegnagyobb serege. Maga a római császár is olyan másfélöles nagy embör vót, mint nepomuki Nassándor. Asszongya Gézőngúz: tán jó vóna a táltosokat fölkérdözni, gyözünk-é, avagy sē. Asszongya Atilla: nem kérdözök én, halja kend, sönki fiát, hászén itt az Isten kardja a kezembe, vāgy mi a fene. Úgy is lött.

Elindult a nagy sereg a római császár ellen. Kilenc hétig nyikorgatták a szekereket, amikor mögpihentek egy nagy, szép síkságon. Atillának sātort vertek, abba heverészött, mikor hallotta, hogy odakint valami nagy sivalkodás van. Asszongya a lóvakarójának: ugorgy ki, nézd mög, miféle nyérvakolás

van odakint. Kikukkant a lóvakaró, oszt mondja, hogy egy takaros fehér cselédöt cinölnek a káplárok. Fölugrott Átilla a vacokrul, aló ki a sátorbul. Amint möglátták, szétrebbentek, otthagyták a fehér cselédöt, aki ugy röszetött, mint a nyárfalevél. Odalípött Átilla, mögsímogatta, oszt mögitatta egy italvizzel, hogy csihadjon lé. Aztán bévezette a sátorába, ahun léfekette a vackára. Mikor jól fölnizte, hallatlan beleszeretött, merthogy olyan szép vót, mint egy kendőrmagos galamb. Ugy hánta a fejít a nyakán, mint egy vezérparipa, a haja mög az inát verte, mint a csödör farka. Hogy hinak? Kinek az ija-fija vagy? — kérdi a lántul. De a lán csak hebögte habogta, hogy Lorkának hijják. Nahát Lorkám, akarsz-e Átilla felesége lönni? Létérgyepölt a lán, de Átilla magáhon ölelte, möcsókolászta, aztán nyomba fölesküttek egymásnak. Kilenc nap, kilenc éccaka tartott a lakodalom. Kilencedik nap gyűlést hirdettek, ahun törvényt szabtak, hogy kilenc feleségöt engedélyöznek Átillának, hétköznapra egyet, vasárnapra kettőt.

Aztán fölszödelözködött a sereg, oszt mögindultak a római császár birodalma felé. Igön ám, de akkorára mán oda is elvitte a szél a hírit, hogy Átilla az Isten kardjával közelodik, háta mögött tengörnyi a sereg. A római császár sē vót röst, hanem lóra ültette a kengyelfutókat, oszt hun lovón, hun, mikor a ló kidöglött alattuk, gyalog vágattak mindön ország királyáhon a nagy pöcsétös parancsal, hogy aki csak nem ágnak esött beteg, fogjon fegyvert a római császár mellett, mer Átilla lé akarja gázolni az egész világot az Isten kardjával. Ugy is lött: fölzavarta a római császár a tengörnyi külső országok seregeit.

Összegyülezköttek egy hatalmas nagy vögykatlanba, a katlani síkságon. Vót ott, amiféle embört csak az úristen összevisszakavart, mikor a bábeltornyot építették. Vót ott szakállas fekete, akinek csak a foga fehér. Vótak bérévtálféjü fehérök, akiknek csak a foguk fekete.

Olyan csata csavarodott, amilyen csak egy vót, de csak ez az egy. Összecsapott a két sereg. Ugy folyt a vér a síkságon laposnak léfele löderék vastagon. Nem birt egyik sē a másikkal, csuda erős vót mind a kettő. Vég-tire oszt a kilencedik nap hajnalán Átilla születése napjára mögmutatta, hogy milyen legény. Fölugrott a hófehér lovára, kirántotta az Isten kardját a tokból. Belevágta a ló horpaszába kilenccör a tenyéryni sarkantyúját. Oldalvást ágaskodott a ló, az elejivel a levegöt hasította. Nagyot f...tt, oszt aló vesd el magad, igenyöst a római császárnak. A római császár egy nagy öklelő dárdával várta bogárfekete, gyémántos szérszámú lován. De Átilla a szürkével ódalba kapta, oszt két kézre fogta az Isten kardját, úgy vágta kétféle a fejít sisakostul, mint a tököt. Mikor ezt látták, hogy kampec a császárnak, mind hasravágódott Átilla előtt, oszt a fegyveröket halomba hányva mögadták magukat kögyelömré. Átilla mögkögyelmezött nekik, csak hogy ott nyomba föl köllött esküdni minden külső országbeli királynak, hogy ezután a dézsmát Atillának köll beszolgálatni, mindön fertájkor hat szekér aranyat, ezüstöt.

Jól van. Telt az idő. Átilla is mögembörködött, mán mind a kilenc felesége kivót. A bajuszát a fülire csavarhatta. De hadakászni nem vót kivel, mert akit csak királynak hittak, mind lé vót mán verve. Na, most mán nyugodalmas élet után nézni. Péz van annyi a kincsös kamrába, hogy nem lelik helyit. Egy olyan helyet köll kikeresni Átilla városának, ahová még a madár se talál, ahun a föld füt, fát mögteröm, víz van, hal van. Mer hogy az ördög csak nem alszik. A hírvivök hun innen, hun onnan hozták a hírit, hogy a külső országok királyai csak acsarkodnak, hogy egy embörfia így léigázta a világi népek koronás királyait.

Szétküdözte Átilla a legvénebb okosokat a világ mindön tájékára, hogy nízzenek ki egy olyan alkalmas helyet, ahun nyugodalmas, védött hely vóna Átilla városának fölrakására.

Kilenc hónapig csatangoltak a világ mindön tájékán. Mikor visszaérkőztek, valamennyi azt véleményőzte, hogy jelönleg itt, ahun a Tisza, Maros, Körös, Szárazér, Kurca egybeszakad, itt lösz az a nagyon jó hely. Mer hogy abba az időbe még nem vót eltőtve sömmi folyóvíz, ugy folyt, amerre neki tetszőtt. Ezt a helyet félkaréjba körülfolyta a víz, csak egy kis száraz helyön vót oda bejárás. Itt aztán lē is verték a mesgyekarót. Mőgépítötték Atilla városát. Olyan örökségöt kerekítőttek Atillának, hogy még olyat mestör keze nem iszkábált. Négy kapuja vót akkora, hogy a kapufélfa kilenc öles, mind arannyal kiverve. Nem is valami kevés időbe került még ez bekészült, mer kilenc esztendő, mőg kilenc hónap köllött hozzá.

Itt élte világát Atilla a világok királya. Az Isten kardját csak akkor tőtte lē az ódalárúl, mikor léfekütt aludni, akkor kilenc vitéz vigyázott rá röggelig. Ennek a városnak a bejáróját még a szárnyas madár is nehezen lelte el, mer hogy csak egy helyön löhetött a vizektül bejutni. A sok külső országokbul a királyok idehurcolták szekérszámra az aranyat, ezüstöt, amit dézsmaképen Atilla rájuk rótt. Amikor hogy mőgérkőztek fél napi járófödre, elébük küdte a követőket, akik bekötőttek a szőmit, bedugták a fülit a királyoknak, hogy nē lássanak, nē halljanak, nē tudják, merre van a bejárás. Ilyenkor aztán sē vége, sē hossza nem vót a viaskodásnak, kártyázásnak, mulatozásnak. Mikor aztán kedvükre kimulatták magukat a külső országbeli királyok, akkor bekötött szőmmel fél napi járófödre kivezették, ahun aztán útilaput kötöttek a talpuk alá.

Telt az idő. Atillának mán nemcsak akkora bajusza vót, hogy a fülire csavargathatta, hanem olyan szakállat is eresztőt, hogy a legőregebb táltos papjának sē vót akkora. Égyször csak jelöntik a portyázó vitézők, hogy közelődik Longopárdia királya kilenc szekér arannyal, hozza a fértályt. Lött nagy sürgés-forgás. Sütőttek a búzakönyeret, ökröt, főtt a sok mindön rogyásig, hogy a szagát elvitte a szél messzire, majd az ország szélire.

A nagy ház kapujába vót ácsolva Atillának egy nagy aranyos karszéke. Abba tőtte a törvényt, abba várta a vendégöket. Mikor mőgérkőztek, verték a kocsikerékre húzott ökörbürdobot, fűtták a túlköt, hogy csakugy porzott a füle a vendégnek. Atilla fölkelte a karszékbül a vendégöt elfogadni. Lékezelt vele, betessékölte a nagyházba, ahun vacot rōndölt neki jó puhát farkasbürrrel, birkasubával léterítve, hogy jó fekvésön pihenje ki a nagy út zöcskölődéseit. Mikor aztán kipihente magát, kezdődött az őszöm-izsom. Mindön feleségnek az ű főztyit köllött egy első tállal fölhozni, oszt mönt a beszéd, hogy ez a jobb, ez a több, ez a szőbb. Göndörke igōn fájlalta, hogy mindég Lorkának a főztyit dicsérték, nem az űvét. Azért olyan lōtospōrēm levest főzött, amit Atilla a legjobban szeretött. Föl is hozta egy jó nagy első tállal, amit Atilla be is kanalizott az utolsó csōppig. Mikor az utolsó kalány nyál lēkortyolta, lēvágodott a karszékbül, mint egy tök, ott maratt kinyúlva. Mőghött. Bölendökmagot főzött bele az asszony, avval mérgelte el.

Nagy lött a gyász. Kilenc nap, mőg kilenc éccaka gyászolták, virrasztották. Akkor kikeresték a kilenc lakattal lezárt ládafiába Atilla testámen-tumát. Ugy szólt az írás, hogy hármás koporsóba éccakanak évadján ott eresszék bele a folyóvízbe, ahun a hódsugár mutatja, hogy hun a legmélyebb a víz. Mőg is tőttek a kívánságát. Harminc vitéz dereglyére kapta a hármás koporsót, beeveztek a folyó közepibe, ott, ahun a hódsugár legmélyebbet mutatott. Tutajkötélön eresztőttek lē a fenékre, olyan mélyre, hogy a kilenc öles kötél majdhogy rövid nem lött. Azután visszaveztek a partra, ahun mán várták űket, oszt valamennyinek a szőmevilágát kiszurkálták. Ezöket aztán hōttig ötették.

Azútátul fogvást mindég keresgēlik Atilla koporsóját. Azonba addig nem találják mőg, még egy Atilla nevű király kilencedik felesége a hasába nem hoz a házhon egy figyerököt.

Lejegyezte: Cseszkó Máté.

KÖNYVSZEMLE.

Tárgytörténeti jegyzetek Mikszáth anekdótáihoz. (György Lajos könyve. Irodalomtörténeti Füzetek, 47. szám.) György Lajos legújabb könyve Mikszáth Kálmánt, a magyar irodalom anekdótaanyagának leggazdagabb tulajdonosát, legmesteribb feldolgozóját, valamint 31 elbeszélését mutatja be a tárgytörténeti kapcsolatok bő kimutatásával. Mikszáth műveltsége nem elvont könyvműveltség: az ezerféle úton megtermékenyített magyar hagyomány vidám elemeit öntötte utánozhatatlanul művészi formába. Véletlenül néhány adatot pótolhatok György Lajos mintaszerűen gondos jegyzeteihez. Töltöttkáposztakúra, melytől magyar meggyógyul, a német krepíroz (31. sz.), Aranyánál is megvan (ÖM. 11: 458., v. ö. MNGy. 14: 345). „Az élet álom”nak egy újabb feldolgozása a Budapesti Hírlapban (50. évf. 4. sz. 30. l.) jelent meg Somlay Károly „Rekettye Pál álma” című novellájának formájában.

Mikszáthnak az a példázata (Györgyénél 11. sz.), hogy a bor hatása alatt az ember átveszi egyes állatok sajátságait. Mikszáth egy másik meséjével is kapcsolatba hozható, mint rokon motívum (V. ö. Heller Bernát: *Mikszáth, Babrios: A mese és a legenda*. Ethnographia, 1930. 156—157. l.). Érdemesnek tartom ez alkalommal felidézni Mihalik Józsefnek „A bor hatásának allegóriái régi ötvös műveken” című elfeledett értekezését (Arch. Ért. 1899. 196—206. l.), amelyben Konrad Lange német művészettörténész allegorikus értelmezésével szemben népmesei indítékot sejt a bacchikus jelenségek mögött. „Hogy a népmese hol keletkezett, mely tájakon, mily mértékben s minő változatokban ismeretes, azt döntsek el az illetékes kutatók. Nekünk elég azt a tényt konstatálni, hogy a mese már a XVI. század első felében élt Németországban s az odavaló művészeknek anyagot szolgáltatott plasztikai és grafikus művek előállításához.” *Virgil Solis* négy metszete csoportképek keretében (őzbak, majom, oroszlán-medve, disznó) és *Peter Flötner* Magyarországon is megfordult német művész olomplakettjei egyes alakok mellett (bárány,

majomféle, oroszlán, disznó) mutatják be a példázatot. A Magyar Nemzeti Múzeum egy nürnbergi származású harangvirág-serlegén pedig önálló művészi megoldásban található a téma (birka, majom, oroszlán, disznó), amelynek elterjedtsége a modern tudomány segítségével könnyen megállapítható. Legismeretesebb formája a *Gesta Romanorum*ra vezethető vissza (CLIX. sz. példázat) jelen esetünkben is: a képzőművészeti feldolgozásokon ugyancsak az állatok szerepelnek, mint az innen származtatható irodalmi és népi variánsokban. A példázat alapgondolata régi zsidó forrásokból ered (Magyar Irodalmához pótolhatom: Magyar Zsidó Szemle, 1907, 325—326. l. és 1908, 81—82. l.).

Dömötör Sándor.

Mondotta... (Ortutay Gyula szabolcsmegyei folklore-gyűjtése.) A gyűjtemény elé írt bevezetésből megtudjuk, hogy Solymossy Sándor szegedi egyetemi tanár buzdítására indult gyűjtőújtára Ortutay a saját szájától elvont kevés pénzen és a D. M. K. E-től kapott segítséggel, sok reménnyel, bizodalommal. Első útja volt ez a nép közé, melyről annyi szépet hallott, olvasott. Még hozzá, ismeretlen vidéken. Nem csoda, ha kiábrándító nagy nehézségekkel találkozott. Mégis, kötelességtudása és a népi termékek utáni vágyódása feledtette vele a közönyösséget és fokozódó akarattal minden idejét nóták, bonák, szokások kutatására fordította, kivált midőn kezdte mindinkább megismerni és megérteni magyar fajtájának ismeretlen lelkét. A 93 oldalas könyvében 36 balladát, betyár- és juhásznótát adott közre sokféle irányú gyűjtéséből. Könyve végén jegyzeteket is csatol a feldolgozók nagy örömeire.

E kis könyv megjelenésén örülni kell mindenkinek, aki a néplelek megismerése iránt érdeklődik, mert a Nyírség területén nem foglalkozott még behatóan senki sem ez ideig a nép szellemi termékének összegyűjtésével, egy-két szórvas nyos adatunk van csak Szabolcs vármegyegye egy-egy tájáról. Ez a kéthónapi gyűjtés természetesen nem mutatja teljes képét a nyírségi nép lelkivilágának,

ezt a gyűjtő is érzi, de a terület nagysága és anyagiak hiányában többet nem is végezhetett. Érdemes volt e kis gyűjteményt szakadozottsága mellett is közreadni, mert bepillantást ad egy feldolgozatlan terület megismeréséhez. Reméljük, hogy a szegedi egyetem anyagi támogatása hozzá fogja juttatni *Ortutay* értékes munkája folytatásához.

A gyűjtő a szegedi nagy folklorista, Kálmány Lajos emlékének szentelte kis könyvét. A balladákhöz és nótákhoz *Buday György* készítette hét szép facetszetet, a címlapon levőn kívül, ugyanazzal a tömörséggel, a fekete és fehér azzal az elosztásával, mely első pillanatra érezteti velünk a közölt versek drámaiságát és feszültségét. A szép kiállítású könyvet a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollegiuma adta ki.

Kiss Lajos.

Vida György facetiái. (*Dömötör Sándor* tanulmánya. „Erdélyi Tudományos Füzetek“ 48. szám.) Kolumbán János, krasznavidéki kisbirtokos, versekbe szedte *Vida György*, Apafi-korabeli tordai hadnagynak a XVIII. század népi hagyományai közt még élő népies kópéságait, markalfiádait. Kolumbán munkája tehát nemcsak azért értékes, mert anyaga nagyban hozzájárul az Apafi-kor műveltségtörténeti képének megrajzolásához, de főleg azért, mert ez az első tudatos felgyűjtése a magyar néphumor anyagának. *Dömötör* aztán rámutat a facetiák anekdotikus elemeire s ahol lehet, idézi ezeknek magyar s külföldi párhuzamait is. *Szendrey Akos*.

Nevetős fejfák. (*Kissházy József* könyve. Miskolc, Stamberger-nyomda, 1932.) Folyóiratunk nem szívesen bírál, inkább ismertet s legfeljebb útbaigazításokat ad a további munkára. Néha azonban az író vagy gyűjtő olyan tájékoztatatlanságot árul el, hogy egyenesen a néprajz ügyét veszélyezteti. Llyenkor hát nem elég az egyszerű ismertetés, sem a buzdító tanácsadás, hanem a kritika súlyos szavát is fel kell emelnünk. Fenti című könyv írója sem ismeri a néprajzi irodalmat, különben nem írta „nevetős fejfák“at a már régen szokásos „nevetős fejfák“ helyett, — s nem kezdené előszavát ezzel a teljesen tudománytalan

mondattal: „*Régi emberek* gyűjtéséből adom közre e tréfás, nevetős fejfákat; *eredeti* sírfeliratok voltak Miskolc környékéről.“ A források ismeretének teljes hiánya okozza, hogy adatai közt sok a hibás, hiányos és töredékes, — s azt is, hogy a kántori búcsuztató-utánzatokat, a halál helyén felállított emlékfák verskéit és a temetőkapu-feliratokat is a nevetőfejfák közé sorozza. S végül ez az oka előszava többi naiv megállapításának is, mintha e nevetőfejfák csak azért volnának érdekesek, mert bennük a legeredetibb formában elevenedik meg előtünk a mult század falusi élete (!), — s mintha ezek alkalmasak volnának arra, hogy belőlük a századokon keresztül is alig változott falusi ember egyszerű, naiv lelkét, gondolkodását, életét megismerjük. Az meg, hogy őket a sorsüldözött magyar nép melankóliájának s vele párosult életre edző akasztófa-humorának letéteményeiül tekinti, egyenesen megdöbbenő. Ha ez a kis füzet előszó nélkül jelenik meg, csak éppen a forrás ismeret hiányát, adatainak hibáságát, töredékességét kifogásoltuk volna, de mert előszavába a tudományt is beleviszi, kénytelenek vagyunk utolsó mondatát is idézni: „Ki írta? ... a kántor úr ... Ha aztán a gyászoló örökösöknek több is telt 30 krnál, akkor a versek hosszabbak lettek, de már nem olyan megkapók és szellemesen eredetiek.“ De hogyha ezek a nevetőfejfák mind csak kántori csinálmányok, mi közük a néphez, a mult század falusi életének, a századokon keresztül is alig változott falusi ember egyszerű, naiv lelkének, gondolkodásának, életének megismeréséhez?! Felette hasznos a régi újságokban szétszórta néprajzi anyag felkutatása és összegyűjtése, de nem szabad elfeledkezni a források pontos idézéséről; a melléjük adott ismertetésnek pedig a tudomány mai színvonalán kell állnia.

Szendrey Zsigmond.

A felsőmagyarországi bányavárosok német népi színjátékai. (Gyűjtötte és dr. *Kurzweil Géza* közreműködésével feldolgozta *Ernyey József*. I. kötet. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest, 1932. 8°, XXIII, 577 l. Tíz képpel.) Hosszú évek fáradtságos gyümölcsének egy része került sok akadály után végre

a nyilvánosság elé. Ernyey József a felsőmagyarországi népi játékok gyűjtését már 1903-ban kezdte s nagy munkáját a háború szakította félbe. Minthogy a háborút követő összeomlás a folytatás lehetőségének útját vágta, 1916-ban az eddig gyűjtött anyag nyomdába került, de a már kiszedett ívek csonkán hevertek, míg végre Hóman Bálint érdeméből és előszavával tizenhat esztendő múlva a mű első, a gyűjtés német szövegeit tartalmazó része napvilágot látott. A magyar és a német tudományos kutatás elsősorban a megjelenendő második kötet elé tekinthet érdeklődéssel, amely a játékok szövegkritikáit, történeti, irodalomtörténeti, néprajzi szempontú feldolgozását és magyarázatát fogja Ernyey József és Kurzweil Géza tollából közölni. Ezeknek a magyarázatoknak nem akarunk elcibévägni, csak hangsúlyozzuk, hogy a pusztai szövegek magukban is nagy értéket jelentenek a magyarországi és a magyar néprajz számára.

A hatalmas kötet 38 népi játékot közöl a következő helyekről: Kapronca, Németpróna, Dobsina, Jánosrét, Jánoshegy, Kunosvágása, Turcsok és Körmöcbánya vidéke.

A játékok összegyűjtése a tizenkettedik órában történt, mert már a gyűjtés idején a lakosság elszegényedése, a kivándorlás, az erkölcsök hanyatlása s a közigazgatás érthetetlen túlkapásai folytán abbamaradtak s emléküik már csak az óregeknél élt. A szövegek közlése a legszigorúbb tudományos módszerrel, eredeti régi kéziratok s az egykori szereplők kezeirása nyomán betűszerinti hűséggel történt. A gyűjteménynek éppen néprajzi értékét emeli legjobban az a két fénykép, amely a szereplőkről s a darabok egyes jeleneteiről — a játékosok gyanakvása folytán — titokban készült s amelyet a kiadás egy kézirat-rész, egy színlap s egy meghívó hasonmásával együtt közöl. A bevezetésből azt is megtudjuk, hogy tizenhat énekbetét dallamát sikerült fonográffal rögzíteni s a hengereket a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának fonogramgyűjteménye őrzi.

A kötetet gazdag anyagával értékesen egészíti ki Schröer Károly Gyula, Schuller János Károly, Heinzel Márk, Hartmann Ágost magyarországi német népi

játékokat felölelő kiadványait s mindenestre örvendetes, hogy nem jutott Stachovits Reming még ma is kéziratban heverő gyűjteményének sorsára. A magyarság egyik kötelességének tett eleget, midőn a magyarországi németek népi játékeit az enyészettől megmentette. Végző célja a kiadványnak azonban az volt, hogy alapot teremtsen a magyar gyűjtések számára s a német játékok segítségével kellő világításba kerüljenek a magyar sóbányászok hasonló és ugyancsak pusztuló játécai, amelyek az idők jobbrafordultával talán még összegyűjthetők lesznek.

Pukánszky Béla,

Tallózás. (*Thirring Gusztávné Waisbecker Irén* könyve. Kir. Magy. Egyezt. temi Nyomda, 1933.) Az ethnológiát három fejezete érdekli: Tanulmány a fabula szerkezetéről és fejlődéséről, — Esztétikai észrevételek a prózadalról, — Heanc népdalgyűjtés. Az utóbbiban a heanc ballada-költészet jellegének rövid ismertetése után néhány szerelmi, katonai, vallási dal, románc, gyermek- és tréfás vers magyar fordítását közli; az utóbbiak egynemelyike a magyar gyermekjátékszövegek párhuzamainak keresésére is felhasználható. Sz. Zs.

A „Bolte-Polívka“ befejező kötete. (*Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen den Brüder Grimm*, neu bearbeitet von *Johannes Bolte* und *Georg Polívka* unter Mitwirkung von *Walter Anderson*, *Max Böhm*, *Reidar Th. Christianesen*, *† Robert Gragger*, *Bernhard Heller*, *Georg Horák*. V. köt., Leipzig, 1932. VI + 305 l. Ára 15, kötve 17 márka.) Az analitikus, mindig több és több anyagot összehordó és szétboncoló mesekutatásnak ma már szinte túlméretezett apparátusa van és terméketlenségét vallaná be, ha még soká folytatná a megkezdett irányban a mindig csak előkészítő jellegű munkáját. Természetesen majd az új szintetikus iránynak sem szabad leköcsinyelnie az eddigit, és főként nem azt a beláthatatlan méretű munkát és fáradságot, amely Bolte és Polívka monumentális forrásművébe van fektetve, és amely nélkül hosszú évtizedekig nem volna tudományunk képes újabb eredmények felé továbbhaladni.

Valóban régóta nem számolhattunk be a mesetudománynak olyan örvendetes eseményéről, mint amilyen a „Bolte-Polívka“ ötödik, befejező kötetének megjelenése. Az 1913-ban megindult mű első három kötete a világ meseanyagát Grimm meséinek tárgyai szerint rendszerezte. A negyedik kötet — amelyről folyóiratunk XLI. évfolyamában (216—219. l.) volt már alkalmunk szólni — a világirodalom mesei elemeiről tájékoztat. Befejező kötetünk végül országok szerint csoportosítva ismerteti az egész világ tudományosan felhasználható mesekincsét, vagy legalább is mesegyűjteményeit. Különösen érdekelhet bennünket a Magyarországról szóló kitűnő fejezet, Gragger Róbert hátrahagyott munkája, amelyet Farkas Gyula egészített ki újabb adatokkal.

Rendkívül érdekes és nem csak a kezdő számára tanulságos a befejező fejezet is: egy rövid, táglátókörü áttekintés a mesetudomány legfontosabb elméleteiről, természetesen szintén igen bő bibliográfiával. Végül a művet lezáró negyven oldalas tárgymutató, amely az öt kötet teljes motívumanyagát magában foglalja, többet jelent, mint pusztán egy könyv használatát megkönnyítő segédesszköz: útmutatást ad a mesemotívumok beláthatatlan rengetegében való tájékozódáshoz.

A hatalmas munka, minden mesekutató teljességgel nélkülözhetetlen vezérfkönyve, be van tehát fejezve, — amennyire ilyen munka egyáltalán befejezhető. Az előző végén maga Bolte ígéri, hogy, ha lehetséges, külön kötetben közölni fogja, ami pótlás a mű két évtizedig tartó megjelenése alatt szükségessé vált. Reméljük, hogy az ősz tudós ezt a munkáját is szokott munkakedvével és frissességével fogja mihamarább útjára bocsátani. És még egyszer végignézzve az öt monumentális kötetet, amelyből két magyar tudós, Gragger Róbert és Heller Bernát is kivette részét, őszinte köszönetet mondunk az alkotóinak és kívánjuk, hogy munkájuk új serény és termékeny építő munka alapja legyen.

Honti János.

Monumenta Hungariae Ethnologica. A Magyar Tudományos Akadémia fenti címmel kiadványsorozatát indított,

melynek első két füzeté 1932-ben „A Ethnographica“ jelzéssel magyar és angol nyelven megjelent. Az 1. számú füzetet „Dunántúli tükrösök,“ ill. „Trans-Danubian Mirror-Cases“ címmel Madarassy László, a 2. számút „Tiszafüredi cserépedények,“ ill. „Tiszafüred Pottery“ címmel Viski Károly állította össze. Az 1. számú füzetben a magyarázó szöveg mellett 68, a 2. számúban a magyarázó szöveg mellett 177 részben színes ábra van. A kiadványsorozat célját az 1. számú füzet elején a szerkesztőbizottság a következőkben foglalta össze: „A Magyar Tudományos Akadémia 1929-ben állította fel Néptudományi Bizottságát. Ennek a bizottságnak megalakulásakor kidolgozott munkatervében első helyen állott egy olyan kiadvány megindításának terve, mely magában foglalja a magyar néplélekek mind tárgyi, mind szellemi termékeit. Ez a kiadvány indul most meg Monumenta Hungariae Ethnologica címmel, melynek első sorozata: A) Ethnographica a tárgyi néprajz emlékeit adja, lehetőleg hű képekben. A tervbe vett második B) sorozat a magyar nép szellemi termékeinek, a folklórnak emlékeit közli. A Néptudományi Bizottság szerkesztőbizottságot küldött ki a Monumenta Hungariae Ethnologica első sorozatának előkészítésére. A szerkesztőbizottság tagjai: Bátky Zsigmond, Györfy István, Hóman Bálint, gr. Zichy István. A szerkesztőbizottság terve szerint ez a kiadvány kötetlen sorozat alakjában fog megjelenni, melynek minden egyes füzeté önálló egész lesz. A Monumenta Hungariae Ethnologica A) Ethnographica sorozatának rendeltetése az, hogy a magyar tárgyi néprajz mindinkább pusztuló emlékeit megőrizze és a tudományos feldolgozás számára hozzáférhetővé tegye. Ezenkívül célja az is, hogy a magyar nép művészi készségének megnyilvánulásait megismertesse mind a magyar, mind a külföldi közönséggel, továbbá, hogy a magyarság szellemi tulajdonjogát minden olyan tárgykörben fenntartsa, amelyben a magyar nép ősi műveltsége, lelke és kezemunkája nyilatkozik meg, természetesen a magyar nép egészét felölelve, tehát függetlenül a mai politikai határoktól.“

Szerkesztő.

NÉPRAJZI HÍREK.

† **Dr. Csánki Dezső.** Nem tartozott a szorosabban vett néprajzi irodalom munkásai közé. De állandóan figyelemmel kísérte a hazai néprajzi munkásságot és számon tartotta annak eredményeit. Hogy ezt könnyebben tesse, a millennium esztendejében belépett a Magyar Néprajzi Társaságba. Itt csak hamar észre vették és igénybe vették kiváló vezérlő képességeit. 1906-ban fővárosi választmányi taggá, 1908-ban alelnökké, 1917-ben ügyvezető alelnökké s még ugyanazon évben tiszteleti taggá választották. Mint alelnök, 1911-ben az évi rendes közgyűlésen elnöki megnyitós beszédet tartott, amelyet teljes egészségben elhunyt kiváló alelnöktársa, *dr. Kátona Lajos* emlékének szentelt. Ez a beszéd, mely az „Ethnographia”-ban megjelent, volt az első és utolsó megnyilatkozása a néprajzi irodalomban. 1920-ban korelnöke volt annak a nevezetes közgyűlésnek, amely a forradalmak lezajlása után a Magyar Néprajzi Társaságot újjászervezte. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* c. nagy műve és egyéb művelődéstörténeti tanulmányai mindenkor keresett forrásművei lesznek a magyar néprajzi kutatás soknak. (Született Füzesgyarmaton 1857 május 18-án; meghalt, mint nyug. államtitkár és az Országos Levéltár nyug. főigazgatója Budapesten, 1933 április 29-én.)

† **Dr. Baróti Lajos.** A bánsági német telepekről írott tanulmányai révén került a Magyar Néprajzi Társaságba, melynek a megalapítás évétől tagja, 1892-től pedig választmányi tagja volt. Folyóiratunk I. és III. évfolyamában jelentek meg ide vágó tanulmányai: *A bánsági német telepek történetéhez; Bánsági német népballadák.* Később más irányú, nagyobb tudományos vállalkozásai, majd hosszas betegsége, nyugalomba vonulása és vidékre költözése elvonták a néprajzi munkától. 1922-ben még egyszer és utoljára megszólalt folyóiratunk hasábjain *Ósrégi magyar lakodalmi szokás* c. kisebb közleményével. (Született a torontálmezei Perjámoson 1856 augusztus 26-án; meghalt, mint székesfővárosi nyug. főrealiskolai tanár Balatonalmádban 1933 március 13-án.)

† **Báró Nopcsa Ferenc.** Az őszállat-kövületeknek volt világhírű bűvára. Búvárkodása vezette Albániába, Európának ebbe a kevésbé ismert zúgába, amelynek néprajzi viszonyairól később kitünő tanulmányokat írt. (Erre vonatkozó tanulmányainak javarésze német nyelven, idegen földön jelent meg. Magyarul is: *A katolikus Eszak-Albánia* a „Földrajzi Közlemények” XXXV. kötetében; *A legsötétebb Európa* önállóan, Budapest, 1911). A Magyar Néprajzi Társaság 1924. évi közgyűlésén *Úti jegyzetek egy amatőr-etnográfus naplójából* című előadásában balkáni, főképen albániai megfigyeléseiből kötött tudományos bokrétát. (Ez az előadása folyóiratunk XXXIV/XXXV. kötetében jelent meg.) Előadása után, elismerésül, a Magyar Néprajzi Társaság meghívta fővárosi választmányába. Néhány évvel később azonban, mikor a magyar tudományos élettel az egész vonalon szakított, a Társaságból is kilépett. (Született a hunyadmegyei Szacsalon 1877 május 3-án; meghalt Bécsben 1933 április 25-én.)

A Magyar Néprajzi Társaság új védnöke. A Magyar Néprajzi Társaság a gróf Klebelsberg Kuno halálával megüresedett védnöki tisztséget a március hó 23-án tartott évi rendes közgyűlés keretében töltötte be, amikor is védnökévé *dr. Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi m. kir. minisztert, a Társaságnak nyolc esztendőn át volt elnökét választotta meg. Az új védnök, aki a művészi kivitelű védnöki oklevelet *dr. Czákó Elemér* társelnök üdvözlő beszéde után még a közgyűlés keretében átvette, közvetlen, melek szavakkal köszöntö meg a Társaság iránta való ragaszkodásának ezt az újabb megnyilvánulását, egyúttal halás köszönetet mondott mind azoknak, akik őt, elnökségének ideje alatt megértő és lelkes támogatásukban részesítették.

A Magyar Néprajzi Társaság elnöki ügykörének ellátása. *Dr. Hóman Bálint*, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterre történt kinevezetése alkalomból a Társaság választmányához intézett meleg hangú levelében a Társa-

ságban viselt elnöki tisztéről lemondott. A választmány ekkor úgy intézkedett, hogy dr. Czako Elemér társelnököt az 1932—34. évkör hátralévő tartamára az elnöki ügykör ellátásával megbízta, illetve őt a Társaság elnökét alapszabály szerint megillető összes jogokkal felruházta. A március 23-án tartott évi rendes közgyűlés a választmánynak ezt az intézkedését egyhangú határozattal megerősítette.

A néprajz a magyar egyetemeken.

Egyetemeinken a néprajzból és segédtudományaiból az 1932—33. tanév második felére a következő előadásokat hirdették: Szegeden dr. Solymossy Sándor nyilvános rendes tanár „Történelmi népmondáink“ (folytatás) heti 3 órában, „A néptudomány alapvonalai“ (folytatás) heti 2 órában, „A magyar folklóreanyag ismertetése“ (szeminárium!) heti 2 órában; dr. cs. Sebestyén Károly magántanár „A magyarországi népi hajlék“ heti 1 órában. — Budapesten a tudományegyetemen dr. Györfly István magántanár, megbízott előadó „Magyar néprajzi gyakorlatok“ heti 3 órában; dr. Kozdály Zoltán megbízott előadó: „Gyakorlatok a zenefolklóre köréből“, heti 1 órában; dr. Bartucz Lajos magántanár, megbízott előadó „Általános antropológia“ heti 3 órában, „Népek és rasszok“ heti 1 órában, „Magyarország antropológiája“ heti 1 órában, „Embertani gyakorlatok kezdőknek“ heti 2 órában, „Embertani gyakorlatok haladóknak“ heti 2 órában. — Debrecenben dr. Ecsedi István magántanár „Magyarország északnyugati Földrajza és néprajza“ heti 2 órában.

Vikár Béla gyorsírási virágének-gyűjteménye. Vikár Béla, a Magyar Néprajzi Társaság tisztelctitagja a Társaság december 21-i felolvasóülsésén „A magyar folklóre ügyében“ címmel tartott előadásában a magyar népvirágénekjeiről beszélt. Előadásának alapja főképen az a virágének-gyűjtemény volt, amelyet negyven évvel ezelőtt a Székelyföldön, a Dunántúlon és Zemplén vármegyében magyar falvaiban fonográfal gyűjtött. Előadó gyűjtésének fonográfhangereit, sőt ma már a hengerekről hangjegyekre áúrt dallamokat is a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi

Tára őrzi. A dallamokhoz tartozó szöveganyag túlnyomó része azonban a tudományos érdeklődés számára hozzáférhetetlen, mert gyorsírási jegyzetek alakjában az előadó fiókjában hever. Minthogy előadó szemei már gyöngék ahhoz, hogy ezeket a régi gyorsírási jegyzeteket a tudományos használat céljára átírja, előadásában az illetékes körök figyelmét ennek a magyar folklóre szempontjából ma már megbecsülhetetlen értékű gyorsírási jegyzetanyagnak sürgős átírására hívta föl, hogy az átírás munkáját még ő, a gyűjtő ellenőrizhesse. — Mint hitelt érdemlő forrásból értesültünk, a M. T. Akadémia néptudományi bizottsága már intézkedett, hogy Vikár gyorsírási virágének-szövegei a folyó beszédbe átírassanak. Az átírás munkáját fiatal tagtársunk, dr. Gergely Pál, a M. T. Akadémia főtitkári hivatalának egyik tisztviselője végzi.

Előadás a magyar meséről a bécsi néprajzi múzeumban. Lábán Lajos dr. bécsi egyetemi magántanár, a Collegium Hungaricum igazgatója, a bécsi néprajzi múzeumban előadást tartott a magyar meséről, különös tekintettel a mesekutatás céljaira és módszereire. Az előadást a nagyszámú közönség élénk érdeklődéssel hallgatta meg. Az eszmecsereben résztvevő tanárok nagy elismeréssel nyilatkoztak a magyar összehasonlító néprajzi kutatás céltudatosságáról és módszereiről. (A „Budapesti Hírlap“ január 20. számából.)

Rajztanárok mozgalma a népművészet érdekében. A Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének január 29-én tartott közgyűlésén Csete Balázs polgáriskolai tanár „Mentsük meg a magyar népművészetet“ címmel előadást tartott. Ebben röviden jellemezte az ultramodern művészi irányokat, amelyeknek sivár nemzetközisége elöl azokba a magyar falvakba menekült, hol a páratlan alkotóerejű magyar paraszti nép költészetével, ipar- és képzőművészetével még találkozható. A falvakban a magyar népművészet régi emlékeit és új termékeit tíz éven át gyűjtötte és mintaszerű lapokon a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi tára számára feldolgozta. Előadása folyamán kérte a magyar rajztanárságot a magyar népművészet egyes területeinek

sürgős és alapos átkutatására, mert szerinte ők azok, akik erre a nélkülözhetetlen nemzeti munkára tanítványaikat is ránevelhetik. Előadása végén hangsúlyozta, hogy a gyorsütemű gyűjtőmunkát nemcsak az teszi szükségessé, hogy a gépkorszak sorvasztólag hat a népművészetre, de legfőképpen az, hogy az utódállamok ezek ellen is pusztító és kiszajátító hadjáratot indítottak. A közgyűlés az előadás gondolatainak megvalósítása céljából további tárgyalásokat tartott szükségesnek. (L. a január 31-ai hírlapbeszámolókat.)

A „Turul“-Szövetség országos néprajzi gyűjtésének eredménye. Folyóiratunk múlt évi 1. számában hírt adtunk arról a pályázatról, amelyet a „Turul“ Szövetség (a Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Egyesületek Országos Központja) országos néprajzi gyűjtés megindítása érdekében hirdetett. Ennek a pályázatnak eredményét közli a „Bajtárs“ c. lap 1932. novemberi száma. Díjat nyertek a következők: 1. *Benkő László* tanárjelölt. (Szeged—Felsőtanya népének monografiája „személyes és tervszerű gyűjtés alapján, bő fényképanyaggal.) — 2. A *debreceni Tanítóképző Intézet* „*Maróthi György*“ Bajtársi-Egyesületének tervszerű gyűjtése: helynevek, gazdasági munkálatok, márdáfogás, vadfogás. — 3. *Volly István* polgári iskolai tanár. (Peregi karácsonyi népének, főleg zenei szempontból.) — 4. *Molnár József* tanár. (Tervszerű gyűjtés a szatmármegyei Csengerből: mese, adoma, dal, köszöntő, gyermekjáték, szórím, mondás, babona, vers.) — 5. *Szabó Mihály* tanárjelölt. (Békésvármegyei gyűjtés: dal, gyermekvers, babona, szokás, mezőgazdasági munkák, vadfogás rajzokkal és fényképekkel a békési tanyákról, Orosházáról, Mezőmegyerről.) — 6. A *M. Kir. Kertészeti Tanintézet* „*Bulcsú Bajtársi-Egyesület*“ének felvidéki (bármegyei, stb.) gyűjtése. — A gyűjtés szellemi részéről a „Bajtárs“ban *dr. Dömötör Sándor*, a gyűjtés tudományos irányítója fog részletesen beszámolni.

Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség néprajzi pályázata. Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya az

elmúlt évben néprajzi pályázatot hirdetett. A pályázat kihirdetése előtt két előkészítő cikk jelent meg. Az első *dr. Dömötör Sándor* tollából „A néprajzi gyűjtés és a főiskolai ifjúság“ címmel az „Erdélyi Lapok“ I. évf. 101. számában tájékoztató, nyilván azoknak a tapasztalatoknak fölhasználásával, amelyeket szerző a magyarországi „Turul“ Szövetség országos néprajzi gyűjtésének irányításánál szerzett. A másikat *dr. György Lajos* írta a vallási néprajzról, teológusok és tanítójelöltek figyelmébe“ ajánlva az „Erdélyi Lapok“ I. évf. 142. számában. A pályázat eredményét az „Erdélyi Lapok“ II. évf. 31. számában (1933. febr. 9-én) hirdették ki, amelyet a nevezett lapból szószerint átvéve alábbiakban közlünk:

„A néprajzi pályázat célja az volt, hogy *főiskolai ifjúságunk falumozgalmának valóságos alapot kerítsen s munkakörletének közvetlen megismerésével és megismertetésével Erdély magyar néprajzának, amely kultúránk alaprétegét és népünk igazi lelkét őrzi, tudományos feladataira is elkészüljön.* A beérkezett négy pályaműre a bíráló bizottság, amelynek tagjai voltak *dr. Madarassy László*, az „Ethnographia—Népelet“ szerkesztője, a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának igazgatóőre, *dr. Szendrey Zsigmond*, *dr. Ébner Sándor*, *dr. Dömötör Sándor* a következő megjegyzéseket tette: A háromszéki *Torja* községben gyűjtő pályázónk munkáját a tárgyi rész gazdagsága, az anyag beszerzésében a tervszerűség, a tárgyalásban a folyamatosságra való törekvés jellemzik. Szerzője: *Illyés Elemér* absolvens. — A következő dolgozat gyűjtési területe *Gyergyószentmiklós* és tárgya *vallási néprajz*. A munka kiemelkedő értéke az újszerűsége és nagy alaposága. Fent jelzett *etnográfusaink véleménye szerint úttörő jelentőségű.* Szerzője: *Székely László* teológus. — *Alcsiki* anyagot gyűjt és dolgoz fel harmadik pályázónk. Munkájának kiemelkedő értéke a népszokások figyelmes összegyűjtése és leírása. Szerző: *László Imre* tanárjelölt. — *Albisi* gyűjtést tartalmaz a negyedik dolgozat, amelynek népjelző része értékes s néphagyománygyűjtéséből kihámozható néhány értékes adat. Szerzője: *Farkas Anna* tanítónő.

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGNAK 1933. ÉVI MÁRCIUS 23-AN
TARTOTT XLV. ÉVI RENDES KÖZGYÜLÉSE.

I.

Dr. Czakó Elemér elnöki megnyitóbeszéde.

(Egész terjedelmében 1. az 1. lapon.)

II.

Dr. Madarassy László főtitkári jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Az utolsó jelentésem óta eltelt társulati esztendőben szerfölött nehéz anyagi körülményeink között is minden igyekezetünk arra irányult, hogy Társaságunk tudományos működését a megszokott keretek között fenntartsuk. Ez a törekvésünk a felolvasóülések rendezése terén teljes mértékben sikerült is, amennyiben a múlt év áprilisában tartott évváró közgyűlés óta, a mai közgyűlési előadással együtt hét ízben adtunk alkalmat a nagy nyilvánosságnak tanulmányaink meghallgatására. Május 18-án dr. Viski Károly választmányi tagtársunk ismertette (vetített képek kíséretében) a magyar népszokásokról angol és német nyelven megjelent könyvét; Vámos Ferenc tagtársunk pedig a magyar szür történeti összefüggéseiről beszélt (vetített képek kíséretében). Október 26-án dr. Marót Károly választmányi tagtársunk tartott székfoglalót „Mágia és tudomány” c. tanulmányával; Seemayer Vilmos tagtársunk pedig dr. Molnár Imre választmányi tagtársunk közreműködésével tartott zenei bemutatásokkal kísért beszámolót borsodmegyei népzenei gyűjtéséről. November 23-án Szendrey Zsigmond választmányi tagtársunk a magyar népszokások osztályozásáról értekezett; Dr. Nyárády Mihály választmányi tagtársunk pedig (vetített képek kíséretében) a Nyírség földszintes nemes-házairól írott tanulmányát mutatta be. December 21-én Vikár Béla tiszteleti tagunk, Szent-Istvány Juliska úrnő és dr. Molnár Imre választmányi tagtársunk közreműködésével tartott, zenei bemutatásokkal kísért előadásában a magyar folklórenak egy elfelejtett ügyére hívta fel a figyelmet; dr. Bartha Károly tagtársunk pedig a szatmármegyei bábtáncoltató betlehemes-játékokat mutatta be tárgyi és zenei bemutatásokkal, amely alkalommal az előforduló dallamokat Volly István tagtársunk vezetése mellett a székesfővárosi József-Fiúárvház növendékei énekelték. Január 25-én Relkovič Davorka választmányi tagtársunk a bosnyák mohamedánok XVII. századi magyar vonatkozású guszlár-dalaiból mutatott be válogatott gyűjteményt; dr. Szendrey Ákos tagtársunk pedig „Leánynézés, leánykérés, háztűznézés” c. tanulmányát mutatta be. Február 22-én Medgyaszay István tagtársunk, vetített képek kíséretében, egész estét betöltő előadást tartott India népies építkezéséről. Mai közgyűlésünk alkalmából pedig dr. Kodály Zoltán választmányi tagtársunk tisztelt meg bennünket avval, hogy jubileumi esztendőjében, dr. Székelyhidny Ferenc úr közreműködésével nekünk a néprajz és zenetörténet viszonyáról tartson előadást. A művelt közönségnek felolvasóüléseink iránt tanusított egyre fokozódó érdeklődése arra indít bennünket, hogy nyilvános felolvasóüléseink rendszerét, ha bár nagy áldozatok árán, továbbra is fönntartsuk, sőt fejlesszük. Önzetlenül fáradozó előadóinknak, közreműködőinknek, az előadásainknak otthont adó Magyar Tudományos Akadémiának, Magyar Nemzeti Múzeum Allattárának, a vetítést ellátó Erdélyi Mór-féle fényképészeti műintézetnek, valamint az üléseinkről hírt adó fővárosi napi sajtónak, elsősorban a Magyar Országos Tudósítónak, a Társaság hálás köszönetét tolmácsolom!

Hivatalos folyóiratunk, az „Ethnographia—Népelet”, a vele közös borítékban megjelenő társlapjával, „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi

Tarának Értesítőjé"=vel együtt terjedelmében és tartalmában nem, csupán megjelenési rendjében szenvedett változást. A XLIII. évf. 2. száma még június folyamán pontosan megjelent, a 3. (szeptemberi) és a 4. (decemberi) számot azonban, takarékosági okokból már csak egyszerre, közös borítékban, december végén tudtuk kiadni. A XLIV. évf. 1. (márciusi) és 2. (júniusi) számát, ugyanezen okból egyszerre, közös borítékban, május végén adjuk tagtársaink kezébe. Aki folyóiratunk érintett számaint figyelemmel átlapozta, az meggyőződhetett róla, hogy a néptudomány minden ágát igyekeztünk művelni és a cikkek értékét eredeti szövegeképek és hangjegyek nagy számával emelni. Minden törekvésünk arra fog irányulni, hogy folyóiratunkat továbbra is az eddigi terjedelemben és színvonalon fenntartsuk. Hisszük, mert hinnünk kell, hogy a magyar társadalom, élén a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral és a Magyar Tudományos Akadémiával, ezt a nagy multú, külföldön is keresett, legterjedelmesebb és legáltalánosabb néprajzi folyóiratunkat elsorvadni nem hagyja.

Áttérve anyagi ügyeinkre, a közgyűlésen bemutatásra kerülő pénztári jelentések majd tiszta képét fogják adni gazdálkodásunknak. A jelentésekből mindenekelőtt az világlik ki, hogy a lefolyt évben, leszámítva a „Néprajzi Értesítő“ szerény dotálását, egyéb kiadványra, avagy gyűjtésre egy fillért sem fordíthattunk. Az adományok tételéhez kedves kötelességemnek tartom néhány részletező megjegyzést fűzni. Nevezetesen: utolsó jelentésem óta adomány (segély, felülfizetés) címén befolyt összesen 2.313 pengő 78 fillér; ebből 900 pengőt a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, 1.000 pengőt a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság, 200 pengőt a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, 100 pengőt az Első Magyar Általános Biztosító Társaság, 113 pengő 78 fillért pedig, kisebb tetelekben tagtársaink küldtek be. Nevüket hivatalos folyóiratunk hasábjain esetről- esetre közöltük; hálás köszönetünket fogadják ez alkalommal!

Újabb tudományos és társadalmi kapcsolatok teremtésére, a nyomasztó gazdasági viszonyok következtében alig gondolhattunk; meglévő bel- és külföldi kapcsolataink ápolására (cserepéldány, tiszteletpéldány, jelenlét) azonban továbbra is nagy súlyt helyeztünk.

Tagtársaink sorából, utolsó jelentésem óta elveszítettünk 16-ot és pedig elhalálozás miatt 8-at, kilépés címén 8-at; evvel szemben fölvevünk 18 évdíjas tagot. Nyilvántartott taglétszámunk a mai közgyűlés napján: 351. (Ebből védnök: 1, tiszteletitag: 13, alapítótág: 146, évdíjastag: 191. A taglétszámnak a múlt évi jelentéshez mért nagyarányú csökkenését az az intézkedésünk okozta, hogy a több év óta hátralékos tagtársakat, akik hátralékaikat többszöri felszólításunkra sem egyenlítették ki, kiemeltük a tagnyilvántartásból.) Elhunyt tagtársaink közül őszinte kegyelettel emlékezem védnökünkről, dr. gróf Klebelsberg Kunó-ról és régi, érdemes választmányi tagtársunkról, dr. Baróti Lajos-ról.

*

Tisztelt Közgyűlés! Midőn főtitkári jelentésemet benyújtom, nem mulaszthatom el hangsúlyozni, hogy továbbra is törhetetlenül bízom a magyar társadalom megértésében és áldozatkészségében, mely tudomány- szakunkat és vele Társaságunkat 44 esztendőn át fenntartotta. Ennek a törhetetlen bizalomnak érzésével zárom tizenharmadik főtitkári jelentésemet, kérve annak szíves tudomásulvételét!

III.

A számvizsgálóbizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés! Alulírottak, mint a Magyar Néprajzi Társaság XLIV. évi rendes közgyűlése által kiküldött számvizsgálók, tisztelettel jelentjük, hogy a Magyar Néprajzi Társaság pénztári ügyvitelét a mai napon megvizsgáltuk és miután

azt minden tekintetben rendbenlévőnek találtuk, javasoljuk, hogy a pénztárnok úrnak a felmentvény, a szokásos fenntartással megadassék és neki, lelkiismeretes munkájáért, köszönet szavazzassék.

Budapest, 1933 február hó 21.

Koch Károly s. k., Czakó István s. k.,
számvizsgálók.

IV.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság 1932. évi bevételeiről és kiadásairól.

I. Bevételek:

1. Évi díjából	1509 P 11 fill.
2. Alapító díjából	80 „ — „
3. Adományokból (segély, felülfizetés):	
a) Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter államsegélye	900 „ — „
b) Budapest Székesfővárosi Közlekedési R. T. adománya	1000 „ — „
c) Egyéb adomány és felülfizetés	401 „ — „
4. Kamatokból (osztalék, visszatérítés)	3 „ 14 „
5. Előfizetésből	488 „ — „
6. Kiadványeladásból	132 „ — „
7. Vegyesből (átfutó):	
a) Pénztári maradvány az 1931. évről	1686 „ 01 „

Bevételek összege: 6199 P 26 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitelre:	
a) Személyi járandóságok	736 P — fill.
b) Dologi kiadások	759 „ 52 „
2. Folyóíratra:	
a) Szerkesztői és írói tiszteletdíjak	824 „ — „
b) Nyomdai kiadások	2800 „ 42 „
3. Mellékletre (hozzájárulás a „Néprajzi Értesítő“ kiadásához)	600 „ — „
4. Egyéb kiadványokra	— „ — „
5. Gyűjtési segélyre	— „ — „
6. Tökésítésre	— „ — „
7. Vegyesre (átfutó)	— „ — „

Kiadások összege: 5719 P 94 fill.

I. Bevételek összege	6199 P 26 fill.
II. Kiadások összege	5719 „ 94 „

Maradvány: 479 P 32 fill.

azaz: *Négyszázhetvenkilenc pengő 32 fillér.*

Czakó István s. k., számvizsgáló.
Koch Károly s. k., számvizsgáló.

Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

V.

Pénztári kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság vagyonáról 1932. évi december hó 31-én.

a) 3 darab, egyenként 2000 K névértékű 4%-os „Budapest székesfővárosi kölcsönkötvény“	— P — fill.
b) 1 darab, 100 K névértékű 4%-os „Magyar koronajáradékkötvény“	— „ — „
c) 19 darab, egyenként 200 K névértékű 4%-os „Magyar koronajáradékkötvény“	— „ — „
d) 16 darab, egyenként 1000 K névértékű, úgynevezett „Hadikölcsönkötvény“	— „ — „

Átvitel.... — P — fill.

	Athozat....	— P — fill.
e)	A „Herman Ottó-emlékalap“ 3175 K készpénzvagyona a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó-Bank 30.685. sz. betétkönyvében	— „ — „
f)	70 darab, egyenként 14 P névértékű „Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata R. T.“ részvény	980 „ — „
g)	M. kir. postatakarékpénztárban a 3019. sz. csekkszámlán	84 „ 92 „
h)	Kézípenztárban	394 „ 40 „

Összesen: 1459 P 32 fill.

azaz: *Egyezernégyszázötvenkilenc pengő 32 fillér.*

Czakó István s. k., számvizsgáló.
Koch Károly s. k., számvizsgáló.

Puchász Károly s. k.,
pénztárnok.

VI.

A Magyar Néprajzi Társaság költségelőirányzata az 1932. évre.

I. Bevételek:

1. Évi díjakból	1500 P — fill.
2. Alapító díjakból	— „ — „
3. Adományokból (segély, felülfizetés)	— „ — „
4. Kamatokból (osztalék, visszatérítés)	— „ — „
5. Előfizetésből	300 „ — „
6. Kiadványokból	— „ — „
7. Vegyesből (átfutó)	479 „ 32 „

Bevételek összege: 2279 P 32 fill.

II. Kiadások:

1. Ügyvitelre	1279 P 32 fill.
2. Folyóiratra	4000 „ — „
3. Mellékletre	— „ — „
4. Egyéb kiadványokra	— „ — „
5. Gyűjtési segélyre	— „ — „
6. Tökésítésre	— „ — „
7. Vegyesre (átfutó)	— „ — „

Kiadások összege: 5279 P 32 fill.

I. Bevételek összege 2279 P 32 fill.
II. Kiadások összege 5279 „ 32 „

Hiány: 3000 P — fill.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1933. évi március hó 23-án, délután 6 óraker a Magyar Tudományos Akadémia kistermében tartott XLV. évi rendes közgyűléséről.

Jelen vannak: *dr. Hóman Bálint* védnök; *dr. Czakó Elemér* társelnök, *dr. Bátky Zsigmond* és *dr. Solymossy Sándor* alelnökök; *dr. Madarassy László* főtitkár, *dr. Bara-tucz Lajos* titkár és *Puchász Károly* pénztárnok; *dr. Balogh Jenő*, *Bartók Béla*, *dr. Munkácsi Bernát* és *Vikár Béla* tiszteleti tagok; *Balabán Imre*, *dr. Bodor Antal*, *dr. Borzsák István*, *Csete Balázs*, *Czakó István*, *dr. Dömötör Sándor*, *dr. Eckhardt Sándor*, *dr. Erdődyne Holló Valéria*, *Ernyey József*, *dr. Ébner Sándor*, *Gergely Endre*, *dr. Györffy István*, *dr. Heller Bernát*, *dr. Horváth János*, *Horváth Jenő*, *Kankovszky Ervin*, *dr. K. Katona Lajos*, *dr. Kemény György*, *Koch Károly*, *dr. Kodály Zoltán*, *Kovács Tódor*, *dr. Lajtha László*, *Luby Margit*, *dr. Marót Károly*, *Medgyaszay István*, *Nagy Lajos*, *Palotay Gertrud*, *Relkovič Davorka*, *dr. Róheim Géza*, *dr. Spolárich Lajos*, *dr. Szendrey Ákos*, *Szendrey Zsigmond*, *dr. Szilády Zoltán*, *Timkó Imre*, *dr. Varga Bálint*, *dr. Viski Károly* és *Volly István* alapító-, illetve évdíjas rendes tagok. (Továbbá meghívott vendégek igen nagy számmal.)

Tárgysorozat:

1. *Dr. Czako Elemér* társelnök, mint a közgyűlés elnöke, nagy tetszéssel és általános helyesléssel fogadott elnöki megnyitóbeszéde után üdvözli a megjelenteket és miután megállapítja, hogy az alapszabályszerűen egybehívott közgyűlés határozatképes, mert húsznál több tag van jelen, a jegyzőkönyv írására *dr. Bartucz Lajos* titkárt, hitelesítésére pedig *Balabán Imre* és *dr. Kodály Zoltán* választmányi tagokat kéri föl.

2. *Dr. Kodály Zoltán* „Néprajz és zenetörténet” címmel tart előadást, mely egész terjedelmében az „Ethnographia—Népélet”-ben fog megjelenni. A *dr. Székelyhidy Ferenc*-nek, a m. kir. Operaház örökös tagjának közreműködésével tartott előadást az egész termet betöltő hallgatóság nagy tetszéssel fogadja és a születésének ötvenedik évfordulóját jubiláló előadót, ebből az alkalomból, meleg ünneplésben részesíti.

3. *Elnök*-nek a napirend megváltoztatására tett indítványát a közgyűlés elfogadván, — *elnök* előterjeszti a választmány indítványát *dr. Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek, a Társaság alapítótagjának és volt elnökének a Társaság védnökévé való megválasztására. A választmány indítványát a közgyűlés egyhangú lelkesedéssel elfogadván, *elnök* felkéri *dr. Bátky Zsigmond* és *dr. Solymossy Sándor* alelnököket, hogy az új védnököt a közgyűlésre hívják meg, a meghívás idejére pedig a közgyűlést bizonytalan időre felfüggeszti. — *Dr. Hóman Bálint*, *dr. Bátky Zsigmond* és *dr. Solymossy Sándor* alelnökök kíséretében a közgyűlésen megjelenvén, — *elnök* a közgyűlést ismét megnyitja és meleg szavakban ajánlja fel *dr. Hóman Bálint*-nak a Társaság védnökségét. — *Dr. Hóman Bálint* közvetlen, meleg szavakkal megköszönvén a Társaság iránta való ragaszkodásának ezen újabb megnyilvánulását, a védnökséget elfogadja és köszönettel átveszi a Társaság védnöki oklevelét.

4. *Dr. Madarassy László* tizenharmadik főtitkári jelentését a közgyűlés közfelkiáltással és köszönettel tudomásul veszi.

5—6. A pénztári jelentések során *Puchász Károly* bemutatja: a) az 1932. év bevételeire és kiadásaira, b) az 1932. december 31-i vagyoniállapotra és c) az 1933. évi költségelőirányzatra vonatkozó, a választmány által már előzőleg letárgyalt jelentéseit. — Ezután *Czako István* számvizsgáló bemutatja a számvizsgáló-bizottság jelentését az 1932. évi pénztári ügyvitel megvizsgálásáról. — A pénztárnok jelentéseit a számvizsgáló-bizottság jelentése, a költségelőirányzatot a főtitkár fölvilágosításai alapján a közgyűlés egyhangúlag elfogadja, a pénztárnoknak a fölmentvényt, a szokásos fenntartással, megadja s úgy neki, mint a számvizsgáló-bizottság tagjainak köszönetet szavaz; számvizsgálóként pedig az 1933. évre, egyhangú felkiáltással, újból *Czako István*-t és *Koch Károly*-t választja meg.

7. *Főtitkár* bemutatja a jelen közgyűlés alkalmával alapszabály szerint kilépő, de újra választható fővárosi és vidéki választmányi tagok névsorát, valamint a választmány javaslatát 15 fővárosi és 10 vidéki választmányi tagsági helynek az 1933—1935. évkörre való betöltésére. Miután — *elnök* föltett kérdésére a közgyűlés egyhangú felkiáltással a választmány javaslata mellett döntött —, *elnök* kihirdeti, hogy az 1933—1935. évkörre választmányi taggá alapszabályszerűen megválasztottak: I. a fővárosi választmányba: 1. *Balabán Imre*, 2. *Barátosi Balogh Benedek*, 3. *dr. Eckhardt Sándor*, 4. *dr. Heller Bernát*, 5. *dr. Kemény György*, 6. *dr. Kovács Alajos*, 7. *dr. Lambrecht Kálmán*, 8. *dr. Magyary Zoltán*, 9. *dr. Melich János*, 10. *dr. Róheim Géza*, 11. *Szendrey Zsigmond*, 12. *dr. Thirring Gusztáv*, 13. *dr. Trocsányi Zoltán*, 14. *dr. Viski Károly*, 15. (betöltetlenül marad!); II. a vidéki választmányba: 1. *dr. Berze Nagy János*, 2. *dr. Bibó István*, 3. *dr. Gálos Rezső*, 4. *dr. Gönczi Ferenc*, 5. *dr. Imre Sándor*, 6. *dr. Kogutowicz Károly*, 7. *dr. Nyárády Mihály*, 8. *Szabó Imre*, 9. *dr. Bartha Károly* (új), 10. *Seemayer Vilmos* (új).

8. Az indítványok során — *főtitkár*-nak a választmány megbízásából tett indítványára egyhangú fölkiáltással elhatározza a közgyűlés, hogy miután az elnöki ügykör *dr. Hóman Bálint* távozása következtében ellátatlanul maradt, *dr. Czako Elemér* társelnököt az 1932—1934. évkör hátralévő tartamára az elnöki ügykör ellátásával

megbízta, illetve őt a Társaság elnökét alapszabályszerint megillető összes jogokkal felruházta. — Elnök a közgyűlés egyhangúlag megnyilvánuló bizalmát megköszönvén, a XLV. évi rendes közgyűlést bezárja.

K. m. f. Dr. Czako Elemér s. k., elnök. Dr. Bartucz Lajos s. k., jegyzőkönyvíró. Hitelesítjük: Balabán Imre s. k., dr. Kodály Zoltán s. k.

Nyilvános felolvasóülések 1932. év IV. negyedében. Október hó 26-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: dr. Czako Elemér társelnök. Előadott: 1. Dr. Marót Károly: Mágia és tudomány. (Székfoglaló.) 2. Seemayer Vilmos: Beszámoló borsodmegyei népzenei gyűjtéséről, dr. Molnár Imre közreműködésével. (Zenei bemutatásokkal.) — November hó 23-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: dr. Czako Elemér társelnök. Előadott: 1. Szendrey Zsigmond: A magyar népszokások osztályozása 2. Dr. Nyárády Mihály: A Nyírség földszintes nemes-házai. (Székfoglaló, vetített képekkel.) — December 21-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: dr. Czako Elemér társelnök. Előadott: 1. Vikár Béla: A magyar folklore ügyében, Szent-Istvány Juliska és dr. Molnár Imre közreműködésével. (Zenei bemutatásokkal.) 2. Dr. Bartha Károly: Szatmármegyei bábtáncoltató betlehemesek. (Tárgyi és zenei bemutatásokkal.) Az előfordult dallamokat a Székesfővárosi József-Fiúárvaház növendékei énekelték Volly István vezetésével.

Nyilvános felolvasóülések 1933. év I. negyedében. Január hó 25-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: dr. Czako Elemér társelnök. Előadott: 1. Relkovič Davorka: XVII. századi magyar vonatkozású guszlódalok a bosnyák mohamedánoknál. 2. Dr. Szendrey Akos: Leánynézés, leánykérés, háztűznézés. — Február hó 22-én délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. Elnökölt: dr. Czako Elemér társelnök. Előadott: Medgyaszay István: A népies építés Indiában. (Vetített képekkel.) — Március hó 23-án délután 6 órakor a Magyar Tudományos Akadémia kistermében. (Közgyűlés!) Elnökölt: dr. Czako Elemér társelnök. Előadott: dr. Kodály Zoltán: Néprajz és zenetörténet, dr. Székely-hidy Ferenc közreműködésével.

Tagfelvétel 1932. év IV. negyedében. Évdíjas tagul: 1. Oravszky Rezső, vármegyei népművelési titkár, Balassagyarmat. — 2. Kiss Jenő, Hangya-főellenőr, Budapest. — 3. Tóth Ferenc, reálgimnáziumi tanár, Pozsony. — 4. Benkő László, tanárjelölt, Szeged. — 5. Dr. Bodnár István, orvos, Budapest. — 6. Benda Kálmán, egyetemi hallgató, Budapest. — 7. Rearick Elizabeth, testnevelési főiskolai tanárnő, Danville, Ill., U. S. A.

Tagfelvétel 1933. év I. negyedében. Évdíjas tagul: 1. Ifj. Borzsák Endre, egyetemi hallgató, Monor. — 2. Fekete Béla, állami polgári iskolai tanár, Derecske. — 3. Fél Edit, tanárjelölt, Szeged. — 4. Hermán Medárd, premontrei kanonok, plébános, Jánoshida. — 5. Kiss Imre, polgári iskolai tanár, Budapest. — 6. P. Balogh Akos, társulati nyilvántartó, Tiszaroff. — 7. Dr. Papp László, ügyvédjelölt, Budapest. — 8. Dr. Perényi Jenő, ny. táblabíró, Budapest. — 9. Dercze Lajos, reálgimnáziumi tanár, Debrecen. — 10. Dr. Gergely Pál, irodatiszt, Budapest.

Adomány (segély, felülfizetés) 1932. év IV. negyedében. Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete 200 P.

Adomány (segély, felülfizetés) 1933. év I. negyedében. Dr. Gulyás József 8 P. — Dr. Fülep Lajos 2 P. — Ballai Károly 2 P. — Goszthony László 2 P. — Nagykőrösi Kaszinó 4 P. — Dr. Kiss István 8 P. — Pécs szab. kir. város közönsége 8 P. — Jásznagykúnszolnok vármegye közönsége 8 P. — Gyula megyei város közönsége 10 P. — Somogy vármegye közönsége 19 P. — Zala vármegye közönsége 10 P. — Hódmezővásárhely thj. város közönsége 10 P. — Országos Kaszinó, Budapest 8 P. — Dr. Horger Antal 8 P. — Nagy Lajos 4 P. — Dr. Varga Bálint 2 P.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: Dr. Madarassy László.

Kir. M. Egyetemi Nyomda. 1933. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (F.: Czako Elemér dr.)

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG

VÉDNÖKE, ELNÖKSÉGE, TISZTIKARA, TISZTELETI TAGJAI ÉS VÁLASZTMÁNYA A XLV. ÉVI RENDES KÖZGYŰLÉS UTÁN.

VÉDNÖK: *Dr. Hóman Bálint*, vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter.

ELNÖK: (betöltetlen). TARSELNÖK: *Dr. Czákó Elemér*, ny. h. államtitkár, a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda főigazgatója. ALELNÖKÖK: *Dr. Bátky Zsigmond*, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának igazgatója és *Dr. Solymossy Sándor*, egyetemi nyilv. r. tanár.

FŐTITKÁR: *Dr. Madarassy László*, múzeumi igazgatóőr. TITKÁR: *Dr. Bartucz Lajos*, múzeumi őr, egyetemi m. tanár. PÉNZTÁRNOK: *Puchász Károly*, múzeumi gazdasági hivatali ellenőr.

TISZTELETI TAGOK: *Dr. Balogh Jenő*, b. t. t., nyug. m. kir. miniszter, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, Budapest; *Bartók Béla*, a m. kir. Zene-művészeti Főiskola tanára, Budapest; *Dr. Bolte Johann*, egyetemi tanár, Berlin; † *Csánki Dezső*; *Huszka József*, nyug. főgimnáziumi igazgató, műegyetemi c. rk. tanár, Budapest; *Dr. Jankovich Béla*, b. t. t., nyug. m. kir. miniszter, Budapest; *Krohn Kaarle*, egyetemi tanár, Helsinki; *Dr. Munkácsi Bernát*, nyug. tanfelügyelő, Budapest; *Dr. Sebestyén Gyula*, m. kir. udvari tanácsos, nyug. múzeumi igazgató, Budapest; *Strausz Adolf*, nyug. főiskolai tanár, Budapest; *Dr. Szinnyei József*, nyug. egyetemi nyilv. r. tanár, a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka, Budapest; *Vikár Béla*, nyug. nemzetgyűlési gyorsirodai főtanácsos, Budapest; *Dr. báró Wlassich Gyula*, b. t. t., nyug. m. kir. miniszter, a felsőház elnöke, Budapest.

VÁLASZTMÁNY: a) *fővárosi*: I. az 1931–1933. évkörre: 1. *Ballai Károly*, a Gyermektanulmányi Múzeum igazgatója; 2. *Dr. Bán Aladár*, főgimn. igazgató; 3. *Bínder Jenő*, nyug. főgimn. igazgató; 4. *Dr. Bodor Antal*, m. kir. gazdasági főtanácsos, egyetemi m. tanár; 5. *Dr. Czettler Jenő*, egyetemi nyilv. r. tanár, a képviselőház alelnöke; 6. *Fekete József*, áll. tanítóképz. tanár; 7. *Magyar Kázmér*, m. kir. gazdasági főtanácsos; 8. *Dr. Mahler Ede*, nyug. egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Molnár Imre*, főiskolai tanár; 10. *Dr. báró Nyáry Albert*, író; 11. *Dr. Schwartz Elemér*, főgimn. tanár, egyetemi m. tanár; 12. *Dr. gróf Teleki Pál*; nyug. m. kir. miniszterelnök, egyetemi nyilv. r. tanár; 14. (Betöltetlen!); 15. (Betöltetlen!); II. az 1932–1934. évkörre: 1. *Ernyey József*, a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának mb. igazgatója; 2. *Dr. Ebner Sándor*, múzeumi főtiszt; 3. *Garay Ákos*, festőművész; 4. *Dr. Gombocz Zoltán*, egyetemi nyilv. r. tanár; 5. *Dr. szigetli Györffy István*, múzeumi igazgatóőr, egyetemi m. tanár; 6. *Dr. Koddály Zoltán*, főiskolai tanár; 7. *Dr. Lajtha László*, nyug. múzeumi igazgatóőr, zenetanár; 8. *Mader Béla*, nyug. min. s.-hiv. főigazgató; 9. *Dr. Marót Károly*, reálgimn. tanár, egyetemi c. nyilv. rk. tanár; 10. *Dr. Németh Gyula*, egyetemi nyilv. r. tanár; 11. *Relkovič Davorka*, polg. iskolai tanár; 12. *Dr. Szilády Zoltán*, főgimn. tanár, egyetemi m. tanár; 13. *Dr. gróf Zichy István*, múzeumi c. őr, egyetemi m. tanár; 14. (Betöltetlen!); 15. (Betöltetlen!); III. az 1933–1935. évkörre: 1. *Balabán Imre*, m. kir. kormányfőtanácsos, rt. igazgató; 2. *barátosi Balogh Benedek*, sz. f. polg. isk. igazgató; 3. *Dr. Eckhardt Sándor*, egyetemi nyilv. r. tanár; 4. *Dr. Heller Bernát*, főiskolai tanár; 5. *Dr. Kemény György*, múzeumi könyvtárnok; 6. *Dr. Kovács Alajos*, h. államtitkár, a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal elnöke; 7. *Dr. Lambrecht Kálmán*, egyetemi c. rk. tanár; 8. *Dr. Magyary Zoltán*, min. tanácsos, egyetemi nyilv. r. tanár; 9. *Dr. Melich János*, egyetemi nyilv. r. tanár; 10. *Dr. Róheim Géza*, író; 11. *Szendrey Zsigmond*, reálgimn. tanár; 12. *Dr. Thirring Gusztáv*, m. kir. kormányfőtanácsos, egyetemi c. rk. tanár, a sz. f. polg. Statisztikai Hivatal nyug. igazgatója; 13. *Dr. Trócsányi Zoltán*, író; 14. *Dr. Viski Károly*, múzeumi őr; 15. (Betöltetlen!); b) *vidéki*: I. az 1931–1933. évkörre: 1. † *Dr. Baróti Lajos*; 2. *Dr. Csefkő Gyula*, áll. polg. isk. tanár, egyetemi m. tanár, Szeged; 3. *szenyémártoni Darnay Kajetán*, keresk. tanácsos, Kaposvár; 4. *Dr. Ecsedi István*, múzeumi igazgató, egyetemi m. tanár, Debrecen; 5. *Kiss Lajos*, múzeumi igazgató, Nyíregyháza; 6. *Dr. Milleker Rezső*, egyetemi nyilv. r. tanár, Debrecen; 7. *Dr. Pap Károly*, egyetemi nyilv. r. tanár, Debrecen; 8. *Dr. Tolnai Vilmos*, egyetemi nyilv. r. tanár, Pécs; 9. *Dr. Tonelli Sándor*, keresk. és iparkam. főtítká, Szeged; 10. *Dr. Zoltai Lajos*, nyug. múzeumi igazgató, Debrecen; II. az 1932–1934. évkörre: 1. *szenyémártoni Darnay Kálmán*, m. kir. kormányfőtanácsos, múzeumi igazgató, Sümeg; 2. *Dr. Gulyás József*, főisk. tanár, egyetemi m. tanár, Sárospatak; 3. *marjalaki Kiss Lajos*, polg. iskolai tanár, Miskolc; 4. *Dr. Lüttke Aurél*, főiskolai tanár, Szeged; 5. *Dr. Móra Ferenc*, könyvtár- és múzeumi igazgató, Szeged; 6. *Dr. Pavel Ágoston*, leányliceumi tanár, Szombathely; 7. *Richter M. István*, reálgimn. tanár, Székesfehérvár; 8. *Dr. cs. Sebestyén Károly*, múzeumi igazgatóőr, egyetemi m. tanár, Szeged; 9. *Dr. Szabó Kálmán*, múzeumi igazgató, Kecskemét; 10. *Dr. Szalay József*, nyug. m. kir. rendőrkerületi főkapitány, Szeged; III. az 1933–1935. évkörre: 1. *Dr. Bartha Károly*, kollégiumi tanár, Debrecen; 2. *Dr. Berze Nagy János*, vezető kir. tanfelügyelő, Pécs; 3. *Dr. Bibó István*, egyetemi könyvtárigazgató, Szeged; 4. *Dr. Gálos Rezső*, felsőkeresk. isk. igazgató, egyetemi m. tanár; 5. *Dr. Gönczi Ferenc*, nyug. kir. tanfelügyelő, múzeumegyesületi ügy. elnök, Kaposvár; 6. *Dr. Imre Sándor*, nyug. államtitkár, egyetemi nyilv. r. tanár, Szeged; 7. *Dr. Kogutowicz Károly*, egyetemi nyilv. r. tanár, Szeged; 8. *Dr. Nyárády Mihály*, földbirtokos, Kék; 9. *Seemayer Vilmos*, geológus, Murakeresztúr; 10. *Szabó Imre*, nyug. m. kir. pénzügyi főtiszt, Székesfehérvár.

ETHNOGRAPHIA – NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Unter Mitwirkung von *Sándor Solymossy* redigiert von *László Madarassy*

INHALT VON HEFT 1–2. JAHRGANG XLIV.:

	Seite
<i>Czakó, E.</i> : Eröffnungsrede, gehalten: Budapest, in der Gesamtsitzung der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft am 23. März, 1933. (Mit deutschem Auszug)	1–4
<i>Kodály, Z.</i> : Volkskunde und Musikgeschichte. (Mit deutschem Auszug.)	4–15
<i>Bátky, Zs.</i> : Die Aufgaben der ungarischen sachlichen Ethnographie und die Ungarische Akademie der Wissenschaften. (Mit deutschem Auszug.)	15–21
<i>Szendrey, Zs.</i> : Klassifizierung der ungarischen Volksbräuche. (Mit deutschem Auszug.)	21–30
<i>Marót, K.</i> : Religion und Magie. (Mit deutschem Auszug.)	31–44
<i>Seemayer, V.</i> : Volksmusiksammlung aus dem Komitate Borsod. (Mit deutschem Auszug.)	44–57
<i>Moór, E.</i> : Auf die Viehzucht bezügliche Bräuche und Aberglauben in Rábagyarmat. (Mit deutschem Auszug.)	57–64

KLEINERE MITTEILUNGEN

Györffy, I.: Das Mühlengesetz bei den Jasigen und Kumanen. S. 65.
— *Bruckner, I.*: Begraben der Fasten in Boldog. (Kom. Pest.) S. 66.
— *Klein, V.*: Eine Hexe in Szeged. S. 68. — *Ebner, S.*: Wechselhahn und Wechselkuchen in der palowzischen Hochzeit. S. 70. — *Szabolcsi, B.*: Melodien der ungarischen Totenklagen — Melodien der ostjakischen Heldengesänge. S. 71. — *Madarassy, L.*: Urzeitliche Steinbeile als Heilmittel im Volksglauben der Palowzen. S. 75. — *Beke, Ó.*: Märchenendungen bei den Tscheremissen und Tschuwassen. S. 75. — *Honti, J.*: Hundert Bände der Folklore Fellows. S. 76. — *Szabó, K.*: War das bunte Hosenzugband ein Brautgeschenk? S. 77. — *László, Gy.*: Feuersprung in Baja. S. 78. — *Madarassy, L.*: Angabe zum Volksglauben an urzeitliche Steinbeile als Heilmittel in Ungarn aus dem Jahre 1802. S. 79.

VOLKSTÜMLICHE TEXTE	79–83
BÜCHERSCHAU	84–87
VOLKSKUNDLICHE NACHRICHTEN	88–90
GESELLSCHAFTSANGELEGENHEITEN	91–96

ZUR BEACHTUNG. „Ethnographia–Népélet“ ist die offizielle Zeitschrift der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft und erscheint zusammen mit „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője“ vierteljährlich, und zwar Ende März, Juni, September und Dezember. Abonnementsgebühr für beide Zeitschriften beträgt 12 ungarische Pengó auch fürs Ausland. Abonnementsgebühren sind an die Kassa der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft (Budapest, VIII, Múzeum-körút 14–16. Magyar Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala) zu senden. Wegen Aufklärungen bezüglich der Zeitschrift wende man sich an das Sekretariat der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft (Budapest, X, Elmök-utca 13. Néprajzi Múzeum). (Postcheckkonto bei der kgl. ung. Postsparkassa Nr. 3019.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTESSÍTŐJE ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Redigiert von *ZSIGMOND BTKY*

INHALT VON HEFT 1–2. JAHRGANG XXV.:

	Seite
<i>Ébner, S.</i> : Beiträge z. Bauwesen d. nördl. Bakony-Gebirges	1–14
<i>Madarassy, L.</i> : Stöcke u. andere Holzgeräte bei d. Palowzen	14–16
<i>Bartha, K.</i> : Geschnitzte Tore in Bagy	17–20
<i>Viski, K.</i> : Feuerungsanlagen im Kom. Borsod	21–23
<i>Madarassy, L.</i> : Windmühle mit d. dazugehörigen Hütte	23–24
<i>Györffy I.</i> : Fischerei an der Ipoly	24–28
<i>Györffy I.</i> : Trachtengeschichtl. Beiträge	28–32
Kleinere Mitteilungen	33–45
Eingelaufene Bücher	45–47
Musealnachrichten	47
Anzeiger. (Deutscher Auszug)	28

ETHNOGRAPHIA
N É P É L E T

A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata

Solymossy Sándor

közreműködésével szerkeszti

Madarassy László

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának

É R T E S Í T Ő J E

Szerkeszti

Bátky Zsigmond

XLIV. és XXV. évf.

3-4. száma

Budapest, 1933.

*A Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum kiadása
Megjelenik március, június, szeptember és december hó végén*

ETHNOGRAPHIA – NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

Solymossy Sándor közreműködésével szerkeszti Madarassy László

A XLIV. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

Solymossy Sándor: A vas babonás ereje	97—117
N. Bartha Károly: A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehem	117—130
Kis-Várday Gyula: A bukovinai székely falvak	131—139
Vakarcs Kálmán: Tuskóhúzás a szentgotthárdi járásban	139—149
Ébner Sándor: Zselici kanászélet	150—156
Moor Elemér: A ház karbantartásával, a tisztálkodással és a táplálkozással kapcsolatos szokások és babonák Rábagyarmaton	156—158

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

159—167

Domokos Pál Péter: Egy csángómagyar népballada. 159. o. — *Beke Ödön és Honti János:* Egy régi népmese nyomai. 160. o. — *Lajtha László:* A kiszéjárs a hontmegyei Ipolybalogon. 161. o. — *Gunda László:* Karácsonyi köszöntés a ráckeresztúri Szent-lászlópusztán. 162. o. — *Seemayer Vilmos:* Betyárok madara. 162. o. — *Szendrey Zsigmond:* A néphit fehér kigyója. 162. o. — *Szendrey Zsigmond:* A néphit mennykője. 163. o. — *Gönczi Ferenc:* Az anyajegy a somogyi néphitben. 163. o. — *Papp László:* Boszorkányság, babona, kuruzslás a régi Kecskeném életében. 164. o. — *Ecsedi István:* Adalék a hortobágyi pásztorelethez. 166. o. — *Szerkesztő:* Talált kötélgöréc, mint babonás célú tárgy. 167. o.

NÉPI SZÖVEGEK	167—168
KÖNYVSZEMLE	168—175
NÉPRAJZI HÍREK	175—180
TÁRSASÁGI ÜGYEK	180

TUDNIVALÓK. Az „Ethnographia—Népélet“ elsősorban a Magyar Néprajzi Társaság tagjainak tanulmányait közli. (A tanulmányok tiszta papiros egyik oldalára, lehetőleg géppel irandó!) Írói tiszteletdíjban csakis a megrendelt cikkekre részesülnek. A kéziratok és ismertetésre szánt könyvek a szerkesztő, *dr. Madarassy László* nemzeti múzeumi igazgatóbőr címére (Budapest, X, Tisztviselőtelep, Elnök-utca 13) küldendők. A szerkesztő a közlésre el nem fogadott kéziratok megőrzésére nem vállalkozik és azokat csakis a postaköltség teljes összegének postai bélyegeken való beküldése ellenében küldi vissza. (Az „Értesítő“-t illető kéziratok stb. *dr. Bátky Zsigmond*-nak, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára igazgatójának címére, Budapest, X, Tisztviselőtelep, Néprajzi Múzeum, küldendők.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTEŚÍTŐJE

Szerkeszti *BÁTKY ZSIGMOND*

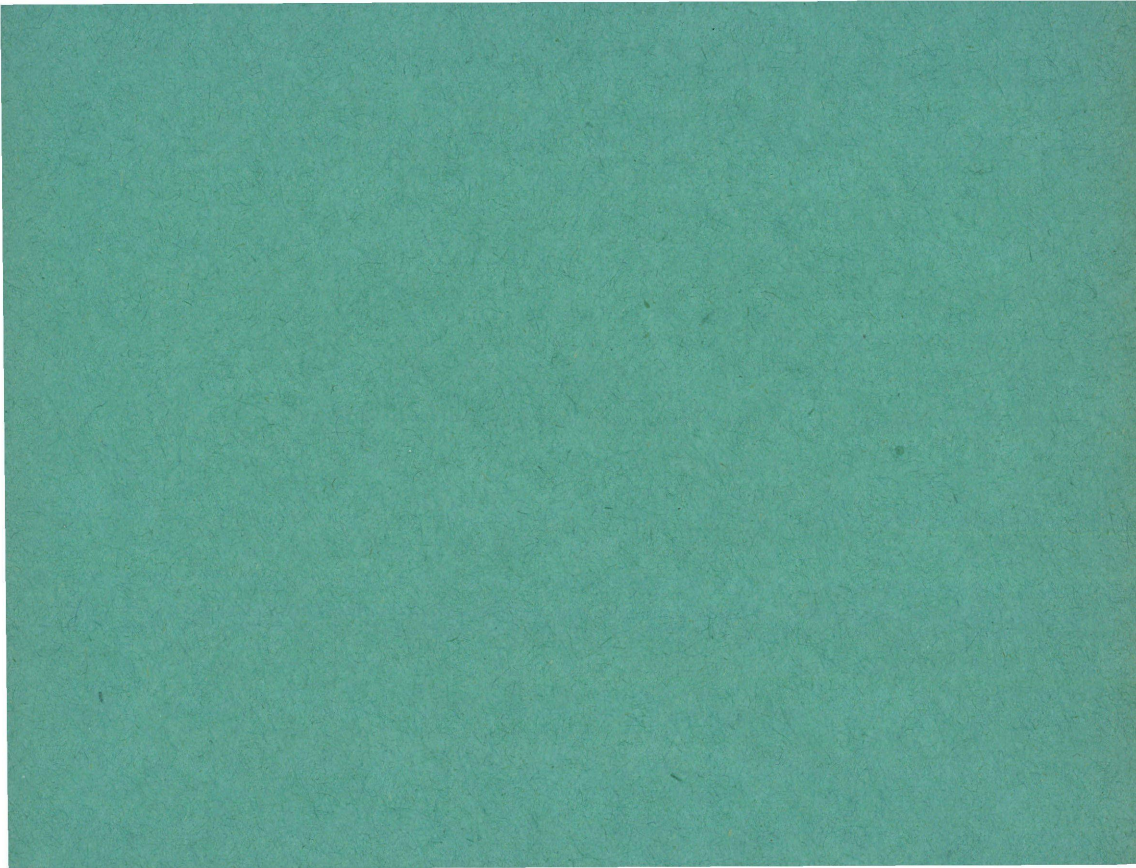
A XXV. ÉVFOLYAM 3–4. SZÁMÁNAK TARTALMA: Oldal

<i>Seemayer Vilmos:</i> Régi tüzelőberendezések Dél-Zalában és Belső-Somogyban	49—63
<i>Madarassy László:</i> A „pusztakapu“ az Ormányságban	63—65
<i>Ébner Sándor:</i> A hortobágyi pásztorkalapok készítése	65—69
<i>Banner Benedek:</i> Középkori gölöncsér-kemence Békéscsabán	69—73
<i>Gunda Béla:</i> Adatok a tűzhelykörűli ősi élethez	73—80
<i>Palotay G. és Ferencz K.:</i> Magyar adatok a fonással készült csipkefőkötőkhöz	80—86
<i>Kerékgyártó Adrienne:</i> Hajviselet Boldogon	86—88
<i>Bátky Zsigmond:</i> Dorikályha, szemeskályha	88—89
<i>Gunda Béla:</i> Szekérrel nyomtatás a Mezőföldön	89
<i>Gunda Béla:</i> „Van mit aprítani a tejbe“	90
<i>Roska Márton:</i> A széki Csukástó középlézsás vejszéje	90—91
<i>Beérkezett könyvek</i>	91
<i>Múzeumi hírek</i>	91
<i>Anzeiger (Deutscher Auszug)</i>	92

Tagtársainkat, előfizetőinket tisztelettel értesítjük, hogy a tagsági, illetve előfizetési díjat a f. évtől leszállítottuk és pedig: a tagsági díjat (külföldre is!) 8 pengőről 4 pengőre, az előfizetési díjat (külföldre is!) 10 pengőről 8 pengőre. (Az évfolyam bolti ára marad 12 pengő.) Kérjük tagtársainkat, előfizetőinket, hogy ezt a mai viszonyokhoz mért, nagyon méltányosan megállapított díjat lehetőleg már az év első negyedében (a csatolt befizetőlap útján) befizetni szíveskedjenek. Az „Ethnographia – Népelet“ legközelebbi száma (társlapjával, a „Néprajzi Értesítő-vel együtt) március hó végén fog megjelenni, a szokott terjedelemben és kiállításban. Nagyon kérjük tagtársainkat, hogy példátlanul olcsóvá tett folyóiratunk fenntartását újabb tagok és előfizetők szerzésével tegyék lehetővé. (Erre vonatkozó mindennemű tudakozódás és bejelentés a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala címére, Budapest, X., Tisztviselőtelep, Elnök-utca 13. szám alá, az esetleges pénzküldemény pedig a Magyar Néprajzi Társaság Pénztára címére Budapest, VIII., Múzeum-körút, 14/16. Nemzeti Múzeum Gazdasági Hivatala küldendő.) Alapító és évdíjas tagjaink közül pedig kérjük azokat, akik tehetik, hogy Társaságunk tudományos céltjait adományukkal, illetve felülfizetésükkel elősegíteni szíveskedjenek! Tagtársi üdvözlettel

Budapest, 1934 január 1.

A Magyar Néprajzi Társaság elnöksége.

ETHNOGRAPHIA-NÉPÉLET

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XLIV. ÉVF.

1933.

3-4. SZÁMA

A VAS BABONÁS EREJE.

I.

Az etnológiának az a fejezete okozott eddig a kutatóknak legtöbb fejtörést, amely a *babonáról* szól. Tudományunk különben is sokat bajódik különös, turcsa, szinte érthetetlen problémákkal, amelyek mai gondolkozásunkba sehogy sem illenek bele, Sztinkszszerű rejtélyként merednek elénk, amiket el sem tudnánk hinni, ha lépten-nyomon meg nem bizonyosodnánk igaz létezésükről. Mint hogy azonban kétségtelenül megvannak, a velük való foglalkozás elől ki nem térhetünk, hiszen ez a tudomány is, akár a többi, magyarázatok, kiderítések feladatát vállalja. De hogyan magyarázunk lehetetlennek, képtelennek látszó dolgokat? — Ha így megtorpanva előttük, keressük a meg nem értésnek okát, azt nem az anyagban, a megismert tényekben találhatjuk, amik eivége is reális valóságok, hanem szükségkép a velük szemben áló felfogásban, azokéban, akik meghökkennek tőle, tehát mibennünk. Hamarosan rájövünk, hogy mai gondolkozásunk, világszemléletünk az akadály; mai lelki berendezettségünk az oka, hogy nem értjük. Nyilvánvaló eszerint, hogy azokat a mi mentaitásunk nem is hozhatta létre, hanem valami más, bizonyára a mi korszakunk előtt megvolt, egykori ösibb gondolkozásmód, az emberiségnek primitívebb s a mienktől gyökeresen eltérő lelki világa teremthette ki s ezek ha töredékesen is, ha nem is egész eredeti alakjukban, de fennmaradtak, mint annyi más ásatag maradványa, öröksége az emberiségnek.

Említettük, hogy a kritikus problémák közt legrejtelmesebbek a babonákkal kapcsolatosak. Ezeket nemcsak logikátianságuk és miszticizmusuk, e két főtulajdonságuk jellemzi, hanem világszerte följelhető elterjedésük is. Utóbbi miatt nem azt kell értenünk, hogy babona áitaában megvan minden, a legkülönbélebb rendű és rangú népeknél, ez még nem lenne feltűnő, hanem meglepő az, hogy az egyes szokásformák s a velük kapcsolatos eljárásmodok maguk is ugyanazok. Külső látszatra beütöttetésük területenként más és más, de ha lehántjuk a helyi jellegű változtatásokat, lényegük: a formulák magja mindenfelé azonos. Elterjedtségüket nem magyarázhatjuk az ismert, máshol meglelhető okokkal, például azokkal, amelyek népmesék elterjedtségéről már eddig is megállapítást nyertek. A népmese-típusokról tudvalevően kiderült, hogy szerte ismert voltuk vándorlásnak, átültetéseknek eredménye; ahol pedig

csak egyes motívumai tünedeznek fel, még nem mese formában, hanem hitvilági mondában, ott nem is tekinthetjük mesének, hanem ősvallási elemnek, mozaikoknak, amikből a mese-típus később, egy bizonyos helyen megkomponálódott s ez a mintegy szerves műalkotás a maga egészében vándorolt el mindenfelé. A babonákra ez a magyarázat nem illik rá. Elszigetelt őállapotú törzsek a föld legfelreesebb helyein ugyanazon formulákat vallják és gyakorolják, mint az európaiak. Ha ez utóbbiak eljuthattak volna is hozzájuk, mint idegen elemeket, semmiesetre sem iktatták volna hitvilágukba, ebbe a legkonzervatívabb lelki tartalomba. Minderre jellemző például szolgálhat az a különálló babonacsoport, amelynek itt összeállítását veszi az olvasó.

Másik célom e szerény adatsokorral általában az volt, hogy az etnológia fontosságát igazoljam vele oly értelemben — amit a köztudat még most sem igen hajlandó tudomásul venni —, hogy eredményei ugyanolyan ősvilági örökségeket derítenek ki, mint teszem az ásatások ősidőkbeli feltárásai. Nehéz is elhinni, hogy a köznép között, sőt nem ritkán az intelligens elemekben is mai napiglan olyan hagyományok szunnyadnak, részben eleven aktivitásban vannak, melyeket az emberiség megszámlálhatatlan évezredek előtt értelt ki s ezek azóta elpusztíthatatlanul élnek, alkalmazásban vannak, vagy legalább is bent lappanganak az emlékképek legalsóbb rétegében, a lélek legtitkosabb redői között.

Ez a példának szánt összeállítás arra is jelentős adalékul kíván szolgálni, hogy az élet jelenségeiben általán az át nem tekinthető szétszórtság, az esetleges, az összefüggés nélküli felbukkanása egy-egy külön esetnek sohasem képes tiszta képet nyújtani annak gyökeréről, *létokáról*, ahol tudniillik természetes volta, értelme kitűnék. Különösen gyakori eset ez a szokáshagyományok és hiedelmek terén. Furcsának, különösnek csak akkor tetszik, ha az élet sodra elszigetelten veti élénk. Ilyenkor kedvezőtlenül ítélkezünk fölötte; lenézzük, sötét elmaradottságnak, inbecilis korlátoltságnak vagyunk hajlandók tekinteni. Ez volt sorsa a legújabb időkig, mint ismeretes, az összes úgynevezett babonás hiedelmeknek. Míg ha a rokon eseteket összeállítjuk, ha felsorakoztatjuk lehetőleg kimerítő teljességben az idetartozó változatok tömegét — mint az már az etnológia terén számos monografiában sikerre vezetett —, szinte csodálkozva kell tapasztalnunk, hogyan bontakozik ki nem várt világossággal az egészről az őskori kép, az alap gondolat egykori szükségszerűsége és tárul élénk a nagyarányú perspektíva évezredek folyamán át le a napjainkban megőrzött töredékekig.

A vasszék babonás erejének részletesebb taglalása erre eléggé elhíhető például szolgálhat.

*

1. A patkó.

Vidéki helyeken, sőt a főváros külső kerületeiben is, kismesteremberek, szatócsüzletek boltajtóiban a küszöbön odaszegezett *lopátkót* láthatunk. Némelyik nem is egész, csak félága van meg; használattól le van koptatva, olykor az elferdült régi szög is benne van. Legtöbbször száraival az utca felé van fordítva, mintegy be-

menő helyzetben, mert akkor, a háziak magyarázata szerint, a szerencsét behozza. A rendelkezésre álló adatok közül a fontosabbak ezek:¹

Tolnai Vilmos hívta fel rá a figyelmet körkérdésében (8 : 480): u. ö. később (38 : 61) Dánosról adalékot közöl: „Azt tartják, ha valaki patkót talál, szögelje le a küszöbre befelé, hogy a szerencse bemenjen a házba; ha valaki teheti, ellensége küszöbén megfordítja a patkót, esetleg egy talált patkót kifelé szögez, hogy a szerencse kimenjen a házból. Budapesten nem törődnek vele. kifelé áll-e, vagy befelé, rendszerint itt csizmapatkót láthatni. A patkóbabona eredete eddig homályos!” — Szerencsét hoz, ha úgy véletlenül találták (Baranya 16 : 296). — Talált lópatkó szerencse s azt a kapu vagy ajtóküszöbre szokás szegezni (Makó 38 : 124.); — u. az (Bakony 19 : 285.). — A talált patkó, ha ágaival befelé a küszöbre szegezik, szerencsét visz a házba (Felvidék 5 : 5); — u. az (Kis-Palugya 13 : 34.). — Ha valaki új lakásba költözik és azt akarja, hogy szerencsés legyen, patkót veressen a küszöbre száraival befelé (Beszterce, 23 : 347.).

A tűzbe, ha lelt lópatkót tesznek, a marhát a vad nem bántja (Udvarhely, 16 : 40.). — Ahol többféle állatot tartanak, a tűzhely alatt jó talált patkót tartani, mert a betegségek elkerülnek az állatokat (Szatmár, 6 : 410.). — Sertések vályújába országúton talált patkót jó tenni, mert ha arról esznek, a betegség elkerüli őket (u. o. 3 : 312.); — u. az (Nógrád, 16 : 102.). — Ha valaki megtudja, melyik boszorkány lopta el az ő tehene tejét, mikor a boszorkánnyal az úton találkozik, kapja le annak ruháját, vagy fejkendőjét és szaladjon vele haza; de úgy siessen, hogy a boszorka utól ne érje, mert ha utóléri, széttépi. Otthon aztán egy váslott patkót tegyen a tűzbe és a ruhát vagy a kendőt vegye a kezébe és a patkót egy fejszével üsse. A boszorkány akkor a kapura jó és kéri, ne üsse agyon, kegyelmezzon életének, mert nem tesz többé ellene és a tehene teje is arra megjő (Udvarhely, 16 : 41.). — Hétlyukú talált patkót megizzítanak és ráfejnek; ha a tejnek igazán baja van, csak úgy rí a patkón és rendbe jön (Göcsej, Hetés, 18 : 94.). — A megrontott tejet (véreset) keresetlen megtűzcsített patkóra kell fejni, hogy megjavuljon (Tunyog, Lubv Margit közl., kézirat). — Tyúkszem ellen az úton talált patkóból kiesett földet használnak (Parád, 6 : 112.). — Ha az úton lópatkót talál, sz, állj meg, gondolj rá valamit s vidd haza; gondolatod teljesedni fog (Szilágyság, 2 : 208.). — Az elhalt palóc legény mellérc vasat (patkót, vasalót stb.) tesznek, hogy megnyugodjék és vissza ne járjon (2 : 109.; 11 : 100., 107.).

Külföldiek.² Sziléziában 3 drb patkót szegeznek a szemöldökfába véde-

¹ Forrásidezéseimre meg kell jegyeznem, hogy a hazai babonák gazdag közlései közül elégségesnek tartottam azokat idézni, amelyek az „Ethnographia” (1—43. évf. 1890—1932.) köteteiben jelentek meg. Az anyag itt 4780 cédulán van kiírva (a szegedi egyetem szeminaristái állították össze) s aránylag a legnagyobb és legmegbízhatóbb adattömeg az ország minden tájáról. Fent a hazai szövegekben az idézetek után helymegjelölés és két szám áll zárójelben: az első az Ethnographia kötetiszáma, másik a lapszám. A más forrásokra való hivatkozásnál, különösen a külföldieknél, némi rövidítéssel adom a címet és helyet.

² Csak néhány jellemzőbb példa. Nagy irodalom. S. Seligmann: Der böse Blick II. 1—210. D. Townsend—W. Crooke: Horseshoes. Folklore 31:233. s tov. Goldziher Ignác: Eisen als Schutz gegen Dämonen. Arch. f. Relig. wissensch. 1907. 41—46. — „Eisen” címszó. Handbuch des deut. Aberglaubens. 1931. II. 717—27. — I. G. Campbell: Superstitions of the Highlands of Scotland. 1900. — U. ö.: Witchcraft and Second Sight in the Highlands of Scotland. 1902. — Rich. Andree: Ethnogr. Parallelen u. Vergleiche. I 153—159. — Wuttke: Der deut. Volksaberglaube der Gegend. 3. kiad. 1900. — Otto Vogel: Beiträge zur Geschichte des Eisens. Wien, 1903. — Egyéb források felsorolva Frazer: Tabou ou les péris de l'âme. Chap. V. §. 2. 190—198. „Tabous sur le fer” és u. o. 387. 759. jegyz. a.

lemül; ugyanezt teszik az észtek is. Norfolk és Suffolk angol tartományokban nyitott szaraival töltelé szegeznek ki. Hajók arboctáján mindenütt megtalálható. Neison tengernagy híres „Victory” hajóján is több patkó volt az arboctákra kiszégezve; a matrózlegénység akkoriban meg volt győződve, hogy Neison ezért győzött Tratalgarnal. (Quaterly Rev. 102: 320.) — Ausztriában és Sziléziában a halott férfi mellére patkót, a nőére sarlot tesznek, úgy temetik el (Drechsler: Sitte, Brauch u. Volksgl. I. 292.). — Cseremiszek szerint a küszöbre patkót keil tenni, akkor nem lopnak (Beke: Tscherem. Texte 199.). — A világháborúban a német katonák elhulatatott patkókból csináltattak maguknak szerencsegyűrűket. (Handb. d. d. Aberggl. II. 720.) — Algirban és Marokkóban a moszlimek és zsidók patkót szögeznek ki házuk szemöldökfájára az idegen bejövők esetleges rontó befolyásának ellensúlyozására; az a hitük, hogyha látogatójuk rosszat akar nekik, az illető lórúgástól fog meghalni. (Général Daumas: La vie arabe. Par. 1869. 517.) Nevezetes, hogy e célra mindig európai patkót használnak, mert ez félholdalakú (nekik kegyeletes szimbolum), míg az ő patkóik inkább háromszög formájúak és teli talpúak. Eljárásuk európai hatást sejtet, éppúgy, mint Bombayban az a lábrakapott szokás, hogy az újonépült ház ajtajára, mielőtt beköltöznenek, patkóalakú vasdarabot szögeznek (Crooke: Notes and Queries I. 859. sz.). — Minthogy ez eljárás Indiában máshol nem fordul elő, a betelepült angoloktól elesett kölcsönzésnek tekinthető.

Eszerint nagy általánosságban közhiedelem Európában, hogy a patkó szerencsét hoz. Az adalékok emellett másfajta varázserejét is elárulják: képes rontást megszüntetni (tej), állatokat betegségtől megvédeni, veszedelmet, bajt elhárítani s hogy tűzzel kapcsolatban hatása fokozottabb lesz. Magyarázatát adni nem tudják. Az ír parasztok úgy értelmezik, hogy Krisztus születésénél a ló és számár ott voltak az istállóban, innen még ma is a patkók ártalmat elhárító ereje. (Tylor IV. 159.) Későbbi népi belemagyarázásnak elég jellemző esete.

A patkó be- vagy kifelé irányuló alkalmazása ma vegyesen fordul elő. A szerencséhozó tulajdonsággal a patkónak nyilvánvalóan a *befelé* (száraival kint, kanyarulatával bent) irányuló elhelyezése jár együtt, míg a bajelhárító szerepével a *kifelé* való, a kívüljövővel (rontóval) szembeszálló, védő tendencia jut kifejezésre. Közülük kétségkívül az utóbbi a régibb, eredetibb; csak ennek elhomályosulása után lépett helyébe a szerencsehozó tulajdonság. E feltevésre az alábbi tapasztalatok világosan feljogosítanak.

2. Vihar ellen.

Az elemek tombolása a természet ölen élő embert mindenkor félelemmel töltötte el. Ez a rettegés kezdetleges fokon erősebb, mint a haladottabb felfogásúaknál. Nem a mai értelmiség embereiről beszélünk, hanem a történelmi idők elejétől kezdve, közép és alsóbb rétegekben élőkről. A tételes vallások embere megbízik hatalmas Istenében, aki az elemeknek is parancsol és elűzi őket, ha a hívő könyörög hozzá; de azért ez is félti magát, természet tőlük. Fejvesztett rémületet okoz azonban az ósállapotú törzseknél, akik szerint a gonosz hatalmak éppoly erősek, mint a jók, akiket szüntelenül támadnak. A magából kikelt ember képzetének rabja, rémeket lát, a viharfelhőkben gonosz hatalmak, mint eleven szörnye-

alakok válnak előtte kézzelfoghatókká. Sárkányok, lidércek, vasorrú bábák, garaboncsók nyargalnak benne, jégesővel verik el a határt; akit a vihar szele megüt, megbénul tőle (szélütés) stb. Mikor meglepi az ég haragja, menekülni próbál, védekezni törekszik. A védekező elhárításnak módjai feltűnő gyakran a vas anyagával vannak összefüggésben; de már nem patkó az ellenszer, hanem valami vasból való szűrő-vágó eszköz.

Hazaiak. Ha nagyon esik az eső, az udvarra kidobják a *baltát* s a rossz idő elmúlik tőle. (Szinyérváralja, Fábíán E. gyűjt. kézirat.) — Mikor eső esik, a küszöbre *baltát* tesznek ki, hogy a villám be ne csapjon a házba (Matoles, 38 : 210). — Jég ellen a gazda fejszéjével a szél irányában egyet a küszöbre vág egy másikat keresztbe s ott hagyja, míg a zegernye idő el nem múlik (Kalotaszeg, 2 : 0.). — Ha jég esik, kést vagy *ba'tát* állítanak a küszöbre élivel felfelé s az elvágja a további jég hullást (Makó, 38 : 125.). Diószegi K. István 1679-i prédikációiban említi: „Nem használ annak (a zivatarnak) a fejszekivágás, mint a magyarok szokták“. (9 : 404.) — Ha terhes, jeget hozó felhő jő, vágd be a fejszét az udvar közepén a földbe s a felleget kár nélkül elhúzódk feletted (Szilágyság, 2 : 205.); u. az (Nyitra-vidék 38 : 211.); u. az (Besnyőtelek, palóc 21 : 27.). — Két *baltát* keresztbe a földbe vágni, hogy a hosszas eső elálljon (Bácska, 7 : 177.); u. az jég ellen (Egervidék, 18 : 99.). — Jégveréskor dobd ki a fejszét élivel fölfelé az udvarra; ha egy jégdarabot ketté vág, a fellegek is azonnal ketté válnak (Szatmár, 3 : 312.); u. az (Nagybánya, 38 : 211.). — Jeget, záport másfelé lehet terelni; amint közeledik, egyik öreg *baltát* visz ki foga közt az udvarra és azt élével arrafelé állítja, amerre a csapást küldeni akarja (Tátravidék, 11 : 452.). — Mikor harangozás ellenére kitor a vihar és kopog a jég, fejszét kell az udvaron földbeválni (Oláhlapád, 18 : 218.). — *Egyéb elhárító eszközök:* Villámláskor kiszúrák a nvársat, mellé keresztbe kést és villát fektetnek (Göcsej, Gönczi 197. és Torda, Jankó 235.). — Ha a jégeső megered, szénvonót, sütőlanátot, pemetét kell kidobni az udvarra (Uolva 12 : 354.); — u. az (Szabadka, 10 : 307.); u. az (Egervidék, 18 : 99.). Villámláskor kést és villát keresztben a földre vagy az asztalra kell tenni (Kalotaszeg, Jankó 189.). — Ha a nép jeges felhőt lát közeledni, ásót, kapát, vasdarabot *dob* feléje, azt hiva, hogy a felhőt velük elvágja s a jég elkerüli a vidéket (Bihar, 15 : 275.). — Forgószélbe kést kell dobní (Jászberény, 41 : 131.). — A forgószélben is boszorkányt sejt a köznép; ha ilyenkor kést dob bele valaki s eltalálja, a boszorka látható lesz, amint meg van sebesülve (Kiskunfélegyháza, 17 : 230.); u. az (Za'a m., 21 : 290.). — Zivatarkor lapátot, csípővasat keresztbe kell tenni a földön, a sarlót földbeszúrni, a székelyek belelőnek a felhőbe (Bod Péter). Aki fejszéjével belevág a viharba, megsebzí a boszorkányt (Erdély, 6 : 200., 203.). — Aki tavasszal először hall mennydörgést, vassal ütögesse a fogát, hogy abban az évben ne fájjon (Dolha, Népr. Ért. 17 : 155.). — Mikor először dörög az évben, minden ember vassal megütögeti a homlokát és mondja: „Ég. Ég. Ég. az én fejem vasból van“; óvintézkedés villámcsapás ellen (Szamosmakód, Fábíán E. kézirat). — Égiháború idején tejjel nem jó bálni. mert a boszorkák megirigylik és odaküldik a villámot, ahol tej van. Ilyenkor nem jó szoptatni sem, vagy legalább kést, villát tegyen az anva keresztbe az asztalra (Kalotaszeg, 2 : 275.). — Ha viharkor a vasvillát beütöd a földbe, leszáll előtted a lidérc (Nyelvőr, 4 : 557.). — A mármarosí rutének szerint a villám egy tüzes, nyilalakú vas; Isten nem azért küldi le, hogy kárt tegyen, hanem, hogy az ördögöket űzze, pusztítsa, akik a pokolból a földre jöttek, hogy az embereket megrontsák (6 : 436.). — Oláh boszorkányok úgy meg tudnak egy kiszemeltet babonázni, hogy „az ilyen szerencsétlen kénytelen

egy fahusángra ülni s a levegőben arra lovagolni rajta, ahonnan a varázsló hívó szava hallatszik; ez pedig padkán ülve, kis mogyoróvesszővel egy bögrét ütöget, úgy hívja. Vannak, akik erősítik, hogy ők láttak ilyen fantasztikus lovagokat, haladván mint a nyíl a levegőben. Semmi sem tartja vissza őket útjokban, csak egy késnek a földbeszúrása". (Román népdalok. Bp. 1877. 98.) — Hazai szerbek és fehértemplomi svábok szerint baltát, kapát kell viharban az udvarra dobni. (J. Vladimír—Roheim, 1913. 143.) A sokácok kaszát, kapát, fejszét vagy kést hajítanak az ég felé, ettől a vihar megijed és elvonul. (7 : 296.) — Horvátok szerint a jégesőt boszorkányok vagy garabonciások hozzák. Ilyenkor kaszát, kocsit, asztalt, ami kezük ügyébe kerül, felforgatnak, hogy a boszorkány ha leesik, agyonüsse magát. (10 : 303.)

Európaiak. A csehek 1585-ből való feljegyzés szerint vihar közeledtekor, jégverés ellen kapát dobtak az ég felé (Handb. d. deut. Abergl. I. 745.). — Turnau vidékén a csehek karácsony estén lábaikat az asztal alatt keresztbe tett fejszékre teszik, szerintük azért, hogy az újévben meg ne vágják magukat. (Česki Lid. I. 499.) — A svédok a fürdővízbe acéltárgyat dobnak, hogy a vízszellemet távoltartsák (Meyer-Germ. Myth. 137.). — Ha nyílt vízben tengerparton fürödnek, belépéskor a fővénvbe kést szúrhatnak vagy tűt szúrhatnak a mellettük álló sás szárába. (Geyer-Afzélius: 89.) — Norvégiában karácsony előtti vasárnap kezdik meg a rontó szellemek egymás meglátogatását s a telephelyeken károkat okoznak, azért erre a napra minden istállóajtó szemöldökfájára fejszét vagy valami acéltárgyat ütnek bele (Liebrecht: Zur Volksk. 311.). — Ha a skót halászok kint vannak a tengeren s valamelyikük Isten nevét méltatlanul említi, a többi a legközelebbi vasrészhez nyúl s egy darabig rajta tartja a kezét (E. I. Guthrie. Old Scot. Customs 149.). Ugyanígy járnak el tengeri vihar és veszedelem esetén. (Ch. Rogers: Soc. Life in Scott. 1884. 218.). — Észak-Skóciában rögtön a temetés után otthon a lisztbe, vajba, húsba, italba tűt szúrhatnak, hogy a halottat megakadályozzák ezek megrontásában (W. Gregor: Folklore of Scotl. 206.). — Olyan hajlékokba, amelyekről azt hiszik, hogy szellemek lakják, az északi skót be nem lép, mielőtt kését, tűjét vagy hasonló vas-holmiját az ajtófélfába be nem szúrná. A lelkek ilykép nem tudják az ajtó rácsukni s így mindig bántatlanul visszajöhetnek (Campbell: Superstit. 46.). — Németeknél a forgószelet boszorkányok táncának tartják; megszűnik, ha kést dobnak bele, de a kés el is tűnik (Schönwert: Oberpfalz. II. 333.). — Keletporoszoknál a forgószelet ellen baltát kell a küszöbre vágni. (Liebrecht: Gervasius. 88.) — A francia köznép szerint az ég felé dobott baltát a viharban felrepül a holdig és abba belevágódik (Sébillot: Folklore 4 : 457.). — Az Alpok népe véres fejszékkel hadonászva kergeti el a jégverő démonokat; éjjeli kísérteteket pedig az ajtóba szegezett szöggel, de ennek síról valónak kell lenni. (Stoll: Geschl. leb. 393.) — Egy karjalai monda szerint egy finn gazda szénát gyűjtött, mikor vihar előtti forgószelet lepte meg. Ebbe beledobta kését. Idővel útja a lappok földjére vezette s ott betért egy lapp házába (a lappok bűbájosok hírében állanak), ahol felismerte saját kését. A lapp bevallotta, hogy a forgószeletben ő utazott s a kés a combjába vágódott. A történetnek folytatása van, de más irányba tér (Archer Tylor: The black Ox. FFC. 70. 7.). — Ókori adalékok közül íme kettő: Palladius szerint a régi hellének véres baltákat ráztak fenyegetően az ég felé, ha vihar közeledett (Pall. I. 35. 1.). — Herodotosz szerint (IV. 94.) „A thrákok mennydörgés és villámlás alkalmával nyilakat lőttek az ég felé s fenyegették a közeledő (idegen) istent“.

Európán kívül. Az északázsiai giljakok a viharba fémhegyű nyilaikkal belelőnek (Kartz: Volksk. Nord. u. Mittelas. 32.). — Marokkóban az arabok a vasnak nagy segítőerőt tulajdonítanak a démonok ellen; ebből a célból a beteg párnája alá mindig tesznek tört vagy kést (A. Leared:

Marocco and the Moors. 273.). — Bombay előtt a Salsette-sziget hindujai különösen félnék egy bozótban leleskedő szellemtől: dzsirá a neve, aki a magányosan menőkre szokta magát rávetni, útjukban megzavarja, vagy kútba, gödörbe löki. De nem meri megtámadni azt, akinél vas- vagy acél-tárgy van; késtől, kulcstól fél; asszonyt sem közelít meg, ha fém karperecei vannak. Ha ugyanott gyermekágyas nő hal meg, kulcsot vagy egyéb vas-eszközt tesznek ruhája ráncái közé, hogy a lelke vissza ne járjon. (Indian Antiquary 28 : 114.). — A ceyloni szingaléz, ha egy helyről máshova élelmi szereket visz (húst, süteményt, zöldséget), vaskulcsot tesz rá, nehogy az ártó szellemek megrontsák és betegek legyenek, akik elköltik. Aki beteg közülük, ha házon kívül kell valamit tennie, ki nem megy anélkül, hogy kulcsokat vagy kést ne tartson a kezében. E nélkül a démon biztosan beférköznék beteg testébe (Am Urquell, 1894. 7.).

Az eddigiekből kitűnhetett, hogy nem a vastárgy formája és használati jellege a döntő; tehát nemcsak a patkó, amely nyilván csak azért szerepel sűrűbben, mert mindenütt kéznél van, sőt épp ezért meg is szorítják bizonyos kikötésekkel (hasznáit, talált, szöges stb.), hanem bármely vasanyagú eszköz alkalmas a fenyegető veszedelmek, bajok elhárítására. Veszedelem és ártalom mindig démonok elképzelésével áll kapcsolatban; a vihart ők hozzák az emberek nyakára, mint más egyéb bajt is. Az az elgondolás, hogy az embert bármi bántalom éri, annak okozói feltétlenül eilenséges gonosz szellemek, az emberiség általános megszemélyesítő eljárásában gyökeresnek. A természeti elemek soha a maguk mivoltában nem szerepelnek, mindig láthatatlan, titokzatos élő szellemek a mozgatói. Az ok keresésének ez a kezdetleges formája az összes primitív népeknél oly egyértelműséggel nyilvánul meg, hogy ősi voltára belőle bizony következtethetünk. Ellenük, ha nem egyetlen, de leghathatósabb eilenszerű a vasanyagból való tárgyak mutatkoznak. Kiterjed ez az éret minden jelenségére. Az is természetes, hogy alkalmazásának eredeti jelentése haladottabb kultúrájú népeknél igen sokszor elhomályosult s helyébe újabb okoskodásból eredő magyarázatot tesznek, amelyben leggyakrabban az analógia, újabbfajta képzet-társítás stb. játszanak fontosabb szerepet.

3. Emberrontás ellen.

Lakodalomkor a vőlegény csizmaszárába kést, villát dugnak, hogy soha beteg ne legyen és (újabb:) hogy az asszony fölött uralkodhassék (Bácska, 16 : 458.). — Amint a fiatal asszony először lép férje házába, vasat fog kezébe, hogy (újabb:) olyan erős legyen, mint a vas (Tátravidék, 19 : 102.). — Mikor a nászmenet a templomba indul, otthonról távozva, fejszét tesznek a küszöbre élével kifelé, hogy ezalatt valami ártó démon ne lopódzék a házba (Töppen: Masuren. 88.). — A finnek Orosz-Karéliában ugyanígy járnak el (Globus, 76 : 320.). — A násznép templomból megtérve, szerke fölött lép be a házba (Curtze: Waldeck, 376.). — A gyerekágyas asszony ura egész éjjel virraszt és vigyáz, hogy boszorkány ne férközhessen közelbe az ajtóba ezért kést vág bele (Baranya, 15 : 216.). — Ha az asszony szülés közben lázas és félrebeszél, fejéhez vagy lábához kést, villát helyeznek keresztbe (Turóc, 19 : 99.). — Hogy könnyen szüljön az asszony, ágya alatt szétszedett fejszét tartanak (Erdély, 4 : 108.). — A szülés rendszeren nem ágyban történik, hanem a szoba közepén két-három lócából készített fekhelyen; a lócák alatt a szoba földjébe kést, villát szúrnak, hogy a gonoszok meg ne közelíthessék a vajudó asszonyt (u. o. 4 : 111.). —

Az állapotos nő ágyába szétnyitott ollót dugnak, ez a keresztbe tett késeket helyettesíti (Felső Pfalz Svéd, India, Seligman II. 16.). — Ha várandós az asszony, ágya alatt a baltát meghintik szenes vízzel (Hovorka-Kronfeld, II. 339.). — A rómaiaknál gyermekágyvas asszony védelmére baltát vágta a küszöbbe (Liebrecht: Gervasius. 267. 1389. sz.). — Az újszülött pólyájába vasdarabot, kulcsot tesznek, hogy a boszorkányok ki ne cserélhessék váltott gyerekekkel (Hosdát, 6 : 120.). — A csecsemő bölcsőjébe kést, ollót vagy vasdarabot helyeznek, hogy ne lehessen megrontani (Erdély, 4 : 217.). — A bölcsőbe az apa ingét, imakönyvét és kulcsot tesznek, hogy a kicsi jól aludjék s a gonoszok váltott gyereket ne csempészhessenek a helyébe (Vág völgye, 19 : 101.). — Ha a csecsemő az anva mellét nem akarja elfogadni, meg van rontva s előbb a templom kulcsát kell a szájába adni (Erdély, 5. 119.). — A templomkulcs egvéb rontásoknál is szerepel (39 : 95.). — A bélférges gyermek gyógyítására tüzes vasszeget kell a tejbe dobni, azt ruhán átszűrni és kanalanként beadni neki (Roncsik: Tűz 31.). — A beteg gyermeket úgy fürdetik, hogy egy föléje tartott kaszán csurgatják le a vizet rá (Felső Tiszavidék, Luby M. kézír., I. az ábrát). — Németeknél nehogy az újszülöttet az első hetek alatt hegyi vagy erdei törpék ki-cseréljék, bölcsőjébe két keresztbe tett kést vagy nyitott ollót, kapu kulcsot, vasjeggyűrűt kell tenni (Wuttke, 359. 581. sz.). — Németországban és Angliában a bölcsőbe vaszárat, reteszt helyeznek, majd ez innen a küszöbre kerül, ahova leszögezik (Seligman, II. 10.). — Keresztelőbe induláskor Sziléziában a kapu elé tett sarlón vagy fejszén kell átmenni úgy, hogy rálépjenek (Wuttke, 387.). — Az álmatlan csecsemő bölcsőjébe baltát tesznek, de előbb a faaprítótönkbe vágnak bele, hogy a megrontó is így jár, ha közeledni mer (u. ott 386. 587. sz.). — Cseremiszeknél a kisgyermek fejéhez vasat kell tenni, különben az ördög rémítgetné, de a vastól fél (Beke: Tscherem. Texte, 196.). — Ha az anya munkára megy s az újszülött még nincsen megkeresztelve, vasdarabot tesznek a fejébe, különben az ördög kicseréli (u. ott 197.). — Csuvasoknál az, aki a beteg gyermekre gyógyítás céljából ráolvas, jobb kezében vasholmit tart, akármit, csak vashól legyen: kulcsot, vasszeget; majd a pohár tetejére, amiből meg-itatni akarja, ollót tesz keresztbe (Mészáros Gy. I. 272.). — Az oszmanli törököknél beteg gyermek elaltatása előtt párnája alá kést kell dugni, hogy álmában a dzsinnek vagy perik ne kínozzák (Mészáros: Kel. Sz. 7 : 55.). — Indiában legfontosabb amulett egy kis vasgyűrű szemverés és egyéb ártalom ellen, ezt a gyermekek 3—4 éves korukig hordják (Malcolm: Schicks 117.). — U. ott a kovácsoktól használt vizet, amiben a tüzes vasat kihűtik, mint babonaszert szerteszét viszik és azzal mosdatják a gyermekeket (Seligman, II. 9.). — *Meggyógyul* a beteg fül, ha régi koporsóból kihúzott szeggel simogatjuk (Kalotaszeg, 2 : 284.). — Koporsóból vagy keresztfából kivett szeggel kell a fájós fogat is piszkálni, kiáll belőle a fájás (Tárnok, 13 : 215.). — Ivópohárba három varrótút kell tenni, arról a betegnek a vizet leinni s a nyilalásban szenvedőnek fájdalmi elmúlnak (Somogy, 13 : 215.). — Aki karácsony estéjén a vacsora alatt vason áll, vagy lábát azon nyugtatja, annak az egész jövőendő évben nem fog a lába meggyúlni (Vág völgye, 20 : 298.). — Akinek görcs húzza a lábát, tartson vasat az ágya végében (Szilágytság, 2 : 202.). — Karácsony estéjén a palóc gazda a kerék-kötőláncot beviszi a szobába s az asztalt vele alul körülköti, jövő évben sem neki, sem kocsisának nem esik baja (6 : 111.). — A szegedi fuvaros, ha éjjel szállít valamit, elinduláskor vasvillát tesz maga mellé s ha azt hiszi, hogy hátul kísértet kapaszkodott fel a kocsijára, hátraszurkál vele (40 : 48.). — Ha attól lehet tartani, hogy ellenséges indulatú ember jön a házhoz, kést kell beszűrni a küszöbbe (Uglya, 12 : 356.). — A *halott* lábára húzott csizmáról a palócok a patkót mindig lefejtik, részben azért, hogy

temetése éjszakáján, mikor haza megyen a szállást megköszönni, amit minden halott megtesz, léptei kopogása ne legyen hallható, részben azért, mert a halottnak nehéz lenne vasat hordani; emiatt az elhalt asszony hajából is kiszedik a hajtűt, meg a kontyvasat (eredetileg azért, mert a halott mint szellem, fél a vastól és nem nyughatnék) (Nógrád, 5:182.). — A halott lábára nem húznak olyan csizmát, amin patkó van, nehogy zajt üssön a másvilágon (Vágmente, 20:297.). — Ha valaki nehezen hal meg,

— Luby Margit felvétele.

1. ábra. Beteg gyermekre kaszavason csurgatott vizet öntenek.

a templom kulcsát teszik a feje alá (6:141.). — Az erdélyi oláhok Hosdátton temetés előtt a halottnak szívébe vagy koponyájába hosszú vasszöveget vernek, nehogy hazajárjon s mint gonosz lélek emberben, állatban kárt tegyen (6:121.). *Külföldön:* Németeknél a halott mellére vasholmit: vasalót, tűzpiszkálót, sarlót tesznek (Sartori S. u. B. I. 137.). — Halottkivitelnél a keleti poroszok mikor a belsőség határára érnek, két keresztbe tett balta fölött emelik át a koporsót (Wuttke, 371., 563. és 565. sz.). — A sziléziai vendek mikor a halott koporsóját lezárják, tetejére fejszét tesznek (Veckenstedt, 450.). — A vogul háznép a temetési menet elindulásakor a küszöb alá fejszét vagy kést dug, hogy a visszatérő lélek abba megvágja magát (Kel. Sz., 6:91.). — A kondai vogulok is ezt cselekszik, a

vágószerszámot felfelé fordított éllel teszik oda (Infantjev, 4:254). — Ugyanígy járnak el az irtási osztjakok is, akik az éjjelre a faluban minden házat gondosan elzárnak s a fejszékét, fúrót, vasgyalút éllel előre kirakják (Karjalainen: Relig. d. Jugravölk. I. 125.). — Hasonlókép a kondai osztjakok, akik a ház elé még nagy fahasábot is támasztanak; ez arra való, hogy „az útó”-szerszámtól a visszatérő bolygó lélek megijedjen (Patkanov, I. 143.). — A csuvasok izzó vasdarabot dobnak a koporsó után elijesztésül s hogy elzárják vele a visszatérő útját (Csengery-Kandra K. 424.). — Indiában az az asszony, aki a tetemet gondolzza, kis vasdarabot vagy szeget hord magánál; ezt később is mindaddig magánál tartja, míg a halottal történt érintkezése miatt tisztátalannak tartják. A temetésen résztvevő hivatalos személyek is ilyenkor vasgyűrűt és rajta egy kis lógó kulcsot viselnek (Frazer: Tabous 198.). — A kínaiak állandóan a zsebükben hordanak egy-egy koporsószoget (Seligm., II. 14.). — A hazajáró lelkek csak akkor hagyják az embert nyugton aludni, ha valami vas- vagy acéltárgyat: bicskát, kulcsot tesz maga mellé az ágyba (Campbell: Superstit. 46.). — Namurból a Dourain felé vivő út egyik házában régi vasvilla van a falba illesztve; ezt minden arra járó ujjával megérinti, hogy útja alatt baj ne érje (Folkl. Brab. 1928. 269.). — *Szemverés* (megbabonázás) ellen, ha boszorkányosnak látszó alakkal találkozunk, úgy védekeznek, hogy valami vasból való tárgyat megérintenek (Seligm., II. 17.). — Szicíliában aki jettaterevel (szemmel verővel) kerül szembe, vagy ilyennek csak a nevét is hallja, rögtön acél óraláncához kap, vagy ilyen gombot fog meg (Mare-Monnier Contes pop. en Italie 175.). — Egész Dél-Itáliában állandóan kulcsot hordanak magukkal s mikor összenőtt szemöldöküvel találkoznak, ujjakkal megszorítják s ezt morogják hozzá: *Tocca chiavi, vagy Tocca uffa* (u. ott). — Balkánon olyan anyának, kinek gyermekei csenevészek, láncot kovácsolatnak teste körül s azt csak szülés után veszik le (Seligm., II. 8.).

Betegség, halál a kezdetleges gondolkodás szerint csak akkor érheti az embert, ha idegen ártó szellem férközött hozzá. Az emberi élet legkritikusabb időpontjai: születés, házasodás, betegség, halál. Az anya, aki világra hozza gyermekét, védtelen, gyámoltalan állapotban van, még inkább az újszülött csecsemő. Fokozottabb mértékben kell rájuk vigyázni, mert az állandóan közelben lappangó gonosz démonok kiszemelt áldozatukat ilyenkor tudják legkönnyebben hata'mukba keríteni. A házasság új családot, új fészket és háztűzet jelent, itt is a kezdet a legalkalmasabb pillanat nekik a beférkőzésre. Betegség jelentkezése kétségtelen jele az ártó szellemek sikerének; már zsákmányukká lett és miattuk szenved a beteg. Legfélelmetesebb jelenség a ha ál, ez a titokzatos elváltozása az embernek; kezdetleges elméjüknek megfoghatatlan valami; aki mindig velük élt, szemük láttára érettelenné válik és eposztul testileg, de — s ez rendíthetetlen hitük — lelke, amely álmaiban azeiőtt is kijárt beőle, tovább él, bár ezt is megfertőzte, bosszé és bosszúállóvá tette a rajta úrrá lett rontó hata'om. ilyen szándékkal jár haza; ki kell engesztetni, ha lehet; ha nem lehet, meg kell mindenkép akadályozni, hogy haza járhasson s benne a gonosszá lett lélek hozzájuk ne furakodhassék. A vasban van valami titkos erő, ami úrrá tud lenni felettük, távol tudja tartani őket. Az a homályos hagyomány éi köztük, hogy a vas valamikor legyőzte a szellemeket s ezek azóta félnek tő.e. Ennek a hatalmas ellenszernek tehát minden formáját és módját felhasználják rettegő lelkük megnyugtására.

4. Állatvédelem és gyógyítás.

A föld népe nemcsak érdeklődik állatai iránt, mint a művelt elem szokott, hanem belsőbb, kedélyi kapcsolatot tart fenn velük. Sokkal szorosabb, szinte bizalmasabb ez a viszony, mint az úri rend hinné. Nála a vagyoni érték, a haszon másodrendűvé törpül. Mialatt naponként fogialkozik vele, gondolja, lelkéhez nő, családtagnak kijáró vonzalommal viseltetik iránta. Állatai bajára ezer gyógy-módot tud, heyeset és babonásat egyaránt s azt lelkiismeretes gonddal végrehajtja. Főszerepet ilyenkor is a rontó varázs játssza, amit meg kell akadályozni. A varázslás legtöbbször embertől ered, irigyeitől, haragosaitól, akik az ártalomra mindig kész szellemeket küldik rá és áuatálmományára. Ezeket távol kell tartani, elűzni s ebben is a vas védőereje a fő segítségük.

Hazaiak. Egy 1731-i boszorkányperben az egyik mentőtanu vallja, hogy Kormos Judit, a sári vádlott, jót is tett. Olajos Andrást például megtanította, mit kell tenni, hogy a jószágában kár ne essék. „Meghagyta neki, hajtáná hozzá a marháját; aztán haza hajtván, láncot vont a kapun keresztül és azon hajtotta át a marhát, soha semmi ártalom nem fogja érni”. (Komáromy: Bosz. perek, 435.) — Mikor a szarvasmarhákat tavasszal először kihajtják, bent az istállóban bodzafával vagy más zöld gallyal megverik őket, a kijáráshoz kívül-belül láncot tesznek és tojást. Az őrző gyepek aztán elviszi a tojásokat a szegényeknek, hogy imádkozzanak egészségért. Mindez a jószág sántulása ellen jó, mert (újabb:) ettől a lábuk olyan erős lesz, mint a lánc (Vép, Zala m., 31 : 100.). — Hogy a ház környékét ártalmas állatoktól (kígyó stb.) biztosítsák, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján meztelen fiú vagy lánygyerekekkel hosszú láncot huzatnak háromszor a ház körül. (Mármaros, 2 : 363.) — Ha ördög jár az istállóban, a vasvillát bal kézzel a hidlás végébe kell ütni, avval az ördög odaszegeződik (Háromszék, 2 : 360.). — Ha szájfájós a jószág, a templom kulcsát kell a szájában megforgatni (Erdély, 6 : 4.). — Oesztendő estéjén (Szilveszter) harapófogót, ollót, gerebeneket össze kell egy helyre rakni, hogy a marhát az újévben vad miegyéb ne bántsa (Udvarhely, 16 : 40.). — Hogy a jószág meg ne rontódjék, tavasszal, mikor először hajtják ki a rétre, egy kulcs nélküli (zárt) lakatot tesznek az istálló küszöbére s azon hajtják át a jószágot (Terpes, 6 : 111.). — A jószág első legelőre hajtásakor a küszöbre kést, baltát és csípővasat (fogót) kell elhelyezni, hogy a tehéneknek jó tejük legyen, egészségesek maradjanak s a boszorkány ne árthasson nekik (Árva m., 11 : 452.). — A boszorkány nem tud az ölba beférközni, ha a templomban talált szeget versz az ólajtóra (Erdély, 46.). — A palóc asszony karácsony estéjén üres zsákkal kimegy a tyúkólba és baltával megütögeti az öl falát, ajtáját és „ülő”-jét, mialatt mondogatja (újabb:) „agyonváglok, ha a zsákot tele nem tojjátok” (Nógrád, 6 : 110.). — A májusban kelt csirkéket famozsárba teszik s abban késsel, májjal „megkeresztelik”; ezt rendszeren öreg anyó végzi, késsel keresztetket vet rájuk s közben varázsigéket mormol (Erdőhát, 39 : 57.). — Hogy a kis csibék erősödjenek, mikor a fészekről lezavarják őket, vasra kell léntetni sorjában valamennyit (Bakony, 19 : 289.). — Mikor a csirkéket először viszik ki, kést kell a gazdasszonynak magával vinni, hogy (újabb:) csakis ettől legyen a haláluk (Uglva, 12 : 354.). — Nagyszombaton a gyümölcsfák törzsét késsel körül szokták kopogtatni, mert akkor a fa levelét, gyümölcsét semmiféle hernyó, féreg nem fogja az évben bántani (Palócság, 5 : 190.). — Szentiván-nap reggelén a gyerekek házról-házra járnak s ezt mondják: „Acelat hozok és tüzet verek nektek”. Ezáltal a ház tűzvészttől, a vetés szárazságtól mentes marad (Hont m., 13 : 127.). — *Tejbabonák:* A Szeged-

alsóvárosi tanyán történt, hogy a teheneket valaki megrontotta. Erre a tejet vályúba öntötték; a vályú fenekébe hegyével két kést szúrtak, egy harmadikkal pedig az élükbe verték a tejet. Jajgatva ment oda az ányuk, aki a teheneket megrontotta és kérte őket, hagyják abba. Azután is sokáig beteg volt a tejverésnek.“ (41 : 50.) — Egy udvarhelyi öreg ember elbeszélése: „A tehenem tejét mindig ellopták s az állat egy csöpp tejet sem adott. Elmentem egy öregasszonyhoz a szomszéd faluba tanácsot kérni. Azt tanácsolta, hogy éjjel 12 órakor álljak ki egy kireszelt végű vasvillával az udvar közepére; húzzak egy nagy karikát (kört) magam körül, de olyant, hogy abból a vasvilla hegye ki ne érjen. Ahhoz a karikához eljönnek a boszorkányok és ha velük küzdve, a kakasok megszólalásáig vitézül megállom a helyem, a tehenem teje visszajön. Megtettem s a tej meg is jött. Másnap egy öregasszonynak a faluban az egyik szeme ki volt szúrva“. (16 : 42.) — Aki észreveszi, hogy a tehene teje elveszett, kevesebb lett vagy meghígult, nyilvánosan felhívja a lakosságot, hogy aki elvitte, hozza vissza, mert másképp neki lesz baja. Ha ez eredménytelen, tehenét tüzesített sarlóra vagy türe megfeji: bizonyos, hogy ettől a rontónak a tehene betegszik meg, vagy meg is döglök, az övé meg rendbe jön (Uglya, 12 : 356.). — Ha a tehén megborjazott, kis tejet kell a csizmaszárba fejni s láncot tenni az istálló ajtaja elé, annak nem vész el a teje (Háromszék, 2 : 247.). — Ha a tejnek nincs föle, kést és a (vas) boronából egy tüekét (szeget) kell a sajtárba állítani és ráfejni (Szentiván, 10 : 309.). — A véres tej boszorkánvrontástól ered, ellene úgy védekeznek, hogy hétyükű lópatkót megtüzesítenek s erre ráfejk a tejet (Bezdnán, u. ott). — Tejbe kenyeret aprítani késsel nem szabad, mert a tehén töve megrendezik (Szatmár, 6 : 312.). — U. az (Göcsei, Hetés, 18 : 95.). — U. az (Patkóháza 38 : 210.). — U. az (Hegvhát, 3 : 73.). — U. az (Matolcs, 38 : 210.). — Ugyanaz történik, ha aludttejet villával eszik (Nagybánya, 38 : 211.). — Tejet késsel nem szabad kavarni, mert véres lesz a tehén tögye (Baja, 10 : 309.).

Külföldiek. Az óvilágiak, görögök, rómaiak az állatállományt vas-eszközök fölött vezették át (Kroll: Antik. Abergl. 7.). — Uővanók rontás ellen úgy védtek meg embert, állatot, hogy hegyes vassal fölszerelve, az illetőt háromszor megkerülték (u. ott 16.). — A németek a kést azzal teszik erejében hathatósabbá, hogy három keresztet karcolnak bele s ezt használják mindama célokra — mestergerendába szúrják, gyerekbölcsőbe rejtik, a lakodalmas közönség átmegy rajta, tavasszal az istálló küszöbére téve, azon hajtják át a jószágot — mint máshol az egyszerűt (Seligm., II. 16.). — Sziléziában a megnvómó lidércről (vampyr) úgy védekeznek, hogy patkót szegeznek az aítóra, vagy három keresztbe rakott kést helyeznek az ajtó elé (Drechsler II. 177.). — Pomerániában két boronát az ajtó előtt összedöntenek fogaikkal kifelé (U. Jahn, 14.). — U. ott a boszorkányok éjjelen az ajtó elé kitámasztják a boronát szögeivel kifelé fordítva (Seligm., II. 15.). — U. ott Nagypénteken baltával meg kell ütögetni az ágylábakat s a poloskák kivesznek (Drechsler, I. 88.). — Skóciában ha valamely jószág leesik a szikláról és agyonzúzza magát, kulcsot tesznek gyomrába, hogy húsát a rontó lelkek el ne rohasszák (Campbell: Superstit. 46.). — Legeltető állatok ki és behajtásánál tavasszal-ősszel egyforma módon Francia, Oroszországban és egész Skandináviában élével kifelé fordított baltán kell őket áthajtani (Handb. d. deut. Abergl. I. 746.). — A németység a karácsony-vízkeresztű időközt tartja a babonák, szellemjárások főidejének, ezalatt állandóan baltát tartanak a jászolban (u. ott). — Uővanók az öreg, lekopott, használatlan baltát végleg a küszöb alá ássák el (Pollinger: Landshut, 284.). — A délszlávok állatjaikat karácsony este fejsze, kasza, ekevas stb. fölött terelik át, hogy a babonás éjjelen rontás

ne érje őket (Schneeweis: Weihn.-bräuche d. Serbokroaten, 126.). — Ugyanők tavasszal az első élő (tolyó) vízten való mosakodáskor fejsze lapjára állnak (u. ott). — Dániában és a svédeknél Nagycsütörtökön baltát dobnak ki a szántóföldekre, hogy a termés jól fejlődjön (Mannhardt: Germ. Mythen. 138.). — A cseremiszek tavasszal szántóföldjeiket vasékével körülszántják s azt mondják: „Hogy a gonosz földünkre, falunkba ne jöjjön, körülvettük vasgaráddal“ (Beke: Tschere. Texte, 195.).

Az egyöntetőség, amely e szokások és eljárásokban élénk tárul, nem tekinthető kizáróan átvételnek, máshonnan való eliesésnek; a vas hatóerejének alapgondolata helyenként önállóan is rávezethette az így eljárások üzőit az azonos elbánásra. Fő dolog, hogy az alapgondolatot: a mágikus erőt mindenütt ismerik és hiszik. Mindennek mégis mintha ellentmondani látszanék fent a tejbabonák közt az utolsó néhány adalék, ahol épp fordítva, az általános eljárásnak merő ellentétéként a tejjel kapcsolatos eljárások közt a vas (kés) használata *tiltottnak* mutatkozik. Azzal a kényelmes közmondással, hogy nincs szabály kivétel nélkül, itt nem érünk célt. Valaminek itt iappangnia kell, aminek értelmezésére eddigi adataink nem elégségesek. A tej kétségkívül a legkényesebb termék az egész gazdasági termelésben; viseikéde a velebánó köznép szemében is titokzatos, szeszélyes. Talán az a körülmény, hogy a kuruzsló javasasszonyok (boszorkányok) feltűnő sokszor a tejre vetik magukat és azzal érnek el ártó befolyást ellenségeiknél, talán egy másik, képzelt varázserejű lénynek: a garabonciásnak tulajdonsága, hogy ahová beköszönt, ott mindig csak tejet kér, adhat némi irányítást a rejtély megfejtéséhez. Be kell vallanunk, hogy itt még sötétben tapogatózunk. Feltétlenül kivételes esetnek kell lenni, oka pedig alighanem a tejről alkotott, eddig megfejtetlen népi felfogásban fog gyökerezni; mert hogy a zsidó ételkultuszból (tej-kés-hús) származó kölcsönvétel lenne, kizártnak vehető.

Eddigiekből a vas anyagának tagadhatatlanul meglévő, misztikus hatóerejét nem tudtuk megérteni. A nép ezirányú vallomásai nem igazítottak útba; leginkább újabb belemagyarázások ügyetlen kísérleteivel találkoztunk, amik az elterjedt babonás szokás ismerete és gyakorlata után keletkeztek a nép mai elgondolása szerint. Hogy pedig kell valami magyarázatának lenni, az az egyöntetőségből és elterjedtségének szélsőséges arányaiból önként következik. A kérdés kinyomozása most már arra kötelez, hogy az eddigiekkel összefüggő, de némileg távolabb eső jelenségekre is kiterjesszük figyelmünket.

5. A tűz és a kovács.

Feltűnhetett már az előbb közölt adalékokban a vassal együttjáró tűz sűrű emlegetése. A patkónak, egyéb vasszerszámnak előírás szerint sokszor tüzesnek kell lenni, hogy hatóereje érvényesüljön. A tűz valóban éppoly misztikus hatása a babonás használatban, mint a vas, sőt titokzatosabb és a nép annál több figyelmet szentel neki. Az egyszerű szemlélődő lélek benne valami élő, eleven lényt hajlandó föltételezni. A tűz szemmel láthatóan, rejtelmes fényjelenségek kíséretében megrágja, elemészi a hatalmába került anyagokat; pattog és duruzsol, a köznép szerint sír és pöröl a nyílt

tűzhelyen, ahol este a család, az együttes körülülők naponként nézésébe szoktak merülni. Olyan természeti jelenség, aminek tudós magyarázatát nem tudják, talán ha hallják, el se hiszik, de különös hatalmát, romboló, fölemesztő erejét látják és érzik. Misztikum, rejtelem előttük az egész s nem is törekszenek egyébbel magyarázni, mint más közöttük felbukkanó elemi megnyilatkozást: tudniillik megszemélyesítéssel. A tüzet általában jóindulatú rejtélyes lénynek tekintik, amely legtöbb megnyilatkozásában az embernek előnyére szolgál: megakadályozza a rothadást, ízesebbé teszi az ételmezt, éjjel világít, meleget ad, kint a szabadban elűzi a káros állatokat, csak ha nála erősebb romboló hatalom irányítja, okozhat tűzvészt, mező- és erdőégetést. Jó hajlandóságára vall az is, hogy bajt, kellemetlenséget előre jelez.

Ha a tűz sír, pör lesz a háznál; amint sikerül elhallgattatni, a következmény is elmarad; vízzel nem szabad leönteni, csak leköpködni (Hegyhátvidék, 3:71.). — Ha a tűz nagyon lobog és pattog, bele kell köpni, mert másképp harag lesz a háznál (Egervidék, 18:151.). — Ha a láng a falusiak szerint pöröl, ráköpködünk és elküldjük máshová (Bezdn, 10:308.). — A tűzpattogást azzal csillapítják, hogy beleköpködnek és hozzáteszik: Erigy a szomszédhal! (Zala m., 21:285.). — U. az (Palócság, 21:27.). — Ha a tűz duruzsolva ég, haragos ember jön a házhoz (Háromszék, 2:357.). — U. az (Szilágyság, 2:208.). — U. az (Somogy, 21:285.). — Ha a tűz zokog, enni kér; ilyenkor ételneműt, földet dobnak bele; sőt nem szabad, mert attól nem lát (?) (Göcsej, 21:284.). — A kifésült hajat dobd a tűzbe, sohssem lesz fejfájásod (Vágvidék, 13:268.). — Erdőn a tüzet ne hányd szét, mert (újabb:) marháid elszélednek (Udvarhely, 16:40.). — *Külföldön*: Ha a tűz morog és pattog, haragot jelent (Hessen, Zschr. f. Ethnol., I. 424.). — Ha sír a tűz, a szegény lelkek vijjognak benne; sőt kell behinteni (Alsó-Ausztria, Lexer, u. ott 425.). — U. ez Karinthiában és Angliában (u. ott 426.). — U. az (nagynémet adat, u. ott 427.) stb.

A tűz és a vas misztikuma átháramlik a velük foglalkozó mesteremberre: a *kovácsra*. Ma ennek ugyan már nyoma sincs, de még száz év előtt is virágjában volt a kovács nemesebb mestersége: a seborvosság és általában a gyógyítás. A katonaságnak hivatalos gyógykovácsai, felcserei (Feldscheer) voltak az európai hadseregekben. Kisebb helyeken szélteben a kovácshoz fordult a beteg. Korábbi időkben a fegyverkovács megbecsült személyiség volt a fejedelmi udvaroknál s egy évezred előtt mestersége egybe volt olvadva a bűbajos, varázsló foglalkozással. Mindez a kultúra élén haladó Európa történelmi adatain végigkísérhető. Még szembetűnőbb ebbeli szerepe a fél és egész barbár népeknél. Mesterfogásai titokban tartattak, mint a gyógyjavasoké általában; egy családban öröklődtek, tekintély övezte, féltő tartózkodást váltott ki a környező emberekben. A kovácsság sorsa, társadalmi állása sajátságos ellentéteket tüntet fel az egyes népeknél; legtöbb helyt nagybefolyású, előkelő emberek, hatalmuk néha királyi tekintélyig emelkedik,³ találunk azonban eseteket, ahol ők a legmegvetettebb páriák, akik ki vannak zárva minden társas kötelékből. Mindkét szélsőség titokzatos

³L. Alföldi András szép tanulmányát: A *tarchan* méltóságnév eredete. (Magyar Nyelv 28:205—220.) (Tarchan = kovácskirály.)

mesterségükből fakad. Nem minden nép értette a vasmegmunkálás titkait, még csak nem is terjedhetett el mindenhová, ez a vasérc szórványos előfordulása miatt sem volt lehetséges. Így ama népeket, ahol kovács űzte mesterségét, sokszor nevezik a többiek kovácsnépeknek, királyuk a kovácskirály; itt a kovácsok nyilvánvalóan a kiváltságos rendűek közé tartoztak és a legnagyobb megbecsülés járt ki nekik. A megvetés, mely másutt osztályrészük, csak úgy állhatott elő, hogy ama helyeken a kováccsal rendelkező népet egy győztes hódító másik nép, amely ezt a foglalkozást nem ismerte, igazta le. A behódoltak kovácsai itt nemcsak idegennek és alsóbbrendűnek tekintettek, de félelmes mesterségüknél fogva, mint ellenséges indulatúak és sokféle rontásra képesek, teljes kirekesztésre kárhoztattak, a közös telepen kívül kellett meghúzódnok s mindenki, mint a belpoklostól, húzódtott el tőlük.

Az egykori orosz udvar leggazdagabb hercegi családja, a Dolgoruckiak, fegyverkovácsságon kezdtek, majd a vasércék miatt a Ural bérlei lettek (Andree: Ethn. Parall., I. 154.). — A vandakok fejedelme, Geiserich, egy ügyes kovácsát grófi rangra emelte. A lovagéposzokban is a csodafegyverek kovácsai tisztelettel vannak emlegetve (u. ott 156.). — A Kalevala mithikus kovácsa: Ilmarinen kovácsolja az aranyatörlő Szampo-malmot; úgy született a tűzzel és vassal együtt (u. ott 155.). — A holsteini udvar egy apródjától (1671) ellopták minden vagyonát; elment az udvari kovácshoz, hogy a tolvaj szemét szűrje ki; meg is csinálta. Három egymásutáni vasárnap kalapálta a szöveget, amit egy faragott fejalak szemébe szúrt; a tolvaj meg is vakult (Zschr. f. Ethnol. 1875. 293.). — Skóciában az úgynevezett angolkórt legújabb időkig kovácsok gyógyították. Ugyanott régebben ők voltak bűbajoskodásuk révén a házassághatók. A gretna-greeni kovács ebbeli ősi jogát csak az 1856-i parlamenti végzés szüntette meg, de szerelmes párokat azóta is titokban ő esket össze. A régi briteknél nagy tiszteletben részesülnek, három kiváltságos kasztba jobbagynak gyermeke nem juthat be: a papok (ke'la druidák) az énekes bárdok és a kovácsok társas rendjébe; ezeket istenektől megszállottnak tekintették. (Cambell: Superstit. 187.) — A kaukázusi abházoknál a kovács veszi ki a gyanúsítottból a hivatalos esküt: „Ha nem mondtam igazat, Csaszmu isten ezen az ülön loocsantsa szét a fejemet“. Ugyanott ők a házasságok fő ceremóniamesterei (Bastian: Georg. u. Ethnol. Bilder, 53. 73.). — A hátsóindiai annamitáknál az újszülöttet színleg megveszi egy kovács, aki az apróság lábára láncos vasperecet tesz s ezzel mentve van az ártó befolyásoktól. Mikor felnött, pubertás után, a kovács leveszi a lábvasat róla s a szülők színleg visszavásárolják a gyermeket (Frazer: Tabou 197. és 752. jegyz.). — Afrika nyugati felében nagy tiszteletben részesülnek, a Kongó államban királyi származásúaknak tekintik őket (Bastian: San Salvador, 162.). — A Fan-törzseknél több falutelepnek egy kovácsa van, ez egyúttal a gyógyjavas varázslójuk. A kabilok törzsi harcaikban nem bántják, amint köponyege színéről ráismernek (Heilborn: Allg. Völkerk., II. 69.). — Uj-Guineában nincs vasérc; a doréi pápuák a mesterséget a malájoktól tanulták el, az anyagot is onnan kapják; külön kasztot képeznek s az inast titkos ceremóniákkal avatják fel (Finsch: Neu-Guinea, 113.). — Amerika Kolumbus előtt a vasat nem ismerte; az oly magas műveltségű államok, mint az inkáké Peruban, vagy az aztékeké Mexikóban, vas nélküli kultúra volt. Ez a mesterség az indiánok közt ma is titok mások számára és egyes családokban öröklődik (Andree: Die Metalle bei den Naturvölkern, 174.). — *Viszont:* Nepalban a kovács, az ács és a cserzővarga kizárólagos népelem. A Hindu-Kush-hegylánc lakói (szjapos) közt egy pária-

kaszt úzi a kovácmesterséget, mint egyéb ipart is, mert a bennszülött mongol csak földművelő és állattenyésztő (Andree id. h., 158.). — Afrika keleti felén inkább lenézettek; azzá lenni, lealacsonyító szerep, de démoni vonásaiktól félnék (Nachtigall: Sahara u. Sudan, I. 443.). — A szomál dinka és bari négereknél megvetett kaszt, nem nőülhet be, kint kell egyedül laknia. A tibbuknál (szaharai törzs) „ha betegség esetén a rendes gyógyvarázsló nem tud segíteni, utolsó segítségül a kardköszörűshöz fordulnak. Kovácsot megverni vagy megölni a legnagyobb bűn, vagy inkább gyávaság. De nem akad bennszülött, aki egy kováccsal egy tából enne vagy egy fedél alatt hálna, még kevésbé adja hozzá a lányát. Sőt a tibbut „kovács” szóval szidalmazni, olyan sértés, amit csak vér moshat le. (Rohlfs: Quer durch Afrika, 274.)

II.

6. A vastilalom.

A babonás szokások itt következő sorozata az előbbieknél fordítottját mutatja. Olyan eljárások és hiedelmek ezek, amik a vasat számúzik nemcsak végrehajtásuk eszközei közül, de közéletből is. Elgondolásuk egyébként hasonló jellegű az előzőkhöz, a szelemeknek ugyanis éppoly döntő szerepük van az élet minden viszonylatában, mint a vas erejét példázó fenti adalékokban. Nagy részt elsőrendű magyarázó példák, amelyek hivatva vannak a varázserőnek eddig homályban maradt lényegét megértetni és keletkezése okait, körülményeit feltárni.

A csecsemőnek nem szabad késsel vagy ollóval a körmeit levágni, hanem az anyának kell azokat lerágni, ha azt akarja (újabb), hogy gyermeke tolvaj, földönfutó ne legyen (Erdély, 4: 126.). — Hároméves koráig nem szabad a gyermek körmeit levágni, csak lerágni, mert (újabb) tolvaj lesz belőle (Felvidék, 5: 342.). — U. az (Baja, 10: 304.). — A porosz és litván köznép a temetés után különböző napokon ismételten tort ül; előbb a küszöbre állnak és meghívják a halott lelkét. Csendben költik el ételeiket, kést és egyéb evőeszközt nem szabad használni. Utána a jelenlevő pap lepedővel, egyéb fehérneművel libegtet s az ajtóig megy vele: „Drága lélek, ettől, ittál, most távozz körülünkől”. Az egész házban nem szabad a kést nyitva hagyni, nehogy a szellemek megvágják vele magukat. (Script. rer. Livonicarum. 1848. II. 391.). — Mikor a XVI. század második felében a lengyelek először vasalták meg a szekerek kerekeit, néhány évig rossz volt a termés. Erre visszatértek a régi fatalpú kerekeikhez (Frazer: Tabou, 386.). — A huzulok a Kárpátokban az újszülöttnek, hogy vassal ne kelljen érinteni, ezüstpénnél élével vágják le a haját; a szomszédos kopanicások ugyanezt egy év múlva két kő összedörzsölésével végzik el (Bystrón: Slovanskíe obrzedy rodzume... Krakow, 1916, 121—22.). — A finnek az újszülött első fürdője után a pólyáról foggal szakítanak le három rongydarabot s a vízbe köpik, hogy a kisdéd a rontástól mentes maradjon (Manninen: Dämonische Krankheiten, 1922. 90.). — A hegyi skótoknál alig van még egy olyan berögzött hiedelem, mint az, hogy Nagypénteken semmi vastárgyal dolgozni nem szabad. Ezzel megbántanák az akkor kirajzó (Krisztus halálával felszabadult) szellemeket, akik irtóznak a vastól (Campbell: Witchcraft, 262.). — A délszlávok karácsony estjén, amikor a szellemek szabadon járnak-kelnek és övéiket látogatják, minden vaseszközt félreraknak vagy eldugnak. Gyógyfüvek szedése közben vastárgyat magukkal vinni tilos. A halott lepedőjét sem késsel, hanem élesre csiszolt kővel szabdalják fel (Schneeweis: Weihnachtsbräuche. 1925. 126.). — Az ószövet-

ségbeli biblia Isten szavaként adja tudtul a zsidóknak: „Hogyha kőből csinálsz nekem oltárt, ne csináljad faragott kőből: mert mihelyt a te kőfaragó vasadat arra vetended, azonnal megtértézteted azt“ (2. Mózes 20: 25, v. ö. Josué 8: 31.). — Ugyanott: „Építs a te Uradnak Istenednek oltárt kőből: ne taragd meg vassal a kőveket“. (1. Királyok, 6: 7.; Mozes, 27: 5.). — A görög szentelyekbe nem volt szabad vasat bevinni (Callimachea, II. 282.). — A plateai archontoknak nem volt szabad vastárgynoz nyúlni, csak évenként egyszer, amikor a plateai csatában elesettekért mutattak be áldozatot, ekkor a bikat vaskarddal szúrhattak le (Plutarchos, Arist., 21.). — Kréta-szigetén Menedemosznak bemutatott áldozatok vas nélkül ölettek le, mert (Euchemosz) a monda szerint őt a trojai háborúban vasfegyverrel ölték meg (Callim., u. ott). — Rómában a Fratres Aruales szent ligetében, ha kőbe vésett feliratot kellett készíteni, a külső mestere emberek vaseszközeit csak úgy hozhatták be, ha a hely géniuszának juhot és sertést áldoztak, ugyanugy a kivitelnél is (Marquardt: Röm. Staatsverf., III. 459.). — A régi Roma ősi tahídját: a Pons Subiciust szentnek tartották, sem felépítéséhez, sem a kijavításához vaseszközt használni nem volt szabad (Plut. Numa. G. Plinius Hist. Nat., 36: 100.). — A romai és szabin praetorok szakállukat csak bronz borotvával vagy késsel vághatták le, vassal nem. A főpap, a Flamen Dialis haját szinten csak bronzkés-sel volt szabad levágni. (Marquardt: id. h. 326.) — *Európán kívüliek:* Birmában papkirály az uralkodó, szentnek tisztelt legfőbb hatalom; ennek házába tilos tegyverrel vagy vaseszközzel belépni (Bastian: Die Völk. d. östl. Asiens, I. 136.). — A koreai király szent és sérthetetlen volt, semmiféle vaseszközzel hozzáérni nem volt szabad. 1800-ban Tien-Cong-Tai királynak kelés volt a gyomrában s mert tilos volt késsel segíteni rajta, belepusztult. A monda szerint ugyanott egy királynak nagy daganata volt a garatjában; orvos nem nyúlhatván hozzá fémszerszámaival, hogy segítsen rajta, azt találta ki, hogy bohócot vive eléje, királyát addig neveltette, míg kelése fel-fakadt (Griffits: Corea, 219.). — A Behring-tengeri eszkimóknak, ha a telepükön halott van, három napig tilos kést, baltát, tüt vagy árat használni: „nehogy az arnyakat, melyek jelen lehetnek, megsértsék vele; mert ez haragossá tenné őket és betegséget, halált hoznának rájuk. Tilos az egybegyűlteknak zajt ütni, mert elijednének tőle (Amer. Naturalist, 12: 7.). — Ugyanez eszkimóknak, ha fehér bálnát sikerült elejteniök (szentnek tisztelik), utána még négy napig tilos vasszigonyt használniok, a lazacokat sem készíthetik el vaseszközzel (Frazer id. h. 392.). — A kínaiak a temetést követő hét napon át kést, tüt nem vesznek a kezükbe, még kis pálcikájukat sem vehetik az evésnél igénybe, ujjukkal kell enniök. (Gray: China, I. 288.) — Az erdei tatár urjankájoknál, amint valami samánkodásnak áll elő szükségé, a jurtából előbb el kell távolítani minden vastárgyat (Vámbéry: A török faj, 151.). — Potanin is ezt állítja a burjátokról, különösen ha női samán fog a jurtában táncolni (11: 217.). — A szibériai samánok egyértelműlemmel állítják, hogy a szellemek félnek a vastól. (Nioradze: D. Samanismus, 70.). — Éppen azért vannak szertartásos ruháikon vascsőrgők, kis állatfigurák pléhből és vasból, fején sipkájuk fölött vaskorona (Billings Exped., 130.). — A szamojédek kis bálványbábuin a ruhát tilos tüvel varrni, hanem mindent kötnek, csomóznak rajta s ezt is vagy egy ártatlan leány vagy egy samán csinálhatja csak (Kai Donner: Unt. d. Samojedan, 102.). — Az Aranypartok négerai, mikor fetiseiktől tanácsot jönnek kérni, előbb leszednek magukról minden vas- vagy acélcicomat (Gordon-Cumming: Hebrides, 175. Frazer id. h. 192.). — Egy misszionáriusnak magyarázták is vakambanégerek, hogy azért nem akarják a földművelésnél a szerintük is célszerűbb vasszerszámokat használni s maradnak meg régi faeszközzeiknél, mert „az esőt a vas elkergeti“, úgy értették, hogy nekik régi

isteneik hozzák az esőt s azok a vastól félve, elmaradnának (Schurtz: Urgesch. d. Kultur, 597.). — A hottentotta bűbajos pap, ha valami áldozatot kell leölni, sohasem teszi vaskéssel, hanem élesre csiszolt kvarckövet használ hozzá. Ezzel végzi az ifjakon a körülmetélést is (Th. Hahn: Tsumi Gbam, 22.). — A madagaszkari tanala nép az újszülött köldökzsinórját vagy fakéssel vágja el, vagy fonállal, vassal érinteni sem szabad (van Genep: Tabou et totemisme, 38.). — Az arizonai moqui indiánusok régente (Kolumbus előtt) csak kőbaltát és kőkést ismertek; ma el vannak látva a szükséges vasczközökkel, de vallási szertartásaikon, midőn szakrális teendőiket végzik, előkerülnek a kőkések és fejszék és csak ezekkel dolgoznak (Bourke: The Snake Dances, 178.). — A pawnie-indiánok vashegyű nyilakat használnak, de amint bölényt vadásznak, vagy emberfoglyot akarnak agyonnyilazni, előveszik régi kőhegyű nyilakat (Grimmel: Pawnie Hero Stories, 253.). — Az egyik Karolina-szigeten (Uap), a Csendes-óceánban, ha a bennszülöttek az előttük szent hibiscuscserje ágait ritkítani akarják, azt csak kagylóhéj élével tehetik, soha vaskéssel (Furness: The Island of Stone Money, 151.).

E tanuvallomások eloszlatnak minden kétséget. Egy közös és általánosnak mondható elemi gondolat nyilvánul meg bennük: a vas bármi formában nem fér meg a szellemvilág képzelt alakjaival. Amint az ember ezekhez fordul bajában, vagy rájuk vonatkozó szertartásokat végez, tehát szoros kapcsolatot létesít velük, amikor is a szellemek elgondolásuk szerint jelen vannak, ott vasanyagot a közelben sem tűrnek meg. Ami ezzel kapcsolatban általánosításaink jogosultságát illeti, észrevehető, hogy ott áll rendelkezésre bő anyag, ahol feldolgozott irodalommal vagy részletes felgyűjtéssel találkozunk; másfelé, ahol gyér a följegyzés, vagy egyáltalán hiányzik, tehát vagy kevés, vagy semmi támogató adalékunk nincs, még ez nem mutatja náluk a felfogás hiányát, sőt a meglévő tanuvallomások elszórtaságuk és színvonaluk különfelesége ellenére annyira egyezők, hogy belőlük bizvást következtethetünk oly helyeken való elterjedtségre, ahonnan adataink hiányoznak. A sámánokról ismeretes, hogy szolgálattévő apróbb szellemek fölött rendelkezni tudnak. Ha beteggyógyítás a feladatuk, ezeket idézik és tanácsukat kérik, vagy felszólítják segédkezésre; ilyenkor a sátorból a vastárgyakat el kell távolítani. De ők maguk viszont szertartásos köpenyeiken ugyanekkor vascsőrgöket, acél- vagy bádogfigurákat hordanak és hagyományos táncaik alatt velük szörnyű zajt csapnak. A feltűnő ellentmondás azonban itt is csak látszólagos. A sámán a maga szolgáltszemlemeinek ura és parancsolója s ezt éppen vasfelszerelésével jelzi, nem fél tőlük, sőt ezek féljenek tőle és teljesítsék rendelkezéseit.

Következtetések.

A vashoz fűződő babonaanyagnak itt elhagyott részéről, különösen a külföld óriási adaléktömegéről könnyű volt lemondanunk. Egybehangzó voltak a közöltekkel annyira szembeszökők, hogy elég volt jellemző szemelvényeket adni belőlük. Viszont a magyar anyag bővebb igénybevétele, nem lévén eddig rendszeresen feldolgozva, célszerűnek mutatkozott. Utóbbiak, mint láttuk, a nemzetköziekbe teljesen beleilleszkednek. A levonható általános következtetések érvényét ilykép a magyar anyag is megerősíti. Ezek a következteté-

sek s a belőlük folyó eredmények *nem újak*.⁵ Az etnológiai irodalom már régen szinte egyhangúan kimondta, hogy a vas szelleműző természetének elgondolására akkor jött rá az emberiség először, mikor, hegyenkint más-más korszakban, a vas tulajdonságaival megismerkedett. Tehát archaelógiai időkben, a réz- és bronzkorszak után bukkant fel a győzelmes vasfém fölénye legkorábban. Az akkor általános szellemhit, amelynek kultuszához a réz- és bronzeszközök, néhol meg éppenséggel a kő- és kagylószerszámok, szolgáltatták a szertartásoknál a szükséges velejárokát, ezekkel szorosán össze volt forrva. Amint az új fém ezeket keménységben, szívóosságban túlszárnyalta, mikor a vas el tudta törni a réz- és bronzfegyvereket, vele legyőzte az azokhoz tartozó szellemeket is s általa megingatta az egész ősi hitvilágot. Az így támadt hitbeli forrongásnak mélyseges benyomást kellett az akkori emberiségre gyakorolnia. Amikor a vasfém ismerete eljutott egy-egy embercsoporthoz, ráeszmélhetett külön-külön ugyanarra a gondolatra: a tekintélyükvesztett szakrális szerszámok és tárgyakkal együtt a régi szellemeik is elvesztették hatalmukat, a vas rettegett ellenségükké lett, futottak előle, kerültek s ez az elemi gondolat kirithatatlanul fennmaradt mindenütt, ahol csak az egykori szellemhit, bármi csökevényes formában, tovább élt. Egyéb, főképp szerelmi célú és irányú babonákkal kapcsolatban pedig valósággal fennmaradt a szellemhit le napjainkig

⁵ Ugyanezt a magyarázatot kevesebb adattal és kevesebb megbízható általánosítással megtaláljuk már E. B. Tylornál (1872) és követőinél. Tylor szerint: „Európában a vas elűzi a tündéreket és egyéb szellemeket s hatalmukat megsemmisíti. Ezek a szellemek eredetileg a kőkorszak teremtményei s az új fém előttük gyűlöltté és veszedelmessé lett.” (Primitive Culture I. 40.)

Vuttke: „Vas, kivált acél, igen fontos varázseszköz. Megvédenek rontástól, betegségtől, főképp villámcapástól (általános). Ha viszont sok minden varázslásnál vas nem használtatik, sőt száműzve van, ez az egész földön elterjedt szokás részben emléke még a kőkorszaknak, részben annak jelzésére szolgál, hogy az eljárás mód rendkívüli, szent, régi hiedelemben gyökerező (id. m. 950).

Heins, Schurtz (Urgeschichte der Kultur 1900. 600. o.) „vastárgyak megóvnak a szellemektől (babonás felfogás) s pedig azért, mert a vas újdonság, amely a régibb idők szellemeinek nem tetszik s ezért kerülük“.

W. Ridgeway szerint a vasnak tapasztalt delejes vonzása vitte rá a primitíveket (vadembereket) arra, hogy ez a hatás a benne rejlő erősebb szellemnek tulajdonítandó. (Rep. of the Brit. Association for 1903. 816. o.)

J. B. Frazer (id. m. 193. o.): „A vas használatát tiltó babona talán még abból a kezdetleges korából származik az emberi társadalomnak, mikor a vas még újdonság volt s ezért sokan gyanúval és ellenszenvvel fogadták. Valóban az őállapotúakban minden, ami új, félelmet kelt.” (U. ő.): „Az istenek és szolgálók ellenszenvét a vas iránt más is magyarázza. A fém iránt táplált gyűlöletük oka az is lehetett, hogy az embereknek olyan fegyvert adott a kezükbe, amit a szellemek ellen is fordíthattak.” (U. o. 195. o.) „A vastól való félelem különösen a törzsfők és papoknál szembetűnő, kik konzervatívok és hiedelmeikkel összefüggő szertartásokkal foglalkoznak. Ezt az ellenszenvet átviszik szellemeikre és isteneikre is. Az új fém olyan győzelmes fegyvert adott az ember kezébe, melyet a szellemek ellen is fordíthattak. Az ő uralmuk ellen törőnek gondolták s innen a szellemek rettegése a vastól s használták fel az emberek az ártó lények elűzésére.” (U. o.)

Nioradze az ázsiai sámánizmusról írt művében a vassal elűzés szokásáról mondja: „Ez a felhasználása a vasnak a szellemvilág ellen arra vall, hogy az ember a vassal való megismerkedés idején olyan erős fegyvert nyert benne, aminővel az akkori (vagyis addigi) szellemek nem rendelkeztek. Ezzel az ember meggyőződése szerint föléjük tudott kerekedni s ártalmukat el tudta hártani.” (I. m. 32. o.)

és vele életben maradt a vas képzetével egybeforrt szelleműző tulajdonság is.

E levont következtetés érvényét megerősíti az a tapasztalat, hogy oly népeknél, amelyek később történelmi időkben, sőt csak néhány száz év előtt jutnak abba a helyzetbe, hogy a vasat megismerjék — főképp, amint láttuk, az amerikai indiánok —, rögtön kiváltódik belőlük az elemi gondolat: régi ceremóniákat vas nélkül keil végezni s ha a rontó szellemek fenyegetnek, vashoz kell fordulni.

A régi szellemhit lassankint a köznép körében is kezd elhomályosulni, kivált Európában s az lenne a természetes, hogy vele a vasbabona és egyéb más jellegű őshiedelem is teljesen kivesszen. De nem ez a várt eredmény, hanem az, hogy a szokások és eljárás-módjaik fennmaradnak eredeti jelentésük elvesztése után is, csak új magyarázatot kapnak, az újabb gondolkozásformának megfelelőt, mintegy a további fennmaradás igazolásául. Kérdés most már, mi mégis az a megtartó erő, ami e gyökértelen, szinte értelmetlen emlékeket létük elvesztése után is életben és üzemben tartja? Okát a hagyományok rendkívüli szívósságában kell keresnünk. Ez is magyarázatra szorul, mert nem minden hagyomány rendelkezik ezzel a szívós életerővel, hisz ez esetben minden legcsekélyebb emlék, ami az évszázadok és évezredek miatt felmerült, mint hagyomány, épségben maradt volna napjainkig, pedig sajnosan tapasztaljuk, hogy azok túlnyomó többsége s köztük igen jelentős, annak idején mélyen bevésődött emlékek kipusztultak nyomtalanul.

Mi itéi veszendő sorsra az események és tapasztalatok legtöbbször, míg a „hagyomány“-nak nevezettek állandóan életben maradnak? — Mindaz, ami az egymást követő nemzedékek szeme előtt folyton megújul cselekvésekben, eljárásmodokban, tehát vizuális emlékképben vésődik az egymást váltó generációkba, amit szemükkel láttak apáiktól s az utánpótlásnak nem ösztönös, de világosan tudatos indítékául maguk is újra meg újra megtesznek, az megmarad elpusztulhatatlanul, mert folyton megújul, mert állandóan életben van. Vonatkozik ez nemcsak pusztán látott jelenségekre, ahol a dolog könnyen érthető, de hallottakra is. Mondák és mesék, amelyek vagy lokális érdeklődésből, vagy rendes esti szórakozásul ismételt elmondó ajakra kerülnek, tehát szintén folytonos felújítást érnek meg, ugyancsak örökéletűeknek mutatkoznak. — Ez a nyitja minden fennmaradásnak. Ez tartott meg ősemberi gondolatokat és megfigyeléseket babonák és hiedelmek alakjában s így maradt meg a többi között a vas babonás ereje is a vasfém felhasználásának első kísérleteitől a mai kisboltok küszöbére szegezett patkóig.

*

(*Deutscher Auszug.*) — *Die abergläubische Kraft des Eisens.* Die abergläubischen Sitten und Gebräuche des ungarischen Volkes erweisen sich im Allgemeinen mit den Gemein-Europäischen völlig identisch. Werden auch von der intelligenten Schicht der Nation ebenso, wie überall in Europa, falsch verstanden und beurteilt. Die Ethnologie hat besonders neuerdings manche abergläubische Einzelzüge mit den Riten der primitiven Völker verglichen und daraus den Grund und Sinn dieser heute unlogisch erscheinenden Bräuchen restlos erklären können.

Ihre Wurzel stecken demnach im Denken und Verfahren der vorhistorischen Zeit der Menschheit.

Die Resultate dieser ethnologischen Klarlegungen sind bis in die weiteren Kreise der Intelligenz gedrungen, aber ziemlich skeptisch empfangen worden. Man fand es kaum glaublich, dass Bruchstücke, die ihren rechten Sinn seit Jahrtausenden verloren, unterm Volk noch lebendig erhalten wären, also altarchaeologische Überbleibsel sein könnten. Es galt der Versuch ein Musterbeispiel auszuwählen, an der Hand dessen gezeigt werden kann, dass der daran sich anknüpfende Aberglauben erstens heute überall bekannt und mannigfaltig im Brauch sei, zweitens, dass er ohne Zweifel, handgreiflich in vorhistorischer Zeit entstanden sein muss. Das abergläubische Verfahren mit *Eisengegenständen* schien hierfür am besten geeignet zu sein.

Beweismaterial lieferten die grossen Spezialwerke (Tylor, Frazer, Wuttke, Andree, Liebrecht, Handbuch des deut. Aberglaubens, etc.), dazu sind die bisher noch nicht zusammengestellten Beigaben aus dem ungarischen Folklore beigefügt worden. Das Material würde in folgenden Kapiteln behandelt: I. *Das Hufeisen* der Eingängen, Türschwellen, Stallungen, etc. II. *Eisenwerkzeuge gegen Unwetter und Hagel*. III. *Eisengegenstände für Krankenschutz*. IV. *Tierschutz und Heilverfahren*. V. *Das Feuer und der Schmied*. VI. *Eisenverbote* bei vorchristlichen religiösen Gebräuchen, statt dessen: Kupfer-Stein-Muschelmesser, etc. — *Endergebnis*: Geisterwesen fürchten sich vom Eisen; können damit verscheucht werden. Dieser Grundgedanke aller hierher gehörigen Bräuche kann nur damals entstanden sein, als das Eisen den Völkern zuerst bekannt wurde, im Anfang des sog. Eisenzeitalters, als die Kupfer-, Stein-, Muschelwerkzeuge und Waffen, mit welchen damals die religiösen Zeremonien ausgeführt wurden und mit dem alten Geisterglauben eng verknüpft waren, durch das neue Metall besiegt wurde. Bei Völkern (Indianer, innerafrikanische Stämme, Papuas) die später in die Lage gekommen, Eisen zu gebrauchen, entsteht derselbe Gedanke in historischer Zeit naturgemäss, selbstständig und stimmt mit dem der alten Völker wörtlich überein.

Solymossy Sándor.

A SZATMÁRCSEKEI BÁBTÁNCOLTATÓ BETLEHEM.*

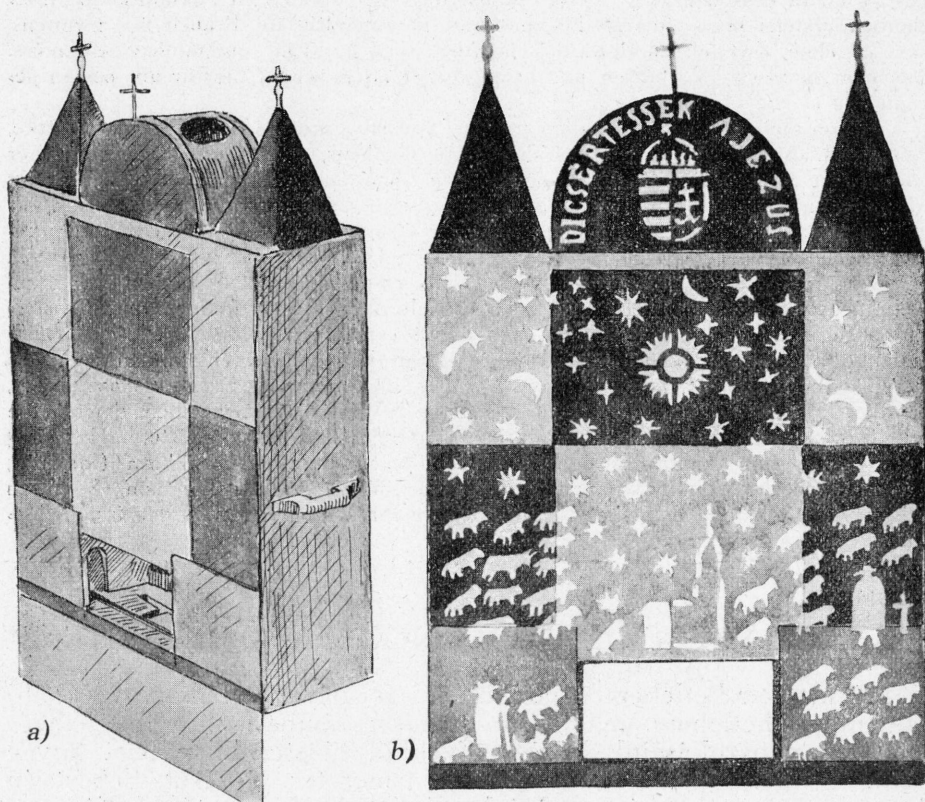
A magyar betlehemes játékok ősi formája:¹ a bábos vagy bábtáncoltató betlehem már csak ritkaságszámban menően lelhető meg élő népszokásaink között. Ezekből tüzetesebben leírt anyag eddig csupán a Dunántúlról volt ismeretes, jórészt Sebestyén Gyula gyűjtéseiből, így a Népk. Gyűjt. VIII. kötetében Kiskaniszáról (Zala m.), Tapolcáról (Zala m.), Kilitiből (Somogy m.) és Esztergomból, az Ethnographia 1926. évfolyamában Lengyeltóti-ből (Somogy m.). Szövegközléseket találunk még a Népr. Ért. 1904. évfolyamában Balatonszentgyörgyről, a Népk. Gyűjt. I. kötetében Csengerről² (Szatmár m.), a Magyar Nyelvőr VI. kötetében Tasnádról (Szilágy m.). A Magyar Néphagyományok c. gyűjteményünkben (Tisza István Tud. Társaság I. Osztályának kiadványai

* Bemutatásra került a M. Néprajzi Társaság 1932. december 21-ai felolvasó ülésén „Szatmármegyei bábtáncoltató betlehemesek” c. előadás keretében.

¹ V. ö. Sebestyén Gyula: *Bábtáncoltató betlehemesek szerepe a magyar mysteriumok történetében*. É. 1906:101.; Solymossy Sándor: *A karácsonyi misztérium eredete*. Egy. Phil. Közl. XIII. és *A betlehem a népmisztériumokban és a dráma történetében*. Egy. Phil. Közl. XVIII.; Vikár Béla: *Ósköltésünk élő emlékei*. E. 1910:70.; Népk. Gyűjt. I. és VIII. k. jegyzetei; E. 1926:40. jegyzet.

² V. ö. Szendrey E. 1927:241.

V. K. 2. sz.) jelent meg a botpaládi (Szatmár m.) játék teljes szöveg- és dallamanyaga a betlehemező felszerelés minden tárgyának ábrázolásával. Ennek értékes változata az itt közölt szatmárcsekei misztérium, mely 10 darab bábjaival bábok tekintetében leggazdagabb az eddig ismert magyar bábtáncoltató betlehemek között. Legújában került elő e szatmármegyei játékok harmadik válto-

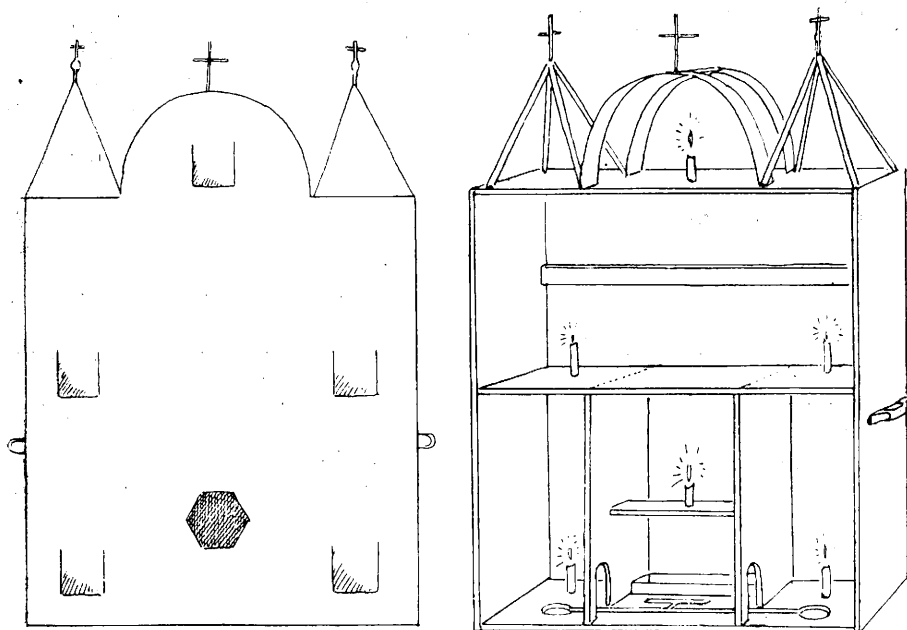
1. ábra. A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehemes játék szekrénye: a) kivilágítás nélkül; b) kivilágítva.

zata Tiszacsécséről (Szatmár m.), melynek betlehemes szekrénye és bábjaik igen sikerült sorozata (8 darab) már a Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának a tulajdonában van. Újabb adataink átvezetnek Bereg és Ugocsa megyék területére.

A szatmármegyei játékok lényeges eltérést mutatnak a dunántúliaktól abban, hogy a bábok tiszta misztériumi alakok, kivételt csupán a tiszacsécsi 2 *Kisasszony* elvilágiasodott alakjában látunk; mindhárom szatmármegyeiben eredetibb alakjában és szerepében találjuk meg *Heródes* bábját a dunántúliak jellegzetes *Kéményseprő*-je helyén. Míg a dunántúliakban a báboknak már csupán néma szerepük van, addig emezekben fennmaradt a bábok mondókájának is némi részlete, melyet a bábtáncoltatónak kell előadni.

Verselő szövegekben nincsenek találkozások e két vidék játékaik közt, de található az énekek szövegében. Dallamot a dunántúliakból nem közöltek, s így e tekintetben nem lehet egybevetni őket. Szatmármegyei játékainknak több énekszövege egyezik annak a XVIII. századbéli kézíratos örmény-magyar énekeskönyvnek a szövegeivel, melyet Vikár Béla az *Ethnographia* 1910. évfolyamában (69. l.) ismertetett és vetett egybe az addig föltárt népmisztériumainkkal.³

Kormeghatározó szempontból lényegesnek bizonyulhat az, hogy ezek a szatmármegyei játékok református vallású nép körében maradtak fent, nevezetesen Botpalád és Cseke túlnyomólag református község, Tizacsécse pedig egészében az.

2. ábra. A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehemes játék szekrényének hátsó fala és belső szerkezete.

Élő személyek.

Angyal. Tiszta fehér öltözetben vagyis fehér ingben és fehér, bő gatyában, derekán fekete öv. Kezében pirosra festett fakard, fején henger alakú papírsisak, csizmáján lemezes sarkantyú.

I. és II. Énekes. Ezek viszik a betlehemet. Bő, fehér gatyában, lobogós fehér ingben fekete *lajbi*-val, fejükön henger alakú sisak. Megégett parafadugóval van rájuk festve a bajusz és a *pájesz* (pofaszakáll). Kezükben csörgős *bot*.

I. és II. Bojtár. A nagyobbik neve *Ripcse*, a kisebbiké *Titiri*. Bő, fehér gatyába, lobogós fehér ingbe és fényes gombos, fekete posztóból való

³ A tüzetesebben kidolgozott egybevetések adatait itt a helyszűke miatt nem közölhetjük.

lajbi-ba vannak öltözve. A nagy bojtárnak (számadó bojtárnak) a vállán *köce*, azaz fehér báránybőrből fekete báránybőr szegéllyel készült rövid bunda. Kezükben kampós juhászbot, fejükön pörge fekete kalap. A nagy bojtárnak *sugárbajusz* (= egyenesre pödört hosszú bajusz), a kis bojtárnak *pörge bajusz* (= kurta pödört bajusz) van rakva feketére festett szőszből, mindkettőnek *pájesz*-e parafával festve.

Öreg juhász. Neve *Koridon*. Nagy fekete gubában, fehér báránybőr sapkában, úgynevezett *bundasapká*-ban van. Szakála és bajusza hosszú, fehér szőszből. Kezében nagy tölgyfapot és egy kis zöldre festett faláda a pénzbeszedésre.

Bábtáncoltató. 8—10 éves gyermek szokott lenni mindennapi ruhájában.

Bábok.

Mindenik báb kis fahengerből készült, és esernyődrótból van a fogójuk. A bábok arca az üresen hagyott fára van megrajzolva ceruzával.

2 darab Öreg juhász. Az arc kivételével egészen be vannak borítva fehér báránybőrrel. A bábok hossza 15 cm, a drótfogóval együtt 28 cm.

2 darab Titiri bojtár. Fehér ingben-gatyában, fekete lajbiban és fekete kalapban. A bábok hossza 12 cm, dróttal együtt 26 cm.

2 darab Angyal. Fehér vászon ruhában, fehér feikendőben, kék szalagból öv; karjuk nincs. Hosszúságuk 14 cm, dróttal 28 cm.

1 darab Heródes. Piros posztó ruhában; feje, mely teljesen csupasz és semmi sincs rárajzolva, csak egész pirosra van festve, levehető. Karja nincs. Hossza 13 cm, dróttal 26 cm.

1 darab Ördög. Az arc kivételével az egész fekete báránybőrbe van burkolva, a feje is, ugyanabból farka is van. Hossza 14 cm, dróttal 28 cm.

1 darab Halál. Fehér vászon ruhában, fekete szalagból öv, feje nyakig bekötve fehér macska szőrével, macskaprémmeel. Csak jobb keze van esernyő drótból kaszaformára görbítve, mellyel játék közben leüti a *Heródes* fejét. Hossza 14 cm, dróttal 26 cm.

1 darab Kisriklós, a gyertyapénz-szedő. Fehér ingben, kék gatyában, piros posztó lajbiban. Sankája réz pipakupak. Elöl derekára kötve papírtáska. Hossza 13 cm, dróttal 27 cm.

A betlehem szerkezete és díszítése.

A keretül szolgáló láda 95 cm magas, 78 cm széles és 29 cm vastag. A toronykereszt magassága a láda felső lapjától 43 cm. Két oldalán két fogantvú fából. A betlehem hátsó lapja vastag kemény papírból van, melyre 5 fedeles ablakocska van vágva a gyertyák betételére, közbül pedig egy nyitott ablakocska, melyen át a bábtáncoltató figveli a bábjátékokat. A betlehem alsó lapján két kerek lvuk van a bábok földugására, s ezeket keskeny rés köti össze; itt mozgatják a táncoló bábokat.

A betlehem eleje is keménypapírból van, s az egész — a kis színpadi nyílás kivételével — piros, zöld és lila papírral van bevonva. Csak a gyertyák felgyuitása után tűnnek föl a betlehem gazdagon megrakott, transzparens díszítményei, melyek a magyar pásztordíszítmények ismert elemeiből vannak összeállítva. Ezek beborítják a betlehem egész elülső részét a két torony kivételével. Fönt a magyar címer körülvéve e felirattal: **DÍCSÉRTFSSÉK A JÉZUS**. Alatta az égbolt, rajta közepén a nap körülvéve holdakkal, csillagokkal és az üstökössel. Lennebb közepén a templom, körülötte a legelő nváj, közte a számár; lent balfelől a juhász kampójával, tűzektollas nagykalapjával, mellette a kutya. Másik oldalt is áll egy pásztor a kút mellett.

Angyal papírsisakja. Felül üres henger 27 cm magas, 17 cm-es fejbőség. Rózsaszínű papírral van bevonva; alul zöld szegély, szemközt ezüst kereszt, hátul ezüst kitoldás.

I. és II. Énekes papírsisakja. Ugyanolyan alakú és méretű, mint az Angyalé, csak piros papírral van bevonva, alul kék szegéllyel; szemközt fehér papírból kereszt, csillag és újhald.

Kis faláda a pénz beszédésére 14×7×8 cm méretekkkel, piros papírral be van vonva, felül nyílás a pénz bedobására; valami zörgő van bele rejtve.

Angyal kardja. 75 cm hosszú, egyélű fakard piros papírral bevonva. *Csörgős bot az Énekesek számára.* 1 méteres fabot, felső végén oldalt pléhlemezekből zörgő.

A játék szövege és dallama.

Angyal (bejön, oldaláról kihúzza a kardot, tisztelig vele, s aztán a játék folyamán feszesen a vállánál tartja; versel): Dicséerjük a Jézust, kérjük az urakat, szabad-e a betlehemmê bejönni.

Gazda (ha beengedi): Szabad v. Gyertek be v. Jöhettek! (ha nem akarja beengedni): Nem szükségés.

Angyal (versel):

Az egész világon ünnep rendétetett,
Mi is tészünk e házná tisztéletét,
Ha sziveskédnek beengedni,
Csak az öreg Koridonnak torkát, markát jó még ké kenni.
Kéérek két széket!

(Mialatt versel, a két Énekes behozza a bábos betlehemet, a székekre helyezik, a bábtáncoltató a betlehem mögé kucorodik.)

Angyal és a két Énekes (éneklik):

Lassan.

Pász- to- rok, pász- to- rok ör- ven- déz- ve

Si- jes- sünk Jé- zus- ho Bét- le- hem- be. Kö- szön- tés- t mon- da- ni

a kis- ded- nek ki- vál- csá- got ho- zott az em- bér- nek.

(Ez ének első versszaka alatt a bábtáncoltató két oldalról behozza a két Öreg juhász bábót, az ének taktusának megfelelően táncoltatja, azaz emelgeti őket, a bábok alját a betlehem fenekéhez kopogtatja; a Jézus jászola előtt néhányszor meghajoltatja őket, s az ének végeztével két oldalt kiviszi.)

Ugyanazon dallamra második vers:

Angyalok szózata minket is hí,
Ércse még eszt tehát minden hű szív.
:[: A kisded Jézuskát mi is álgjuk,
Mint a hű pásztorok, magasztájuk. :][:

(E második versszak éneklése alatt a bábtáncoltató ugyanúgy táncoltatja a két Angyal bábót, mint előbb az Öreg juhász bábokat. Közben a bábokat össze is csokolóztatja.)

Bábtáncoltató csenget.

Ripcse, a nagyobbik bojtár (bejön és versel):

Óh, engem fonnyasztó végéghetetlen álom,
Mej az égécsz ééjjel nem vala jó álom.
Tudom, juhaimba van mostan sok károm,
De várd ê, te farkas, mert bosszudat állom!

(Haragosan megrázza a fölemelt botját, csörtet.)

Bábtáncoltató csenget.

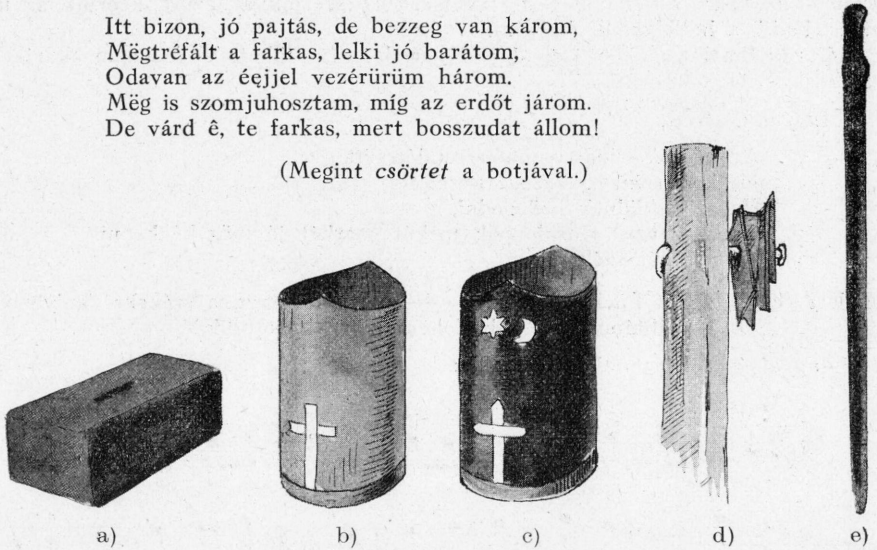
Titiri, a kis bojtár (bejön):

Itt vagy-é, te pajtás?

Ripcse:

Itt bizon, jó pajtás, de bezzeg van károm,
Mégtréfált a farkas, lelki jó barátom,
Odavan az ééjjel vezérürüm három.
Még is szomjuhosztam, míg az erdőt járom.
De várd ê, te farkas, mert bosszudat állom!

(Megint csörtet a botjával.)

3. ábra. A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehemesek felszerelése: a) pénzbeszedő kis láda; b) angyal sisakja; c) énekesek sisakja; d) énekesek csörgős botjának felső vége; e) angyal kardja.

Titiri:

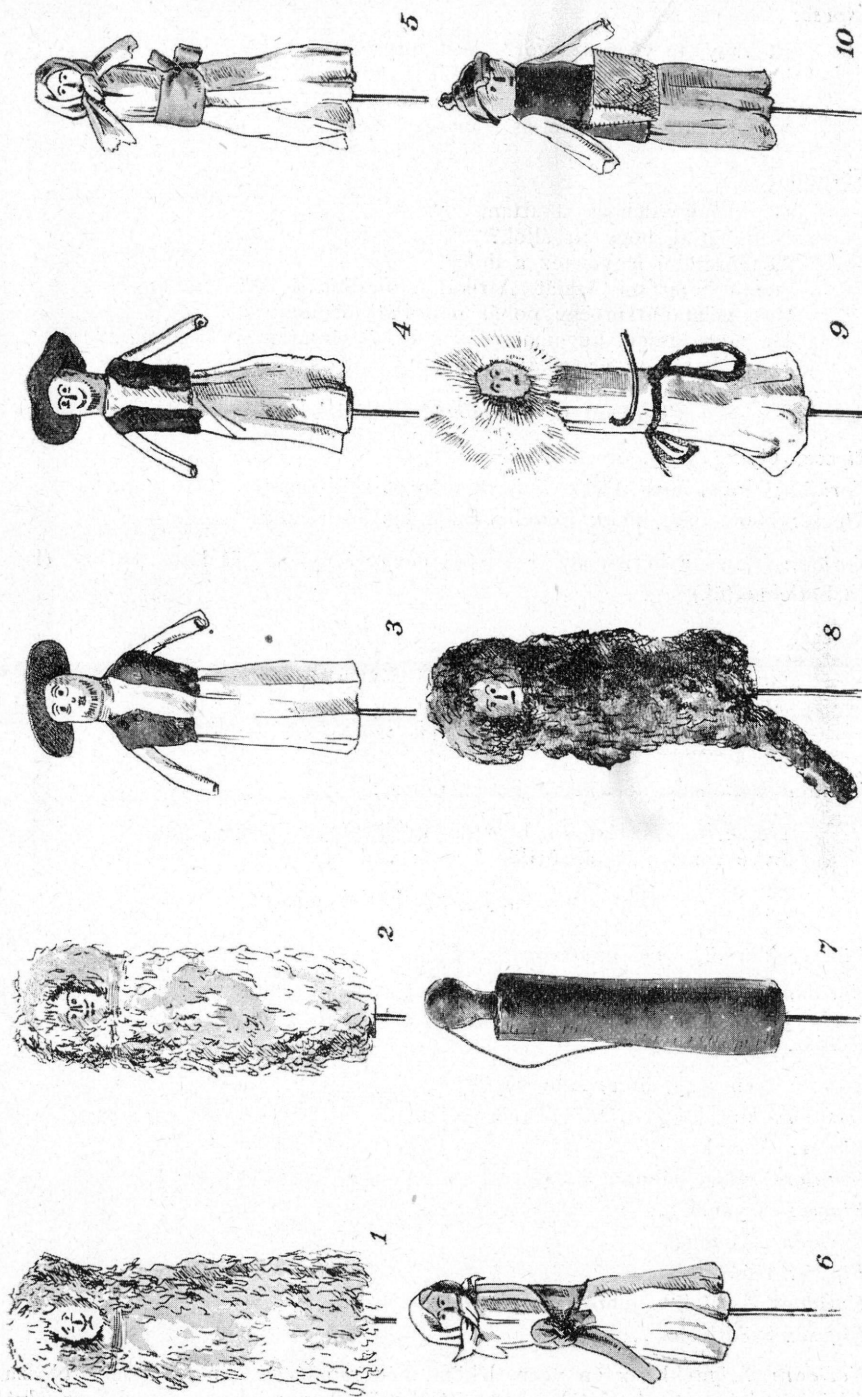
Tüllem is êkapta ama vezérbakot,
Mej a hegyek között csak egyedül lakott,
Amott a kérészné tüllem êmaradott.
A farkas vele a hegy fele ballagott.
De várd ê, te farkas, mert bosszudat állom!

(Szintén csörtet a botjával.)

Bábtáncoltató csenget.

Koridon, az öreg juhász (bejön, köhéccsel és öregesen, vontatott hangon mondja):

Istenëm, Istenëm, hogy jöttem én ide êre a ligetës hejre,
Mivê szándéëkoztam menni Bëtlehem mezejëébe!
Ki visê most gondot apró kecskéimre,
Hogy a vadak széëjt ne téëpjéëk izekrül-izekre?

4. ábra. A szatmárcsekei bábtáncoltató betlehemes játék bábjai: 1. és 2. juhász; 3. és 4. bojtár; 5. és 6. angyal; 7. Heródes; 8. ördög; 9. halál; 10. Kismiklós.

Ripcse:

Itt vagy, te véen szatyor? Aszt tuttam, méghátá,
Vagy valahon ezidájig réegen fennakattá,
Mivê sok kosokat elvenên nyúszta,
Számptalanokat még fél is trancséerosztá.

Koridon:

Oh, dehogy=dehogy akattam,
Nem látod, hogy itt állok?
Ebakaratábú légyén ez a dolog.
Azóta bejártam Ázsiát, Afrikát, Amerikát és Ausztráliát.
Ugy mégtanútam egy pohár pájinkát méginni,
Ha nem hiszed, hugomasszonytú [v. öcsémuramtó] kérdem,
Hogy karácson ééccakája van.

(Toppant egyet lábával a háziak felé.)

Ripcse: Gyere, öreg, öreg, Bétlehembe!

Koridon: Hova, hova, Debrecénbe kemén perecét rágni?

Ripcse: Nem, öreg, nem; Bétlehembe a kis Jézuskáho.

Koridon (ránéz a betlehemre): Jaj, de nagy féenyességét látok én ott! (Húszódik a betlehemtől.)

Ripcse:

Ne féej, öreg, ne féej! Ott a kis Jézuska,
Aggyá neki egy aranyámát,
Hadd roncsa még vele az ördögök erős nagy hatalmát!

Koridon (odamegy, lehajlik a betlehemhez):

Nesze, te kis Jézuska, hoztam nekéd egy vërëshagymát,
Evvê roncsa még az ördögök erős vad hatalmát!

(Beteszi a hagymát a betlehembe.)

Ripcse: Tucc-ë, öreg, imátkozni?

Koridon: Tudok, fijam; áj odébb! (A botját két kézben fogva a keresztvetést utánozza): Lágy cipó, pecsénye, gujásoshús, két róf kolbász, egy kulacs bor belém csúsz,

Ripcse: Nem úgy, öreg, nem úgy!

Koridon: Hát hogy, fijam? Tanics még!

Ripcse: Acci kezed!

Koridon: Nesze lábom.

Ripcse: Atyának...

Koridon: Apádnak.

Ripcse: Fiúnak...

Koridon: A fijuk a juhokkal marattak.

Ripcse: Széntléélek...

Koridon: Széntebr az én véen lékém még mindéeg, mint a tiétek. Nosza, éédës fijajim, ha aszt akarjátok, hogy itten mégpihennyünk, — mivel nem alutunk a mult ééjjel, — fekügyünk le, majd fékelünk, hónap réggé jó nyugott erővé,

csakhogy veszekedni fogunk az üres tömlővé. (Az órára néz.) Két fértáj zödre, fekügyünk a földre! (Lefeküsznek, középre az öreg Koridon, jobbfelől Ripcse, balfelől Titiri.)

A két Énekes (énekel, s ezalatt a bábtáncoltató a két Öreg juhász bábót táncoltatja):

Lassacskán.

Ju-há-szim, paj-tá-sim deg él-a-lut-ta-tok. Ju-hás-ság
En-né a széep nyáj-ná e-gye-dül hagy-ta-tok.

pász-tor-ság, me-ze-i ta-nya-ság, Ez a széep gaz-da-ság!

° V. ö. ezekkel a csekei felkiáltásokkal: *deg éfáratam!* vagy *beg elaluttam!*

Bábtáncoltató csenget.

Angyal: Glória!

Ripcse: Hallod, öreg, angyalszót hallok!

Koridon: Hallom, hallom, hogy tötöttkáposzta rotyog a fazokba.

Bábtáncoltató csenget.

Angyal: Glória!

Ripcse: Hallod, öreg, ismét angyalszót hallok!

Koridon: Hallom, hallom, hogy a kolbász kukoréékol kéeméembe.

Bábtáncoltató csenget.

Angyal: Glória!

Ripcse: Hallod, öreg, ismét angyalszót hallok!

Koridon: Hallom, hallom, hogy kórót kaszáni híjnak a Sipka-düllöbe, ahon a ködmön terém, de nem mgyék, mer karácson éccakája van.

Ripcse (felugrik féltérdre, s toppant egyet a lábával): Énnye, véen ebatta, farkasordította, lécepek lábommal a véen szakálladra, botomat rakom mind a két ódaladra, hátadat, hasadat avvá tapogatom. Tudom, megérezéd, még a rókatáncot* is éjáród kinocba. (Közben az öreget botjával úti, kezével nyomkodja. Ismét lefekszik és lassan mondja): Orcámpiritó jebben semmi károm!

Bábtáncoltató csenget.

Angyal: Glória! (éneklő hangon): Énekszelsziszdea! Énekszelsziszdea!

Koridon (fektéből az Angyalhoz): Ki vagy?

Angyal (versel):

Én vagyok mennyei szent angyal,
éjöttem hozzátok örömet hirdetni,
mert ma néktek született,
kirú jövendőtetett,
egy szüznak méhébü,
szüzön szült véerébü,
megváltó Istenség álle=aleluja!

* A rókatáncot cigánygyermekek szokták táncolni négykézláb, körben forogva, ilyenféle mondókára: *Róka, róka, táncolok, v. Róka, róka, rókatánc!*

Titiri (felugrik):

Nosza tehát *Titiri*, Koridon és Ripese,
minnyájan kējünk fë,
Betlehembe mënnyünk é.

Pásztorok felkelnek és az *Énekesekkel* együtt éneklük:

Gyorsacsckán.

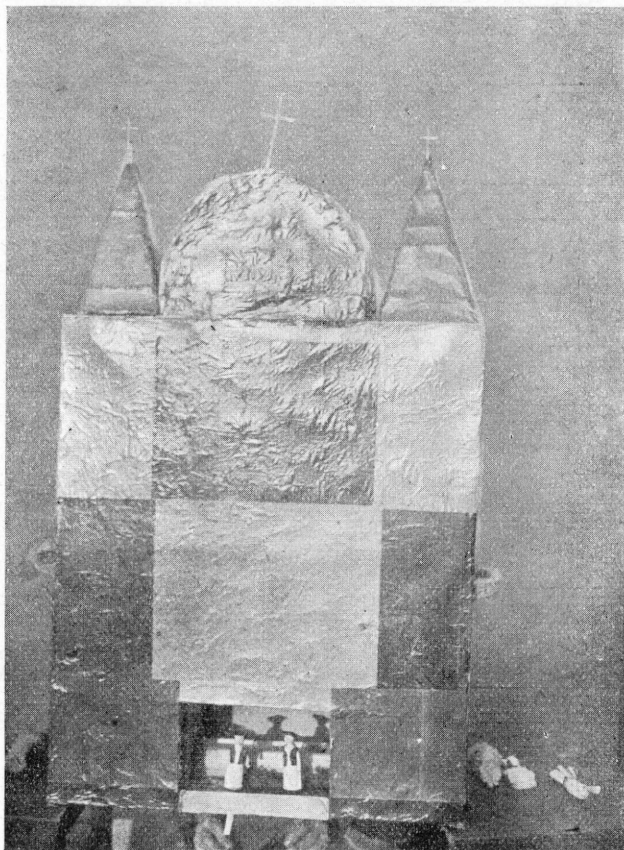
Pász-to-rok kè-jünk fë, Ha-mar in-dü-jünk é Bèt-le-hem vá-
ros-sá-ba ron-gyos is-tá-ló-já-ba Sí-jes-sünk, ne kés-
sünk. Fá-racs-csá-gunk ü-é-rét-te ne-saj-ná-juk,
Ta-lám meg az éj-jel is ré-já-ta-lá-lunk. Fë, fë ju-há-szok
itt a hë-gyek-be, Nyá-jak le-gé-nek lent a vö-gyek-be,
Mit mon-dok, há-já-tok és ezt csu-dá-já-tok min-dë-nëk-be.

(Ez ének alatt a bábtáncoltató a két *Öreg juhász* bábót táncoltatja; az utolsó sorok ismétlése alatt kiviszi őket és behozza a két *Titiri bojtár* bábót, azokat táncoltatja az alábbi énekek folyamán.)

Gyorsacsckán.

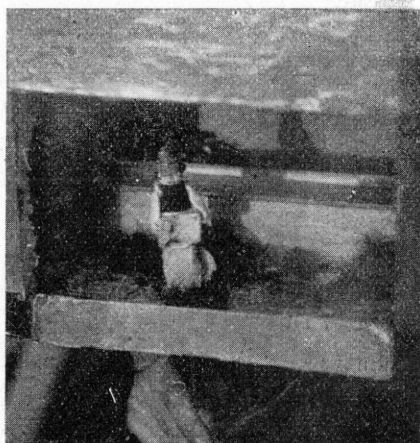
Ti-ti-ri boj-tár, u-gorgy tal-pod-ra, Ne lë-gyën gon-dod
sëm-mi nyá-jad-ra A-mott egy dom-bocs-kán fek-szik egy
ju-hocs-kám, Vëdd vál-lad-ra, vidd a-kol-ba.

5. ábra. A két Titiribojtár táncol.

6. ábra. A Halál Heródes fejét leüti.

7. ábra. „Kismiklósnak gyertyáralvól!”
Paiotay Gertrud felvételei.

(Folytatólag):

Lassan:

Pász-to-ri tár-sa-im új hirt mon-dok, új hirt mon-dok,
 Gyer-ték ve-lünk, csu-dát lát-tok, csu-dát lát-tok, Mert egy
 szép szűz az éec-ca-kán, az éec-ca-kán Gyer-mecs-két szült
 a széé-nán, a szá-mán. Üd-vöz-légy szép gyer-mé-
 kécs-ke, gyer-mé-kécs-ke, Bét-le-he-mi her-cé-gécs-ke,
 her-cé-gécs-ke, Ée-let u-tán mit kée-rünk, mit kée-
 rünk, Légy mény-nyek-be ve-zé-rünk, ve-zé-rünk!

° A két *Titiri bojtár*-báb a jászol elé táncol és a jászol felé fordulva hajlong.

(A két *Titiri bojtár* báb az ének második fele alatt ismét a jászol előtt hajlong, aztán kijönnek a külső vágásba, összeölelköznek és csókolják egymást.)

(Folytatólag éneklük):

Gyorsan:

Úgy, úgy, úgy, Te kis Jé-zus jó a-lugy, Te kis Jé-zus jó a-lugy.
 Haj, haj, haj, Úgy re-püjj é, mint a raj, Úgy re-püjj é, mint a raj!

(Ez ének végeztével a két *Titiri bojtár* báb két oldalt kiszalad. Most a bábtáncol-
 tató jobbról behozza *Heródes báb*ot és a bábtáncoltató vékony, sipító hangon
 mondja):

Én vagyok Heródes, a zsidóknak kirája, nálamná nagyobb urat nem ismerék,
 még a haláltú se félek!

(Bábtáncoltató balról behozza a *Halál* báb, és mondja):

Ó Heródes, Heródes, a zsidóknak kirája, mongy le te má minden birodal-
 madrú és kereskedéyesdrú, mert te má az enyém vagy!

(A Halál és a Heródes báb összevesz, a bábtáncoltató összeveri őket, s az alábbi éneknek végére a Halál leüti a Heródes fejét.)

Pásztorok és Énekesek éneklük:

Gyorsan.

Ne féj-je-ték, pász-to-rok, Ő-rö-mét hir-de-ték, Mert ma nek-ték
szü-le-tett, ki-rú-jö-ven-dő-te-tett Egy szűz-nek mé-hé-bű,
szü-zön szült vé-gé-re-bű Meg-vál-tó is-ten-ség Á-le-al-le-lu-ja!

(Ez ének végével Heródes leütött fejjel kimegy, és helyébe bejön az Ördög báb. A Halál báb nevében a bábtáncoltató mondja):

Gyere, gyere, nekéd is föborzoló a szakállad!

(A bábtáncoltató összeveri az Ördög és a Halál bábját, veszekednek, s ezalatt a Pásztorok és az Énekesek éneklük az előző dallamra a következőt):

Hogyha pedig e csudát akarjátok látni,
Betlehembe mennyetek és ott lézsen jelétek.
Foktok ott szénába, pójába takarva Jézuskát tanáni álé=aleluja,
Mégváltó istenség álé=aleluja!

(A Halál és az Ördög báb kimegy.)

Ripcse:

Ajj elő, te véen szatyor,
Ne tásd el a szádod,
Talán a füstös kolbászra
Cséppent el a nyálad.

Koridon (előre jön):

Bizon, bizon, hogy ára,
Nekem is jó vóna, ha vóna. (Csörgeti a kis ládát.)
Péénzt vár ez az erszéeny
Rézbű kifaragott, megéhezett edéeny,
Ki eddig vót szegéeny,
De most igen gazdag,
Mer a kis Jézus megszületett.

(A bábtáncoltató Kismiklós bábót hozza be. Táncoltatja, majd kifelé, a nézők felé hajlongtatja, s közben vékony, gyermeki hangon mondogatja még az alábbi ének alatt is):

KismiklósnaK gyertyáralót, KismiklósnaK gyertyáralót!

Pásztorok és a két Énekes (éneklik):

Vigan.

No-sza te-hát pász-to-rok, Zén-ge-déz-zén a to-rok Si-pó-junk,
 Ha-lá-cso-rat majd ad-nak, Só-dort, kolbászt, rá-rak-nak, Hu-szas-sá,
 do-hó-junk, Vi-gan zén-ge-déz-zünk. A - a - a.
 szá-zas-sá, Még a-ján-dé-koz-nak. É - e - e.
 Ű - ú - ú.

Só-dor, kolbász, sza-lon-na, Pász-to-rok-nak jó vó-na, Ha a gaz-dasz-
 Egy ku-lacs bor nem e-légg Me-j tor-kun-kot meg-ken-né, Hogy le-het-ne
 Bün-tes-se még a fa-lú Rossz gaz-dasszo-nyok vagy-nak, Pász-to-rok-nak
 szony ad-na. A - a - a Só-dor, kol-bász, sza-lon-na.
 jobb en-né. É - e - e Egy ku-lacs bor nem e-légg.
 nem ad-nak. Ű - ú - ú Bün-tes-se meg a fa-lú!

(Ürőbb háznál azonban illedelemből nem ezt az adománykérő éneket szokták előadni, hanem a „Mennyből az angyal...” kezdetű közismert karácsonyi éneknek két első versét.)

Búcsúzóul éneklik:

„Assacska”.

No-sza, no-sza jó gaz-da Bo-csás min-ket u-tunk-ra, Há-zad-
 ra, ma-gad-ra Száj-jon Is-ten ál-dá-sa, ál-dá-sa!

(E betlehemes játék szövegét és dallamát *Borbély Antal* 20 éves szatmárcsekei betlehemező legény szájából jegyeztük fel. A játék felkutatásában s tárgyainak megszerzésében *Kovács Gyula* debreceni kollégiumi tanítónövendék volt segítségünkre. A dallamokat *Bodnár Lajos* zenetanár vizsgálta át. A játék teljes felszerelése a Déri-Múzeumban van elhelyezve. A rajzokat *Fekete László* tanítónövendék készítette. A fényképeket *Palotay Gertrud.*)

(*Deutscher Auszug.*) Von den mit Marionetten aufgeführten Betlehemspielen — welche im lebenden ungarischen Volksbrauch heute kaum mehr vorzufinden sind — tauchten neuerlich drei Varianten aus dem Komitate Szatmár auf und zwar aus der überwiegend reformierten Gemeinde Szatmárcseke. Das Marionettenspiel des Szatmárcsekeer Betlehemspielles hat, im Gegensatz zu den bisher in der Literatur bekannten aus Transdanubien, viel von der ursprünglichen Form des Mysterienspielles beibehalten, so auch Teile aus den seinerzeit üblichen Reden, die den Puppen in den Mund gelegt wurden. Auch was die Zahl der Puppen anbelangt, ist das Szatmárcsekeer Marionetten-Betlehemspiel das reichste von allen bisher bekannten ungarischen Spielen dieser Art. Die reproduzierten Gegenstände befinden sich teils im Debrecener Déri-Museum, teils in der Sammlung der Ethnographischen Sektion des Ungarischen Nationalmuseums.

Bartha

N. Bartha Károly.

A BUKOVINAI SZÉKELY FALVAK.

Nincs talán a magyarságnak még egy települése, melynek történetéhez annyi romantikus esemény tapadna, mint a bukovinaihoz. Elindulása magja ott csirázott ki a mádэфalvi síkon vadállati kegyetlenséggel legyilkolt 400 ártatlan székely vérében. A székely határórség erőszakolt megszervezésével kapcsolatos események a történelemből eléggé ismertek. Hivatkozom Szádeczky Lajos, Udvarhely vármegye története c. kitünő művére, melyben részletesen leírja az 1764. év január 7-i gyásznapi előidéző okait és lefolyását.

E kegyetlen vérengzésre nincs mentség. A SICVLICIDIVM, a sok között, egyik soha be nem forrott sebe marad nemzetünk történelmének.

A rákövetkező napokban a bujdosók ezrei vonulnak Moldova felé a hegyszorosokon át; szekereiken mentve csekély ingóságait. E bús idők emléke sír nemzedékről-nemzedékre visszafájón a következő dalban, melyet a bukovinai magyarok közt élve, jegyeztem föl:

Parlando.

Mi-kor Csik-ből el-in-dul-tam Szi-nem sem volt ugy bú-súl-tam.
Ke-zem fe-jem-re kap-csol-tam S én ma-ga-mat ugy si-rat-tam.

A kivándorlás még a következő években is tartott. Moldovában a bujdosók a tatrosi kerület egyik pusztaságán Pusztina nevű községet alapították a hozzá, mint anyaegyházhoz tartozó Sós-kút, Belényes, Draló, Nagy- és Kis-Szalánc, Sós-Tarló, Csüvés falvakkal egyetemben,¹ más részük a szeretmenti besenyő és kun eredetű csángótelepeken talált otthonra.

Tíz év telt el ezután.

Bukovina 1774-ben lett osztrák tartomány. Kaunitz kancellár a magyar koronának Bukovinára és Moldovára tartott igényeire hivatkozva alkudozásokat folytatott Oroszországgal e tartomány bekebelezésére vonatkozóan. A Porta is szívesen lemondott Bukovináról, oly föltétellel, ha Ausztria az éppen akkor folyó orosz-török háborúban semleges marad.

Bukovina megszállását Splényi báró tábornok intézte, színmagyar hadsereg élén. A 10.442 km² területű tartományt km²-ként alig 7 ember lakta. Elnéptelenítette a fanariota gazdálkodás és a rabszolgákat szedő basalátogatók sorozata.

Az első székely telepések 1776-ban jelentek meg Bukovinában. Ki hívta meg őket, ki vezérelte oda őket, nem lehet tudni. Oklevelek erről nem szólnak. Fogadjistenben a következő szájhagyományt hallottam róla:

„Az a katonavezér, ki apáinkat behozta, magyar volt. Mikor ide bėjőtek, így szólt hézzájuk: 'A legyen a határotok, amit egy lovas egy nap alatt körül tud nyargalni.'“

Nagyon valószínű, hogy a kolozsvári születésű Splényi tábornok hívta meg azt a száz családot, kik 1776-ban Fogadjistent és Istensegítset, a két fohászszerű nevet viselő községet alapították a Szucsáva-folyó partján, egymás szomszédtságában. Mártonfy Mór, Istensegits első plébánosa, csak any-

¹ L. Jerney: Keleti utazása.

uyit jegyzett fel a plébánia könyveiben róla, hogy a két község lakói a moldovai Szamoscától jöttek be. Az első hivatalos jelentés Splényi utódától, Enzenberg Károly tábornoktól származik 1779 október 29-ről, melyben a két község megalakulásáról a központi kormánynak a következőket írja:

„Es werden nun von Szeklern oder Ungaren, die schon vor Jahren aus Siebenbürgen nach der Moldau emigriert sind, zwei Dorfschaften namens Helf-Gott und Vergells-Gott oder auf ungarisch Isten-Segitsch und Fogod-isten angelegt und da die Ortschaften ordentlich ausgestreckt und ein Haus gleich dem andern gebaut ist, so gefällt diese Ordnung sehr selbst den übrigen Bukovinern.“

Fogadjisten eredetileg a mai faluval szemben, a Szucsava partján épült. Ám pár év múlva a Kapri-család, melyet Mária Terézia bárói rangra emelt, nagybirtokot vásárolt közelükben a kormánytól. Birtokszerzési okirataikból megállapították, hogy Fogadjisten belterülete az ő birtokukhoz tartozik. Ennek alapján robotmunkára kötelezték a magyar falu népét. A fogadjisteniek azonban inkább fölszedték faházaikat s átköltöztek a völgybe, hol ma is laknak. A hagyomány szerint Jákob nevű remete élte ott le hajdan jámbor életét. Innen ered Fogadjisten oláhos neve: Jakobesti.

Az első két község megalakulása után 1784-ig szünetelt a székelyek betelepülése. Ebben az évben tett javaslatot a cs. kir. udvari haditanácsnak Hadik András gróf, Erdély gubernátora, ki egyben Galicia és Bukovina főkormányzója is volt, hogy a Moldovába vándorolt székelyeket és más ezredek katonaszökevényeit Bukovinába áttelepítsék. Az udvari haditanács elfogadta a javaslatot s annak keresztülvitelét Enzenbergre és Raicsevich jassi ügyvivőre bízta. Beddäus cs. kapitányra hárult a feladat, hogy Moldovában fölkutassa a kibujdosott székelyeket és katonaszökevényeket s őket szépszerével, ha szükségét látná, erőszakkal is, Bukovinába hozza. Beddäus mellé rendelték 7 altáztet, egy felcsert és két betegápolót.

A megbízottak működése elé I. Maurocordato Sándor, Moldova fanariota fejedelme, akadályokat gördített. A Porta azonban kénytelen volt az Ausztriával kötött határszerződés értelmében az összes szökevényeket, nemkülönbön azokat is, kik ausztriai illetőségűek voltak, Moldova területéről kiszolgáltatni. A jassi Diván csupán azt kötötte ki, hogy esetlegesetre megvizsgálja a kiadatásra előállított egyének ügyeit, vajjon tényleg szökevények-e az illetők. Megtörtént ugyanis, hogy az osztrák kiküldöttek túlkapásai miatt több esetben surlódások és egyenetlenkedések támadtak, olyannyira, hogy jegyzékváltásra került a sor Konstantinápoly és Bécs között.

I. Maurocordato 1784 december havában bekövetkezett bukásáig a megbízottak semmit sem tudtak elérni. A következő év február 26-ról keltezett jelentésében Beddäus, bár akkor már akadálytalanul beutazhatták Moldovát, az „ügy csekély haladásáról“ ír. Április 6-ai jelentésében a következőkről számol be:

„Bár II. Maurocordato, kit a török Porta elődje helyébe kinevezett, nem viselkedik oly visszautasítólag, mint előde, sőt angolnasímaságú szavakkal ígéretet is tőn, hogy a kiküldöttek működése elől minden akadályt elhárít, mégis okaink vannak jóakarátát kétségbe vonni. A fejedelem ünnepélyes bevonulása után ugyanis a cs. kir. ügyvivőség (Agentia) ismételten sürgette a névleg felsorolt és falvakban lakó egyének, nemkülönbön ama 144 ember ügyének újrafelvételét, kiknek elbocsajjtását I. Maurocordato annak idején megtagadta, továbbá az itt elfogott és börtönben tartott 58 szökevény átadását, kik beismerő vallomást tettek, hogy katonaszökevények. Mivel e sürgetésnek hat nap múltán sem mutatkozott eredménye, Raicsevich cs. kir. ügyvivő úr kénytelen volt a fejedelemnél újólág interveniálni. A fejedelem megkülönböztetett udvariassággal azt felelte, hogy semmi kifogása sem volna a kiadás ellen, ha az előde az ügyre vonatkozó ‘fer-

mánt' magával nem vitte volna Konstantinápolyba. Ezért a fermánért már el is küldte megbízottját, ki azonban 15—20 napon belül nem fog megérkezni. Bármily pontosnak látszik is e válasz, éppen oly tágterjedelmű annak, ki az itteni kormányzati viszonyokat ismeri. Raicsevich-val egyetértünk abban, hogy hónapok múlnak el hasztalan várakozásban és akkor ismét újabb okokkal állanak elő. Így aztán a kitelepítés sikerét illetőleg reményeink nem igen kecsegtetők.

Míg a hivatalos megbízottak működése a legteljesebb sikertelenség jegyében folyt, annál nagyobb eredményekkel járt Mártonfy Mór minorita páter propaganda útja.

Mártonfy Mór apostoli lélekkel megáldott pap volt. Egyike a Propaganda de Fide kevésszámú magyar papjainak. Ez az intézmény látta el 1620 óta papokkal a moldvai ősmagyar csángótelepeket. Sajnos, nagyobb részben csak olaszul tudó minorita szerzetesekkel. Ezek működése nyomán indult meg a Szeret és Tatos mentén húzódó számos csángó község lakóinak gyors ütemű cloláhosodása. Mártonfy 1771-ben került Moldvába. Működése helyén rendkívül súlyos anyagi viszonyok közt tengődött. A római kongregáció anyagilag egyáltalában nem támogatta. Teljesen hívei könyörömadányaira volt utalva. Évenként egy-egy gazdától egy törökmérő búza és a csékely stóla volt minden jövedelme. Ily körülmények közt szívesen fogadta a bukovinai kerületi hatóság (Distriks-Administration) meghívását 1776-ban, hogy misszionáriusi tevékenységét ott folytassa s a vallás vigasztalását nyújtsa a Fogadjistenben és Istensegítsben megtelepedett székelyeknek, továbbá a megszálló katonaság vallási szükségleteit is kielégítse.

Mártonfyt Enzenberg tábornok szőlővesszők beszerzésére küldötte Foksáni vidékére, azzal a bizalmas meghagyással, hogy egyúttal a székely emigránsokat észrevétlen módon megnyerje a Bukovinában való letelepedésre. Meghagyta Mártonfynak, hirdesse közöttük, miszerint nem csupán a büntetlenséget biztosítják a betelepülőeknek, hanem még hat fontos kedvezményben is részesülnek:

1. Ingyen háztelek és szántóföld.
2. Amíg a berendezkedések első nehézségeivel az új telepesek megküdenek, minden gazda 6 kr-t, gazdasszony 3 kr-t, egy-egy gyermek 2 kr-t kap naponként az állampénztárból, visszafizetési kötelezettség nélkül.
3. Minden családnak kiutalnak 50 frt-t házépítési célokra kamatmentesen. Ez összeget az egyes családok anyagi módjuk emelkedésével tetszés szerint törleszthetik.
4. Minden család kaphat 20 frt-t gazdasági eszközök beszerzésére, ha arra szüksége lenne. Ez összeg kamatmentesen 4 év alatt fizetendő vissza.
5. Adómentesség 5 évre.
6. Minden község, mely 50-nél több családból áll, államköltségen megépített templomot kap, külön lelkésszel.

El kell ismernünk, hogy Enzenberg eme kedvezményekkel, melyek az akkori időkhöz mérten nagy áldozatot jelentettek, valamint azok pontos betartásával, mert megtartották, nemcsak meleg emberbaráti gondolkodásáról tett tanubizonyságot, hanem kitűnő szolgálatot tett a magyarságnak is egyszersmint.

Mártonfy magyar szíve egész odaadásával dolgozott a nemes ügyért. Kiváló szónoki képessége és az a ragaszkodó szeretet és bizalom, mellyel a moldovai magyarság őt körülvette, csakhamar egész tömegeket mozgott meg.

A Moldovából való kivándorlás három nagy csoportban történt. 1784 november 8-án 37, még ugyane hó 30-án 30 és 1785 január 2-án 27 család lépte át Bukovina határát, asszonyostól, gyerekestől, szekerekkel, különféle ingóságokkal megrakodva. E 94 családhoz ugyanily számú családapán kívül 92

férjes asszony, 211 kiskorú gyermek (127 fiú és 84 leány) tartozott. Lélekszámuk tehát 394 volt.

Magukkal hoztak 41 lovat, 7 csikót, 167 ökröt, 75 ökrörborjút és 118 tehenet, 63 üszövel, továbbá 82 szekeret.

Soha semmiféle telepítésről nem maradtak fel ilyen pontos adatok. Hála ezért a bécsi Kriegsarchivumnak, hol az itt föltüntetett adatok 1787—5—8 Signatur alatt föllelhetők. Enzenberg jelentésében részletes kimutatást mellékel a családfenntartók nevéről, koráról, származási helyéről, föltünteteti azt is, mely ezrednél szolgált, ha szökött katona volt, miért szökött meg, Moldovában mely községben lakott, valamint vagyoni állapotát a beköltözés idején. Voltak a települők között olyanok is, kik már 20—30—40 éve éltek Moldovában.

A családok meglehetősen népesek voltak; 7—8 gyermek egy családban nem tartozott a ritkaságok közé. Bukovinában az első gyermekét az 55 éves Galambos György 45 éves felesége szülte. János lett a neve.

E telepeseket az új falvak megalakításáig, valamint a később érkezőket is,² mindenre kiterjedő gondal, a már meglevő magyar falvakban, tehát Istensegits és Fogadjistenben, részint pedig 11 közeli községben szállásolták el.

„Nem tudom leírni a hatást — jegyzi fel Enzenberg 1785 február 20-áról kelt jelentésében —, melyet őfelsége kegyessége rájuk gyakorolt. Könnyes szemmel vették át a pénzt, amit közöttük kiosztottam. Hűséget esküdtek Mártonfynak anyanyelvükön, ki őket őfelsége kegyességéről bizonyára jobban fölvilágosította, magyarul beszélvén, mint én latin nyelven. Megigérték, hogy a jövőben szívesen viselik az onus militandi-t is. A népesség szaporodására kedvező, hogy kevés öregasszony van közöttük.

Legjobbna vélném, ha a székelyeket a Szucsáva és Szeret folyók közé telepítjük, egymásmellé épített falvakban, a magyarokat (értsi alatta a tábori ezredek szökevényeit) pedig a szucsávai kerületben (Bezirk) helyezzük el.

A székelyek már választottak is maguknak egy meglehetősen területre, melyet azelőtt a durnesti³ kolostor bérelt el esztendő számra. E területre 50 családot lehetne telepíteni. Mivel kiterjedése nem eléggé nagy és mellette más, eddig bérbeadott birtokok fekszenek, ajánlanám, hogy azokat egybevéve, két falu létesüljön rajtuk. A falvak kijegyzett helyére ezideig 300 darab fatörzset és más építőanyagot hordattam össze és elrendeltem a még szükséges anyagok odaszállítását.“

A jelentés azzal a kérdéssel zárul, vajjon a kedvezmények kiterjeszhető-e a Moldvába bevándorolt erdélyi provinciális alattvalókra, illetve jobbágyokra is. Itt a moldovai csángókra tesz célzást.

Az udvari haditanács válaszában meghagyja, hogy a jövőben csupán székelyeket és a székely ezredek szökevényeit telepítse le, különben az adott példa rossz hatással volna a tábori ezredekre. Íme, ez az oka, hogy 1786 után a telepítések megszűntek. Ha Enzenberg, vagy a haditanács jobban ismerte volna a moldovai ősmagyar telepések történetét, ma Bukovina nagyrészt magyarok lakták. A haditanács a továbbiakban elrendeli, hogy a gyermektelen családokat csak mint napszámosokat vegye föl. Egy házban csak egy család lakjon. A ház egy szoba és kamarára terjedjen (egyszakaszos ház). A székely telepések kedvezményeiben részesítendőek a már beköltözött jobbágyok (csángók) is, azzal a kötelezettséggel, hogy vállalják az onus mili-

² Valószínűleg innen ered Gegő Elek tévedése, ki a moldvai magyar telepekről c. munkájának függelékében, információi alapján, Boldogfalvát és Magyarfalvát is említi. Ily nevű telepek Bukovinában nem voltak.

³ A név dur-folyó kelta szóból ered. Jelenleg Hadikfalva eloláhosított neve; Dornesti, ebből származik.

tandit. Végül intézkedést tartalmaz a leirat, hogy a szökevény betelepültek a 2. ezrednél, mely legközelebb van, megkaphatják az Abschiedot.

A betelepülés tovább tartott 1785 év egész folyamán, sőt folytatódott 1786-ban is. Így a bukovinai magyarság száma 1784 november 8-tól 1786 május 14-ig 2287 lélekkel szaporodott. Ezek között volt 830 felnőtt férfi, 474 asszony és 983 gyermek. Ez utóbbiak közül 556 fiú és 427 leány volt.

Hadikfalvát 1785 június 5-én alapították ünnepélyes kerekék között. Erről Enzenberg jelentésében (1785—14—182. sz. Kriegsarch.) a következőket írja:

„Ez év (1785) május hó 1-én azt a felszólítást adtam a már megépült magyar falvakban és más községekben áttelelt székelyeknek és részben magyaroknak (csángók), hogy minden ingóságikkal egyetemben gyülekezzenek a fölépítendő falu helyén. E falu június 4-én Hadikfalva nevet nyerte. Magam június 3-án érkeztem e helyre, hová 140 székely család volt összevonva, hogy tanui legyenek a község megalapításának. Ott, ahol a templom megépítendő volt, Mártonfy misét olvasott. Mise után Te Deum következett. Utána fennhangon kihirdettem, hogy az új telepnek minden időn át Hadikfalva lesz a neve.

Az új telepesek, bár még csak földkunyhókban laktak, ennek dacára óriási szorgalommal, határuknak, egy □ mfd-nek kétharmadát, teljesen megmunkálták és így bizvást várhatjuk az új telep fölvirágzását.“

Hadikfalva temploma nem oda épült, hová tervezték. A Szucsáva áradásai elől a házakat is a Pelesényi dombok oldalaira vonták, melyek irányba a falu fölött a folyó felé kanyarodik. Később a vasútvonalat a folyó mentén hatalmas gát hátán építették meg. Így a vasút töltése véget vetett a folyó garázdálkodásának, de nyomát hagyta az utcák girbe-görbe vonalaiban.

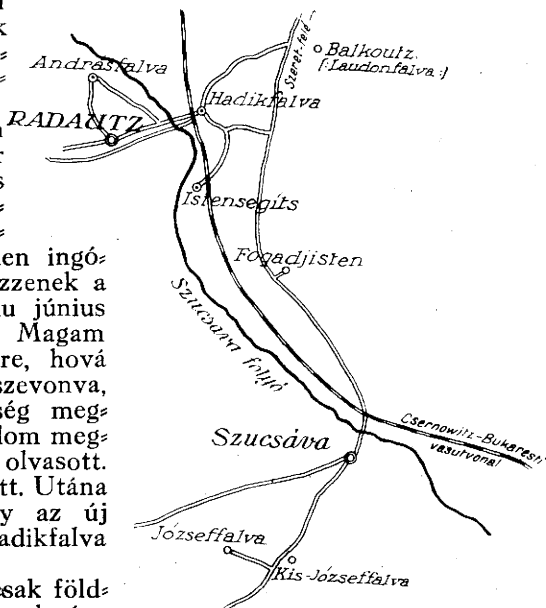
A felavatás helyén, az iskola mellett, ma egy kis kápolna áll.

Mártonfy jelentése, ki a haditanáccsal közvetlen levelezésben állott, Hadikfalva megalapítására vonatkozólag megegyezik Enzenbergével. Az ő jelentéseiből tudjuk, hogy 1786 március 2-án 18 hadikfalvi gazda részére 25—25 frt segélyt kér, különben kénytelenek lennének teheneiket eladni. 1793 január 4-én a kerületi hivatalt (Kreismt) kéri, hogy Hadikfalvát mentesítsék a katonai beszállásolástól. Kérelmét teljesítették. Már e tények is mutatják, mily szerető gonddal örködött ez a fennkölt lelkű pap hívei lelki és anyagi szükségletei fölött, bár évi fizetése 144 frt volt csupán.

Neve örökre egybeforr a bukovinai magyarság történelmével.

Hadikfalva a legnagyobb bukovinai székely község. Fő vasúti állomásáról ágazik el egy szárnyvonal Radautzon át Frasin felé. Megyei útja Szeret felé vezet. Rendkívül forgalmas hely. A magyar családok házai újabban a Szucsáva jobb oldalán is egymás után épülnek. Minden lehetősége meg van rá, hogy pár évtized múlva várossá fejlődjön.

Lakói között jómódú gazdák is akadnak ugyan, de a legtöbbször 3—4 holdnál nincs több földje. Munkaalkalom mindazonáltal elég bőven akad. Sokan fuvarozással is foglalkoznak. A földnélküliek nagyrésze tavasszal

elszegődik gazdasági munkásnak a moldovai bojárok birtokaira, kik azt tartják, hogy egy magyar tíz oláh munkással fölér. A Moldovába járásnak van egy veszedelmes utókövetkezménye: a trachoma. Rendszeres gyógykezelés hiánya miatt szinte már népbetegségnek is mondható. Az iskolás gyermekek 8%-a trachomás.

Földszintes iskolaépületének három tantermében négy magyar és két oláh tanító közel *hét száz tanuló*t nevel.

Hadikfalva sokat szenvedett a világháború alatt. Lakóit kétféleképpen is elűzték: 1914-ben és 1916-ban. Legrosszabbul 1916-ban járt. Ekkor az osztrák-magyar-német hadvonalak mögé került, melyek ivalakban övezték. Kitűnő célpontul szolgált az orosz ágyúknak. A falu jórésze leégett, templomát széttörték, lakói mindenfelé szétszóródtak. A világháború után nagysokára valahogyan talpraállt megint. Temploma is fölépült.

A háborút követő rendszerváltozás ott nem járt különösebb megrázkódtatással. Hadikfalvának még haszna is lett belőle, mert Várda Endre igaztanító és megbízott tanfelügyelő közbenjárására, a földbirtokreform alapján, megkapta a Cserna-Lócai 760 k. hold birtoktestet, melyet a népét szerető igaztanító a földnélküliek között osztott ki.

Laudonfalva megalapításáról Enzenberg 1785 szeptember 16-án tesz jelentést. E falu mai neve Balkautz. Ide 30 magyar családot telepítettek. Ezek azonban rövid idő múlva átköltöztek Hadikfalvára. Jelenleg Balkautzon egy magyar család sem lakik.

Józseffalva messze félreesik a többi székely teleptől. Enzenberg 1785 szeptember 25-éről jelenti megalakulását. Ide 60 székely családot telepítettek. Lakóinak felerésze oláh. A két faj békésen megfér egymással, de nem keverednek. A józseffalvi magyar családok közt nem akad Moldovába járó. Jómódúak.

Józseffalván működött haláláig Druzbáczy György Bonaventura domonkosrendi szerzetes, előbb Istensegítség, majd mint a község plébánosa. 1855-ben került a bukovinai magyarokhoz. Ifjú korában az ősmagyar hazát kutatta, majd a Kamenez-Podolszk-i domonkosok közé lépett be. Ő vezette át 1848-ban a Lenkey-huszárokat a Kárpátok hágóján. A szabadságharcban mindvégig résztvett. Utána halálra ítélték. Kegyelmet kapott ugyan, de Josefstadtban öt éven át raboskodott. Druzbáczy 1864-ben tíz értelmes, eszes székely fiúcskát hozott Magyarországra, hogy itthon belőlük papokat és tanítókat neveljenek a bukovinai magyarság számára. Akciója nyomán megalakult a Csángó Társulat, mely később a Szent László Társulatba olvadt. Az itthon gyűjtött pénzből templomokat és iskolákat építtetett négy magyar községben. Józseffalva iskolájára abból az összegből telt, melyet Jókai gyűjtött a „Hon“ c. folyóirat olvasóitól. A sors irónijaképpen ma tisztán oláhul folyik a tanítás ott, a nagy magyar író emelte iskolaépületben. Mártonfynak lélekben méltó utóda volt Druzbáczy. A józseffalvi templomkertben levő sírkeresztjére rávésték egyetlen, de mindennél nagyobb kitüntetés gyanánt: „Pater Hungarorum in Bukovina.“

Ugyancsak Józseffalván kezdte meg munkásságát Várda Endre igaztanító is, ki egymaga szervezte meg a négy nagyobb községben a hitelszövetkezeteket, melyek 1904 óta az összeomlásig áldásosan működtek az Emke támogatása mellett idegenbe szakadt testvéreink anvagi jólétének előmozdításán. Várda Endre nevéhez fűződik a magyar falvak könyvtárainak megszerzése is.

Kis-Józseffalva a világháború után keletkezett. Egy józseffalvi gazda, Várda Ferenc, Kanadából hazajövén, a község közelében tanvabirtokot vásárolt. Évek múlva egyre több család telepedett meg közelében. Ma már 52 család lakik ott. Nincs önálló községi jellege. Politikailag és egyházilag is Józseffalvához tartozik.

Andrásfalva a Szucsáva jobbpartján épült. Északi szomszédja Hadikfalvának. E község alakult meg legkésőbb. Megalapítását szükségessé tette az 1786-ban még egyre tartó bevándorlás Moldova felől. Mártony 1786 február 20-áról kelt elöterjesztésében szükségesnek tartja az ötödik magyar község létesítését, mert, úgymond, a meglévők már nem tudják befogadni a még mindig jövő telepeseket. E fölterjesztésben írja Mártonfy, hogy 1786 január 1-vel a bukovinai magyar falvak iskolái megnyíltak. Andrásfalva még ez év tavaszán meg is alakult.

A bukovinai magyarság népesedési mozgalmát illetően a következő, sajnos, meglehetősen hézagos számadatokat sikerült fölkuatnom:

1786-ban a bukovinai magyarság lélekszáma:	2.687
1880-ban	9.887 ⁴
1890-ben	8.139
1900-ban	10.248
1910-ben	11.860
1920-ban	13.827
1930-ban	15.650

Az 1890. évi több mint 17%-os csökkenést az 1883. évi hazatelepítés okozta. E mozgalom vezetői Odeschalchy Artúr herceg és Szádeczky Lajos kolozsvári egyetemi tanár voltak, önzetlen, hazafias áldozatkészséggel intézve a nemes ügy irányítását. A hazatelepülő székelyek az Al-Duna mellett Székelykeve, Sándoregyháza és Hertelendyfalva községeket alapították. A később jövők Déván, Gyorokon, Csernakeresztúron és Marosludason találtak otthonra. Sajnálatos, hogy később bizonyos visszásságok merültek fel a telepítések adminisztrálása körül, ami miatt az nemcsak hogy teljesen megszünt, de a hazajött székelyek közül is sokan visszatértek Bukovinába.

A szaporodás évi átlaga, mint a fenti adatok mutatják, meghaladja az 1,5%-ot. A valóságban azonban elérte a 2%-ot is, ha számításba vesszük az erős kivándorlást 1890—1910-ig Kanada felé, hol a bukovinai székelyekből egész falvak keletkeztek. Névszerint: Istensegíts, Józseffalva és Andrásfalva. Apasztólag hatott a világháború és az utána következő nyomasztó gazdasági helyzet is.

A lakosság megoszlása az egyes községekben a következő:

Andrásfalván lakik 3680 székely, körülbelül 250 német, 80 oláh, 108 lengyel és 16 rutén.

Hadikfalva székely lakossága 6684. Más nemzetiségűek száma 263. Ez utóbbiak nem állandó lakosok. Leginkább vasúti alkalmazottak és ideiglenes munkások.

Istensegíts szintiszta székely lakóinak száma 3940 főre megy. Hagyományos szokások, ősi dalok, népviselet legérzékenyebbül itt élnek „Istensegítsies” — mondogatják a többi falvak lakói az onnan származó kocsok, mellesbunda hímezéseire, párnafejek „tőzéseire” stb. A falu népe büszke székely eredetére. A csángó szó itt sértést jelent. Eléggé jómódúak. Utcái nyílegyenesek. A világháború éveiben az orosz hadvonalak mögé került a község közvetlenül. Az oroszok azonban nem evakuálták, mert hőslélekű plébánosuk, néhai Bálint Péter személyében, garanciát vállalt híveiért. A községgel szembenálló útegeink parancsnoka, Áts Zoltán százados pedig elrendelte tüzeirenek, hogy inkább száz méterrel rövidebbet lőjjenek, mintsem a testvér falu népében kárt tegyenek. Nem is történt a falunak és népének semmi baja.

Fogadjistent 240 székely és 298 oláh lakja.

Józseffalván 941 székely és 580 oláh lakik.

Kis-Józseffalva tiszta székely lakossága 245 főt számlál.

⁴ Polek János: Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen.

E hat magyar telepen jelenleg 15.650 székely él.

Vallási szempontból a falvak lakói a róm. kath. vallás hívei. Mindössze Andrásfalván lakik 460 ev. ref. vallású magyar. Ez utóbbiaknak templomuk és külön lelképásztoruk is van, valamint iskolájuk, melyben a ref. pap maga tanítja a gyermekeket. Andrásfalván, Hadikfalván, Istensegítsben és József-falván önálló plébániák vannak magyar származású papokkal. Fogadjisten Istensegíts filiáléja. Kis templomát pár évvel ezelőtt újjáépítették. E plébániák a világháború végéig a lembergi érsekség hatáskörébe tartoztak, a rendszerváltozás után a jassi püspökséghez kerültek.

Iskoláit a tartományi tanulmányi alap tartja fenn. Ezt Landesschulfond néven még II. József alapította a megszüntetett görögkeleti valláshoz tartozó kolostorok birtokaiból. Fogadjisten és Józseffalva iskoláiban a tanítási nyelv teljesen oláh, a többi községekben egy-két tantárgyat még eddigelé magyarul is tanítanak.

A bukovinai székely községek közül Hadikfalva és Istensegíts a szereti, Andrásfalva a radautzi, Fogadjisten a szucsavai, Józseffalva, Kis-Józseffalvával, a gurahumorai járáshoz (judetul) tartoznak közigazgatásilag. A községek élén a bíró áll, nagy tekintélytől övezve. Választását tanácskozások és korteskedések sorozata előzi meg. A községi bíró szava dönt oly ügyekben is, melyekkel máshol a törvényszéket terhelik. Ő fogadja fel az „irogatót“ (jegyzőt) is. Hadikfalva irogatója, Keresztes János bá', azelőtt Czernowitzban rendőr volt. Igen akkurátusan tudja mégis kiállítani a három legnagyobb székely községben a hivatalos írásokat. Olyan ez a székely ágazat, hogy mindent el tud sajátítani, amire csak elkülönített életében szüksége van. A magáramaradottság sokoldalúvá fejlesztette képességeit. A szakképzettség nem lepi meg őket. „Tanulása van rá“ — mondogatják azzal az értelemmel, hogy belőlem is válhatott volna ilyen mester, ha ráadtam volna a fejemet. Nem is tud megélni közöttük más iparos, hacsak nem kovács.

Házaitak fából építik. Az oldalboronákba csappangoslag (ferdén) faszögeket ütnek, hogy a rávert, szalmatörekkel kevert agyag tapadjon. A tetőt zsindelellyel fedik. A jómódú gazdák háza kétszakasos, azaz két szoba és a közöttük elhelyezett eresz (nyári konyha) és kamrából áll. Maguk készítik többnyire a bútortatot is, valamint a „nagyház“ (tisztaszoba) fűtőjét (kályháját), égetett téglából.

A szorgoskezü fehérnépek gyönyörű vásznakat szőnek lenből, kenderből. A fehérnemű vászon „ontok“ -át (osztovátára hosszában feszített fonál) gyapot „mejjék“ -kel (fonállal) öltik keresztül. Gyapotból „harisnya“ (nadrág) és „szokmány“ -posztót, ezenkívül lépcsős vonalú, négyzetmintás, élénk színű „festékeseket“, ág- és duláp (falóca) takarókat, valamint „csérget“ (pokrócot) szőnek.

Viseletük az erdélyi székelyekével teljesen egyezik. E tekintetben nincs különbség a jómódú gazda és a Moldovába járó szegény között. Még az Amerikát megjárt atyafi is mihamar leveti a „németes gunyát“, mert otthon szegényen azt viselni.

A bukovinai székely mélyen vallásos. Templomaik vasár- és ünnepnapokon állandóan zsúfoltak. Emellett azonban csodálatosan megfér lelkiükben a még mindig lappangó sámán kultusz sok ezer babonásága. Beteghez csak az utolsó kenet után hívnak orvost. Eladdig „tudós asszonyok“ (kuruzslók) kezelik.

Szeretik a társas összejöveteleket. Egy-egy falu búcsúnapján összegyűl a többi székely község népe. A józseffalviakat azért nevezik „hetevényeknek“, mert napokon át megragadnak a vendéglátónál — ilyenkor. Az igaz, hogy tőlük sem lehet egykönnyen szabadulni templomuk védőszentje, Szent István körül. A nagy falukban ünnepnap nem múlhat el tánc nélkül. Főként más-más gazda udvarán rendezik, sohasem a kocsmában.

Soraikból kerülnek ki a zenészek is, fúvós és vonós hangszerekkel. A nagydob, cintányér elmaradhatatlan. Csárdásuk üteme kissé vontatott.

Beszédükben sok ősi sajátosság van. Hangsúlyozásukban van valami énekszerű. A szólamhangsúlyt erősen kiemelik időmértékben is az utána következő szavak rovására. Ez a sajátosság kihat szófűzésükre is, úgy annyira, hogy a hozzá nem szokott fül eleinte meg sem érti őket. A 150 év előtti székelyszó hangzik ajkaikról változatlan eredetiségében. Erről majd egy más alkalommal fogok részletesebben beszámolni.

Dalaikról a leghivatottabb nagymesterünk, Kodály Zoltán állapította meg, hogy a magyar zene ősi motívumait a bukovinai magyarság őrizte meg legérintetlenebbül.

De nemcsak ezt. Megtartotta nemzeti jellegének minden nemes vonását. Ebből meríti az erőt, mellyel sikeresen ellenáll a ránehezülő asszimiláló hatásoknak.

A bukovinai székely anya még századok multával is magyarul fog szólni gyermekéhez.

*

(*Deutscher Auszug.*) Verfasser schildert die Siedlungen der in die Moldau geflüchteten und im letzten Viertel des XVIII. Jahrhunderts in die Bukowina gesiedelten Siebenbürger Székler, beziehungsweise die Gründung der Bukowinaer Székler Gemeinden Andrásfalva, Hadikfalva, Istensegits, Fogadjisten und József falva, vorwiegend auf Grund der im gewesenen k. u. k. Kriegsarchiv in Wien gefundenen zeitgenössischen Berichten. Die heutige Lage der Siedlungen, sowie die Charakterisierung der Bewohner besorgt Verfasser auf Grund seiner an Ort und Stelle gesammelten Eindrücke.

Kis-Várday Gyula.

TUSKÓHÚZÁS A SZENTGOTTHÁRDI JÁRÁSBAN.

A szentgotthárdi járásnak, a trianoni békeszerződés következtében, ma 40 községe van. A lakósok magyarok, németek, vendek, akik nagyobb részt földműveléssel és gazdálkodással foglalkoznak. Földjeiket nagy szorgalommal művelik, hogy a silányabb és terméketlenebb, dombos és hegyes vidéken, amelyet „púpos, görbe világnak“, németül „Puglate Welt“nek is szoktak nevezni, kellő eredményt érhessenek el és megélhetésüket biztosítani tudják.

A járás lakói vallásosak, ragaszkodnak régi hagyományaikhoz és szokásaikhoz, bár azokból a mostani nehéz gazdasági viszonyok között nem egy feledésbe merült. A magyaroknak, németeknek és vendeknek is megvannak a külön népszokásaik, de egymástól is szoktak egyes szokásokat kölcsönözni, amelyekre aztán lassanként rányomják saját jellegzetes faji vonásaikat is. Ilyen szinte közös szokássá vált náluk például a tuskóhúzás, amelyet most már egyformán ismer és majdnem az egész járás lakossága meg is tart.

A tuskóhúzást a németektől, az úgynevezett hiencektől vették át a magyarok és vendek is, a hiencek pedig, akik *Schwartz* Elemér dr. megállapítása szerint bajor eredetűek,¹ őshazájukból hozták azt magukkal új otthonukba.

A hiencekről, a nyugatmagyarországi németekről, a tuskóhúzással kapcsolatban a következő sorokat kapjuk Vas vármegye monográfiájá-

¹ *Schwartz* Elemér dr.: A nyugatmagyarországi németek eredete. Ethnographia. 1921. évf., 113. l. — *Schwartz* Elemér dr.: A rábalapincsközi nyelvjárás hangtana. Budapest, 1914.

ban: Pogányszokások maradványa még a fatuskóhúzás is (Blockziehen), t. i. ahol az egész farsangon át nem volt lakodalom, házasságkötés, ott egy felcifrázott fatuskóra ültetik a falunak a legöregebb aglegényét, kit jól tartanak borral és farsang hétfőjének délutánján végighúzzák a falunak az utcáin”.²

„Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben“ című mű IV. kötete a hiencek e szokásáról ennyit mond: „Amely faluban farsang alatt nem történt házasság, ott fatuskót húznak végig“. A nyugatmagyarországi németnyelvű hienceknek tuskóhúzási szokását a vas megyei jakabházi tuskóhúzás keretében „Tuskóhúzás a hienceknél“ címen Csávásy Alice ismerteti az Ethnographia 1922. évi folyamában.

A felsorolt adatok is azt bizonyítják, hogy a hiencek a farsangi mulatságban ősrégi eredetű szokást őriztek meg, amelynek eredetére, lényegére, jelentésére és megtartására nézve Sartori,³ Vernelaken⁴ műveikben nyujtanak felvilágosítást úgyannyira, hogy megjegyzéseik nyomán megállapíthatjuk, hogy a tuskóhúzás farsangi mulatság, amelyet azon község fiatalágának kell megtartani, amelyben az illető farsangon nem volt házasságkötés.

Az elmondottak szerint tehát a vas megyei szentgotthárdi járáshoz tartozó Felsőrönökön, Jakabházán, Rábafüzesen, Alsószölnökön, Alsórönökön és Nemesmedvesen lakó hiencek tuskóhúzási szokásukat Németországból hozták és azt a velük szomszédságban élő magyarokkal és vendekkel is megismertették, akik aztán a saját szokásaiból is adtak hozzá egyes vonásokat s így lett a szentgotthárdi járás nagyobb területén is ismeretes a tuskóhúzás. Azért mondjuk nagyobb területen, mert pl. a járás délkeleti részének több községében, különösen a protestáns lakosságú falvakban, nem igen dívik ez a tréfa házasodás...

A tuskóhúzás fennmaradásának a trianoni béke teremtette helyzet is kedvez, amennyiben a nép, amelynek gazdasági és anyagi helyzete hovatovább sanyarúbb lesz, nem tudja kiházasítani gyermekeit és így minden esztendőben több és több faluban megülheti a fiatalság azt a mókás egybekelést. A régiebb és jobb világban ez a divat, amint a példák is mutatják, csak elvétve, 5—10 évben fordult elő egyszer. Így például azt halljuk, hogy Rábatótfaluban csakis 23, Orfalun 29, Talapatkán 10, Rábakethelyen 8 évvel ezelőtt volt tuskóhúzás, a német községekben pedig még ritkábban fordult elő, így Alsórönökön csakis 1931-ben, Jakabházán pedig 1921-ben húztak utoljára törzsököt.

Ismertetésünknel tekintettel voltunk a most Burgenlandhoz tartozó rába- és lapincsvölgyi német falvak, például Nagyfalva, Gyanafalva és ezek

² Vas vármegye monografiája. 1898., 38. lap.

³ Sartori, *Sitte und Brauch*, 3, 103. f. Blockziehen, eine Belustigung, die in Süddeutschland und in der Schweiz an bestimmten Tagen der Faschingszeit oder in ihrer Nähe vorgenommen wird, am Montag nach Invocavit (Blochmäntig, Blöchltag, Blockfest), am Donatustage, am „unsinnigen Pfinztag“ (Donnerstag vor Aschermittwoch) u. a. Sie besteht darin, dass die Burschen einen Baumstamm aus dem Walde holen, bekränzen und schmücken, auf einen Wagen oder Schlitten laden und unter Jauchzen und Schreien durchs Dorf führen. Auf den Block sitzt der Leiter des Festes, oder ein Narr läuft darauf hin und her. Rundum tummeln sich allerlei Masken.

Sartori, *Sitte und Brauch*, 3, 104. A. 58. Das ganze ist eigentlich eine Form der Maibaumeinholung, ein Zauber, der die Fruchtbarkeit des Frühlings übermitteln soll. Manchmal wird das Fest nur begangen, wenn längere Zeit oder während des Faschings keine Hochzeit stattgefunden hat.

Sartori, *Sitte und Brauch*, 3, 104. A. 59. ... und mitunter werden die Mädchen, die das Jahr über nicht unter die Haube gekommen sind, zum B. verurteilt.

⁴ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens I. B. 1428. f.

szomszédságában fekvő községek, nemkülönbén a szintén burgenlandi Rába-keresztúr tuskóhúzására is, hogy annál jobban és eredetibb alakjában mutathassuk be ezt az érdekes szokást. Hiszen a feljegyzések szerint Nagyfalván már 1790-ben tartottak törzsökhúzást.

Hogy mennyit módosult a tuskóhúzás az idők folyamán, azt látni fogjuk leírásunkban is. Mindegyik falu fiatalsága a saját községének helyi, még pedig lakodalmi, szüreti, májusfaállítási és más szokásaiból is fűzött hozzá egyeseket, de sokszor az idők folytán beálló különböző felfogásoknak megfelelően is módosult ez a mókás szokás.

Egyik-másik helyen nagyobb fénnel, pompával ülik meg ezt a kellemes farsangi mulatságot, amely már sok község ifjúsága előtt csakis azt a célt szolgálja, hogy az elárverezett tuskóból minél több pénzt kaphassanak, minél nagyobb táncmulatságot, dáridót csaphassanak és a farsang végén annál jobban kitréfá-hassák magukat. A tuskóhúzásnál a magyar ruhában szereplő leányok között a menyasszony fehér ruhában, csokorral a kezében jelenik meg, a legények pedig nadrágosan, csizmában, pörge kalapban vesznek részt az ünnepen. Leányok és legények egyaránt nótáznak s az idegen nyelvűek is magyar dalokat énekelnek. A község nagysága szerint, több vagy kevesebb pár vesz részt a tuskóhúzásban, így a kisebb faluban 4—4, a nagyobbakban 10—10 pár is; Rábatótfaluban az idén 40 leány és 56 legény húzta külön-külön a maga tuskóját.

Az ilyen tuskóhúzás közönségéről, mókás alakjairól és maszkjairól képeink nyújtanak magyarázatot, leírásunk pedig bőséges felvilágosítást a szentgotthárdi járásban ismeretes népszokásról. Ha valamelyik községben a farsangban nem volt lakodalom és ha nincs is bejelentve a papnál farsang végéig házassági szándék, akkor a legények már jó korán rendezkednek a tuskóhúzási ünnep megtartása céljából. Megezik az is, hogy az ifjú párok nem a farsang alatt kelnek egybe, hanem a húsvét utáni időre halasztják az esküvőt, csakis azért, hogy a falu fiatalsága megtarthassa a tuskóhúzást. Ha szegény az esküvőre készülő pár, akkor az ifjúság pénz ígéréssel veszi rá a jegyeseket a lakodalomnak az ünnepek utánra való halasztására.

Van arra is példa, hogy a falubeli leány vidékre megy férjhez, ami régebben ritkaságszámba ment, mert a leányt a múltban nem engedték ki a községből, hanem odavaló legénnyel kellett neki összekelnie. A vidékre való férjhezmenést régebben lealázonak tekintették. Most, ha valamelyik leány más községben talál új otthonra, a falubeli legények közül pedig nem házasodik senki sem, akkor csakis a legények húznak tuskót. Ha valamelyik községbeli leány idegenből nősült, de a faluban leány egyáltalán nem került főköthő alá, akkor csakis a leányok fogják a tuskót cipelni, azaz a mai általános felfogás szerint a tuskóhúzással járó büntetés csakis a leányokat fogja sújtani.

Általában legtöbb községben az a szabály, hogy az elemi iskolát végzett fiúk és leányok, nemkülönbén az özvegy emberek és asszonyok is kötelesek a tuskóhúzásban résztvenni. Ezzel arra törekszenek, hogy a vénebb leányokat és legényeket megszégyenítsék és arra sarkalják őket, hogy házasságra lépjenek.

Ha megalakult a tuskóhúzási multság rendezőbizottsága, melynek egyik tagja pénztáros, aki az ünnep rendezésére szolgáló bevételekről és kiadásokról pontos jegyzéket vezet, azonnal hozzáfognak az ünnepség rendezéséhez. Van a bizottságban egy úgynevezett hívogató-legény is, aki a tuskóhúzás előtti napokon bort viszen magával egy kulacsban és megkínálja az innivalóval azokat, akikkel útközben találkozik és meg is hívja őket az ünnepre, de betér azután az egyes házakba is, ahol szintén meghívói tisztének tesz eleget. Meghívják a környékbeli falvak lakóit is. Meghívókat csakis ritkább esetben szoktak kiadni, melynek rendszerint ugyanaz a szövege. Például:

Az orfalui legények és leányok 1932. évi február hó 8-án Kovács Károly gazda erdejéből kiindulva, „Fahúzási ünnepélyt“ rendeznek, melyre a n. é. közönséget tisztelettel meghívják. Sorrend:

1. Reggel 9-től 9 óráig gyülekezés a Hercz Adolf-féle vendéglőben;
2. 9 órakor indulás a fa helyszínére;
3. 10 órától 1 óráig vágás, rakodás, díszítés és eskü;
4. 1 órakor indulás a gyülekező helyszínre;
5. 3 órakor a fa elárverezése és záróbeszéd, utána felvonulás a mulatságra.

A kíséretet fúvószenekar szolgáltatja. Belépődíj nincsen.

A tuskóhúzást megelőző napokon a rendezők felkeresik a környék uraságát vagy a módosabb gazdákat és kocsmárosokat, hogy a gyászba borult ifjúságon segítsenek és ajándékozzanak az ünnepre egy hosszú, nehéz és értékes fatönköt.

A tuskó beszerzése régebben könnyebb volt, mert az egyes uradalmak szívesen bocsátottak tetszetős és megfelelő fát a rendezők számára, de mióta változtak a viszonyok és nehezebb lett az élet, az uradalom, de az egyes gazdák sem örömet ajándékoznak fát tuskóhúzás céljából. Különösen azért is tartózkodnak a fa adogatásától, mert a népszokás rendezésével néhol már nemcsak a házasodni nem tudó fiatalságnak a gyámoltalanságát gúnyolják ki, hanem a házasság szentségét is profanizálják; nevezetesen állapapot szerepeltetnek, aki mókáival és néha szeméremértő beszédeivel a tuskóhúzási népszokásokat kirívókká teszi. Így aztán nem is lehet rajta csodálkozni, hogy az egyház is üldözi a tuskóhúzást. Hogy a tuskóhúzás szertelenségeit, izléstelenségeit lehetőleg kiküszöbölhessék, több községben már csakis polgári esketést tartanak és az egyházi szertartást mellőzni szokták. Az összeadást ilyenkor természetesen csakis az álljegyző végzi.

A tuskó neve németül: Bloch, Block, Klotz, Baumstamm, Baumchen, magyarul pedig: törzsök, fatörzs, fa, tönk. A népszokást németül Blochziehen, Blochmäntig, Blöchlitag, Blochfest, Faschingfest, Faschingsbelustigung néven emlegetik; magyarul pedig: tuskóhúzásnak, törzsökhúzásnak, fahúzásnak, falakodalomnak, tréfaesküvőnek, mókaházasságnak, gyászmenetnek is szokták mondani.

A tuskó ajándékozója sokszor meg is tréfálja a fiataliságot, mert kiköti, hogy a fát maguk a legények cipeljék ki az erdőből. A gazda természetesen, hogy nehézségeket gördítsen az ünnep elé, a legnehezebb fát vágatja ki, amelyet egyáltalában nem tudnak kiszállítani a legények az erdőből. Sajnos, ilyen esetben legtöbbször el is marad az ünnepség.

Igen sokszor a fiatalság vásárolja meg a fát, amelynek hossza különböző, mert 12—26 méter között váltakozik, a vastagsága pedig a 20—60 cm-t közelíti meg.

A tuskó rendszerint fenyőfa szokott lenni, de helyettesítheti más fa is, csak jó, erős, nehéz, sudar, szépkoronájú és a legmagasabb legyen a határban. Ha nem kapnak megfelelőt, akkor két rövidebb tuskót használnak az ünnepre, olyanformán, hogy az egyik tuskót a legények, a másikat a leányok húzzák s így tartják meg a faházasságot.

A háncsot nem szedik le a fáról, sőt sokszor a koronáját is meghagyják, hogy díszesebb legyen a tuskó.

A tuskó a mai felfogás szerint a meddőséget jelképezi, amelyet a házasság hiánya teremt meg, szemben a régi német felfogással, amely szerint a törzsök azt a varázserőt jelentette, amely a tavasz érkezésével a termékenységét eszközlí. A tuskóhúzással szegényítik, illetve büntetik meg a fiatalságot azért a gyámoltalanságért, amellyel a farsangban viselkedtek, amikor is senki sem házasodott meg a faluban. De szegényen a tuskóhúzás az illető falura nézve is. A mai házasságtól való idegenkedés oka csakis

a sanyarú gazdasági viszonyokban kereshető. A szegénység tartja vissza az ifjúságot az egybekeléstől, mert nincs pénz, nincs alap a családalapításra. Nem akarják az ifjak, hogy egy koldusból két koldus legyen és így inkább eltűrik a tuskóhúzással járó megszegyenítést. Ha házasságra lépnek is, az egykerendszer divatja alól a legtöbb helyen nem tudnak szabadulni a fiatal házások. A nemházasodásnak pedig megvan az árnyoldala is, mert így jobban fel fog burjánzani a rossz erkölcs az ifjúság között.

Ha kivágták a fát, vagy a falu végére szállítják be, vagy pedig az erdőben, esetleg az erdő szélén hagyják. Ez utóbbi esetben két rendőrnek öltözött legény őrzi a tuskót, nehogy valaki kettéfűrészelve, vagy pedig összevagdálja, mert ennek a tuskóhúzási ünnepnek ellenségei is szoktak lenni, akik minden módon meg akarják hiúsítani a falakodalmat és legalább is tréfát, viccet akarnak csinálni belőle.

Bizony, hideg időjárásban nem igen kellemes a tuskó őrzése. Egész éjjel ott fagyoskodnak az álrendőrök a tuskó mellett és megesik néha az is, hogy félholtan, meggémberedetten találják meg reggel a falubeli legények a jámbor öröket és csakis egy kis jó meleg borral tudnak lelket önteni beléjük.

A tuskóhúzást rendszeren farsang utolsó napján rendezik, de néha előbb is, a farsang utolsó napjain. Ha több szomszédos községben esedékes a tuskóhúzás, akkor mindegyik falu más napon tartja meg az ünnepet, hogy így mindenik község résztvehessen a szomszédok tuskós multságán. De mindenesetre a farsang ideje alatt kell megtartani a tréfaesküvőt. Ha e napon még hó takarja a földet, akkor abban az utcában, ahol a menet végig halad, eltakarítják a havat és az egész falu résztvesz a takarítás nagy munkájában; egyébiránt is nagyban szokott készülődni a község apraja-nagyja a tuskóhúzásra. Az ünnepen ott is van azután az egész falu, sőt még a környékeliek is és nagy kedvvel nézik a különféle mókákat.

A tuskóhúzást rendszeren délután 1—2 órákor kezdik meg, de sokszor már délelőtt is, különösen akkor, mikor nagy utat tesz meg a menet, mert például a vendnyelvű Rábatótfalu ifjúsága minden tuskóhúzás alkalmával be ment a három kilométer távolságra levő Szentgotthárdra és ott tartotta meg az esküvőt, hogy azután visszatérjen Rábatótfaluba.

Mielőtt a tuskóhúzási menet elindulna és az ünnep megkezdődne, a tuskót szépen feldíszítik papírláncokkal, papírszalagokkal, koszorúkkal, zöldgallyakkal, csokrokkal és különféle virágokkal. A két végén kisebb fenyőfákat erősítenek a tuskóba, még pedig a májusfához hasonlóan s a régi felfogás szerint így szimbolizálják a közeledő tavasz ébredését, a tavaszi varázserőt.

Esküvő után a közönség a fa díszleteit leszedi és magával viszi, abban a kellemes tudatban, hogy ezek a papírdíszek és virágok bűvös erővel rendelkeznek és áldást és szerencsét hoznak az illető házra és lakóira.

Mielőtt a menet lefolyását bemutatnók, előbb a játék szereplő személyeivel ismerkedjünk meg.

A szereplő személyek között elsősorban az álpapot, a Pfarrert látjuk ott, ámbar a papot most már az áljegyző helyettesíti a legtöbb helyen, különösen a magyar községekben. Az 1931-ben Alsórönökön megtartott tuskóhúzási multságon is szerepelt az álpap, aki az egész játék alatt nagy tevékenységet fejtett ki, mert ő tartotta a bevezető beszédet, ő végezte a hirdetést és az összeadást is. Az ilyen álpap rendszeren papi köntösbe öltözködik, a kezében pásztorbottal. A papi szerepet a legügyesebb ember szokta játszani, aki házas, de gyermektelen és körülbelül 40—50 éves. Rendszeren évről-évre egy ember szokott álpap lenni, aki így már nagyon is jól tudja szerepét. Sőt nemcsak a maga falujában, hanem a környékbeli községekben is őt hívják meg a tréfa házasság szertartásainak lebonyolítására.

Az álpap Alsórönökön is egy ilyen alkalmas ember volt, aki eddig már nyolc alkalommal szerepelt mint álpap az alsórönöki és a környékbeli tuskóhúzásokon. Neki van egy könyvecskéje, amelyben megvannak azok a beszédformák, amelyeket az álpapnak mondania kell az ünnepen. Néha azonban az álpap a viszonyokhoz képest változtat is a beszéd ezövegén.

Az álpap szidja össze a renitenskedő menyasszonyt, ő hirdeti ki háromszor a párokat, ő adja össze a házassulandókat, ő meséli el még a menet elindulása előtt a tuskóhúzás célját és így tovább... Éppen ezért a papnak jóhangúnak kell lennie, mert szerepéhez tartozik a sok beszéd. A fizetése abból áll, hogy enni-ennivalót adnak neki.

Az áljegyzőre (Notar) szintén nagy feladat vár, különösen, ha nincs álpap, mert akkor ennek minden dolgát neki kell végeznie, tudniillik az egyházi összedás helyett a polgári esketést. Segítségére van a segédjegyző (Vicenotar), aki táskájában cipeli az esketéshez szükséges iratokat.

Az áljegyző is a tanultabb, idősebb és ügyesebb emberek sorából kerül ki, hogy tudjon beszélni és tekintélyt tartani. A menyasszonynak (Braut) szintén a legügyesebb leánynak kell lennie, de egyes községekben legény végzi a menyasszonyi szerepet is, olyanformán, hogy az illető igen fürge legény menyasszonynak öltözik. Magyar községekben azonban rendszeren leányok szoktak menyasszonyoskodni.

A vőlegény (Bräutigam) szintén ki van maszkírozva és szerepében igen jártas.

Vőfélyek (Brautführer) és nyoszolyóleányok (Brautjungfer) elmaradhatatlanok az ifjú pár mellől. A számuk különbözik s a szám nagysága sokszor az ifjúság vállalkozási kedvétől függ.

A kocsis (Kutscher) legelül ül a tuskón, vagy pedig a tuskóra szerelt hinton, vagy autószerű alkotmányon. Néha mellette látjuk a hajdút is. A kocsis irányítja a menetet, amely az ő hatalmas ostorcsördítésére indul meg és az egyes megállások után is ő ad jelt ostorának csördítésével a továbbhaladásra.

A meghívó (Ladner) is ott halad a menetben, butykos a vállán.

Ott sűrűnek-forognak a bohócok is, a Koklerék különböző maszkokban. Vannak például medvének, sertésnek, cigánynak, japánnak, négernek stb.-nek öltözött maszkok, akik a nőket ijesztetik és a mellett a nézőktől pénzt is kéregetnek és azt perselyükbe rakják. A kalmár (Händler) sem hiányozhatik, kosárral a vállán.

Az árendőröket (Polizeikommissär) is ott látjuk, akik mint gyalogos- és lovasrendőrök tartják fenn a rendet.

Magyar községekben szerepel még a mérnök is, aki a menet élén halad mérőeszközével és szemlélteti a jobbik utat, amelyen tanácsosabb a haladás, de legtöbbször a mérnök tévútra tereli a menetet, hogy ezen is mulasson a közönség.

Magyar vidéken a tuskót jobb és bal oldalon egy-egy ember kíséri; az egyiknek a vállán egy imitált nagy fűrész, a másiknak kezében pedig egy balta van; ezek távoltartanak a tuskótól minden ártalmas embert, aki kárt tehetne benne.

Végül a zenekart említhetjük meg. Legtöbbször a falubeli cigányok muzsikálnak és amellet tréfás mókákkal is töltik az időt, hogy kedélyesebb legyen a mulatság; ők is segítenek a maszkoknak a hangulat felkeltésében.

A kocison kívül a tuskón ülnek hátul a menyasszony és a vőlegény, még pedig zöld gallyakból készített sátor alatt; velük szemben foglal helyet az álpap vagy az áljegyző, ezek háta megett a vőfélyek és a nyoszolyóleányok helyezkednek el.

Mielőtt elindulna a menet, az álpap vagy az áljegyző beszédet intéz a közönséghez és pár tréfás szóban okát adja a tuskóhúzásnak. Például az

alsórönöki tuskóhúzás bevezetőjeképen az álpap így szólott a nagy gyülekezethez:

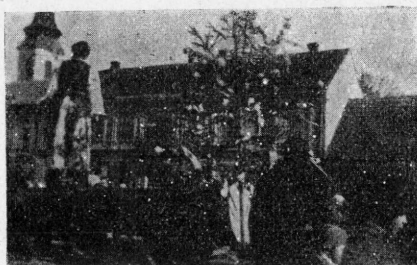
Becses hallgatóim!

Miután bennünket legényeket az a szerencsétlenség ért, hogy egyikünk sem kapott menyasszonyt, most büntetésül az itteni szokás szerint ezt a törzsököt kell elhúznunk, hogy jövőre közülünk mindenki kerítsen magának menyasszonyt. De egész biztosan! Különösen azok, akiknek nagy nehezeére esett ez a mostani törzsök húzás.

A mi vőlegényünk bizonyára megházasodott volna, de el kellett utaznia Délkelet-Afrikába, úgyhogy a mostani határnehézségek miatt lekészt

1. ábra. Az 1932. évi rábatótfalusi tuskóhúzó menet Szentgotthárdra érkezik.
Holleich Ottó felvétele.

2. ábra. Az 1932. évi rábatótfalusi tuskóhúzó menet Szentgotthárdon esküvőt tart.
Dr. Gálffy Ferencné felvétele.

3. ábra. Tuskóhúzás Csörötneken 1932-ben.
Ilyés Károly felvétele.

4. ábra. Tuskóhúzás Csörötneken 1932-ben.
Ilyés Károly felvétele.

és nem érkezett meg idejében haza. Mivel pedig a farsang már a végén járja, a most szükségből egybekelő házastársakat a szabad ég alatt kell megesketnünk.

Több helyen ezt a beszédet a kihirdetés, vagy pedig az esketés előtt mondja el az álpap vagy az áljegyző.

Érdekes látványt nyújt az indulásra fölállított menet. A törzsök tengelyen van s a kocsirúdhoz kötött kötéltre szerelt, illetve keresztbe fektetett hámfák mellett helyezkednek el párosával a vonóerők: a leányok, legények, gyermekek egyaránt. Lassú lépésben haladva húzza a fiatal-ság a tuskót; néhol azonban, ha hosszabb útra indulnak, egy darabig lovak is húzzák a törzset. A menet alatt zene szól, vagy pedig nótára gyuj-

tanak. Megindul a tréfálkozás és bohóckodás is; az egyes maszkok kifogya-
hatatlanok a tréfákban. A bohócok felfújt disznóhólyagot kötnek a bot
végére s vele nagyot ütnek a nézők hátára; nagyot puffan az ütés, de nem
fáj. Különösen a gyerekeket verik a hólyaggal, meg a leányokat is ijeszt-
getik vele, de főképen azokat, akiktől sápot, pénzajándékot akarnak ki-
csikarni. Ezek a vendégek gyakran lépre is mennek, mert a bohócok perse-
lyébe filléreket, sőt nagyobb összegeket is dobnak.

A vőfély is foglalkozik. Cigaretta osztogat az emberek között, néha
meg egyszerűen szétszórja a szívnivalót, hogy kapkodhassák azt a közelben
levők. Ha havas az idő és nem sáros az út, a vőfély kerek kalácsot dobál
ki ülőhelyéből a gyerekek közé, akik tülekedve kapják fel a becses ajándé-
kot, a németül „Hochzeitspagel“-nek nevezett tésztát. A menyasszony is
dob „Hochzeitspagel“-t a gyermekek közé. Ez a sütemény gyűrűalakú és
papirospántlikával van felcírázva. Azt a gyermeket, aki ilyen tésztát magá-
hoz keríthet, igen szerencsésnek tartják. Ez a perecféle tészta, amelyet a leg-
fehérebb lisztből készítenek, körülbelül 10 cm vastag; az átmérője megvan
30 cm is; kemény szokott lenni, hogy el ne törjön. Egyáltalában az állandó
gazdagságot akarják vele jelképezni. A lakodalmi süteményen kívül úgy-
nevezett házi kalácsot „Pagel“-t, illetőleg sült tésztát is dobálnak darabok-
ban a gyerekek közé; természetesen az már nem olyan finom, mint a „Hoch-
zeitspagel“. De az ilyen tésztadarabok után is kapkod a gyermekraj. Sok-
szor egész kosár kalácsot szórnak ki az úton, egészen addig, míg a kocsi-
mába nem érnek. Szoktak cukorkákat, süteményeket, így kiflit is dobálni
a közönség közé. Mindezeket a szokásokat a német keresztelők, lakodal-
mak és májusfaállítás szokásaiból kölcsönözték. Azalatt, míg a menet így
szórakozik, az alkalmat a menyasszony felhasználja és megszökik, hogy
a legközelebbi ház valamelyik rejtekében elbújék. Nagy sürgés-forgás
támad erre s a rendezők a gazdától, akinek házában megtalálták a meny-
asszonyt, pénzbüntetést szednek be. Ezalatt a maszkok is jobban meg-
tudják pumpolni a népet. A menyasszonyt zeneszóval keresik fel; termé-
szetesen a vőlegény ezalatt siránkozik, hogy jöjjön elő az ő arája. Mikor
előkerült a menyasszony, akkor az álpap összeszedi és figyelmezteti őt,
hogy többet meg ne szöjkék. Míg megkerül a menyasszony, addig a tuskó-
val megállanak. Most a menyasszonyt újból felültetik a fára, de ő, mihelyt
alkalom kínálkozik, ismét elbúvik. Az egész tuskóhúzás alatt rendszeren
háromszor kísérli meg ezt a megszökést.

A menyasszonyszöktetést is a lakodalmi szokásokból vették át. Tény-
leg egyes vidékek lakodalmi szokásai között ma is megtaláljuk a meny-
asszonyszökést, menyasszonybúvást.⁵

A tuskóhúzással kapcsolatos menyasszonyi szökéssel azt akarják illusz-
trálni, hogy a tuskóhúzásnak, valamint a farsangi meddőházasságnak is
az okát leginkább a leányok makacszkodásában, nem pedig a legények gyá-
moltalanságában és a házasságtól való idegenkedésében kell keresnünk. Ime,
fényes bizonyosága a menyasszonynak a tuskóhúzásnál való viselkedése, gya-
kori megszökése is!

Mikor a menet körülbelül a falu közepére ért, megáll és ekkor törté-
nik a kihirdetés. Ezt az álpap vagy áljegyző eszközli. Vagy csak egyszer
hirdeti ki az illető pap vagy jegyző és azután a 2. és 3. megállásnál másod-
szor, illetőleg harmadszor is. Vagy pedig most az első megállásnál egyszerre
1-szor, 2-szor és 3-szor történik a kihirdetés. Mind a három kihirdetésnél
egy beszédformát használ az álpap vagy csakis csekély változtatást eszkö-

⁵ Vosáhló F. Lipót: „Mosonmegyei német lakodalmi szokások“. 62. lap.
„A Bidlmann kikéri a menyasszonyt. A menyasszony azonban elbújt, helyette egy
álményasszony lép a vőlegény elé... Végre megjelenik az igazi menyasszony.“

zöl rajta, de minél tréfásabban. Például Alsórönökön így történt az eljegyzés, illetőleg kihirdetés:

Tiszteletreméltó Hanyagos úr ezennel eljegyzí magának a háromszor tizenhároméves önálló, erkölcsös Rongyházi Évát, mindketten vallásosak, szabadon gondolkodók, semmit se tudók, Kikericspotschenből valók és ezennel először kihirdettetnek.

Ha valakinek valamiféle kifogása van ezen házasság ellen, azonnal forduljon ügyvédhez, mert ezen házassági ceremóniák után semmiféle fellebbezési jognak nincs helye és a fellebbezés elkésettnek tekinthető. Majd így folytatja a szónok a beszédét:

Boldogok azok, akik pénzzel telt zsákkal rendelkeznek! Ezek bizonyára a farsang végét jól és vidáman fogják tölteni. Jaj azonban azoknak az istenteleneknek, akik nem szereztek maguknak pénzt és feleséget. Ezek szomorú és nyomorult farsangvéget fognak megérni.

Bizony, kedves összegyűlt hallgatóim, természetesen fáj és nehéz a szívünknek, ha sem menyasszonyt nem tudtunk kapni, sem pénzt! Tudja az ördög, mért is oly képzelősködők ezek a mi leányaink! Adámnak még nadrágja sem volt, mégis megkapta nőül Évát. Mi ellenben, kik olyan hetykén járunk, hogy minden vagnak tetszeni kellenénk, mégsem szeret belénk senki sem. Igen, kedveseim, ez nekünk roppantul fáj! De csak várjatok ti is, özvegyek és leányok! Elközeleg majd az az idő, mikor már görbék és vakok lesztek, akkor majd fogtok sóhajtozni és jajveszékélni, mondva, hogy mily jól lenne, ha hozzá mentem volna Ferihez vagy Jancsihoz. Ó, mily derék, jó férjem volna most nekem! De már késő lesz! Elmulasztottátok most és mindörökké, egész éltetekben szalmaözvegyek fogtok maradni. De várjatok ti özvegyek és leányok, még adok időt a jövő farsangig! Javuljatok meg és határozzátok el magatokat a házasságra! Hogy ne történjék meg veletek az a szerencsétlenség, amely most ért bennünket. Különbön vigyen el benneteket az ördög! Bizony, mondom nektek, egyiketeknek sem fog előbb elközelegni a jobb világ, amíg görbe hátatokat férjeitek alaposan be nem balzsamozzák. Természetesen valamiféle mogyorófacálcával való megkenéssel.

Minél kacskaringósabb és tréfásabb ez az eljegyzési, illetőleg kihirdetési szertartás és minél szellemesebb az áljegyző és álpap, a menyasszony és vőlegény, annál érdekesebb az ünnepség. Sokszor pajkos és sikamlós szólásmódok és nyomdafestéket nem tűró, alantas kifejezések tarkítják a beszédet, amely nem egyszer rimes, pattogós, verses formájú is. Megjegyzendő, hogy a magyar községekben tartott tuskóházásnál a tréfházassági népszokás ismertetése, a kihirdetési és esketési szertartás is egymásután gyorsan szokott következni, még pedig akkor, mikor a kocsmá udvarára érkeznek.

Mikor a menet elérkezett a kocsmá elé vagy az udvarára, következik az utolsó, az összeadási, esketési ceremónia, amely szintén nagy derűtségre kelti a közönséget. Az álpap vagy az anyakönyvvezető így szól az összekelés céljából előtte álló párhoz:

Meg vagyon írva, nem jó, hogy az ember egyedül legyen a földön, hanem arra kell törekednie, hogy legyen neki segítsége! Immár, most, ha Évát el akarod venni, felelj szavamra: Igen!

Felelet: Igen.

Hű is fogsz hozzá maradni? (Fejbólintással.) Nem!

Az álpap szidalmazza a vőlegényt, aki ismételtelen kötődik, szabadkózik és nem enged. Például ezt kérdi tőle a pap: „Megigéred-e, hogy elveszed e leányt és hűséges is leszel hozzá?” A vőlegény erre azt feleli: „Elveszem, de nem leszek hozzá hűséges!” Végül nagynehezen beleegyeznek a házasságba. Azután meg a leány akaratokodik, nagy sírás vesz erőt rajta,

míg végtére, sok rábeszélés után, kezét nyújtja a vőlegénynek. Így azután sikerül az álpapnak összeadni a párt. Most bevonulnak a kocsmába, ahol a menyasszony, vőlegény, vőfélyek, nyoszolyóleányok, a pap és jegyző közösen isznak, amire a pap kezét fog az ifjakkal és kezüket selyemszalaggal köti össze, hogy azután áldását adja az ifjú párra.

Magyar falvakban rövidebb lefolyású szokott lenni a tuskóhúzás, amennyiben a menet a tuskót a feldíszítési helytől a kocsmá udvarára húzza és az áljegyző rövidesen végez a ceremóniákkal. Így például az orfalui bevezetőbeszéd ez volt:

Kedves Felebarátaim!

Kérlek benneteket, hallgassatok meg, mert dolgainkról és a mi fiatalságunkról akarok beszélni. Huszonkilenc éve annak, hogy nekünk a faluban volt ilyen faházasságunk. Igaz, hogy volt nekünk sok rossz időnk, de a mi fiatalágunk az ő tartozását mindig teljesítette; most is azt mondják, hogy ők a tartozást teljesítették. Igaz, kimutatták a tartozásuk teljesítését, de mi azt mondjuk, hogy ez nem valódi, hogy ez csak faházasság. Kedves leányaim és legényeim! Nektek más utat kell keresnetek, amelyiken meg fogjátok találni a szerencsét és boldogságot. Igaz, hogy szép és szórakoztató nekünk ez a faházasság is, de nekünk öregeknek kellemetlen ez a törzök és szekerhúzás. Azért ti csúfot érő orfalui fiatalok, ti szégyent és kellemetlenséget hoztatok a mi öreg fejünkre. Kifésült orfalui legények, flancolni tudtok, vasalt gallér, arany óralánc, simi-cipő ... ha-ha-ha ... ezekhez értetek, de megnősülni nem tudtok!

Hát ti, orfalui szép leányok! Hát hová néztetek, mikor férjhez kellett volna mennetek! Persze rakott szoknya, selyemharisnya, hosszú kabát, lakk-cipő s egyéb cicoma kell nektek, de férjhez nem mentetek! Azért kellett most ezt a tuskóházasságot megtartanunk!

Most a jegyző az ifjú párhoz fordul és ezeket a kérdéseket teszi fel:

— Mi a neved?

— Ferenc.

— Mi a neved?

— Anna.

— Ferenc, szereted-e ezt a létező Annát?

— Szeretem az első kocsmá sarkáig.

— Anna, szereted te ezt a létező Ferencet?

— Szeretem szívemből és vágom az első fához!

— Ferenc, te hú maradsz-e a most kötött házassághoz?

— Ma az enyém, holnap a Tied!

— Anna, te szívedből hú maradsz hozzá?

— Ma bírom, holnap eladom!

Ezzel vége szakadt az esketési szertartásnak.

Nem egy községben az idén tartott tuskóhúzással kapcsolatban, így Talapatkán is, az áljegyző beszédében a házasságkötés akadályát a mai sanyarú gazdasági helyzetnek tulajdonította.

A legtöbb összeadási beszédben intelem is van intézve az ifjú párhoz, amint ez a rábáthelyi esketési ceremóniából is kiérzik. A beszéd ez volt: „Mégkötöm a mókaházasságot, melyet mindenki feloldozhat, de leghamarabb ti magatok. Legyen tuskóházasságotok minden falunak elrettentő példa, gyűlöljétek egymást, míg csak ilyen házasság lesz köztetek és soha ne néztek egymásra, a nélkül, hogy ne gondoljatok falutokra szégyenkezés nélkül, e miatt a csúfság miatt. Úgy legyen!”

A vend lakosú rábatótfalusi tuskóhúzás alkalmával a menet Szentgotthárdra vonult be, ahol a piacon folyt le az esketési szertartás, utána pedig az áljegyző a következőképpen ismertette meg a jelenlevő közönséggel a tuskóhúzás jelentőségét:

Mélyen tisztelt Közönség!

Azt hiszem, sokan vannak Önök közül olyanok, akik azt kérdezik, mit is akar ez a sok fiatal leány és legény itt Szentgotthárdon? És mit jelent ez a két hosszú fa? És nem is lovak húzzák a fákat, hanem leányok és legények. Hát megmondom egészen röviden. Mivel senki sem háziasodott, büntetésből a fiataloknak törzsököt kell húzniok. Mindegyik törzsökön rajt ül a jegycspár. Rábatótfalván ezelőtt huszonhárom évvel húztak törzsököt, azóta minden farsangban volt lakzi, dínomdánom, de most, sajnos, csúfosan jártunk. Szegény leányokra rossz világ jár! A legények büntetést érdemelnek, hogy az ennyi sok rózsabimbó közül nem tudtak szakítani egyet, hogy az oltár elé vezették volna. Ezért van a mai nap, hogyha már lakodalomban nem mu'athattunk, legalább a mai napon helyrehozzuk a mulasztást. Ti fiatalok, Nektek meg azt mondom, hogy többé ez ne forduljon elő. Leányok ügyeskedjete, fogjátok meg a legényeket, legények, ti meg csak a szívetekre hallgassatok, azt vegyétek el, akit szerettek, majd azután lesz lakodalom. Most pedig Isten Önökkel, akik itt maradnak, mert mi tovább megyünk, otthon is várnak ránk.

A magyar községekben szokás még az is, hogy tuskóhúzás alkalmával a menetben egy pár kecskétől vont szekéren a násznép borát cipelik, amelyből egész úton iddogálnak. Ha kecskék nem állhatnak rendelkezésére a kocsi húzásánál, akkor a falu öregei végzik a kecskék szerepét.

Az esküvő megtörténe után következik a tuskó elárverezése. Az árverezésnél arra törekszenek, hogy minél több pénzt gyűjtsenek össze. Így a rábatótfalusi idci tuskóhúzási ünnepségen, amelyen 56 fiú és 40 leány külön húzta a tuskóját, a két fát 103 pengőért árverezték el s ehhez az összeghez járult még a menet alatt a bohócoktól összegyűjtött 64 pengő, valamint az ünnepelőtti napokon eszközölt, ú. n. kelengyepénzgyűjtésből befolyt 130 pengő s így együttesen 296 pengő gyűlt össze. Ezt a pénzt a község két kocsmárosánál osztották ki s addig, míg volt a kérdéses összegből, a vendégek ingyen ittak, azután mindenki maga fizette az elfogyasztott italok árát.

Az ilyen árverezésnél azonban tekintettel vannak arra is, hogy kinek van nagyobb szüksége a tönkre. Ez esetben olcsóbban is odaadják a tuskót. Ha pedig nincs ilyen pályázó, akkor a módosabb gazdák belevonásával arra törekszenek, hogy minél magasabb árat kapjanak a fáért, hogy a farsangi multság kiadásait annál jobban tudják fedezni a rendezők. Rendesen az áljegyző szokta vezetni az árverezést.

Végül a tuskóhúzás rendezője megköszöni a közönség szíves támogatását és mindenkit meghív a tánchelyiségbe, ahol azután esznek-isznak, vígadnak, örülnek, mulatnak, táncolnak reggelig, hiszen, ha nem is volt igazi az esküvő, azért mégis csak vigalomra hangolta ez a gyászos házasság az ifjúságot...

*

(*Deutscher Auszug.*) Verfasser schildert den Brauch des Blockziehens der Ungarn, Deutschen (Hienzen!) und Wenden im Bezirk Szentgotthárd des Komitates Vas. Der Brauch des Blockziehens, welchen die Ungarn und Wenden von den Deutschen übernommen haben, wurde früher seltener geübt, da es kaum in den Dörfern vorkam, dass im Fasching keine Ehe geschlossen wurde. Die heutige, durch den Trianoner Frieden geschaffene Lage ist dem Volksbrauch günstig, da das mit der schweren Wirtschaftsnot ringende Volk seine Kinder nicht ausheiraten kann. So ist die Jugend des Szentgotthárder Bezirkes genötigt, in immer zahlreicheren Dörfern den scherzhaften Brauch des Blockziehens zu veranstalten.

Vakarcs Kálmán.

ZSELICI KANÁSZÉLET.*

Somogy megyében, a Kaposvár és Szigetvár között elterülő erdős dombvidék neve Zselic, melynek népe ősi kanász községek ivadéka.

Kanászaik élete a régi disznótartó világ életének visszatükrözője. Ma még csaknem minden zselicségi faluban megtalálhatjuk a régi tagosítás előtti kanászvilágra emlékező öreg pásztorokat. Vallomásaik alapján magunk elé idézhetjük a régi somogyi kanász életét és munkáját.

Első kérdésem az volt, hogy milyen lehetett a zselicség eredeti tájfajtája, az ősi somogyi disznófajta?¹ A kanászok egybehangzó felelete után sikerült ennek a tisztán legelőn élő disznófajtának népi leírását összeállítanunk.

Ezek szerint a zselici disznó *suttyogó szőrű* (felálló sertéjű) *rikés-disznó* volt, nagy járó természetű.

Ambrus Ferenc szerint úgy tudott menni, mint egy ménes és nagyokat ugrott, mert olyan vékony lábaszára volt, mint a pipaszár s a kanász úgy elfáradt a hajtásába, hogy majd megszakadt bele. Orra hosszú volt (mint egy 30 cm), mint egy hékér s a hasa karesú, mintha bél sem lett volna benne. Hosszú farka, csúcsos füle volt, a szőre pedig *ardas* (szürke), *igye-nős*, *singször*.

Nem volt csöndes, mint a mangali, hanem *buffogott*, bu-bu hangot adott. Kitűnő szaglásával kivált s látása is éles volt. Ezt a disznót őrizni nem volt könnyű dolog! Jól kellett ismerni minden mozdulatát. Még a hangját, beszédét is elleste a kanász. Ambrus Ferenc 61 éves márcadói kanász szerint hétféle nyelven beszél a zselici disznó. Mikor *megfordítja helyére a „fókát“* (falkát),

1. azt mondja az öreg göbe:

„Vén büdös, vén büdös!“

Mikor meg nekiereszti, hogy menjen a malac, azt mondja:

„Úgy-e, úgy-e, úgy-e.“

2. A göbe feleli:

„Gyerünk, gyerünk!“

Másképen szól, mikor kiereszti a *hulló gyümölcs után*. Mikor potyog a vadkörte, a maga javára mindent megtesz a disznó.

3. Ilyenkor az öreg göbe biztatja a malacokat:

„Fussunk, fussunk!“

Mikor a *kukorica érik*, a szagát megérik s a szag után megy az öreg göbe, mert a sötétben nem lát messzebb két arasznál.

4. Ilyenkor csendesen mondja, hogy a kanász meg ne hallja:

Hunn vagytok?!

A családja feleli:

Od van, od van,
Fekszik, fekszik!

A göbe biztatja a családot:

Mönjünk, mönjünk,
Az öreg káromkodik!

* A Magyar Néprajzi Társaságban tartott előadás.

¹ Általában alig tudunk valamit ősi tájfajtáinkról. Ezért igen fontos volna azoknak leírását, elterjedését kutatni.

A picike mondja:

Várjatok, várjatok, úgy-e, úgy-e?

Mikor kiér a legelőre:

Hadd feküdjék,
Hadd pihenjen!

5. *Makkéréskor* is megváltozik a göbe beszédje s ilyenkor így szól:

Mönjünk, mönjünk,
No, no, no!

6. A *tarlóba eresztéskor* nem cszik a fóka, míg össze nem szaladgálja, be nem futja a tarlót. Mikor aztán össze-vissza futotta magát, együtt rőfögik:

Ögyünk, ögyünk,
Több nincs a világon sömmi!

7. Hetedik beszédje a zselici disznónak, mikor a kan búgatni kezd.

Ekkor az öreg göbe mondja:

Nem kú, nem kú!
Neköm nem kú!

A disznó hangjának ez az éles megfigyelése is mutatja, hogy mennyire törődött a kanász állatjainak természetével. A megfigyelés kiterjedt a természetes környezet és a disznó viszonyára is.

Legjobban érdekelték a kanászt a szaporodás jelenségei és körülményei.

Biztosan tudta például, hogyha a béka brekeg, mikor rajta van a kan a göbén, akkor nem lesz malac.

De ugyancsak nagy baj származik abból, ha a béka köti magát a hálójába (amikor a békanyálba búvik).

Ilyenkor, ha száz közül egy megmalacozik, akkor a malac megdöglik.

Legbiztosabb azonban a fiadzás, ha a *tarróba görög a göbe*.

A kanásznak állandóan a fókával kell lennie s ezért nyáron éjjel-nappal putriban tanyázik. A *kunyhót* partba építi, kivágja, ajtólabát rak s tetejébe *szárfát* fektet. Erre keresztbe fekteti a tetőfakat, majd lefedi szalmával s földdel behányja. A kunyhóban van a ruha, kenyér és az élelem. A vizet kobakban tartja. Reggel megiszik otthon egy pohár tejet, a többi napi eledelről aztán maga gondoskodik.

Bográcsban főz krumplit, nyári gombát, néha rákot is, ami a természetben akad. Hazulról visz kenyeret, zsírt, hagymát, paprikát, sót, lisztet. A lisztet meggyúrja, hagymát, sót, paprikát tesz bele s ezt csipkedi a levesbe, miután baltanyéllel kinyujtotta a gyöpre tett szakajtóruhán.

Ez a csipkedett leves, ami egy óra alatt elkészül. A balta (baloska) mindig kéznél van, ha tűzrevaló fát akar vágni vagy ha valami „feltámadt férget” le akar ütni. Néha karvastagságú kígyó is előkerül a zselici erdőben. Ezért igen becses szerszám a *baloska*. Ez a pásztor címere. Ha esik az eső, a száraz fakérget lefaragja szíjjácsnak s azzal gyújt tüzet.

A partba bevág egy kis lyukat kemencének s abban süti a prószát, pogácsát, meg a krumlit. A baloskát még pihenéskor is használja, ráül a nyelére s úgy lesi, hogy melyik disznónak van valami betegsége.

A betegség felismerésében is nagy tapasztalata van a zselici kanásznak. Mikor látja, hogy a disznó farka a földnek nyúl, orra a földön van, háta fölgörbül, akkor tudja, hogy tüdőbaja van a disznónak s „felüti” a melegség.

A lépfenés disznóra azt mondja a kanász, hogy *rögzik*. Az ilyen disznót a kanász megfigyelése szerint a vér elfutja s rögtön megdöglik.

Ha azonban észreveszi, hogy rögzenni fog, akkor megvágja kis herélőkéssel a disznó fülét. Ezzel a kiskéssel sem enni, sem faragni nem szabad.

Apaállatnál gyakori a t. kgyulladás. Megerőlteti magát, ha sok a görgő. Ezt hidegvizes ruhával borogatja a kanász. A romlott göbét bűdöskővirággal gyógyítja, amit ráhítenek zsíros pirított kenyérrre.

A májbajt fokhagymás, ecetes rántottlevesvel lehet gyógyítani. Ezt május 9—10-e körül kapja meg a disznó, mikor mézharmat van. A disznó szeme ilyenkor mindég könnyben van s leragad. Mikor először eszik zöldet az állat, hasmenést kap.²

Az időre is tud következtetni a kanász a disznó viselkedéséből.

Ha nem rendesen fekszik a vízbe, hanem bedobja magát, hogy *csobbanik*, akkor három nap mulva csak úgy dül az égből az eső. Ha feltartja az orrát a disznófóka, zivataros idő lesz.

Himlő gyakran bántja a malacot. Ilyenkor *buborcsik* van a bőrükön. Ha ez nem űthet ki, elvész a jószág. Himlő ellen legjobban használ, ha a balfülét az ér mellett behasítva megvérezik.

Ha ez sem használ, a farkat kell *beröptíteni* s a nyaktól a farkig a derekát végighúzkodják. Ha ragad a vér, akkor meggyógyul, ha nem ragad, megdöglik a jószág.

A malaccal is bánni kell tudni. Az új jószág eltevesztheti a fókát.

A malac elvesztekor üljön le a kanász és füttyögessen, mire visszajön a malac. Ha mégsem jönne vissza a füttyögésre, fordítsa meg a réklíjét s akkor biztosan visszakerül.

Az eltévedt malac azt mondja:

Gyuri, Gyuri, hüm, hüm!

A süldő feleli:

Öreg, öreg!

A disznót erősen hajtani nem szabad. Hadd álljon, feküdjön, ha melege van.

A zselici disznó legjobban szeret erdőben turkálni, ahol eledele a büszketüske, gelegonya, csermakk, tölmakk, gyertyánmakk és rozsféreg, a szőrös vörös kukac, s a leveles alatti apró kukacok, de megeszi a gombát is, főként a keserűgombát és a piroshátú galambicát kedveli. Megeszi a kígyóhagymát, vadhagymát. Odahaza vizeskorpát kap. Tarlón szömöt eszik és a jó édös kaszilvát, a pörjét (tarack) is megeszi, a paréj kedves eledele.

Gicának is nevezték a menyéthasú fehértarka disznót, amelyik apadt-hasú volt, mint az őz. A kant Pista, Jóska, János néven hívogatták, a göbének kisasszonynevet adtak.

A kanász élete szép volt akkor, mikor megengedték, hogy tartson magának is jószágot. A pógár behívta a kanászt s még másnap reggel is mulattak, miközben a 600—700 darabból álló falka őrzését a bojtár végezte.

A fóka nagysága sokat jelentett a kanász jólétére nézve, mert darabszámra kapta fizetését, egy-egy disznó után 10 krt, egy felöntő gabonát, s egy akkora darab fát, amekkorát ki bírt vinni a kapuig, ahonnan szekérel vitte haza. Még húsz kocsi fát is összeszedett egy kanász télire. A disznóölést is a kanászra bízták. Adventben 3—4-et is ölt egy nap a faluban. Húsvétkor és karácsonykor egy kocsira való kalácsot, szalonnát összeszedett. Disznójának kukoricát, tököt annyit adhatott a pógárok földjén, amennyit akart. Könnyű volt eltartani 16—20 disznóját.

Régen a kihajtáskor kürt nem volt, csak pattintottak minden háznál. Májusban csak 8—9 órakor hajtottak ki a harmat miatt, ami veszélyes volt.

² A disznó 16 hétig viseli a malacot, a 17-ik héten megszületik. Ha kéthetes korában eléri a hasmenés („fosás”), akkor fohagymás pirítóst kell adni s az megállítja.

Mikor tarló volt, már 3—4 órakor hajnalban kihajtottak. Ilyenkor el is fáradt a falka s szívesen lefeküdt a kanással együtt, akit alig lehetett megkülönböztetni heverés közben a disznóktól, mert éppen olyan szürke volt a sártól, mint a disznók.

Ünnepnapon, főként karácsony napján azonban, mikor templomba ment, kiöltözött a kanász is.

Szép, 16 széles szödött gatyát öltött, még télen is inkább ráfagyott a jég a lábára, de nadrágot nem viselt. Lábbelije fedeles bocskor volt, amit négy szíjjal kötött fel a kapeára. Ezt nagybajomi varga készítette. Széles lebögő bő inge, sípujú ezüstgombos lajbija volt vitézkötéssel kivarrott hátul. A lajbi felett búbosvállú gurcigombos (ólom), fodros dolmányt viselt, két vitézkötéssel, elül és hátul. Legfelső ruhadarabja a galléros szűr, aminek sarkában két tükör volt. Fejét pedig zsubri-kalap fedte.

Fölköti bocskorát
Aranykarikára,
Fölfujja dudáját
Szomorú nótára.
Tücski bocskor ne piszej,
B... n meg, ki megfűzött.

A ruházatot kiegészítette felszerelése: a furkósbot, fényes baloska és a sallangos tarisznya 5—6 sárga karikával és ostor.

Bognár István 80 éves kanász szerint, aki 40 évig volt Csökölyben kanász, a falubeli házakban, ahol a kanászok laktak, legénykorában csak egy konyha volt s mellette egy kis *kamara* kenyérnek, gabonának, lisztnek, szalonnának. A zsírt nem sütötték ki akkor. Bor volt minden nap.

A konyhában középen volt a kis púpos sütökemence, előtte a szájától jobbra és balra a tüzhel, melyen cserépfazékban főztek.

Furkósbottal vágta a disznót, ha el akart menni a kárba. Egy dobással agyon is tudta ütni az állatot. A kanász nem igen hívogatja a disznót, hanem inkább oldalba törüli.

A baloska és a furkósbot nemcsak védőfegyvere volt a kanásznak a járó betyárok és vadak ellen, de címere is, legfőképpen mulatozáskor. Ha elérkezett István vértanú napja, a kanászok nagy ünnepe, összegyűltek a kocsmában és énekelték:

Leesett a makk a fáról,
Most jöttem be a tanyáról.
Ingöm, gatyám de szcnnyes,
Magam vagyok szerelmes.

Arpa is van, makk is van,
Meg is hízik a kis kan.
Ha meghízik, eladom,
Árán megházasodom.

Közben döngött a föld a kanásztáncról, vagdalták egymás felé a baloskát, csak úgy szikrázott bele, mikor összevágták; majd belecsapkodták élit a gerendába. Egy föltartotta a baltát, a többi feléje csapkodott s mikor a közbülső elkapta a baltáját, a többieké összekocant. Harsogott a nóta:

Hujj ki disznó a berekből,
Csak a füle látszik,
Kanászlegény a bokorban
Menyecskevel játszik.
Hujj ne, gica ne,
Nem a ti károtok ez!

A disznóölés is a kanász mestersége volt. Egy-két hizót csaknem minden házban öltek decemberben karácsonyra. Ha házasság van a családban, egyik disznó a vendégsége.

Mikor megölték, megpörzsölik; szél ellenében ráhintik a szalmát, hogy a lángja végigfusson a disznón. Ha sok a *szóma*, vagy tovább tartják rajta, „mögég, kireped“. Jó perzseléskor szép piros a disznó. Perzselés után *sráglán* beviszik s *bontószéken* felbontják. Először „*kikarikítják*“ mind a négy lábát. A *csánkon* felül az első forgóig kikanyarított hús a *top*, ha egyben hagyják az egészet, akkor nevezik *sonkának*. Lábat kivágva, hasra fordítják s kivesszik az *órját* és a hátán keresztül veszik ki a belsőrészét,

1. ábra. A nyársdugók a nyársat az ablak elé teszik. Patca, Somogy megye.

2. ábra. A megrakott nyárs. Patca, Somogy megye.

Szerző felvétele.

előbb a májat, majd sorjában a tüdőt, beleit, ügyelve, hogy fel ne fakadjon, hájat, zsíros húst, szedett húst, amit a kolbászba tesznek. Régebben *kolbászt* nem csináltak, *sem a tüdőt és májast nem ismerték*, hanem csak megfőzték a tüdőt és májat levesnek krumplival és úgy ették. A szalonnát sem olvasztották ki zsírnak, hanem kivágták, beletették a háj közepébe, bevarrták a *hájkerítőbe* és megfűstölve, a *hájtartófa*ba helyezve felakasztották a padlásra. A szalonnát még ma is mielőtt kiolvasztanák, megküeszítik (kifőzik) s a zsíros levében kását főznek, kukoricakását vagy hajdinakását, zsírban pirított hagymával.

Disznóöléskor este elmaradhatatlan mulatság a *nyársdugás*. A legésznyek tréfája ez. Másfélméteres nyársat faragnak ágasfából. Ezt leteszik az ablak mellé és megverve az ablakot, elszaladnak. Később visszatérve, lesbe állanak, figyelve, hogy mi van a nyárson. Ha kielégítő kóstolót találnak

rajta, elmennek. Ha ellenben semmi sincs a nyárson, vagy tréfából valami olyan részét teszik a disznónak, amit el szoktak dobni, akkor levelet írnak.

A nyárs mellé levelet is tesznek, amiben kérik a nyárs megrakását:

Jó estét kívánok
Igen messziről jöttem
Igen megéheztem
Tisztelem a háziasszonyt
Hogy ne sajnáljanak adni
Egy bokor hurkát, üveg bort, pogácsát.

A nyársdugó levél tartalma néha olyan durvahangú, hogy azt a csendőrség elkobozza. A szelidebb hangúakból közlünk néhány ilyen nyársdugóverset, melyet a legények együtt szoktak megírni.

Kelt levelem a diófa bokorból
140. hónap 50. napján
A disznóölőnek azt kívánom
Áldja meg az Isten 12 gyerekkel
Pénzen vett kenyérrel
Diófa szekérrel.

X. Y-nak azt kívánom,
Vigye fel az Isten a mennybe,
Dobja le a sásrét közepébe.
Van az alsó falu végén egy tüke (az öregasszony)
Röpögesse össze.

Kedves angyalom,
Fordulj meg a f.....n
Olyan a p.....a,
Mint a ludmája,
Az éjjeli őr v. a kanász piszkálja.

Hát te házigazda, hol jártál?
Karók között ugráltál,
Elrepedt a nadrágod,
Kilátszott a szerszámod.

Kedves gazdasszony,
Adjon az Isten
Neked olyan futást,
Hogy soha meg ne
Találjátok egymást.

Kedves háziasszony,
Ugy ugráljon a lelked a bokorba,
Mint a borsóleves a fazékba.

Neked Jóska bácsi azt kívánom,
Eredj ki a lázidombra,
Ott áll egy szürke ló,
Allj fel a csánkjára,
Vess el három csókot a p.....a.

Ha elfogják a nyársdugókat, be kell menni a házba és együtt kell étkezni a torozókkal. Ez pedig nagy szégyen.

A nyársdugás méltó a kanászok életéhez, ami nagy munkában, de mulatozással telt el. Élete vége felé azonban csendes nyugalomban telik valamelyik szőlőhegybe húzódva, ahol többnyire valami házi foglalkozást úz, faragást, vesszőkosárkötést s közben a bibliaolvasásban vezekli le ifjúságának botlásait.

(*Deutscher Auszug*) Das sich im Komitat Somogy zwischen Kaposvár und Szigetvár erstreckende waldige Hügellgebiet heisst Zselicség und war einst durch seine im Walde betriebene Schweinezucht und der im Walde wohnenden Schweinehirten berühmt. Verfasser schildert diese Schweinezucht von uraltem Charakter, sowie die Lebensweise und die Bräuche der Schweinehirten, welche volkstümlich *kanász* genannt werden.

Ebner Sándor.

A HÁZ KARBANTARTÁSÁVAL, A TISZTÁLKODÁS- SAL ÉS A TÁPLALKOZÁSSAL KAPCSOLATOS SZOKÁSOK ÉS BABONÁK RÁBAGYARMATON.*

A házak építési anyaga Gyarmaton eredetileg a fa volt. A fejszévell készült régi boronaház teljesen hasonló a göcseji faházakhoz, amint azokat Gönczi alapos leírásából megismerhetjük. A gazdasági része a háznak eredetileg Gyarmaton is derékszöveget alkotott a lakórésszel, újabban azonban többen egyenesre nyújtották ki régi faházukat, hogy könnyebben lehessen megfordulni az udvaron a szekérrel. A régi faház füstökonyháját is többen átalakították kéményesre, de azért akad még körülbelül 10 füstökonyhás ház is a faluban. A régi faházaknak (száz évesnél öregebb is akad közöttük) a konyháról fűthető szobájában mindenütt széles alacsony cserépkályhát lehet látni; valószínűleg szentgotthárdi cserepesek készítményei ezek.

A régi füstös faházat illetőleg egy dolgot tartok még szükségesnek megemlíteni, aminek a leírását Gönczinél nem találom: ez a *füstgaratnak* nevezett szerkezet. Hogy t. i. a konyhaajtóból kitóduló füst a tornácra az eresz aljában, ahol a morzsolásra váró kukorica lóg, végig ne terjedjen, a konyhaajtóval egy vonalban az eresz alá egy deszkából összetakolt alkotmányt, füstgaratot, illesztnek, amely alul körülbelül a konyhaajtóval egy szélességű. A füstgarat fokozatosan keskenyedve, a tornác szalmatetőzetébe nyílik. A tetőben levő füstnyílás nem felfelé, hanem előre néz: a szalma a nyílás felett boltozatosan van elrendezve.

A régi faházakon kívül vannak még Gyarmaton rakott és vert házak is; az újabban épített házak között pedig nagyobb számban akadnak téglaházak is. Az úgynevezett fecskerakásnak és döngölt falnak készítését más vidéki emberektől tanulták el, amint mondják. A téglát is maguk készítik és égetik: ennek a mesterségét pedig olaszoktól tanulták el. — Mivel erdőrésze mindenkinek van és téli erdőmunkával az uradalmi erdőkből is könnyen lehet fára szert tenni (a gallyfa és a tönk a munkásoké), a téglát a gazdának jóformán ingyenben van; legalább is ő így számítja, t. i. saját maga és családtagjai munkáját a téglavetésnél és a fa árát nem értékeli. Ilyenformán egy kétszobás, cseréptető téglaház felépítése, az összes gazdasági mellékhelyiségekkel együtt, jelenleg körülbelül 2000 pengőből kikerül.

A legtöbb ház a faluban egyszobás, a második szoba, azon a címen, hogy nincs benne kályha és nem padlós, kamara néven szerénykedik; ezen kívül természetesen van egy második valóságos kamara is. Erre a ravaszkodásra a helytelen állami adópolitika viszi rá az embereket, ugyanis a házadót a kályhás, szobának nevezett helyiségek száma után vetik ki. Ilyenformán az állami adópolitika falun kerékkötőjévé válik a lakásügy egészséges irányban való fejlődésének, pedig ennek népegészségügyi szempontból óriási jelentősége volna. A helyzet tehát jelenleg az, hogy a kétszobás lakásokra való igény már megvan a népben, annál is inkább, mert hisz ezen

* E cikkre vonatkozólag is l. a szerkesztői jegyzetet az 1932. évf. 158. lapján.

a vidéken a fiatalok az öregekkel többnyire egy fedél alatt, házközösségben élnek; ennek az igénynek a kielégítését azonban az állami adópolitika súlyosan megnehezíti. Sőt ennek következtében a mostani nehéz időkben még visszafejlődés is következett be a lakáviszonyok terén: több gazda ugyanis úgy igyekezett csökkenteni a házadóját, hogy a két szobából, a közfal eltávolításával, egyet csinált.

A régi faházakban minden helyiség a pitvarból nyílt és a helyiségek nem nyíltak egymásba. Ezt az elrendezést a későbbi fecskerakásos és a mai téglaházaknál is megtartották, azzal a különbséggel, hogy a pitvar zártablakos folyosó alakjában beljebb került a házba.

Jelenleg a régi faházakat is meszelik, régebben azonban csak fehér földdel kenték ki a falakat. Ennek következtében, amint mondják, könnyen elszaporodott a házban a „csúnyaság”: géber, „csótány”, tücsök, bűdöske (poloska), bolha. Mióta meszelik a házat és festett bútorok vannak, híre sincs a faluban a bűdöskének.

Különféleképp igyekeznek a csúnyaságot eltávolítani a házból: Öreg bugyellárisban kidobják egy krajcár tarsaságában az útra; aki aztán felveszi, az elviszi a csúnyaságot is magával. Azt a seprűt, melyet a fehér földdel való sárosáskor használtak, szintén az utcára hajították, hogy a csúnyaság eltávozzék a házból. Az ilyen utcára kihajított seprűt a járókelők gondosan ki szokták kerülni; ellenben ugyanakkor esetleg beleléptek a meszeléskor kisöpört szemébe, amit szintén az utcára dobtak ki, mert a gyarmati hiedelem szerint, aki elsőnek lép keresztül rajta, az magával viszi a csúnyaságot is. Nem mindenki bízza azonban a véletlenre, hogy megszabaduljon a csúnyaságtól; van, aki megpróbálja a szomszédait boldogítani velük. Ebből a célból azt a kanalat, amelyet a meszelésnél a fehér föld, illetve a mész megkeverésére használnak, áthajítják a szomszédba, hogy azzal együtt a csúnyaság is oda távozzék a házból. Meszelésnél nem igen örülnek, ha valami fehérnép jön a házhoz, mert az esetleg a csúnyaságot hozza magával. Arra pedig nagyon gondosan ügyelnek, hogy újhóldkor ne fogjanak meszeléshez, mert akkor belekészülne a csúnyaság a házba.

Van néhány különleges módszer is: Ha tücsök cirpel a házban, azt megfogják s elviszik a szomszédba; útközben beszélnek neki: „Menj el, ott jobb dolgod lesz, édes tejet kapsz!” A gébert (csótány) pedig úgy lehet kiirtani, hogy az ember mezei tücsköt ereszt el a konyhában; az aztán kipusztítja onnan a gébert. Bolha ellen pedig szárított diófalevelet hasznos az ágyba tenni.

Kellemetlen bogár a patkány is a háznál; igyekeznek is megszabadulni tőle. Úgy lehet elkergetni a háztól, hogy az ember egyet megfog és csengőt akaszt a nyakába. Még jobb — mondják — a megfogott patkányt megpörkölni, szemét kisütni és úgy elereszteni, mert ettől aztán az összes patkányok elszöknek a háztól. Azonban úgy is el lehet őket távolítani, ha az ember Szilveszterkor meztelenül háromszor megkerüli a házat és utána az *olu-lábat* (szelementartó) a kézbevitt gatyával háromszor megveregeti.

A régimódi faházakban azonban nemcsak a „csúnyaság” szaporodhatott el könnyebben, mint a modern meszelt téglaházban, hanem természetesen a tűzveszély is sokkal nagyobb volt. Remegtek bizony a tűztől, amint ezt egy sereg ma is élő tűzbabona is tanúsítja: Tűzvészt jelez, ha kakas vagy tyúk felrepül a háztetőre, vagy a gólya röpdös fölötte. A gólyát különben semmiképp sem szabad bántani, mert parazsat visz annak a házára, aki bántotta. Tüzes-Flórián napján hajnalban mindenki vízbe mártja a kezét, nehogy a keze nyomán tűz támadjon a házban.

Tűzvész alkalmával a sasokra („kerítéslábak”) kenyeret tesznek, és pedig a tűz irányában, hogy a szél kedvező irányt vegyen. Ugyalátszik tehát, hogy ez a kerítéslábakra kitett kenyér eredetileg a szélnek hozott áldozat volt. Meg kell azonban jegyeznem, hogy ezt a kenyérkitételt kapcsolatba

hozták egy másik szokással is; karácsony böjtjén ugyanis a kenyeret az asztalon hagyják — amint mondják — azért, hogy majd tűzveszély esetén fel lehessen használni a kenyeret a már ismert célra.

Ha a tűzhelyen a tűz morog, leköpdösik, Furcsa ennek az indokolása. Ha ugyanis valami haragos ember jön a házhoz — mondják — és pörölni kezd, akkor az lesz a pörlekedők közül az erősebbik, aki a morgó tüzet leköpdöste.

*

A tisztálkodással is kapcsolatos néhány babona: Aki kilenc óráig meg nem mosdik, az után már az ördögök viszik a mosdóvizet. Aki márciusban megmosdik a hóban, az a nyár folyamán a naptól nem barnul meg. Fürdésnél, mielőtt a vízbe lépnek, keresztet vetnek.

Régebben pienteken nem fésülködtek, hogy meg ne fájduljon a fejük. Nyiratkozásor mindenki összeszedi a maga haját, hogy a más világon ne kelljen majd szétválogatni a másiktól. A levágott haját régebben a sasokba dugták; nyáron abban fészkelte az Isten madara, a cinege.

H. Gy. emlékszik arra, hogy öregapja a levágott körmeit a hó alá szokta dugni; hogy mi volt ennek a jelentősége, azt már nem tudja. Ott, ahol méhek vannak, a halott méhesgazdának is levágják a körmeit, hogy a méhek megmaradjanak. Akinak a körmén virág mutatkozik, az rövidesen levelet kap.

*

Az öregebbek emlékeznek még rá, hogy régebben a kenyér és a táplálkozás nagyon nyomorúságos volt; előadásukból az tűnik ki, hogy azelőtt a gyarmatiak is körülbelül úgy élhettek, mint régebben a göcsejiek, ahogy azt Gönczi előadásából megismerhetjük. Azonban most is — az ünnepi alkalmakat leszámítva — nagyon egyszerűen élnek; az asszonyok főzési tudománya sem áll valami magas fokon. A kenyér a főtáplálék. Hús egész nyáron át csupán csépléskor kerül az asztalra, amikor az utolsó sonkát főzik meg. Vagy pedig, ha kényszervágás van a faluban: ilyenkor minden gazda kötelességének tartja venni a húsból. Ez tehát tulajdonképp a viszontbiztosítás egy formája. A húst az asztalnál a gazda szokta felvagdálni és szétosztani.

A kenyérhez, mint főtáplálékhoz, természetesen több szokás és hiedelem fűződik: A kenyérre a dagasztásnál és a bevetésnél keresztet vetnek. Havi és Sarlósboldogasszony napján, továbbá Tüzes-Flórián napján nem szabad kenyeret sütni, mert akkor valami szerencsétlenség érne a házat. Egyszer egy asszony — beszélnek — süttött Sarlósboldogasszony napján és a tűz kifutott a kemencéből. Ha az először dagasztó lány tésztás kezével vigyáz valamilyen sihedernek az arcán, annak aztán már többé nem nő se bajusza, se szakálla.

A kenyérre nem szabad rálépni: Egyszer egy lány kenyeret tett a lába alá, hogy megnézzze magát a tükörben. Amint ott nézegette magát, jön ám egy koldús és kenyeret kér. A lány azt mondja: „Nincs!” „Hát hiszen azon állsz!” A lány és a kenyér abban a minutában kővé változott. — Ha a kenyér véletlenül leesik a földre, megcsókolják, amikor felveszik. Kenyeret nem szabad visszakézzel szegni, vagy bort így önteni, mert akkor az kijön abból, aki azt megeszi vagy megissza.

*

(*Deutscher Auszug.*) Verfasser bietet Bräuche und Aberglauben, die in Rábagyarmat mit der Behausung, Körperpflege und dem Nahrungswesen verbunden sind. Bemerkenswert ist, dass der Grundriss und die Einteilung der alten, schornsteinlosen Balkenbauten, von denen noch mehrere anzutreffen sind, auch in den modernen Lehm- und Ziegelhäusern möglichst beibehalten werden.

Moór Elemér.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Egy csángómagyar népballada. Románia Moldva nevű tartományában, Bákó-vármegye északkeleti sarkában, Gârleni állomás közelében van Lécped magyar község. Hivatalosan Lespezinek írják és mondják. A hatalmas magyar község lakóinak

fiával, Michalache Dannel, megleste a szántástól elfáradtan pihenő, alvó Bilibók Jánost és keresztüllötte.

Az eseményt nekem a képen látható asszonyok 1932 július 26-án mondták el, akik közül a balról álló idős nő, Csonka Péterné született Bilibók

legnagyobb része magyar és katolikus, de akad egynéhány ortodox-román is. Bíró és községi előjáró természetesen csak román lehet.

Costache Dan lécpedi bírónak egy gyűlésen Bilibók János magyar gazda ellene mert mondani. Halálos ellenségeskedés fejlődött ki ebből és az lett a vége, hogy Costache Dan

Anna, a fentemlített Bilibók Jánosnak édestestvére; a középen álló nő a Csonka Péterné leánya, Simon Józsefné; az ülő menyecske pedig az utóbbinak leánya. Mind a három nő tehát Bilibók Jánosnak közeli rokona.

A két álló nő öltözetén feltűnő a Csík-megyéből ismeretes fejkötő—

főkötő—csepsz—csepész. Lécpeden csepesznek hívják. Az ülő menyecske a szomszéd Barát nevű faluba ment férjhez egy „oláh” emberhez és már a csepsz viselést elhagyva, a képen látható viseletre tért.

Ez a három csángómagyar asszony az elmondott eseményről a következő balladát énekelte:*

Egy régi népmese nyomai. Ismertes, hogy Bornemisza Péter Negyedik része az evangéliumokból és az episztolákból való tanúságoknak (Sempte, 1578) c. könyvében említi a Királyfia Kis Miklósról szóló mesét: „Immár csak mind hazugságoknak hallgatására és hitságos mulatásokra vágyódnak mindennek fülei:

Parlando.

Bí-libók Já-nos mit gondol-tál Mi-kor ha-zól
el-in-dul-tál? Én e-gye-bet nem gon-dol-tam
e Marhá-im já-romba fog-tam

° Változat:

Ilonámot megcsókoltam
Aval hazol elindultam,
Mikor bátyámékhoz értem,
Met én oda es bémentem
Szántani felkészíttem
Angyikával beszélgettem
S aval szántani indultam.
Hosszu nap én ott szántottam,
A Csokányoson botogtam,
Ojan erőst elfáradtam,
Elig vártam lenyugodjam,
Aval este lenyuguttam.
Mikor legjobban aluttam
Oda jött az én irigyem
Keresztül löve ingemet,
Elvette az életemet
Árván hatta népjeimet.
Szökjél sógor me meglőttek.
A világról bejeltettek,
Fog járomba marháimot
Vigy el ingem magad haza,
Vigy ingem Ilonámhoz,
Kicsi árva Istánkámhoz,
Az én jó édesanyámhoz,
Hogy lássanak meg élethe,
Met többet nem látnak élve.

Domokos Pál Péter.

* A balladát fonográfra szerző vette fel; a lejegyzést átnézte dr. Szabolcsi Bence.
Szerkesztő.

tisztátalan és fajtalan beszédnek hallgatására, hazug és álnok tanácsra, hamis és eretnek tanítására, rágalmozók, gyalázók, fondorlók sugarlásaira, trágár és penészes csúfságra, bába beszédre, álnokul költött fabulákra királyfia kis Miklósról, poéták óriásiról, Apolloniusról és egyéb hitságról, virág- és szerelem-énekek hallgatására, lant, síp, dob, trombitaszóbeli hajja-hujjára és témény ezer csásogásokra.” A mese tartalmáról azonban Bornemisza mit sem árul el. Ez a mese tovább élt a nép között, Bercsényi leveleiben ismételtlen szerepel, s ami a legfontosabb, elárulja egy motívumát is: „Ezt Isten s a szerencse próbájul hozta praeter opinionem kezében Fölségednek, mint Királyfia Kis Miklósnak az aranypatkót, s igazán úgy van: ha elveszed is, megbánod, s ha nem veszed is, megbánod, — de mégis jobb, hogy fölvedd! Tátos-oráculum 15.” (1709-ből, Bercsényi levelei III. 316.) Egy 1712-ben írt levélben újra szóba kerül ez a részlet: „Ez igazán Királyfia Kis Miklós: ha felveszed is megbánod, ha nem is, megbánod!” (IV. 139.) Népköltési

gyűjteményeinkben nem sikerült e mesét megtalálnom, de talán még előkerül.

Beke Ödön.

*

Megjegyzés. A „Királyfia kis Miklós“ név népmeséinkben tudtommal valóban nem fordul elő. De Bercsényi leveleinek érdekes adatai, amelyeket *Beke Ödön* itt ismertet, hozzásegítenek ennek az értekes régi magyar mesenyomnak teljes megértéséhez. A közölt idézetekből ki világlik, hogy a mesetípus, amelyre Bercsényi — és minden bizonynal Bors-nemiszja is — utal, nem más, mint a Táltospárbaj és tejfürdő meseje. Erről *Solymossy Sándor* írt értekezést (L. az Ethnographia 1922. évf. 32. l.); a magyar mesetípusok jegyzékében (l. *Honti: Verzeichniss der publizierten ungarischen Volksmärchen*, FF. Communications No. 81., Helsinki 1928.) a 465 l. szám alatt szerepel ez a típus. Arról van szó a mesében, hogy az aranypatkó, aranyhajsza stb., amit a hős táltos lova szándéka ellenére fölvesz az útról, felkeltik a hős gazdjának, a királynak kapzsóságát. Megparancsolja, hogy kerítse elő az aranypatkóhoz tartozó aranyménest stb., végül a királykisasszonyt, akié az aranyhajsza volt. Lova segítségével mindezt véghezviszi a hős, végül megbünteti a kapzsi királyt és maga lesz az aranyhajú királykisasszony férje. — Ez a mese, amely *Solymossy* szerint keleti származású, volna tehát *Beke* adatai szerint legrégebb ismert tündérmesénk.

Honti János.

A kislejárás a hontmegyei Ipolybalogon. Az ipolybalogi kislejárás, feljegyzésem szerint, 1913-ban a következőképen folyt le: Virágvasár-

nap előtt néhány nappal az eladó sorba jutott leányok szalmabábút készítenek. Ennek a szalmabábúnak *kisze* a neve. A kislejt a leányok Virágvasárnap előtti szombatn este felöltöztetik. Minden leány ad rá valamilyen ruhadarabot, szalagot és azt, illetőleg azokat éneklük ki, aki semmit sem hozott a bábúnak. Virágvasárnap aztán — feltétlen a reggeli istentisztelet előtt — a leánycsapat kiviszi a kislejt az Ipolyhoz. Egy leány tartja a kislejt, a többiek részint melléje, részint mögéje csoportosulnak és végigjárják a falut, miközben az alantabb közlendő nótát éneklük. Az énekszóra azok a leányok, akik nem egyszerre indultak a csapattal, amikor a házuk elé ér, csatlakoznak hozzája. Útközben, a falut elhagyva, már más, a kislejével össze nem függő, rendszerint szerelmesdalokat énekelnek. A folyóhoz érve, a partra merőleges, két egymással szembeálló sorban állanak fel. Most újra a kislejtötát éneklük. Aki eddig hordta a bábút, odaadja az egyik sor hozzá legközelebb álló leányának, aki a vele szemben állónak adja és így jár a bábú a két sor között kézzel a bábú, amíg az utolsóhoz ér. Ez nagy lendülettel a vízbe dobja. Azt tartják, hogy amiké a víz elhajtja a bábút, úgy elvisz vele minden bajt a faluról és a leányok, akik kivitték, még abban az évben férjhez mennek. A kislejtjárás alkalmával ugyanazt a dalt éneklük a faluban is, a folyónál is; evvel a dallal először a faluból *hívják ki* a kislejt, majd a folyónál evvel *küldik ki* a faluból. A gyermekjátékok dallamára emlékeztető kislejt dal így hangzik:

Haj ki ki-sze haj ki Gyűjj be só-dar göm-bő-ke Ba-log Má-ri ott-hon ül

a ki-sze-re pen-tét szó Haj ki ki-sze haj ki Gyűjj be só-dar gömbö-ke

Megháza-so-dott a ba-rát El-ve-t-te a ka-pu fa-rát Haj ki kisze haj ki Ha ha ha

A kiénekelte név, amint már említettem, változik és az utolsó három hang nem ének, hanem inkább csak kiáltás.

Lajtha László.

Karácsonyi köszöntés a ráckeresztúri Szentlászlópusztán. Itt a „karácsonyi köszöntés“ a következő módon történik: A köszöntő belép a konyhába és felteszi a kérdést: „Meghallgatják-e az isten üzenetét?“ Ha a ház jelenlévő legöregebb tagja igenel válaszol, a köszöntő megrázza a kezében lévő kolompot, vagy csengőt. Evvel jelt ad az udvaron várakozó társainak, akik egymástól hétnyolc lépésnyi távolságra állva, új sudárral felszerelt ökörhajtó-ostorokkal elkezdik a durrogást. A durrogás alatt a köszöntő odabent köszöntőverset mond, melynek végeztével a kolomppal, vagy csengővel jelt ad, mire társai odakint a durrogatást abbahagyják.

Gunda Béla.

Betyárok madara. Biró István 63 éves zalamegyei, murakeresztúri kánász mesélte: A fekete küllőmadár a betyárok madara. Akkor madár ez, mint a sárgarigó, de tiszta fekete. Ez a beszéde:

Odvas fában tanyázik és ösmeri azt a füvet, amely minden zárat kinyit. Tudják ezt a betyárok jól és ha a fűre szükségük van, megkeresik a fekete küllőmadár odvát. Ha megtalálták, faszegetet ütnek bele. Mikor a küllőmadár a bevett faszegetet meglátja, elrepül a zárnyitófüvet megkeresni. Amíg oda van, a betyárok piros kendőt terítenek a fa alá, azután elbújnak. A megjött küllőmadár a fűvel megérinti a faszegetet, mire az kihull. A füvet pedig, hogy senki többé ne használhassa, szájából a piros kendőre ejti, mert azt hiszi, hogy az tűz, amiben a fű majd elég. Ekkor a betyárok elbújnak és elteszik a füvet. A fekete küllőmadár ezért a betyárok madara!

Seemayer Vilmos.

A néphit fehér kigyója. Hegyaljai Kiss Géza felhossa azt a borsod- és szatmárme gyei néphitet, hogy csak annak a víznek van gyógyítóereje, amelyben fehér kigyó lakik. (Ethn. 43:171.) Ez a fehér kigyó ugyanaz, amelyről az 1805-ben megjelent Magyar Oskola 5. lapján így ír: „Aki a fejr kigyónak húsát megeszi, vagy legalább annak csontjait szopogathatja, annak minden állatok, vadak, madarak, füvek, fák megszóllalnak; a fejr kigyó pedig annak a magyarófának tövén lakik, amelynek tetején gyöngyvirág tanálatik.“ Ezt a mo gyorófa tövén lakó s annak gyöngyét evő fehér kigyót Göcsejben is ismerik s itt kincset őriz. (Gönczi 224. 226.) De van még egy harmadik fehér kigyó is, az úgynevezett házi kigyó. Minden háznak megvan a mag gáé; az oldalfalban lakik, a kisgyermekkel barátkozik, déli 12 órakor az udvarra jön sütkérezni s ha ilyenkor langyos tejet adnak neki, távortartja a gonoszt a háztól, szerencsét hoz lakóira s előre jelez minden veszedelmet, amely a házat fenyegeti, de ha elúzik, vagy agyonütik, elvész a szerencse, a ház kis gyermeke, vagy valamelyik férfitagja hamarosan meghal. (Gönczi 146. Somló vid., Ethn. 39:97. Kőrmöcbánya, Ethn. 6:232. Nógrád-m., Ethn. 21:116. Szatmár-m., sgy. Kalotaszeg, Ethn. 3:54. Torda, Népr. Ért. 14:101. Udvarhely-m., Ethn. 9:74.; a külföldi anyagot l. Tree and worship, mythology and art in India, London 1868. Siecke: Drachenkunde, Leipzig 1907.) Ez a magyar kigyó valami siklófajta, amely fehér elnevezését a kígyóknál rendes fehér hasszínétől kapta és a hozzáfűződő néphit az ősnépek kígyóimádatában gyökerezik. Ez pedig részben a földalatti istenek tiszteletéből, részben a tűz kultuszából fejlődött ki s alakult át úgy, hogy az eredetileg csak rosszat képviselő kígyó bizonyos kultikus tisztelettel meg is nyerhető s így az embernek jóakarójává válhatik.

Szendrey Zsigmond.

A néphit mennykője. Újabban *Madarassy László* két közleményben is felhívta a figyelmet a népi mennykőre, azaz arra a neolitikori kőbaltára, amelyet a nép gyógyításra és villámcsapás ellen használ. (Ethn. 44: 75. 79.) Az eddig ismert adatok közül a *Fábián József* a legrégebb (Természeti tudomány a köznépek, Veszprém, 1803. 147—154.), ezt követi a *Pucz Antalé* (A babonának és az ő sokféle nemeinek rövid előadása, Esztergom, 1822: 139.), de a Nyr., NyF., Ethn. és Népr. Ért. adatain kívül ismerik *Fehér György* (Győr vm. mon. 365—368.), *Kálmány Lajos* (Szeged népe, 2: 218.), *Herman Antal* (A hegyek kultusza 22—23.), *Jankó János* (Balaton vid. néprajza 407—416.), Bars vm. mon. (153.), *Gönczi Ferenc* (Göcsej 201.) és *Bartha Károly* (Magyar néphagyományok 1: 74.), meg a Népr. Múzeum *Semayer*-féle szolnokdobokamegyei gyűjtése is, használata tehát, a szélességet kivéve, az egész országból ismert. A mestergereandán, az üstökben, a padláson, a ház keresztvégén, a talp boronájában tartják, s a fundamentomba is beépítik, hogy a villám a házba be ne üssön. (*Fábián, Pucz, Fehér*; NyF. 48: 54.) Karácsonyeste az asztalra teszik (*Gönczi*) és husvétkor megszenteltetik. (Bars m.) Ha a szoptató nő melle (*Fehér, Kálmány, Gönczi*), a tehén tőgye, vagy a ló cecse, főleg elléskor, megdagad (*Pucz, Gönczi*; Ethn. 2: 235., 3: 67., 9: 235.), a tehén teje elvész vagy véres (*Fábián, Pucz, Gönczi, Bartha*; Ethn. 7: 370., 44: 75. Népr. Ért. 14: 243.), aztán a nehezen szülő asszony lágyékát, a gugát, kelevényt, a fájó derekat, a köszvényes tagokat a kővel meghúogatják vagy a tejet a kő lyukán át fejjik (*Fábián*), esetleg a megtüzesített követ vízzel leöntve a tőgyet meggőzölik (*Gönczi*), a hideglelőssel és nyavalyatoróssal porát pálinkában megitatják. (*Herman*.) De nemcsak a villámcsapás ellen óvó és betegséggyógyító varázscsökköz, hanem a zsebében hordozót szerencsésé teszi (*Fehér, Herman*), s ezért a vásárra menő marhakereskedők tarisznyájukba teszik. (*Gönczi*.)

Használják végül a rontásban is: átkozódva szomszédjuk udvarára dobják (*Fehér*) s a lányok, porrá törve, ujjukból vért cseppentenek rá és a kiválasztott legény hajával holdfogytakor domboldalba ássák. (*Herman*; Ethn. 3: 366.) Már *Plinius* óta azt hiszik róla, hogy együtt hullik alá az égből lecsapó villámmal s Isten haragja eszközének (nálunk istennyilának) tartják; ez a magyar rózata a varázsserejébe vetett általános néphiedelemnek is, amely a magyar mennykő vásári szerencsét hozó és rontó erején kívül épp azon adatokkal ismeretes a finn és észt, a germán és szláv, az ázsiai és afrikai népeknél is, mint nálunk. (R. *Andrée*: Die prähistorischen Steingeräthe im Volksglauben, Wien 1882. Chr. *Blinkenberg*: The Thunder-weapon, Cambridge 1911.)

Szendrey Zsigmond.

Az anyajegy a somogyi néphitben.

Az anyajegy Somogyban is elég gyakori születési hiba. A nép azt tartja, hogy az anyajegy minden esetben az anyától, annak gondatlansága folytán öröklődik a gyermekre. A néphit szerint a születendő gyermekre nézve baj származik abból, ha viselős asszony például valamilyen gyümölcsöt megkíván, de nem kaphatja meg, mert a megkívánt gyümölcs alakja, mint anyajegy fog mutatkozni a születendő gyermek testén. Erre vonatkozólag a következő esetekről hallottam: Egy terhes asszony az erdőn az epret kívánta meg, de az „erdős” éppen akkor bukkant elő és így az epret nem merete leszakítani: gyermeke eperalakú anyajeggel született. (Somogyicsurgó.) — Egy terhes asszony földieper szedés közben valamitől megijedt és nyakához kapott: gyermeke a nyakán látható földieperalakú anyajeggel született. (Somogyberzence.) — Egy terhes asszony a vele menteknek azt mondta: — Ejnye, de jó volna egy kis szilva! Közben megvakarta a kezét: leánya, kezén, szilvaalakú anyajeggel született. (Ságvár.)

A „ráfelejtkezés” és megcsodálás, a néphit szerint, még veszélyesebb a

születendő gyermekre nézve, mint a gyümölcsnek, vagy egyéb ennyivalónak megkívánása. Esetek: Egy terhes asszony ökorre felejtkezett és gyermeke a homlokán mutatkozó két szarvalakú anyajeggyel született. — Egy terhes asszony megbámulta a községen átvonuló huszárokat és nemsokára született gyermekének mellén ott piroslott, mint anyajegy, a huszár a lovával. — Egy terhes asszony kancsal szemű szentire bámult és kancsal szemű gyermeke született.

Az ilyen esetek előfordulását, a néphit szerint meg lehet akadályozni. Legegyszerűbb, ha ilyenkor az áldott állapotban levő asszony a földre köp. (Nemespátró.) — Vagy nézzen gyorsan a tenyerébe, akkor a magzat nem hogy az anyajegyet megkapja, hanem egészen olyanná lesz, mint az anyja. (Potony.) — Vagy „biklabujték”-ba (szoknyakötés!) tegye a hüvelykujját, vagy ujjait marékba szorítsa és két hüvelykujját úgy csukja be, hogy tenyerében feküdjék, míg a többi ujj azt befedje, vagy két hüvelykujjával mutasson fűgét és mondja ezt az ígét: — *Mindön gyel mönnyön a s.....be!* (Vízvár.) — Vagy az ökölbe szorított kezét a testtől távol kell tartani és háromszor ezt az ígét mondani: — *Nëm vaok ëën magam, hanem másod magamme.* (Boronka.)

Némelyek azt tartják, hogy ha, akár evési vágyának ki nem elégítetése, akár ráfelejtkezés, vagy megcsodálás esetén a terhes nő nem nyúl valamelyik testrészéhez, már elég, hogy a magzat anyajegyet ne kapjon. Mások szerint azonban az anyajegy, ha az anya a megszabott elhárító módokat nem gyakorolja, a gyermek testén mindenképpen jelentkezik. Az anyajegyet, egyesek szerint, irányítani is lehet. Hogy ne az arcra, homlokra, tehát a nagyon látható helyekre kerüljön, a terhes nőnek a megfelelő pillanatban a test azon részéhez kell nyúlnia, amelyet állandóan ruha főd. vagyis rejtett helyen van, például lába, combja, háta.

Feltűnő, hogy míg az anyajegy ke-

letkezésének meggátlására, vagy a nyiltabb testrésztől a fedettebb testrésztre való áthárítására többféle babona is van, addig a már meglévő anyajegy gyógyítására, vagy elhárítására irányuló babonát alig találunk. Somogyban, a drávamenti horvátok azt tartják, hogy az anyajegy nem gyógyítható, a somogyi németek is csak itt-ott próbálják a maguk szokása szerint gyógyítani.

A legelterjedtebb orvoslási mód az anyajegynek placentával való hárszori lehúzása. Különösen akkor használ ez, tartja a néphit, ha a legközelebb fiút szülő asszony placentájával húzzák le, vagy a placentából vett vérral kenik be. (Lakócsa.) — Vagy olyan meghalt gyermek kezével húzzák le a jelet, aki pünkösöd napján született és hasonló keresztneve van az anyajegyű gyermekkel. Mint az adatközlő öregasszony monddta: — *Esz meröm is ajállanyi!*

Gönczi Ferenc.

Boszorkányság, babona, kuruzslás a régi Kecskemét életében. A kecskeméti városi levéltár, régi peres eljárásokat is megörökítő tanácsi jegyzőkönyveinek lapjairól valók az alábbi kis esetek.

Fiúleánykérdés megoldása. A boszorkánysággal vádolt János (cigány) vajdáné ellen vallja az egyik tanu: „... vizből tölcserét csinált és vízben tévén lött olyanná mint a haj ezzel akarta varásolni azt, hogy ezen fatensnek ne leánya, hanem fia születtesék mellyért adott is neki ezen fatens hat sajtot, az után ki vévén belölte az vízből az tölcserét ismét bele tette azon vízben ugyan csak tölcseré lött, azon viasz háromszor lött hajjá, háromszor tölcseré.” (1696. II. k., 633. o.)

Bájitál. A perbefogott Ambrus Erzsébet saját vallomása szerint a bájitált credményesen használta a szerelmes leányzó, mert „... edgy Aszszony a ki már innét el ment lakni, adott nékie valamely fübül való port, mondván csak azt adgya meg innya Futonak mingyárt szeretni fogja, ő osztán ugy atta meg neki nyers Borban s az után mingyárt jobban szeretete őt Futo István...” (1724., 797. o.)

Civakodó férjeknek való szerek. A sokat zsémbelődő Balog György felesége, hogy ura örökös perlekedésének végetvessen, „... az melly malom fának való fákat faragtak... abban lévén valami kövér férgek s azokat meg aszaltattván Sziládi Mihálynéval akkori silerével — zsellerével, azaz lakójával —, ugyan azonn Szilagynének javallásából ki így szollott csak ezt ad meg innya égett borbann, meg áll bizony az nyelve hogy nem simbolódik, es azokat az meg törött férgeknek az porcit egy neháyszor meg adta éget borbann de azzal semmit nem árthatott.“

Az asszony nem lévén megelégedve az eredménnyel, folytatni kívánja a mesterkedést, amely végül is szomorúan végződik, mert „... Szegedrül hozván valami fejr étetöt és azt... szarmát (i. e. töltött káposztát) főzven az urának, abban az fejr porbann advann oda Sziladinének, hogy azzal meg hincse az kaposztanak töltelékjét s azt meg advann az Urának cenni, ám azon hetfün... meg is hala szegény Jámbor Balog György.“ (1699., III. k., 449. o.)

„Szalonnas György leannya ki a ferjenek valamelly materiát akart be adni hogy többé meg ne verje, de ez a Patikaros itilete szerent nem egyebnek, hanem temjen daraboknak talaltatott de a menyecske mi legyen hogy ő tudta volna tagadja, mivel valamelly cigány asszony adta neki.“ Végül is a menyecske 25, a cigányasszony 30 pálcát kap. (1763 jún. 19.)

Terhelő tanuvallomások elhárítása, kiszabadítás a tömlöcből. „Botos Panna mostani Foté vaidának hitvese“ ellen kivett tanuvallomások elhangzása során mondja az egyik — hasonlóképen bosszorkány-gyanus — férfitanu: „Czigány Panna egy ruhát adott néki ezen fatensnek, mellyet az halotrul vettek le s avval lévén az álla föl kötve, mondván tedd el ezt, mert az Törvényben nem szolhatnak ellenünk, ha ez nálad léssen...“ A kendő azonban nem sokat használ. A töredékesen fennmaradt vallomások egyike még arról is megemlékezik, hogy Panna ... „az varas békát kölessel meg töltvén vörös seiemmel varrották be az száját, nenyével Czi-

gány Kis Annával Uý Fazékban, Uý Födél alatt főzték volna meg, de mi okra nézve főzték nem hallotta...“ t. i. a tanu. (1714. 171. 2. o.)

Bereczki Miklós, Gyurász Istvánné szeretője a tömlöcben ül. Az asszony egy rideglegénnyel kihozatja szeretője ingét és egy rongydarabot varr az ing gallérjába. Meglátja ezt egy ismerős asszony, megkérdi tőle, miféle rongy az. „Azt felelte Gyurász Istvánné ez úgy mond fel ásott halotnak Rongyából való s azért varrom ide hogy szo ne mehesen rája s hamar ki szabadulhasson a mint is akkor 3 vagy 4 nap mulva kys szabadult Bereczki Miklós.“ (1727. 1298 oldal.)

Ellopott pénz visszaszerzése. Koczka Péterné vallja: „Most esztendeje, hogj Kemenczéné oda jött hozzám sopánkodva mongya hogy a káposztájának az árrát valamely Menyecske el lopta, kért arra engemet, hogy annak a Menyecskekének Ganeilattyát lopiam ell, mert eő azt ha fel köthetné a kéménbe, se nem vizeletne se pedig nem Ganeilhatna az, meg kerülne az én Pénzem, de én azt nem cselekettem.“ (1729. 620—21. o.)

Elveszett jószág megkerítése. „... egy nemelly béres Legény és Szolgáló Leány... hogy az Akasztó fainál lévő ke rékrül éczának idején a Száraz ember kaponyát el hozták és el veszett ökreiknek vissza kerítésében babonássan adhibeáltak... 30 és 30 korbácsokkal büntették...“ (1748. 64. o.)

Kincskeresetetés hetedik gyerekekkel és acéltükörrel. „Gaál András és felesége nem különben Lakatos Szabó Istvan es felesége valamelly aczel tükör által babonas mesterseggel ugyan Gal András gyermeke által kit 7diknek alítottak a vetemenyes kertben nehaj Kalocsa Ambrus fundusan pénzt nézettek, minemü gonoszteteményekert a ket aszszony 12 korbaczo, Szabo István annyi palczat, Gál Andr. penig mivel attaval karo molta s mas bestelen szokkal is illette Lakatos Istvánt, 30 palczakat szenvedett.“ (1763. nov. 18.)

Gyermekágyas asszony és csecsemője gyógyítása. Egy gyermekágyat fekvő

fiatal asszony, kis gyermekével együtt, nagy fájdalmakat szenved. A nagynya — akit egyébként boszorkánysággal vádolnak — azt tanácsolja a férjnek, hogy „nap kelte előtt szedgyen kilencz szemétből egy egy keveset s azzal füstöllye meg a betegket”, még pedig „Dagasztó székre ültesse és úgy füstöllye...” Így is cselekszenek, maga az öregasszony tartja unokáját, „teknőstil melyben fektütt”, a füst fölé, a gyermek anyját pedig a dagasztószékre ülteti s úgy füstöli meg, hanem „annak utánna sokkal nagyobb kinokat szenvedtek hogy sem addig.” (1729. 604. o.)

Betegnek fürdő. Fodor Péterné ellopja a „szomszédja alsó ingit... hogy azzal valamelly betegnek feredőt főzzön” s mivel még szomszédjait becstelenti, káromolja, sőt részegeskedik is, azért „egy nehany napi arctom után 15 korbacsot szenvedgyen”. (1762. aug. 7.)

Nyavalyatörös gyógyítása. Simon Jánoszt rajtakapják, amint éjszakának idején a görög temető egyik újabb sírját felássza. Azzal menti magát, hogy nyavalyatörös fiukat akarták meggyógyítani, úgy hogy a halott szemfédeléből égetett hamuval itatták volna meg. 15 pálcát kap. (1809. 697. sz.)

Jóslás a csillagokból. „Jeznik Mária Toth Istvany kertész hitvese csillagok nézéséből jóvendöléseket tévén s ezen varáslása által több kárt vallott Lakosoknak hosszas és költséges utazásokat okozván”, mivel hogy ezt még azon felül pénzért tette, „jóvendőt mondó elméjének orvoslása végett” 12 korbacsot kap és „hogy a lakosok az ő felfedezett Ravaszágáról meg győződhessenek, egy óráig ki köttetni rendeltetett”. (1817. 783. sz.) Közli: Papp László.

Adalék a hortobágyi pásztorélethez. Debrecen sz. kir. város Déry Múzeumának oklevéltárában van egy összeírás, melyet a városi tanács megbízásából 1746 július 26., 27., 28. és 29-én egy Szőke János népszószólóból Szoboszlai István és Bencze István tanácsosokból álló bizottság a Hortobágyon eszközölt. Az összeírás kiterjed a gulyásbojtárok, a külső, vagy idegen emberek marháira, lovaira, de még arra is, hogy

az illető fizet-e adót és van-e lészája? Az összeírás így hangzik:

A T. N. T. Parancsolatyából a Gulyás Bojtárok és Külső vagy idegen emberek marhái, lovai általunk Conscribáltván ez szerint következik.

Neve az Gulyás Bojtároknak vagy idegeneknek. Portioja van-e? Marha hány? Lová hány? Lesálya van-e? Consideratio.

1. Murvai Péter számadó, 22 darab, Szabó János bojtárnak 5 drb; Szabó István bojtárnak 3 drb marhája van, lova egy sincs.

2. Molnár János Számadó adófizető, jószága nincsen, Molnár János Órsi, Apja a gulyásnak 40 drb marhája van. Civis lehet, de a gulyás jelen nem lévén nem tudták valósággal. Tóth Mihály Bojtár 20 drb marha (civis), Oláh Pesta bojtár 4 drb, Berehi János 3, Fazekas Méska 10 drb, Kovács Ferenc 4 darab marháját írták össze, lovuk nincs.

3. Uylaki Péter számadó: adója van, jószága nincs, Kucskó András bojtár 14, Horvy Istók 12, Tamás Mihály 8 drb marhával szerepel az összeírásban.

4. Korpádi István számadó adófizető, de marhája nincsen. Veker Mihály 29, Csiha Mihály 12, Karsa Mihály 15, Bakó István 18 darab marhával szerepelnek az összeírásban.

5. Sóvágó Mihály számadónak adója van, marhája nincsen, de a consideratio rovatban az áll róla: „ez a lopásban a Murvai társa és igen káromkodó is. Nánáson elszökött a kalodából a mint mondgyák”. Szőke István bojtárjának 3. Baky Mihály bojtárnak 1 darab marhája van.

6. Posgány Jánosnak adója nincs, 25 marhája van, civis lehet, maga jelen nem volt, a Bojtárok nem tudták. Molnár Pál bojtár 10, Nagy János 6, Posgány Mihály 8, Katona István 5 darab marhával szerepel az összeírásban.

7. Csonka János számadónak adója van, jószága nincs. Varga János bojtár 15, Csordás György 4, Korpádi Mihály 4 drb marhával szerepel az összeírásban.

8. Szabó György számadónak adója van, jószága nincs. Madarasi György 14, Vass János 18, Nagy Samu 2 darab marhával szerepel.

9. Nagy János számadónak marhája van, jószága nincs. Vékony Sámuel bojtár

tár 20, Ókrös János 6, Tar Gyurka 13 drb marhával szerepel az összeírásban.

10. Tolvaly István számadónak sem adója, sem marhája nincs. Bojtárjának Kocsis Péter ulyvárosi embernek 6, Oláh Jánosnak 2, Bencze Mihálynak 2 drb marhája van.

11. Deák András számadónak sem adója, sem marhája, sem bojtárja nincs.

Ezután jönnek a csikósok:

1. Tóth Mihály csikósoknak sem adója, sem lova nincs.

2. Csanádi János és István szoboszlai csikósoknak 30 drb lovuk van felvéve.

3. Katona István madarasi csikósoknak sem adója, sem lova nincs.

Nagy István külső csikósoknak 2 lova.

Dobi András nánási csikósoknak 3 lova.

4. Kis János számadó csikósoknak és bojtárjainak semmi sincs.

Összeírtak 416 darab marhát és 35 lovat. Az összeírásnak van egy rovata, melynek feje ez „Lesakat tart e?” „Lesálya van e?”

Lesá vagy lészá alatt pedig az összeírók olyan fonott kerítést értettek, melyet a pásztorok maguk-

kal vittek és szárnyéknak alkalmazták. Ez lehetett a kunyhó elődje a Hortobágyon.

Lészát azonban az összeírók a Hortobágypusztán 1746-ban sehoh sem találták.

Ez az összeírás 15 számadó pásztor és 40 bojtárt névszerint sorol fel, akik mind magyar nevéek.

Közli: *Ecsedi István.*

Talált kötélgöres, mint babonás célú tárgy. A „Jász Hírlap“ 1933. évi szeptember hó 23. számában olvasuk: „Egy karcagi asszony 'babonázni' akart a cirkuszban. Egy talált kötélgöres-csomót vitt esernyőjében a cirkuszba, mert a Bibic utcában, ahol lakik, az a babona járja, hogy ha ilyen görcsel megy valaki a cirkuszba, akkor az artisták nem tudnak játszani. A babona azonban nem sikerült. Az előadás szerencsétlenség nélkül folyt le. Az asszony pedig a cirkuszból távozva, dühösen és nyilvánosan hajította el a kötélgörcsöt.“

Szerkesztő.

NÉPI SZÖVEGEK.

Pásztorok köszöntése.*

Hozott Isten bennünket szent fia köszöntésre. Szabad-é köszöntenyi? — (Szabad!) — Jó estét Mária, Istennek szent anyja, nagy üdvösségét szültél, Jézus anyává léttél, áldott vagy, boldog vagy! Mi is dicséretét hoztunk hát nekéd. Hát mit aggyunk nekéd? Egy kokast, egy báránt. Ille szegény pásztoroktú elég is. Jézus, Jézus, maszületett Jézus, Betlehem városába, rongyos istálócskába, be is van takarva piros posztócskába. Harsoggyatok réztrombiták, Jézus született. Szúztú született. Szentlélektú credett. Eszterházi házi áldás áldott az Úr nevé. Ménék, futok Dunának, fogok fényes halacsját, tészem tányéromba. Gyökér aggya fáját, fája aggya ágát, ága aggya bimbóját, bimbó aggya virágát, virág aggya ómáját, ómáját, köszöncsük a boldogságos Szűz Máriát! Dicsértessék a Jézus nevé.

Lejegyezte: *Imre Sándor* (polgáriiskolai IV. osztályú tanuló.)

Három királyok köszöntése.**

Három királunkat karácsonytü vízkeresztig lehet köszöntenyi. Ehho a köszöntésho három csucos, pappirbu készüt sapkájú gyerek kö. A közép-sóná van a csillag, amelliket úgy kö csinányi, hogy egyforma hosszú

* Elmondta a 85-esztendőös *Soós Istvánné* Teskándon, Zalamegyében, 1933-ban.

** Elmondta: *Dömötör Károly* Teskándon, Zalamegyében, 1933-ban.

lécecskéket kö faragnyi, aztá ezt úgy kö össze állittanyi, hogy ha a kézbe levő részét széthuzzuk, akkor össze lehet ugrasztanyi. Ha meg össze nyomgyuk, akkor küugrik. Aztá mikor aszongyuk „szép gyelen, szép csillag“, akkor kü kö ugrasztanyi. Köszöntenyi így kö: „Három királunk naptyát, orszá-gunk egy istápját, Dicsérgyük énekekkel, vigadozó versekkel. Szép gyelen, szép csillag, szép napon támad. Szép napon támad. Hunn van zsidók királa? Mert meg jelent csillaga. Betlehembe talállák, kis Jézust körülállák. Királunk ajándékát: arany, tömgyént és mirhát, Vügyünk mink is Urunknak, ártatlan Jézusunknak. Kérgyük a szüz Máriát, kérgye értünk szent Fiát, Hogy bennünket megtarcsón, az ellenség ne árcsón. Az isteni gyermekét, ki ma ki jelentetett, A három bölcsék előtt dicsérgyük és álgyuk őt. A zsidók őt üldözik, a bölcsék megtisztelik, Arany, tömgyén, mirhával s a szív imádásával. Szent hitünknek csillaga, nekünk szinte gyelt ada, Hogy meggyelent királunk, akit epedve vártunk. Szép gyelen, szép csillag, szép napon támad, szép napon támad. Dicsértessék a Jézus Krisztus!“

Lejegyezte: *Imre Sándor* (polgáriiskolai IV. osztályú tanuló).

Tojásírás.*

A tik tojást a föolvasztott viosze meg köl irnya a gicőve. A tojást amelik má megvan irva bele köl raknyi a börsömbe a börsönt ollan fazékba lehet megcsináni amelikbemég nem főztek. Regelig ben kölenyi a börsömbe rege meg kö főznyi de vigyáznyi köl mihelest epicit for kü köl szenyi kalánye azér nem szabad a börsömbe sokáig bene lenyi mer akkor a viosz öszekázmála a himet. Mikor a börsömbü küszetük hideg vízbe köl tenyi, migyá kü köl szenyi a vizbü szároz ruháve megtürünyi azután zsirre vékonyan bekenyi amitü fényes lesz. A gicőt vékon plébü vagy piparézbü köll csinányi ezt vastag töre rátekernyi aztá egy hasétot fába bele köl csinányi evve köl ráirnya a tojásra a virágokat. Sokféle him van: epörleveles, szőlőkapcsos, kosaras, tulipántos, dobköteles, rozsmaringos, fenyőfás.

Lejegyezte: *Prasch Albin* (polgáriiskolai IV. osztályú tanuló).

* Elmondta: *Varga Józsefné* Gutorföldén, Zalamegyében. 1933-ban

KÖNYVSZEMLE.

A magyarság virágai. (*Rapaics Raymund* könyve a magyar virágkultusz történetéről. Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadása. Budapest. 1932.) A Természettudományi Társulat kiadványsorozatában *Herman Ottó* klasszikus műve óta alig jelent meg könyv, mely a magyar néprajzi tudományt annyira érdekelné, mint *Rapaics Raymund* könyve: *A magyarság virágai*. Ez az érdeklődés már csak azért is fokozott, mert hiszen az ősi magyar ornamentika kutatóinak túlnyomó része a magyar virágkultuszra építette elméletét. Nos, *Rapaics* mindjárt az első, a kökörcsinről írott fejezetében elhervasztja ezeket az elméleteket, mert megállapítja, hogy sem nyelvméleink,

sem élő nyelvkincsünk alapján nem vonhatunk olyan következtetést, mintha a honfoglaló magyarságnak valamelyes virágkultusza lett volna. Virág, kökörcsin és gyopár szavaink ugyan — mondja *Rapaics* — arra mutatnak, hogy a virágkultusz csirái a pogány magyarságnál is megvoltak, ezek a csirák azonban az új hazában ki nem fejlődhettek, határozott alakot nem ölthettek, mert csakhamar elnyomta őket a kereszténység nyomán nyugatról beáramló, főképen kolostori talajból fakadó virágkultusz. Könyvének további fejezeteiben nagy irodalmi fölkészültséggel és művelődéstörténeti tájékozottsággal mondja el, hogyan vonultak be, hogyan honosodtak meg és végül hogyan lettek ma

gyaros motívumokká a mai magyarság kedvenc virágai, a kövirózsa, a bazsarózsa, a csipkerózsa, az őszirózsa, a szegfű, a liliom, a tulipán, a nefelejts, a búzavirág, a gyöngyvirág, a muskátli, a rozmaring, az árvalányhaj, az istenfű, stb., stb. Az, amit a tulipánról mond, hogy t. i. a magyarság a XVII. század előtt nem ösmerte, vagy amit a gyöngyvirág-fejezetben megállapít, hogy nincs külön turáni magyar népművészet, mert az nem más, mint az európai, keresztény kultúrközösségen alapuló magyar művészetnek egyik öntudatlan és primitív elemekben bővelkedő változata, alighanem sok vitának lesz még forrása. Akárhogyan végződjenek is majd ezek a viták, *Rapaics* könyvének nagy érdekét el nem vitathatják, hogy t. i. eloszlatta a ködöt, mely a magyar virágoskert és virágkultusz multját megfeküdte és így lehetővé tette, hogy a magyar növényornamentika tisztázása végre helyes nyomokon meginduljon.

Madarassy László.

A moldvai magyarság. (*Domokos Pál Péter* könyve. Csiksomlyó, 1931. 8°, 304 l. Képekkel, térképekkel és hangjegyekkel.) A Kőrösi Csoma Sándorok keménykötésű fajtájából való *Domokos Pál Péter* csiksomlyói tanár, aki azonban csak a szomszédba, Moldvába ment, hogy a honfoglaló magyarok útját keresse. Igaz, hogy ez a szomszédtság ma messzebb van, mint a Kőrösi Csomáék Indiája volt és ember legyen a talpán, aki ezt a rögs utat minden hatósági támogatás és anyagi eszköz nélkül megjárja. „Utam — írja egy helyütt — kora reggel, sötétben és hidegben a Szeret kompjára vitt, A metsző és hideg szélben a kompot kocsisommal húztuk át, mert nem volt ott senki más. A két ló, szekér, de főképen a szembefújó hideg szél miatt nagy erőlködésünkbe került, míg a bal partra átvergődtünk. A folyó közepén olyan gondolataim támadtak, hogy hány millió és millió ember pihen e percekben fűtött lakásában, nem törődik a világ folyásával és én az idegen földön, hidegben, fázva bolyongok csak azért, hogy egy fajtából valót láthassak, vele beszélhessék.“

Domokos tanár útjáról vaskos könyvben számolt be. Könyve három főrészből áll. Az elsőben a moldvai magyarság

multját adja elő az eddigi irodalmi adatok felhasználásával. A másodikban a mai moldvai magyarságot írja le képek és térképek kíséretében. A harmadikban 65 moldvai csángómagyar népdalt mutat be, hangjegyekkel, amelyeket, mint írja, „fülem és hegedűm segítségével írtam le“. A könyv használhatóságát megkönnyíti egy dallammutató, egy a dalok szövegéhez való szótár és a hely- és névmutató. A könyvről, melynek kiadása a mai viszonyok között külön hőstett volt, nem írhatunk szebb bírálatot annál, mint amit szerző maga mond egyik bevezetőjében: „Értekezésem minden állítása vagy oklevélen, vagy saját meggyőződésemen alapul.“

Madarassy László.

A magyar nép eredete. (*Moór Elemér* kritikai tanulmánya. A Szegedi Alföldkutató Bizottság könyvtára IV. — Társadalom és Néprajz — Szakosztály közleményei, 16. szám. Szeged, 1933.) Szerző fenti című tanulmányában a háború után megjelent magyar östörténeti vonatkozású jelentősebb munkákat teszi kritika tárgyává. Művét két főrészből lehet osztani. Az elsőben az őshaza helyének meghatározásával és az akkori magyarság gazdasági, műveltségi állapotával és jellembeli tulajdonságaival foglalkozik; a másik részben pedig az őshazából való elköltözés körülményeit, vándorlásuk egyes állomásait és az ezen idő alatt velük kapcsolatban szereplő népekhez való viszonyukat tárgyalja. Műve végén maga is szükségesnek látja hangsúlyozni, hogy nem kutató munkát végzett, nem mond új dolgokat, hanem az újabb kutatások azon megállapításait, amelyeket elfogadhatónak tart, kapcsolatba hozza régebbi nézetekkel és megállapításokkal. Viszont „egyes újabban felmerült gyökértelen vélemények“ tarthatatlanságát — reméli — sikerült kimutatnia.

Új megállapításai nincsenek, egyes régi véleményeket magáévá tesz anélkül, hogy újabb érvekkel támogatná, más megállapításokat pedig a rájuk vonatkozó bizonyítékokban felfedezni vélt ellenmondások alapján elvet. Előszavában azon óhajának ad kifejezést, hogy művével „termékeny vitára“ ad alkalmat. Aligha teljesedik óhaja, mert — enyhén szólva — nem mindig találta el

azt a hangot, amit a tudományos irodalomban köztiszteletben álló, érdemes tudósokkal szemben használni illik.

*

Nem célok itt, hogy szerző minden egyes megállapítását, illetve véleménynyilvánítását vizsgálat tárgyává tegyem — szűkre szabott kereteim meg sem engednék ezt —, csupán a legfontosabb megállapításairól szándéksom tájékoztatni az olvasót.

Nem fogadja el szerző Zichy István grófnak azt a tanítását, hogy a magyar őshaza az Ural-hegységen túlra, a Pisma-Iszlet vidékére is kiterjedt. Tagadhatatlan, hogy Zichy elméletének vannak sebezhető pontjai. A növény- és állatföldrajzi adatok Zichynél nagy szerepet játszottak az őshaza helyének meghatározásában, viszont Moór Elemér éppen Zichy adatai alapján kizártnak tartja, hogy az őshaza átnyúlt volna Ázsiába. Annyi bizonyos, hogy a Zichy összeállította növény- és állatföldrajzi adatok nem kényszerítő erejű bizonyítékok az őshaza Ázsiába való helyezésére. Viszont az ananyinói kultúrának a Pisma-Iszlet vidékéig való megléte azt bizonyítja, hogy itt egy finn-ugor népnek kellett laknia. Moór Elemér a vogulok és osztjakok őshazáját helyezi ide. Szerinte az Uralon túlról a magyarok nem sodródhattak volna le a Kaukázus vidékére, hanem egy keletről jövő támadás elől a legkisebb ellenállás irányában északnak térhetek volna ki s a vogulok mai lakóhelyére jutottak volna. Még kevésbé fogadja el azt az elméletet, amely szerint az őshaza egész terjedelmében Ázsiában feküdt. Ezekkel szemben azt a régi felfogást vallja, hogy a mai Baskiria volt a magyar őshaza, amely területre inkább ráillenek a növény- és állatföldrajz vonatkozó adatai is. Ebben az őshazában eleink nemcsak halász-vadász zsákmányoló életet éltek, hanem földet is műveltek és állattenyésztést is űztek. Nyelvi bizonyítékok ugyan nem nagyon támogatják az ősmagyarok földművelésére vonatkozó feltevést, de ennek dacára művelhettek földet, ha mindjárt kezdetleges módon is. Viszont aligha ettek foszlósbélű kenyeret! Bármilyen hihetetlennek tartja is Moór Elemér, hogy az ősmagyarok kenyere gyökérből vagy fakéregből készül-

hetett, Zichy ezen véleményét nem lehet azzal megdönteni, hogy „híret sem hallottam az ilyen eledelnek“. Ha nem hallott ilyesmiről, olvasson róla dr. A. Maurizio: Die Getreide-Nahrung im Wandel der Zeiten (Zürich 1916.) című könyvében. Vagy láthat is a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárában Finnországból való szükségkenyereket (pettuleipää) fenyőhéjdarát (petäjäronheita), fenyőhéjlisztet (petäjäjuhoja). Azt hiszem, ha a finnek inséges időben a közelmúltban is ettek ilyen kenyeret, a magyarok is chettek 1500—2000 évvel ezelőtt.

Amilyen bizonytalan értékűek az ősmagyarok földműves voltára vonatkozó nyelvi bizonyítékok, annál nagyobb értéket kell tulajdonítanunk a lótarással kapcsolatos, ugoreredetű szókészletünknek. Ha még kikapcsoljuk is a kétes eredetű gyermekló és kengyel szavakat, a többi idevonatkozó szavunkból kétségtelenül az következik, amit Mészöly levont és Németh Gyula is elfogad, hogy nemcsak halász-vadász, hanem lótarító nép is volt az ugor-magyar. Moór Elemér azonban nem elégszik meg a Mészöly levonta következtetéssel, hanem harcos nomád népnek tünteti fel őket, akik leigázták a kifejezetten paraszti kultúrájú bolgár-törököket, szolgálkká tették őket, velük művelteték földjeiket, mint a honfoglaláskor az országban talált szlávokkal s ezen a réven kerültek nyelvünkbe amott a bolgár-török, emitt pedig a szláv eredetű, földművelésre vonatkozó szavaink. Teljesen elhibázott fölfogást vall a bolgár-török nép megítélésében. Ama tényből, hogy a bolgár-törököknek sokféle állatjuk volt, köztük szarvasmarha és disznó is, egyáltalában nem lehet azt a következtetést levonni, hogy teljesen megtelepült életet éltek. Nomád népeknek is van szarvasmarhájuk, ha nem sivatagban, hanem steppe vidéken élnek, ahol megvan az előfeltétele annak, hogy füvet, vizet mindenütt találjanak. A bolgár-törökök és magyarok vándorlási útján mindenütt megvan ez a föltétel. A csuvasok Oroszország legjobb földművelői, de állataikat szalmán teletetik ki. Moór Elemér ebből azt következteti, hogy a csuvasok (a bolgár-törökök utódai) sohasem lehetnek nomádok, mert még ma sem értenek

az állattartáshoz. Ennek éppen az ellenkezője következik. A régi, tipikus rög-
hözkötött paraszt termel télire való
takarmányt az állatainak, a nomád pe-
dig rábízta az állatjára, hogy télen is
maga keresse meg élelmét. Ha Magyar-
országon végigtekintünk, azt tapasztal-
juk, hogy az állatok téli takarmányozása
ott a legsilányabb, ahol legtovább élt
az ősi nomád pásztorkodás: a Künság-
ban, a Hortobágy stb. vidékeken. Itt
kiváló földművelő nép lakik, nagy állat-
tartók is, de mai nap is akárhány gazda
szalmakazlakból csinált akolban telel-
teti ki marháit, *beszorulástól kiverésig
szalmán él, tavaszra „kirágja“* magát az
akolból. Sőt még a „maglódisznót“ is
akárhány helyen töreken teletetik ki.
Merre ezek alapján állítani Moór Ele-
mér, hogy például a kúnok (jó föld-
művelők!) nem értenek az állattartáshoz,
tehát nem is voltak nomádok soha?!
Nem szabad azt sem állítani, hogy a
nomád pásztorkodás és a földművelés
nem fér meg egymás mellett. Ezzel kap-
csolatban legyen szabad utalnom az Al-
föld néhány évtizeddel korábbi állapo-
tára, ahol a művelésre alkalmas jobb-
minőségű földeken intenzív földművelés
folyt, a nagykiterjedésű síki legelőkön
pedig a legtipikusabb nomád pásztorko-
dás virágzott. A baskírok a téli szállá-
suktól 25—30 km körzetben nomadizál-
nak, a téli szállás közvetlen közelében
pedig földet művelnek. Az a tétel sem
állhat meg, hogy a szarvasmarha mene-
külés közben szomjan döglene és lassan
haladván az ellenség kezébe kerülne.
Ha a nomád népek juhaikat meg tudják
menteni, szarvasmarháikat még inkább
magukkal tudnák vinni. Tudvalevő, hogy
nyáron 9—10 óraker „összeáll“ a juh-
nyáj s nincs az a földi hatalom, amely
délután 5—6 óráig ki tudná mozdítani
egyáltaló helyéből! Azalatt a szarvas-
marha legelve is fél napi járőföldet tud
megtenni. Ha az ugor-magyarok nomá-
dok, a bolgár-törökök pedig *teljesen*
letelepült parasztnép lettek volna, akkor
nem a *sátor* nevét és fogalmát vettük
volna át tőlük, hanem a *házét*. A bol-
gár-törökséget a baskírokhoz hasonló
félnomád népnek kell tekintenünk, amely
az adott viszonyokhoz mérten földet is
művelt, nomád pásztorkodást is foly-
tatott.

Óshazabeli bolgár-török-magyar keve-
redésben nem hisz. Bolgár-török jöve-
vényszavaink legrégebbi rétegének átvé-
telét a kubánvidéki hazában való tar-
tózkodás idejére teszi, a második réteg
(köztör. j ~ magy. sz.) átvételét pedig
a Lebediában visszamaradt onogur töre-
dékek nyelvéből valónak gondolja. A
kabarokat szintén bolgár-töröknyelvű
népnek tartja, következteti pedig ezt
a kazár *Sarkel* vár nevéből és a *besenyő*
név bolgár-török hangalakban történt át-
vételéből. A *besenyő* név bolgár-török
hangalakban történt átvétele nem mond
többet, minthogy a bolgár-török hatás
még a IX. században is tartott, sőt —
bármennyire nem is hiszi Moór a *Gyula*
vezér családjában előforduló *Saroldu*,
Karoldu nevek Melich-féle megfejté-
sét — tartott az Árpád-korban is. *Sar-
kel* várának neve sem mond többet,
minthogy a kazár birodalomban bolgá-
rok is voltak. Bolgár-török jövevény-
szavaink átvételének idejét meglepő
könnyedséggel intézi el Moór, látszik,
hogy fogalma sincs arról, hogy milyen
fogas kérdések vehetők itt fel. Nagyon
szeretnék tudni, hogy mikor kezdődött
a $j > \xi > s$ változás, előbb történt-e meg
az első szótagbeli $a > i$ vagy az $a > u$ -
változás s mindez az összes dialektu-
sokban egyidőben történt-e, vagy sem,
ha nem, melyikben, mikor? Ezeknek a
tisztázása után minden esetre nagyobb
biztonsággal és határozottsággal s min-
denekfelett sokkal meggyőzőbben lehet
majd véleményt mondani a bolgár-török-
magyar érintkezések korára, mint Moór
Elemér teszi. Addig azonban fogadjuk
el azoknak a megállapításait, akik ezekre
a körülményekre is tekintettel voltak.

A magyaroknak Baskíria (!) területé-
ről történt elköltözését igen késői idő-
pontra teszi, mivel a baskírok, akik sze-
rinte a magyarokat kiűzték hazájukból,
már a IX. században mai hazájukban
laktak. Baskír nép tényleg lakott a IX.
században Baskíriában, Moór csupán azt
nem tudja, hogy a *mai* baskírok a XIII.
században a tatárjárás idején foglalták
el a mai hazájukat! Nem fogadja el
*Németh Gyula baskír névmagyarázata*t
sem, s a baskír név végén levő *-t (-d)*-t
oszét többesnek tartja. Itt megint elárulja
szerző, hogy mennyire *otthon* van ezen

a területen! Azt állítja (nem tudom honnan veszi?!), hogy a baskírok magukat *baskir*-nak — *st* nélkül a végén — nevezik! *Magyar és orosz nyelven kívül, soha semilyen nyelven nem hívják őket baskir-nak, mindenütt — baskirul is! — st (sd)-re végződik a nevük.*

Németh Gyula fejtegetéseit a török nomád államok kialakulásáról, törzsszervezetéről ügylátszik nem értette meg, vagy lehet, hogy nem is akarta megérteni, mert akkor nem hozhatta volna le a „harcos nomád“ finn-ugor népet a török tengeren keresztül a kaukázusba, majd Lebédiába. Csodálatos, hogy a kazárokkal szemben nagylelkűnek mutatkozott s az ő engedélyükhöz kötötte, hogy a magyarok rátelepüljenek a bolgár-törökökre!

A magyar törzsnevek török eredetét elfogadja a *magyar* név *<mańš + eri* származtatást elveti. Nem tudja megérteni, hogy ha az egy magyareredetű törzshöz hat török törzs csatlakozott és ez a törzsszövetség évszázadokon át török államok keretén belül élt, hogyan maradtott fönn a magyar nyelv? Pedig sokkal könnyebb megérteni, mint például azt, hogy miért nem veszett el a magyar nyelv mai hazájában, ha a Földvidéken tótok, a Dunántúlon szlovének, a Délvidéken délszlávok, Erdélyben oláhok tömegeire telepedtek rá, sőt a Tisza-mentén is szlávoknak kellett lakniuk, különösen, ha elfogadjuk Moór Elemérnek egy más helyen hangoztatott azon megállapítását, hogy ahol az Alföldön olyan topográfiai neveket találunk, amikben a *domb* szó benne van, azokat szláv *dub*, tölgyfa-ból kell származtatni, mivel az Alföldön nincs domb. Ha Moór Elemér nem is lát dombot, azért még az alföldi magyar láthat. Van egy török közmondás, amely szerint „sík területen a dombocska is hegynek tűnik“. A Honfoglaló magyarságnak el kellett volna tűnnie, ha itt olyan szláv tömeget talált volna, mint amilyent egyesek szeretnek kimutatni, viszont azt még senki sem képzelte, hogy egy számbelileg is jelentéktelen ugor hordácskához csatlakozott volna egyszerre 6—8 népes török törzs. Németh Gyula kimutatta, hogy az egyes törzsek különböző időkben csatlakoztak a vezértörzshöz. Ez a vezértörzs — a *Megyer* — nemcsak politikailag, hanem

számra nézve is biztosan a legjelentősebb törzs volt. Amint hiteles forrásból tudjuk, hogy a kabarok megtanulták a magyarok nyelvét, ugyanúgy feltételezhető, hogy a korábban csatlakozott törzsek is megtanultak magyarul s az előbb csatlakozottak el is magyarosodtak, mire újabb törzsek csatlakoztak volna.

Mindent egybevéve, ügylátjuk, hogy nem sikerült Moór Elemérnek az „újabbban felmerült gyökértelen véleményeket“ kiirtani, nem is sikerülhetett, mert ehhez *kutató munka* kellene. Új adatok szolgáltatásával mindenki — Moór is — nagyobb szolgálatot tesz a tudománynak, mint az eddig elhangzott vélemények újabb formában és személyeskedő hangon való feltalálásával.

K. Katona Lajos.

A finn-ugor népek tárgyi néprajza. (*Manninen*: Die finnisch-ugrischen Völker. Leipzig, 1932. Otto Harrasowitz.) *Manninen*, a helsingforsi Finn Nemzeti Múzeum igazgatójának e műve a tartui észt egyetemen tartott előadásai alapján készült, s a finn-ugor népek tárgyi műveltségének összefoglalása. Szerző sorra veszi az egyes nyelvrokon népeket, sőt külön fejezetekben tárgyalja az egyes Keleti-tengeri finn törzseket is, mint a tulajdonképeni finneket, a karjalaiakat, a vepszeket, a vótokat és ingriaiakat, az észteket s végre a liveket. Minden fejezet az illető nép statisztikai adataival kezdődik, folytatódik rövid történeti áttekintéssel, s azután következik a néprajzi rész. Itt tárgyalja szerző az egyes népek viselkedését, építkezésének fejlődését, foglalkozásmódjait, így a halászatot, vadászatot, földművelést, közlekedési eszközeit, ételeit, szerzetét, művészetét, stb.

Nyelvrokonaink műveltségi foka természetesen különböző, de ez nem mindig elmaradottságuk bizonyítéka, hanem inkább sorsuk következménye. Németlyik hatalmas nép volt hajdan, s nagy-szerű kultúrák hordozója, ma csak tengődés az élete, közel állva a kihaláshoz, illetve más népekbe való beolvadáshoz. Ilyen sorsra jutottak legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok, kiknek száma az 1926-i népszámlálás szerint 5755, s az osztjákok, számuk 22.170, de ruházatuk (bundáik, lábbelijük, a nők ingei), áldozati kendőik, nyírhéjból készült eszkö-

zeik s egyéb használati tárgyaik, mint párnahuzataik, bőrtarisznyáik, evezőik oly művészi ízlésről tanuskodnak, hogy ily primitív népnél csak ősi kultúra maradványai lehetnek. Kihalóban van a Keleti-tengeri finnkekhez tartozó vót és liv nép is. A vótok egykor hatalmas nép volt, valószínűleg azonos a Nestor-krónikában említett csúdokkal, kik a IX. század második felében más finn törzsekkel együtt részt vettek az orosz birodalom megalapításában. Az egykor állami önállósággal rendelkező, ma oly szegény liv nép régi kultúrájának bizonyítékai a régi lakóhelyükön talált, s tőlük származó művészi ékszeresek. Az ingriaiaknak ma is vannak olyan ékszereik, melyek a leletek tanúsága szerint lényegükben nem változtak a történelemelőtti idők óta. Tudunk teljesen kihalt finn-ugor népekről is. Ilyenek voltak valószínűleg a kurok is, kiknek nevét Kurland örzi. Sokáig nem voltak tisztában a Lettország déli részében lakó krevinekkal, míg Wiedemann 1871-ben ki nem derítette, hogy ezek vót származású hadifoglyok, kiket a német lovagrend a novgorodi oroszok ellen 1444—48-ban vezetett hadjáratuk alkalmával hurcoltak magukkal. Már régebben ellettesedtek és Sjögren 1846-ban már csak néhány öreg ember, vagy inkább asszony ruházatából állapította meg, hogy eredetileg nem voltak lettek. A nők általában jobban megőrizték eredeti viseletüket, mint a férfiak, így a vót férfiakról már 1802-ben feljegyezték, hogy alig különböznek az oroszoktól, a női ruházat ellenben nemcsak ettől, hanem az ingriaitól és finntől is eltért. A keleti finn-ugor népek közül jellemző a mordvin, cseremis, votják, osztják, továbbá a lapp női ruházat, s mindaz, ami ehhez tartozik, a hímzett ingek, a fej- és hajviselet s a női ékszeresek. A hímzésben több rokon nép kiválik, a finneknek gyönyörű szőnyegek is vannak. A férfiak művészi képességét faragványok bizonyítják, így az orosz-karjalaiak rokkái és sírkeresztjei, az észtek söröskorsói, lóigái és ékszerdobozai, a mordvinok rokkái és ruhatartóböndönjei, a cseremiszek merőkanalai, a vogulok női evezői és nyírhéjtárgyai, a lappok szaruból készült kanalai. Rendkívül érdekesek a zürjének rovásos naptárbotjai.

Manninen művéből megismerhetjük a finn-ugor népek egész életét. Így nyomkövethetjük építkezésük fejlődését (külön említésre méltó a fürdőszoba nagy elterjedése, a gazdasági épületek között nevezetes a gabonaszárító csűr), az ősfoglalkozások különféle ágait, mint a halászatot, vadászatot, s az ősrégi méhtenyésztést. A földművelés sok helyütt még nagyon primitív fokon áll. Így vannak olyan népek, melyek nem is szántanak, hanem a leégetett erdő hamujába vetik a gabonamagvakat. Az ekének, boronának is nem egy primitív fajával találkozunk. A cséplés némely helyen nem cséphadaróval történik, hanem bottal, sőt néhol padhoz verik a kieséplendő gabonát. Érdekesek a közlekedő eszközök, mint a szánoknak, csónakoknak és hótalpaknak különféle fajtái. De más házieszközök is, mint a gyapjúverő, kézimalom, az óriási kender- és lentörőmozsarak, szövőszékek, halász- és vadászszerszámok (említésre méltók a bunkós nyilak, melyeket prémes állatok lövésére használnak, hogy gereznájuk meg ne sérüljön), bölcsök, hangszerek, stb. Mindezt 334 sikerült kép szemlélteti. Még fontosabb ételeikről és italaikról, s azok készítmódjáról is tájékoztatást kapunk.

Természetesen nem mindenütt egyformán kimerítő a szerző előadása, de ennek az irodalom hézagossága az oka. Legmótosabb volt a szerző a magyarsághoz, kiket *Viskinek* az Észet Nemzeti Múzeum 1926-i évkönyvében megjelent rövid összefoglalása alapján jellemez, de ezt szerző is csak műve függelékének tekinti. Mindenesetre még sok a tennivaló ezen a téren, de az új anyag gyűjtésén kívül fontos volna a rokon népek szokásainak, vallásának és népköltészetének hasonló módon való összefoglalása.

Beke Ödön.

Tömörkény István. (*Rozgonyi Margit* tanulmánya. Budapest, 1932. 8-r 40 l.) A szegedvidéki nép egyik legkiválóbb speciálistájának költői munkásságát dolgozta fel *Rozgonyi Margit*. Alig van írónk, kinek műveiben annyi népi, sőt néprajzi elem lenne, mint a *Tömörkényében*; olykor a néprajzi elemek csaknem elnyomják a művészieket. Egy-egy rajza nem több, mint részletező néprajzi leírás, bemutatás. Szerző tanul-

mánya első irodalomtörténeti összefoglalása *Tömörkény* életének és munkásságának. *Kozocsa Sándor.*

(*Megjegyzés.* Helyet adtunk ennek a kis ismertetésnek, mert *Tömörkény* nemcsak szépirodalmi volt, hanem tudománysszakunknak is szakavatott művelője. Néprajzi tanulmányai az „Ethnographia” és a „Néprajzi Értesítő” hasábjain jelentek meg. [Mint ahogy ez meg van írva az „Ethnographia” 1917. évf.-nak 315. lapján.] Kár, hogy minderről sem a szerző, sem az ismertető nem tud. *Szerkesztő.*)

A magyar népszínmű története. (*Tóth Lajos* tanulmánya. Bp. 1932. Sr. 58 l.) Szerző mindenekelőtt definiálja a népszínművet, mint irodalmi műfajt, majd vázlatát adja a magyar népszínmű összefoglaló történetének, melyből dolgozta két fejezetet nyujt: a népszínmű gyökereit és kialakulását, majd virágzását *Szigligeti*. „a népszínmű atyja”, korában. *Kozocsa Sándor.*

A boszorkányokról. (*Szentgyörgyi Lajos* könyve. Kiskúnhalas, 1933. 156 o.) Ez a szerző által egy életen át összehordott érdekes adathalmaz csupán szerény eszköze kíván lenni egy, a boszorkányhit kiirtására irányuló felvilágosító munkának. *Szentgyörgyi* szerint a kuruzlóknak boszorkány a régi neve, a boszorkányhit pedig egyidős az emberiséggel. A boszorkányhit a nép- és tündérmesékben, a legendákban s főleg hitregékben élt tovább, amiket Sophoklész-től Shakespeareig s onnan kezdve napjainkig a kiváló írók egész serege dolgozott fel *állandó izgatottságban tartván a közönség* különben is *beteges képzelődését.* (33. l.) Ezeknek a laza-értelmű odamondogatásoknak megfelelően a könyvben az ókori mondák egy kalap alá kerülnek a spiritiszta szeanszokkal és Wunderlichné, a sashalmi delejes asszony mellől nem hiányzik az endori boszorkány, vagy Cadmusia sem. Sem orvosi, sem néprajzi, sem más tudományos szempontot, vagy rendszert nem fedezhetünk fel *Szentgyörgyi* kaleidoszkópszerű könyvében, amelynek csak néhány, a szerző által feljegyzett adata bírhat némi értékkel a tárggyal alaposabban foglalkozók előtt.

Dömötör Sándor.

Szent Kristóf és az első budapesti gépjárműszentelés. (*Schwartz Elemér* tanulmánya.) Ez a Kir. Magy. Automobil Club kiadásában megjelent kis füzet megrövidített kivonata annak a felolvasásnak, amelyet a szerző a Magyar Néprajzi Társaság 1931. évi októberi ülésén tartott s amely a Társaság folyóiratának múlt évfolyamában teljes egészében meg is jelent. Új benne a gépjárműszentelés szertartásának leírása, a szent mise, a Kristóf-érmek és autók beszentelése. A pap autón a Kristóf-szobor elé vonul s arra koszorút tesz, az autók utána sorakoznak s mindenikből néhány szál virágot dobnak a szobor talapzatára, végül kiosztják a Kristóf-plaketteket. Mindenestre feljegyzendő tehát, hogy ezt a szertartást a katolikus egyház a Magyar Néprajzi Társaság kezdeményezésére valósította meg. *Szendrey Akos.*

Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában. (*Bonomi Jenő* tanulmánya. Budapest, 1933.) Szerző műve Budaörs és a környékbeli német községek naptári szokásainak és hiedelmeinek felgyűjtése, összehasonlító hazánk más német telepének már ismert anyagával. Gyűjtőinknek különösen ajánlható az a módszer, amellyel az „Egyházi és népies valóság”, Vallási tárgyi néprajz, A hétköznapi vallási keresztmetszete, Vasár- és ünnepnap, Vallásos szellem, vallás-erkölcsi nevelés és vallásos egyesületek” c. fejezeteit kidolgozta; pontos könyvjegyzéket ad például az egyes családoknál található könyvekről és lapokról is és részletesen leírja a család tagjainak hétköznapi és vasárnapi életét. Anyagának teljességéről természetesen nem mondhatunk ítéletet, de amit közöl, annak érthetősége ellen semmi kifogás sem emelhető. Téved azonban abban, hogy a budaörsi vallási szokásanyag nem volna magyar megfelelői; vannak, s inkább ezeknek megállapítására fordította volna figyelmét és helyét, mint az egyes szokások egyházi eredetének közlésére. *Szendrey Akos.*

A brassói zsúnok lovasjátéka. (*Szilády Zoltán* tanulmánya. Különlenyomat a „Debreceni Szemle” 1932 júliusi számából.) A szerző ezt a brassói oláh nép-

szokást, amelyről szerző a Magyar Néprajzi Társaságban 1932. év januárjában tartott előadást, egészen újkeletűnek bizonyítja s a bolgár kalusár-tánc és a csángó borica keveredésének tartja.

Szendrey Akos.

Antik hatások a korai bizánci irodalom etnográfiai tudósításaiban. (*Graf András* tanulmánya. Különlenyomat az EPhK. 1933. évfolyamából.) A korai bizánci írók kezdenek először érdeklődni a nép külső és belső tulajdonságai iránt, mint amilyenek a külső alak, ruházkodás, táplálék, istenhit, vallásos áldozatok, temetés, stb. Az ily módon kifejlődött bizánci néprajzi dogmatika adatai azonban óvatosan használandók, mert mindent magához mér, s mert szolgalelkűségből a jót is leértékeli és a már leköszölt anyagon a tekinthetetlen elvénél megsejtése miatt nem mer változtatni.

Szendrey Akos.

Az Amerikai Egyesült Államok délnyugati részének néprajzi anyaga. (*František Pospíšil*: Etnologické materiály z jihozápadu U. S. A. Brno, 1933. 8°. 2 színes tábla és 414 szövegegyre.) Szerző részben a helyszínen végzett emberföldrajzi tanulmányai, részben iro-

dalmi kutatásai alapján teszi tanulmány tárgyává az Egyesült Államok délnyugati részén élő indiánokat. A táj, növény- és állatvilág leírása után az egyes törzsek embertani és nyelvi sajátosságaival ismerteti meg, majd részletesen bemutatja a törzsek szerkezetét, a családok életét. A további fejezetek során a lakást, táplálkozást, ruházkodást, ös-foglalkozásokat, kismesterségeket mutatja be, külön-külön is, az egyes törzsek életén belül. A folklóre körébe vágó adalékokat örömmel veszi majd az egyetemes néprajzi tudomány, de a szokások, táncok, vallási szertartások, gyermekjátékok érdekes, színes leírását a nem szakember is élvezettel olvassa. A kitűnő rajzokkal, eredeti fényképekkel bőven illusztrált, szép kiállítású könyv — mely egy több kötetre tervezett sorozat első kötete — bőséges irodalommal és angolnyelvű kivonattal is szolgál.

Palotay Gertrud.

*

(*Megjegyzés.* A brünni néprajzi múzeum kiváló igazgatójának művéről, bár tartalma tőlünk nagyon távol áll, örömmel emlékezünk meg, mert szerzőjét a magyar néprajzi törekvések őszinte barátjának ismerjük. *Szerkesztő.*)

NÉPRAJZI HÍREK.

† **Kaarle Krohn** (* 1863-ban, † 1933-ban). Meghalt a folklóre atyamestere. Az újabb 30 év nemzetközi nagy folklóre-munkájában ő volt mindvégig az irányító központ. Nemcsak élvezte a vezető szerepet, de rengeteg munkásságával az egész mozgalomra rányomta a maga módszerének bélyegét. A „finn földrajz-történeti módszer“ ma szinte kötelező minden kutatóra, még ha credemnyeiben el is tér annak alapvető elméletétől. A módszernek még atyja, Krohn Gyula, helsinki egyetemi professzor, volt kezdeményezője, midőn a Kalevala-rúnák Lönnrot feljegyezte szövegeiről megállapította, hogy a meglévő szövegek nem az énekek eredeti keletkezési helyén jegyeztettek fel, nem

karjalai termékek, hanem oda nyugatról, a finnnek tengermelléki helyeiről vándoroltak népajkon továbbharapódzással keletre, ahol ma ismerik, míg eredeti hazájukban a soknemű zavartatás és modern élet átalakulásai következtében kivesztek. Ez a filológiai megállapítás az elterjedés, vándorlás eredeti népi módját klasszikus példán világította meg. Az ebből kialakult módszernek teljes kiépítője és a mítikus mondák és népmesék egész területére kiterjesztője fia, a mi nagy szervezőnk lett. Mindenekelőtt megszervezte az anyagszerzés nagy szervezetét és szuggesztív erejével lelkes gárdát teremtett a népköltési termékek, különösen népmesék felgyűjtésére. Egyetemi hallgatók, ta-

nítók, vidéki államhivatalnokok szegődtek a nemzeti ügyé emelt feladat szolgálatába. Az évek során lankadatlan energiával folytatott gyűjtés eredménye példátlan az egész világon. Az anyag kéziratossági tömegéről fogalmat nyújt a népmesék változat szövegeinek száma: míg máshol átlag 4–6000 népmese följegyzés áll nemzetenkint a kutatók rendelkezésére (nálunk nem egészen 1500 drb.), az aránylag csekély létszámú finnek 34.000 szöveggel rendelkeznek. Az óriási anyag feldolgozására, típusokba osztályozására Krohn kongeniális kutatót talált Antti Aarne személyében. Hogy ez a szerény segéderő mit végzett a mesekutatás terén, arról Krohn jellemző méltatást közölt Aarne halála után ennek utolsó munkája előszava gyanánt az FFC. 68. füzetében. A búvárkodás fanatizmusa kellett ahhoz, amit e két férfiú 25 éves együttműködésük alatt termelt. Szigorú filológiai pontosság mellett széles látókör, az áttekintés állandó szemmel tartása s az éles szemű intuíció meglátásai érlelték tökéletessé azokat a monografiákat, amelyek az egész tudományos világ méltó csodálatát keltették fel. Krohn látszólag átengedte a népmese területét Aarnenak, de a szervezés gyepelőjét állandóan kezében tartotta.

Maga köré edesgette a külföld mesekutatóit s megszervezte azt a nemzetközi tudományos egyesületet, amely eleinte az északi államok tevékenységét vonta be az egységes összemunkálásba (1907-ben dánok, svédok, finnek; Krohnon kívül Axel Olrik és C. W. Sydow vezetésével), amely azonban később kiszélesedett egész Európa legtöbb nemzetére (Johannes Bolte, Walter Anderson, Jan de Vries, a chicagói Stit Thompson, az orosz Andrejev és mások bevonásával). Így állott elő a *Folklore Fellows* világszövetség, amely 1909-ben megindítja *Communications* címen (rövidítve FFC.) időhöz nem kötött sorozatban publikációit. A szövetségnek országon-

kint helyi egyesületei keletkeztek s a mozgalom működéséről Krohn maga számolt be időnkint a sorozat füzeteiben (FFC. 11., 29., 35., 40., 64. sz. a.). 1911-ben megalakult a F. F. magyar osztálya is, de a helyi vezetőség más vágányra terelvé az irányítást, népköltési gyűjtést szervezett a más hivatású világ cím alatt, amely gyűjtés a világháború alatt más egyéb hazai kultúrmozgalommal együtt abbamaradt. A világszövetség kitűzött célja t. i. egyes monografiáknak egy-egy világnyelven való megjelentetésén kívül főként a népköltési anyag kölcsönös szállítása, rendelkezésre bocsátása volt a jelentkező feldolgozók számára. A füzetek lassankint hatalmas kötetekké dagadtak s ma tudtunkkal aránylag rövid idő alatt a 106. kötet számánál tartanak. A népmeséken kívül Krohn kapcsolt be egyéb folklóre területeket, adva a maga feldolgozásában a „ráolvasó rúnák”-ról szólót (FFC. 52.), majd külön kötetekben nagyszabású tanulmányát a Kalevala hőseiről (u. o. 53., 67., 71., 72., 75. és 76. sz. a.). Vérbeli folklóreista volt. Saját gyűjtőútjai 1881 és 1885 közt indultak meg s később is számtalanszor kiszállt a beérkezett szövegek pontos ellenőrzése céljából. Tanulmányai máshol is sűrűn láttak napvilágot (FU. Forsch., Mém. de la Soc. Finno-Ougr., stb.). Az FFC. 96. sz. kötetében még összefoglalta a sorozatban addig megjelent népmesekutató művek elméleti eredményeit. 1888 óta volt a helsinki egyetemen a finn népköltés nyilv. rend. egyetemi professzora, 1898 óta a Finn Irodalmi Társaság alelnöke, 1917-től mindvégig elnöke. Külföldi tudóstársaságokban viselt tiszteleti tagságainak, tiszteleti doktorságának se szeri se száma. 1913-ban a Magyar Tudom. Akadémia, majd a Kisfaludy-Társaság iktatta külső tagjai sorába. A Magyar Néprajzi Társaságnak 1899 óta külsőtagja volt. Utódjára nehéz örökség vár, de már kitaposott úton haladhat és haladnia kell, ha a világegyetést es szakon belül meg akarja tartani. S. S.

† **Binder Jenő** (* 1856-ban, † 1933-ban). Külszín szerint, hivatalosan egyszerű, mint mondani szokták, szürke középiskolai tanár volt; előbb (1887-től) a brassói, majd (1906-tól) a budapesti Bolyai-reáliskolán francia nyelvet tanított. Becsülettel kitöltötte 35. szolgálati évét s még nyugalomban is tölthetett néhány csöndesebb esztendő. Elhalálózását szinte észre sem vették, a régi világból való volt, az újabb nemzedék alig tudott róla. Igaz, hogy maga is minden erővel azon munkálkodott, hogy ne ismerjék. A csend, a magába mélyedés embere volt. Pedig *egyike volt a legkiválóbb magyar tudósoknak*. Tárgytörténettel foglalkozott, azzal a szakstudiummal, amely az irodalomtörténet és folklóre, e két széles körű, roppant olvasottságot igénylő tudomány háttármegyéjén halad. Művelőjének mindkét szak kitűnő ismeretén kívül azokat a kölcsönhatásokat kell figyelnie, amelyek mindkét oldalról egymásba átjátszanak. Nem elégedhet meg egy nemzet irodalma és folklórejának ismeretével. Az epikus tárgyak, e nemzetközi kincsek, messze földről sajátos változatokban vándorolnak át ellenőrizetlenül távol eső országokba. Feladata ez összefüggések feltárása lévén, esetenként a tárgytörténésnek az egész világ változattömegével kell megbirkóznia. *Binder* kezdettől fogva romantista volt; hatalmas nyelvtudása, amely felölelte Európa minden szármottevő népe nyelvét, több volt egyszerű megértésnél. A legkésőbbi filológusok egyikét bírtuk benne. Meg volt áldva ezen felül azzal a ritka tehetséggel, amely belelát a változatok tömkelegébe, kiemeli a döntő elemeket s ez alapon felfejti a szövegek mögött lappangó történetét az epikus egységeknek. Munkamódját sajátosan jellemezte, hogy legtöbbször nem állt elő a maga búvárkodásai eredményeivel, mintha valami magányt kereső szemérmessége tartotta volna vissza tőle, hanem „hozzászólt”. Ezek a hozzászólások rendszeren tisztázták azt a

kérdést, amit másvalaki előbb felvetett s vagy balul, vagy egyáltalán nem oldott meg. Emiatt polémiákba bonyolódott, de belőlük mindig oly biztos fölényrel került ki, hogy sikerei a szerény tudóst egy időben rettegetté tették. Gyakran évelődünk vele, hogy olyan igazvéri tanár, aki még a tudományban is „gyakorlatokat javít”. Hozzászólt pl. Hackman külföldi Polifémosz-monografiájához, amelyet a folkloristák Európaszerte elismeréssel fogadtak különösen az anyag kimerítő összeállításáért. *Binder* (Ethnogr. 1912. évf. 78—93. ll.) pótlólag hozzászólt még 17 olyan változatot (nem hazait!) amelyeket Hackman nem ismert. Antti Aarne ismeretes volt anyagösszeállításainak megbízható teljességéről. Egyik anekdotatanulmányához (Az égből jött ember) *Binder* az 1919-es Ethnographiában még egy csomót csatolt és beállította a finn tanulmány keretei közé. Eredménye az volt, hogy Kaarle Krohn rögtön megküldte neki az FFC összes számait tiszteletpéldánnyként. Több mint négy évtizedes nagy munkássága javarészt az Egyet. Philologiai Közönyben jelent meg, akárhány közülök szakkörökben a szenszáció erejével hatott. Hatásuk alatt a kolozsvári egyetem francia tanszékét tálcán kínálták fel neki s ő túlzó önkritikájával félenken hátrította el magát, mint aki nem méltó rá. De rögtön utána megbíráta a Kisfaludy Társaság kiadványában megjelent 2 kötetes francia költői anthológiát magyar költők tolmácsolásában. A bírálat akaratán kívül kegyetlenül sikerült; benne azonban francia tudásának olyan egyetemességét, hozzáértésének olyan finomságait árulta el, hogy akkoriban vele hazai határokon belül senki sem mérközhetett. A folklórenek kezdettől fogva odaadó munkása s a szak nagyrahivatottságának rendületlen hirdetője volt. E tárgyú tanulmányainak tekintélyes sorozata még annak idején a brassói Értesítőben indult meg („Mátyás király trufái”, mondatanulmányok 1897., „A kenyér és só, mint varázsszerek”

1901. stb.), a többit már az Ethnographia évfolyamai közölték, szinte mindig hozzászólások formájában (utolsók: „Álom a hidon levő kincsről“, Tompa „Diósgyőr“ének tárgytörténete, XXXI. évf., „Folklore-forgácsok“ 1928. benne a „Supra agnó...“ műfaji meghatározása). — Vele ama nagy belső értékű, de a nyilvános szerepléstől mimóza-érzékenységgel elzárkózó tudósoknak talán utolsója költözött el, akiket a mult század második fele fölös számmal termelt ki s akiknek munkássága épp talán elvonultságuk miatt tisztetet, tekintélyt vívott ki nem annyira maguknak, mint inkább általában a tudománynak. S. S.

† **Baró Nyáry Albert dr.** Jogot végzett, állami szolgálatot vállalt, végül is író és festőművész lett. Régészeti és néprajzi kutatásokat szakavatottsággal végzett és ami idejéből megmaradt, azt a magyar-lengyel kapcsolatok ápolásának szentelte. Ebben a sokirányú elfoglaltságában legmaradandóbb sikereit a néprajz terén szerezte. A palóc nép életével, amelyet nógrádmegyei birtokai révén tanult megismerni, foglalkozott legszívesebben. Ebből a körből vett tanulmányai az „Ethnographia“ és a „Néprajzi Értesítő“ hasábjain jelentek meg. A Magyar Néprajzi Társaságnak 1907 óta választmányi tagja volt. (Született Füleken, 1871 június 2-án; meghalt, mint a Magyar-Lengyel Egyesület elnöke, Budapesten, 1933 szeptember 6-án.)

† **Balogh Pál.** A magyar újságírás komoly értékei közé tartozott. A millennium esztendejében a magyar kormány megbízásból megírta *A népfajok Magyarországon* c. demográfiai tanulmányát, melyet 1113 lapnyi terjedelemben, 40 térképmelléklettel 1897-ben maga a kormány adott ki. A nagy mű sikere a Magyar Néprajzi Társaságot, melynek 1900—1907 között választmányi tagja volt, arra indította, hogy *Balogh*ot munkatársai sorába hívja. Az „Ethnographia“ hasábjain azonban mindössze két tanulmánya jelent meg. (Született Győrött, 1854 augusztus 14-én; meghalt, mint a m. kir. miniszterelnökség sajtóosztályának nyugalmazott tagja, Budapesten, 1933 augusztus 25-én.)

A néprajz a magyar egyetemeken. Egyetemeken a néprajzból és segédtudományaiból az 1933—34. tanév első felére a következő előadásokat hirdették: Szegeden *dr. Solymossy Sándor* nyilvános rendes tanár „A népmese, mint folkloreműfaj“, heti 3 órában. „A magyar népdal“ (tanárképző), heti 2 órában, „Népi eredetű epikumok tárgyalása“ (szeminárium!), heti 2 órában; *dr. Cs. Sebestyén Károly* magántanár „A primitív népek anyagi művelődése“, heti 2 órában. — Budapesten a tudományegyetemen *dr. Györfly István* magántanár, megbízott előadó „A gyűjtőgető gazdálkodás“, heti 2 órában, „Néprajzi gyakorlatok“ (haladóknak!), heti 2 órában; *dr. gróf Zichy István* magántanár „A lovasnyilas népek kialakulása és ősi műveltsége“, heti 1 órában; *dr. Hillebrand Jenő* magántanár „A paleolith-kor embere és kultúrája“, heti 2 órában; *dr. Schwartz Elemér* magántanár „Vallási néprajz“ (német nyelven!), heti 2 órában; *dr. Bartucz Lajos* magántanár, megbízott előadó „Leíró embertan“, heti 3 órában, „Népek és emberfajták“, heti 1 órában, „A rasszok története hazánkban“, heti 1 órában, „Embertani gyakorlatok kezdők részére“, heti 2 órában, „Embertani gyakorlatok haladók részére“, heti 3 órában. — Debrecenben *dr. Ecsedi István* magántanár „Magyarország északkeleti Felvidékének földrajza és néprajza“, heti 2 órában.

A néptudomány magyar tudományos műszavai. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvművelő Bizottsága a különböző tudományos társulatokat és intézményeket megkereste a tudomány-szakukban használható és használandó jó magyar tudományos műszavak összegyűjtése és megállapítása céljából. Ebből a nyelvművelői munkálatból természetesen a Magyar Néprajzi Társaság is ki veszi a maga részét és már meg is indította a néptudományban használatos műszavak összegyűjtését. Ezeket a műszavakat folyóiratunkban, lehetőleg már a legközelebbi számban közölni fogjuk, hogy ehhez a nyelvművelő munkához olvasóinknak is alkalmuk legyen hozzászólni.

Egy kiscgazda levele az „Ethnographia—Népelet” szerkesztőjéhez. Fülöp Imre kondorostanyai kiscgazda, aki már régóta érdekli a magyar néprajz ügye iránt, folyóiratunk legutolsó számának vétele után hosszabb levelet írt hozzánk. Leveléből érdemesnek találjuk az alábbi részleteket közölni: „A 'Népelet' legutóbbi számát megkaptam. Tisztelettel köszönöm. Igazán örömmel olvastam különösen Czákó Elemér dr.-nak elnöki megnyitóbeszédét. Ilyen nemesen gondolkodó és érző, igazi úriemberekre van nagy szüksége a mai társadalomnak, akik olyan helyeken, mint ahol ez a beszéd elhangzott, ki merik mondani, hogy 'a munka hőseit, a nyomor megkínzottjait tiszteletben kell tartanunk!' Ha így éreznék legalább a közmoly, tanult, intelligens emberek, akkor az ilyen magamfajta 'csizmásparaszt' nem lenne olyan lekicsinylőleg végig mustrálva, mint ahogy ezt Pesten és máshol is sokan tenni szokták... Méltóztatnék magam és sok velem érző honfitársam nevében köszönetemet neki átadni. Olvastam továbbá a Népeletben, hogy a régi dallamokat fonográfveletek segítségével hangjegyzik. Errenézve tisztelettel megjegyzem, hogy az általam beküldött betlehemjárásban előforduló dallamokat én nagyon szívesen élelnék, ha ezzel az ügynek szolgálatot tethetek. Hiszen én is nép vagyok és azok a dallamok gyermekkorom óta élnek a lelkem mélyén. Ha nem tolakodás ez a kijelentésem, akkor a jövő ősszel, vagy télen, egy meghatározott időben leszek bátor evégből jelentkezni.” — A levélhez csak annyi hozzátenni valónk van, hogy Fülöp urat mindenkor szívesen várjuk Budapestben!

A Turul-Szövetség újabb pályázata országos néprajzi gyűjtésre. Mult számunkban hírt adtunk a Magyar Egyetemi és Főiskolai Bajtársi Egyesületek Országos Központja, a Turul-Szövetség országos néprajzi pályázatának eredményéről. Mint a Szövetség hivatalos lapjának, a „Bajtárs”-nak februári számában olvassuk, az első országos gyűjtés szép eredményei a Szövetséget arra indították, hogy a pályázatot újból kiírja. A Szövetség a gyűjtésben, irány-

adóul, ez alkalommal is Dömötör Sándor tájékoztató füzetét jelölte meg. A pályaműveket 1933. szeptember 5-ig kellett benyújtani. Elbírálásukra a Magyar Néprajzi Társaság vezetőségét fogják felkérni.

„Gyöngyösbokréta”. A magyar népi viseleteknek, daloknak és táncoknak a főváros területén, főképen idegenforgalmi szempontból való bemutatása kétségtelenül helyes ötlet volt. A nagy siker azonban, mely az ötletet jutalmazta, egyeseknek, úgy látszik, megártott. Belekötöttek a tudományos magyar néprajz egyetlen, világviszonylatban is kiválónak elismert intézményébe, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárába. Kifogásolták, hogy a „hivatalos néprajz” nem tart kapcsolatot az étellel s a népi műveltség üvegszekrényekbe raktározott emlékeivel vesződik, ahelyett, hogy tekinetlyével és tanácsaival a gyöngyösbokréta-szerű „néprajzi” mozgalmak támogatására sietne. A Néprajzi Múzeum, igazának tudatában, sokáig hallgatott, míg végre a „Magyarság” c. lap augusztus 27-ai és 29-ai számában megjelent közlemények arra indították, hogy ebben az ügyben felvilágosító nyilatkozatot adjon ki. A „Magyarság” szeptember 7-ai számában dr. Bátky Zsigmond igazgató aláírásával megjelent nyilatkozatot érdekesnek tartjuk teljes egészében közölni.

„Mindenekelőtt a velem egy célért és egy műhelyben néprajzi emlékeink megmentésén és megőrzésén dolgozók magunk is teljes elismeréssel adózunk mindenkinek, aki a Gyöngyösbokréta megszervezése és bemutatása körül elvülhetetlen érdemeket szerzett: első sorban Paulini Bélának, aki kétségtelenül nem mindennapi akarattal, lelkesedéssel s nem közönséges vesződséggel bokrétát kötött ezekből az éppen most napjainkban avarba hulló néprajzi kincsekből. Hála és elismerés mindenkinek, aki részese volt s reméljük eljövendő résztvevője a nemzet lelkiismeretének ilyen gyönyörű, dalos, zenés ébresztésében: aki dalban és zenében, táncok és színek szivárványos özönében mutogatja: milyen tékozló módon szórjuk pusztulásba az őstől öröklött nemzeti kincseket s szemmel láttatja, mit veszítettünk csak a közeli multban is s mit fogunk elveszteni végképen a közeli esztendőben.

Egyetértünk tehát *Milotay Istvánnal* és a *Pestre szakadt mezőkövesdivel* e pompás teljesítmény dicséretében. Nem vehetjük azonban magunkra a mezőkövesdi felszólaló ama vádját, hogy *Paulini* az „ügynevezett illetékes ténnyezők“, a „tudományos világ“ nem volt segítségére. E vádszerűen hangzó szavakra most — évek múlva — végre meg kell mondanunk, hogy a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya a maga módján az elindulásban, tehát a kezdet legnehezebb lépésében hathatósan támogatta *Paulini*t. A megtörtént igazság az, hogy az első Gyöngyösbokréta előtt *Paulini* úr mint lelkes, de a néprajzban járatlan kezdeményező elment oda, ahová természetesen mennie kellett s ahová mások is menni szoktak: a *Nemzeti Múzeum néprajzi osztályába*, ahol nemcsak arra nézve kapott szívesen adott utasítást, hogy helyről-helyre haladva, hol szedje bokrétáját, hanem, címeikkel, nevekkel is szolgáltak, hogy verbuválása sikere érdekében a helyszínen kikhez forduljon, kiknek kérje segítségét. A Gyöngyösbokréta első műsorát tehát lényegében a Néprajzi Múzeum állította össze. Hogy aztán jónak látta műsorra tenni olyasmit is, aminek az ősi hagyományhoz és hagyományhoz semmi köze — teszem a többszólamú kórusokat, az idétlen gyermektáncokat — arról a Néprajzi Múzeum nem tehet. Mert *Paulini* a biztos vezető fonalat kezébe véve, a Múzeum további tanácsait, útbaigazításait kikérni feleslegesnek tartotta. Ehhez különben — mi néprajzi emberek — hozzászoktunk, hiszen nálunk a néprajzhoz ma még mindenki ért, mint ahogy ezelőtt száz esztendővel mindenki

értett a nyelvtudományhoz s két pipafüst között bármely magyar szónak kivágta az etimológiáját.

Bokrétát mindenki köthet, sőt dús virágoskertet is alapíthat — botanikai tudomány nélkül. Szedhetünk gyöngyörű néprajzi gyöngyösbokrétát is, — ahogy *Paulini* is nagyszerűt szedett össze — néprajzi tudomány nélkül. Más a bokréta s mégint más a tudomány. A bokrétának nem kell mindenáron tudománynak lennie, s a tudomány is el van bokréta és gyöngy nélkül. Az akaratlan megtevesztés vádja s egyéb baj csak akkor támadhat, ha a Gyöngyösbokrétával kapcsolatban Ázsiát, Turánt, ősokeket nyakló nélkül emlegetünk, holott a bokréta egyik-másik gyöngyének nemcsak őseit nem tudjuk igazolni, de pontosan tudjuk róla, hogy kortársaink közül kinek fia borja.

A Gyöngyösbokréta nagyszerű, örömkönyvekre fojtogató látványosság úgyszólván ma s az összekötés érdeme, dicsősége *Paulini Béláé*. De meg lehet csinálni másképen is, úgyhogy hiteles értékű szemelvénye legyen egy nagymultú, gazdagkultúrájú, nagytehetségű nép színes hagyatékának és hagyományának. anélkül, hogy ezzel szépségből bármit is veszítene. Ehhez azonban már néprajzi tájékozottság is szükséges.

Egy ilyen jóakarató tanácsadó és felülbíráló — de azért mégsem pusztán céhbéli tudósokból álló — bizottság felállítását javasoltam a *Paulini* úr által tervezett s a helügyminiszter úr részéről hozzánk hivatalos véleményadásra leküldött társadalmi *Gyöngyösbokréta* — egyesület keretében is. Vagyis azt, amit *Milotay* és *mezőkövesdi* urak is kívánatosnak tartanak.“

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Adomány (segély, felülfizetés) 1933. év II. és III. negyedében. *Első Magyar Általános Biztosító Társaság*, 100 P. — *Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete*, 150 P. — *Triesti Általános Biztosító Társaság*, 100 P. — *Nagykőrösi Kaszinó*, 4. P. — *M. Tud. Akadémia*, 500 P. — *Vallás- és közoktatásiügyi m. kir. miniszter*, 700 P. — *Dr. F. Mankovics Béla*, 2 P.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: Dr. Madarassy László.

Kir. M. Egyetemi Nyomda. 1933. Budapest VIII, Múzeum-körút 6. (F.: Czákó Elemér dr.)

TUDNIVALÓK

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁGRÓL.

A Magyar Néprajzi Társaság 1889-ben alakult; célja a néprajzi tudományt általában, különösebben pedig a magyarságra, a magyarsággal nyelvileg rokon, valamint a magyarsággal együtt élő idegennyelvű népekre való tekintettel művelni és a róluk való ismereteket terjeszteni. Evégből tudományos kutatásokat indít, irányít és támogat; nyilvános felolvasó-üléseket és vándorgyűléseket tart, folyóiratot, összefoglaló monografiákat ad ki. Hivatalos közlönye az 1890-ben indult *Ethnographia—Népelet* című évnegyedes folyóirat, *A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* című állandó melléklettel. A hivatalos folyóiratot a Társaság tagjai minden külön díj nélkül, az egyéb társulati kiadványokat pedig nagy kedvezménnyel kapják. A Társaság tagja lehet minden nagykorú, feddhetlen jellemű egyén, aki ebbeli óhaját a Társaság valamelyik tagjának ajánlatával a Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatalához bejelenti. A tagság legalább három évre kötelező. A Társaságba vagy alapító tagul, vagy évdíjas tagul lehet belépni. Alapító tag az, aki a Társaság pénztárába egyszersmindenkora 200 pengőt lefizet; az évdíjas tag 4 pengő évdíjat fizet. Az alapító tagsági díj egyszerre, egy összegben előre, az évi díj pedig minden év első negyedében lefizetendő. (A szeptember végéig be nem fizetett évi díj után felszólítási, illetve beszédési díj jár.) Az *Ethnographia—Népelet* előfizetője lehet bárki; előfizetési díj 8 pengő. (Az egész évfolyam bolti ára 12 pengő.) Felvilágosítást, levélben is, készséggel ad a *Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala* (Budapest, X., Tisztviseelő-telep. Elnök-utca 13.).

A Magyar Néprajzi Társaság kiadványaiból még kaphatók:

Ethnographia 1905—1922. (XVI—XXXIII.) évfolyama. Évfolyamonként 12 pengő.

Népelet (Ethnographia) 1923—1925. (XXXIV—XXXVI.) évfolyama. Évfolyamonként 12 pengő.

Ethnographia (Népelet) 1926—1933. (XXXVII—XLIV.) évfolyama. Évfolyamonként 12 pengő.

Néprajzi Könyvtár. Új Folyam. 1. *Tagányi Károly*: A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Ára 2 pengő.

Az összes fenti kiadványok árából a Magyar Néprajzi Társaság tagjai 50 százalék kedvezményben részesülnek. Postai kézbesítés esetében a csomagolást, valamint a szállítást külön felszámítjuk.

A Magyar Néprajzi Társaság Titkári Hivatala
Budapest X, Elnök-utca 13. Néprajzi Múzeum.
(Hivatalos órák: Hétköznapokon 9—14.ig.)

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

A szegedi Alföldkutató Bizottság Néprajzi, Társadalomrajzi és Nyelvészeti Szakosztályának folyóirata. Szerkeszti: *Bibó István*. Előfizetési díja 10 pengő (az Alföldkutató Bizottság tagjainak 6 pengő). Mindenemű bejelentés, pénzküldemény a szerkesztő címére (Szeged, Központi Egyetem, Egyetemi Könyvtár) küldendő.

ETHNOGRAPHIA – NÉPÉLET

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN ETHNOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT

Unter Mitwirkung von *Sándor Solymossy* redigiert von *László Madarassy*

INHALT VON HEFT 3–4. JAHRGANG XLIV.:

Seite

<i>Solymossy, S.</i> : Die abergläubische Kraft des Eisens. (Mit deutschem Auszug.)	97–117
<i>N. Bartha, K.</i> : Betlehemspiel mit Marionetten aus Szatmárcseke. (Mit deutschem Auszug.)	117–130
<i>Kis-Várday, Gy.</i> : Die Székler-Dörfer in der Bukowina. (Mit deutschem Auszug.)	131–139
<i>Vakarcs, K.</i> : Blockziehen im Bezirk Szentgotthárd. (Mit deutschem Auszug.)	139–149
<i>Ébner, S.</i> : Das Leben der Schweinehirten in Zselic. (Mit deutschem Auszug.)	150–156
<i>Moór, E.</i> : Die auf die Instandhaltung des Hauses, auf die Reinigung und auf die Ernährung bezüglichen Bräuche und Aberglauben in Rábagyarmat. (Mit deutschem Auszug.)	156–158

KLEINERE MITTEILUNGEN 159–167

Domokos, P. P.: Eine csángóungarische Volksballade. S. 159. — *Beke, O.* und *Honti, J.*: Spuren eines alten Volksmärchens. S. 160. — *Lajtha, L.*: Brauch des „kiszó“-Ganges in Ipolybalog (Kom. Hont). S. 161. — *Gunda, B.*: Weihnachtsbegrüssung in der Ráckeresztúrer Szentlászlópuszta. S. 162. — *Seemayer, V.*: „Betyárenvogel“. S. 162. — *Szendrey, Zs.*: Die weisse Schlange des Volksglaubens. S. 162. — *Szendrey, Zs.*: Urzeitliche Ausgrabungen als abergläubische Gegenstände. S. 163. — *Gönczi, F.*: Das Muttermal im Somogyer Volksglauben. S. 163. — *Papp, L.*: Hexerei, Aberglauben, Kurpfuscherei im einstigen Keckemét. S. 164. — *Ecsedi, I.*: Beiträge zum Hortobágyer Hirtenleben. S. 166. — *Redakteur*: Gefundener Strickknoten als abergläubischer Gegenstand. S. 167.

VOLKSTÜMLICHE TEXTE	167–168
BÜCHERSCHAU	168–175
VOLKSKUNDLICHE NACHRICHTEN	175–180
GESELLSCHAFTSANGELEGENHEITEN	180

ZUR BEACHTUNG. „Ethnographia–Népélet“ ist die offizielle Zeitschrift der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft. Erscheint in gemeinsamer Einbanddecke mit „A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Ertesítője“, vierteljährlich und zwar Ende März, Juni, September und Dezember. Anfragen bezüglich Beschaffung der Zeitschrift, sowie Tauschexemplare und zur Besprechung bestimmte Bücher sind an die Adresse der *Magyar Néprajzi Társaság* (Budapest, X, Tisztviselőtelep, Elnök-utca 13.) zu senden. (Postscheckkonto bei der kgl. ung. Postsparkassa Nr. 3019.)

A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM NÉPRAJZI TÁRÁNAK ÉRTEŚÍTŐJE ANZEIGER DER ETHNOGRAPHISCHEN ABTEILUNG DES UNGARISCHEN NATIONALMUSEUMS

Redigiert von *ZSIGMOND BATKY*

INHALT VON HEFT 3–4. JAHRGANG XXV.:

Seite

<i>Seemayer, V.</i> : Alte Feuerungseinrichtungen im Süden der Komitate Zala u. Somogy	49–63
<i>Madarassy, L.</i> : Feldzauntore im Kom. Baranya	63–65
<i>Ébner, S.</i> : Verfertigung der Hortobágyer Hirtenhüte	65–69
<i>Banner, B.</i> : Ausgegrabener Töpferofen (XV–XVI. Jh.) in Békéscsaba	69–73
<i>Gunda, B.</i> : Beiträge zu den Feuerstätten im Kom. Békés	73–80
<i>Palotay G. u. Ferencz, K.</i> : Ungarländische Beiträge zu den geflochtenen Spitzenhauben	80–86
<i>Kérégyártó, A.</i> : Weibliche Haartracht in Boldog	86–88
<i>Kleinere Mitt., Eingelauf. Bücher, Musealnachrichten</i>	88–91
<i>Anzeiger</i> (Deutscher Auszug)	92